JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Anka Berus, dr Pero Damjanović, Radivoj Davidović, Raif Dizdarević, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Lazar Mojsov, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, Mitja Ribičič, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, Ali Šukrija, dr Marko Šunjić, dr Stipe Šuvar, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Danilo Vasić, Vidoje Žarković, *predsjednik,*
mr Branka Kolundžija, *sekretar*

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, dr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branko Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
dr Enes Milak

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 26

Istraživanja, napomene, hronologija
i priprema za štampu
MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM DVADESET ŠESTI

14. JANUAR – 28. FEBRUAR 1945.

IZDAVAČKI CENTAR KOMUNIST
BEOGRAD 1988.

PREDGOVOR

Ovaj tom sadrži Titove radove iz vremena od 14. januara do 28. februara 1945. To je bio izuzetno značajan period u kome je Tito vodio diplomatsku bitku za zvanično i konačno priznanje nove Jugoslavije. U ovom periodu veći dio zemlje bio je oslobođen, a stabilan jugoslovenski front kao dio opšteg savezničkog strategijskog fronta oko hitlerovske Njemačke, povezivao je preko Jadrana sovjetski front (u Mađarskoj) sa savezničkim frontom u Italiji.

Crvena armija je postizala nove uspjehe u zimskoj kampanji 1945. Prelazeći u veliku ofanzivu od rijeke Visle prema rijeci Odri i istočnoj Prusiji, trupe krupnih strategijskih formacija Crvene armije uspjele su da u sadejstvu s jedinicama Poljske narodne armije oslobode 17. januara 1945. Varšavu, koju su fašistički okupatori gotovo sravnili sa zemljom. Pored toga, oslobođeno je više drugih poljskih gradova i izvršen prodor preko granica Trećeg Rajha zapadno od Poznanja, tj. u Pomeraniju, čime je otpočela istočnopomeranska operacija, a gotovo istovremeno i donjošleska operacija. Trinaestog februara 1945. oslobođen je glavni grad Mađarske Budimpešta.

Savezničke operacije na zapadnom frontu bile su takođe veoma uspješne. Savezničke armije su 3. januara 1945. prešle u protivofanzivu u cilju likvidacije njemačkog klina i stabilizacije fronta u Ardenima, u čemu su i uspjele i pored pokušaja njemačkih snaga da jednom manjom operacijom južno od Ardena, u Alzasu, olakšaju odbranu njemačkih armija. Ali su svi ti neprijateljski pokušaji suzbijeni do kraja januara 1945, da bi zatim tri savezničke grupe armija početkom februara prešle u veliku ofanzivu u cilju probijanja njemačkih odbrambenih položaja, tzv. Zigfridove linije i izbijanja na rijeku Rajnu na širokom frontu. Do polovine marta 1945. ti ciljevi su i postignuti.

Dok su se na sovjetskom i zapadnom frontu vodile veoma teške i ogorčene borbe, na italijanskom frontu vladalo je relativno zatišje; u to vrijeme vođeni su tajni pregovori između predstavnika Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju i predstavnika njemačkih oružanih snaga Grupe armija »C« o kapitulaciji njemačkih oružanih snaga u Italiji, bez znanja njemačke Vrhovne komande Vermahta.

Na jugoslovenskom ratištu borbe u januaru i februaru 1945. nisu jenja-

vale, već su, štaviše, u Podravini i na sremskom frontu vođene teške odbrambene bitke. U dolini Drine i na mostarskom sektoru jedinice NOVJ razvijale su ofanzivne operacije.

U to vrijeme Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije imala je u svom sastavu 3 armije, 14 korpusa (računajući i Korpus narodne odbrane Jugoslavije – KNOJ) i 60 divizija (računajući 7 divizija KNOJ-a i 2 vazduhoplovne divizije) s ukupno oko 650 000 boraca i rukovodilaca, dobro naoružanih i opremljenih.

Sačuvani dokumenti iz ovog perioda jesu: direktive, naredbe, naređenja, govori, pohvale, partijska pisma i drugi dokumenti koji govore o Titovoj aktivnosti na državničkom, političkom, diplomatskom, vojnom i partijskom planu. Mnogi dokumenti svjedoče o Titovim naporima i težini borbe koju je on vodio za priznanje nove Jugoslavije i učvršćenje tekovina oslobodilačke i revolucionarne borbe jugoslovenskih naroda.

Dokumenti koji se odnose na ostvarenje Beogradskog sporazuma Tito – Šubašić od 1. novembra 1944. od posebnog su značaja jer govore o Titovoj odlučnosti i čvrstoj riješenosti da savlada sve teškoće u vezi s formiranjem jedinstvene jugoslovenske vlade i konstituisanjem Namjesništva.

U to vrijeme je održana konferencija »velike trojice« – Ruzvelta, Čerčila i Staljina u Jalti od 4. do 12. februara 1945. Tada je pod Čerčilovim pritiskom usvojena i preporuka upućena Titu i Šubašiću da se AVNOJ proširi i konstituiše u Privremenu jugoslovensku narodnu skupštinu. To je bio jedan od poslednjih Čerčilovih pokušaja da u Jugoslaviji obezbijedi monarhistički oblik vladavine, a time i povratak kralja Petra II u zemlju. U toj situaciji Tito se još jednom pokazao kao veliki državnik, političar i diplomata, koji je znao da i u tako složenim uslovima istraje u nastojanju da se dosljedno i do kraja sprovede Beogradski sporazum. U tim svojim nastojanjima Tito se suočavao s otporom ne samo reakcionarnih elemenata okupljenih oko kralja već i savezničkih vlada i konzervativnih krugova na Zapadu.

Iz Titove prepiske sa šefom Vojne misije NOVJ u Londonu general-majorom Vladimirom Velebitom vidi se da je Tito zahtijevao da kralj Petar II prihvati takav sastav Namjesništva kojim se neće moći da manipuliše na štetu odluka Drugog zasijedanja AVNOJ-a i želja i stremljenja jugoslovenskih naroda. Tito je uspio da onemogući ostvarenje namjera kralja Petra II i krugova okupljenih oko njega da u Namjesništvo proturi Grola i Šuteja, poznate protivnike narodnooslobodilačkog pokreta, i da demisijom Šubašićeve vlade obezvrijedi Beogradski sporazum. U svojoj politici Tito je imao svesrdnu podršku naroda, koji je u oslobođenim krajevima gotovo tri nedjelje demonstrirao protiv kralja.

Titova riješenost da obrazuje vladu i pored suprotstavljanja izbjeglič-

kih i stranih reakcionarnih krugova, dovela je do toga da je kralj Petar II 29. januara 1945. donio ukaz kojim je prenio svu svoju vlast na Namjesništvo, dok je 2. marta 1945. ukazom imenovao kraljevske namjesnike za koje je saglasnost dao Tito. Time je kralj de facto potpisao svoju abdikaciju, poslije čega je bila obrazovana privremena jugoslovenska vlada 7. marta 1945.

U ovom periodu bili su od posebnog značaja Titovi susreti s feldmaršalom Haroldom Aleksanderom, vrhovnim savezničkim komandantom na Sredozemlju, održani između 21. i 28. februara 1945. u Beogradu. Zvanični razgovori između Tita i Aleksandera su vođeni 21. i 24. februara 1945, dok su 22. i 23. februara pitanja koja su pokrenuta u razgovorima Tita i Aleksandera razmatrali u pojedinostima predstavnici njihovih štabova – Vrhovnog štaba NOV i POJ i Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju. Tako su razmatrana pitanja zauzimanja ostrva Lošinja, obezbjeđenja savezničke baze u Zadru, saradnje obavještajnih organa na razmjeni informacija, uspostavljanja Aleksanderove vojne misije u Beogradu i povlačenja Britanske vojne misije na čelu s brigadirom Ficrojem Maklinom, snabdjevanja jedinica NOVJ, popune 1. tenkovske brigade NOVJ, uključivanja Kraljevske jugoslovenske mornarice u Mornaricu NOVJ, kao i koordinacije dejstava jedinica NOVJ i savezničkih armija kada se ove budu približile Istri.

Centralno pitanje u ovim razgovorima svakako je bilo pitanje odnosa savezničkih vojnih komandi prema organima narodne vlasti i jedinicama NOVJ u Julijskoj krajini, kao i prolasku savezničkih jedinica kroz tzv. Ljubljanska vrata prema Austriji. Tito se nije složio s Aleksanderovim predlogom da se na pomenutom području uspostavi potpuna saveznička kontrola, pa je tada to pitanje ostalo neriješeno, a kasnije je postalo najveća smetnja u odnosu zapadnih saveznika prema novoj Jugoslaviji. Dokumenti u kojima se tretiraju ti problemi potiču iz britanskog Public Record Office i objavljuju se u Prilozima; dokumenti jugoslovenskog porijekla nisu sačuvani ili bar do sada nisu pronađeni.

U periodu od 14. januara do 29. februara 1945. na političkom planu značajan je bio i pokušaj ostvarenja federacije u kojoj bi Bugarska u okviru Jugoslavije bila jedna od federalnih jedinica ravna drugima. O tome je, međutim, pronađen samo jedan dokumenat.

Osim Titove depeše upućene 21. januara 1945. general-majoru Vladimiru Popoviću, šefu Vojne misije NOVJ u Sofiji i delegatu CKKPJ, ništa drugo njegovo o tome nije pronađeno. Sigurno je postojala i prepiska sa sovjetskom vladom i KPSS, ali tim dokumentima ne raspolažemo.

Kao i u prethodnim tomovima tako i ovdje preovlađuju dokumenti vojnog karaktera. Tito je uputio mnogobrojna naređenja štabovima 1,

2. i 3. armije i 8. udarnog korpusa NOVJ, koji rečito govore o Titu kao velikom strategu, koji je vješto vodio jedinice NOVJ i u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije od fašističkog okupatora.

U januaru 1945. Prva armija NOVJ je na sremskom frontu vodila veoma teške odbrambene borbe protiv njemačkog 34. armijskog korpusa. Poslije prvog njemačkog napada izvršenog 3. januara 1945. na položaje 21. srpske divizije, kada je Tito energično intervenisao upućivanjem 6. proleterske (ličke) divizije »Nikola Tesla« iz Beograda na sremski front, njemačke jedinice su prešle u protivofanzivu 17. januara na cijelom frontu uz angažovanje tri ojačane njemačke divizije, jedne borbene grupe (jačine jedne manje divizije) i dijela ustaško-domobranskih jedinica. Samo dan ranije, 16. januara 1945, Tito je obišao jedinice 1. armije na sremskom frontu i tada je štabovima ukazao na slabosti u borbenom rasporedu. Ta njemačka protivofanziva, poznata pod šifrovanim nazivom »Wintergewitter« (»Zimska oluja«), stvorila je veoma kritičnu situaciju na sremskom frontu. Tito je intervenisao mnogim naređenjima koja je upućivao Štabu 1. armije ukazujući na slabosti u borbenom rasporedu jedinica i na mjere koje je Štab 1. armije NOVJ trebalo da preduzme da bi paralisao ovaj veliki njemački napad duž cijelog fronta.

Da bi olakšao položaj 1. armije, Tito je na front uputio 2. proletersku diviziju, koja se nalazila na odmoru u Beogradu, a Glavnom štabu Srbije naredio je da iz doline Zapadne Morave i dijela Sandžaka uputi prema Beogradu 22. srpsku udarnu diviziju. Svojim naređenjima Tito je takođe usmjeravao dejstva 2. i 3. armije, prve na drinskom frontu, a druge u Podravini, kako bi se olakšao položaj 1. armije u Sremu. Istovremeno je, po zaustavljanju njemačke protivofanzive, izdao potrebne direktive Štabu 1. armije za prelazak u protivudar za stabilizaciju fronta, što je 1. armija i ostvarila poslije borbi od 17. do 23. januara potiskujući neprijatelja na liniju Mohovo–Tovarnik–Ilinci–Morović, tj. na tzv. Nibelunške položaje koje su njemačke jedinice izgubile u decembarskoj ofanzivi jedinica NOVJ i Crvene armije. Na ovim položajima njemačke jedinice su uspjele, i pored veoma teških borbi, da se održe sve do 12. aprila 1945, kada je 1. armija JA izvršila proboj sremskog fronta i prešla u gonjenje neprijatelja prema Zagrebu. O svemu ovome sačuvane su sve Titove direktive i sva naređenja i oni se objavljuju u ovom tomu.

U ovom periodu Tito je usmjeravao i dejstva 3. armije NOVJ zahtijevajući od njenog štaba da što energičnije dejstvuje u Podravini. A kada se Štab sovjetskog 3. ukrajinskog fronta preko svog delegata počeo miješati u operativne zadatke 3. armije, Tito je nedvosmisleno ukazao komandantu 3. ukrajinskog fronta maršalu Tolbuhinu da Štab 3. armije izvršava samo njegova, Titova naređenja.

Kada su njemački 91. armijski i 69. rezervni korpus sa šest divizija (od

kojih je samo 1. kozačka konjička divizija imala 18000 ljudi pod oružjem) preduzeli ofanzivu protiv jedinica 3. armije NOVJ u Podravini i Slavoniji pod šifrom »Wehrwolf« (»Vukodlak«), Tito je uputio 9. februara 1945. Štabu 3. armije NOVJ direktivu za povlačenje jedinica 12. udarnog korpusa na lijevu obalu Drave. Istovremeno Tito je izdao direktivu štabovima 1. i 2. armije NOVJ da aktivnim dejstvima na sremskom frontu odnosno u dolini Drine olakšaju odbrambena dejstva 3. armije. O tome se govori u više dokumenata, koji se takođe objavljuju u ovom tomu.

Veći broj naređenja i direktiva upućenih Štabu 2. armije NOVJ sadrži Titove odluke za dejstva u dolini Drine, gdje su jedinice 2. armije vodile teške i iscrpljujuće borbe s opkoljenom njemačkom 22. pješadijskom divizijom jačine oko 16000 vojnika. Tito je u jednoj svojoj direktivi posebno istakao politički značaj uništenja ove neprijateljske divizije, kao i značaj zauzimanja Bijeljine, koju je neprijatelj pretvorio u veoma jako uporište. Međutim, kada je Štab 2. armije izvijestio Tita da su napadi na Bijeljinu bezuspješni, on je svojim naređenjem obustavio dalje napade da bi se izbjegli teški gubici koje su jedinice 2. armije trpjele napadajući Bijeljinu, koju su Nijemci uporno branili, a istovremeno da bi te jedinice štitile tuzlanski basen.

Iz nekoliko dokumenata koje je Tito upućivao Štabu 8. udarnog korpusa vidimo njegovu odlučnost da se energično suzbiju neprijateljska ofanzivna dejstva u dolini Neretve i oslobodi Mostar.

Više Titovih naređenja odnosi se i na razvoj situacije na Kosovu, gdje su kontrarevolucionarno, nacionalistički i separatistički nastrojeni elementi (balisti) izazvali pobunu u redovima nekih jedinica Operativnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije koja je prijetila da dobije šire razmjere. Da bi spriječio širenje te pobune, Tito je izdao više naređenja kojima je regulisao pitanje uvođenja Vojne uprave za Kosovo i Metohiju, reorganizaciju Operativnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije, formiranje Kosovske divizije (52. divizije) i upućivanje pojačanja na to područje da bi se neprijateljevi pokušaji u začetku ugušili, što se i postiglo do kraja februara 1945. U gušenju ove pobune učestvovala je i 5. divizija NOV Albanije, a kasnije je angažovana 6. divizija NOV Albanije.

Jedno Titovo naređenje odnosi se i na ukidanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju, koju je Tito zbog nesređenih odnosa uspostavio 17. oktobra 1944. Istovremeno je Tito uputio više naređenja Glavnom štabu NOV i PO Srbije i Štabu 1. armije NOVJ kojim je regulisao upućivanje 22. srpske udarne divizije i 2. proleterske divizije na Drinu radi ojačanja 2. armije NOVJ za dejstva u sjeveroistočnoj Bosni poslije stabilizacije fronta u Sremu.

Iz oblasti partijskog i političkog rada važno je istiaći pismo CKKPJ upućeno svim centralnim, pokrajinskim, oblasnim i divizijskim komite-

tima o zadacima i reorganizaciji partijske organizacije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Ovaj dokumenat, za koji je Tito prilikom autorizacije izjavio da je kolektivni rad Politbiroa CKKPJ, nastao je kao rezultat krupnih promjena u NOVJ, stvaranja velikih strategijskih formacija i držanja čvrstog i stabilnog fronta na jugoslovenskom ratištu kao dijelu opšteg strategijskog savezničkog fronta, koji se sve više stezao oko hitlerovske Njemačke. U njemu su date smjernice za političko vaspitanje u jedinicama NOVJ, za uzdizanje kadrova, za jačanje partijskih redova, za borbu protiv sektaštva, za način partijskog rukovođenja u divizijama, za funkcionisanje divizijskog komiteta i njegovu strukturu, za zadatke sekretarijata i za sastav partijskih organizacija pri štabovima divizija i ostalim višim armijskim strukturama.

Takođe je na političkom planu značajan Titov pozdravni govor održan 28. januara 1945. na Kolarčevom univerzitetu u Beogradu povodom konstituisanja Antifašističkog fronta žena Srbije. U tom govoru Tito je istakao veliki doprinos žena narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji jugoslovenskih naroda i postavio nove zadatke ženama Jugoslavije, a posebno Srbije.

Više drugih naređenja upućenih glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije, kao i štabovima 8. udarnog korpusa i Mornarice NOVJ i drugim tijelima sadrži Titovu odluku za osnivanje Pomorske trgovačke akademije, reguliše prava savezničkih mornaričkih vojnih misija, način korišćenja aerodroma na Visu od strane Saveznika, sadrži odluke o postavljenjima u sudovima, formiranju protivavionskih jedinica, upućivanju hrane za Dalmaciju, odnosima prema savezničkim avijatičarima, dozvoli ulaska savezničkih novinara u Jugoslaviju, čuvanju vojne tajne, vršenju mobilizacije i uočenim nepravilnostima i izbjegavanju služenja vojne obaveze, snabdjevanju jedinica Glavnog štaba Slovenije preko baza u Dalmaciji, zabrani povlačenja kadrova iz operativnih jedinica na pozadinske dužnosti, pohvali jedinica 8. korpusa za oslobođenje Mostara, uspostavljanju funkcije pomoćnika komesara divizije itd.

Hronologija upotpunjava saznanja o mnogostrajnoj Titovoj djelatnosti u pomenutom periodu, a za koji često nisu sačuvani odnosno pronađeni odgovarajući dokumenti, kao što je slučaj s potpisivanjem vojnog i trgovinskog sporazuma s Albanijom.

Sve dokumente koji se objavljuju u ovom tomu Tito je autorizovao, osim dokumenata koji potiču iz britanskog arhiva Public Record Office. Ti dokumenti su bili pripremljeni za autorizaciju, ali usljed bolesti Tito nije stigao da ih pročita. Deset dokumenata pronađeni su poslije Titove smrti i ostali su neautorizovani.

Milovan Dželebdžić

JOSIP BROZ TITO – SABRANA DJELA
14. januar – 28. februar 1945.

[PARTIJSKIM RUKOVODSTIMA U NOVJ]*

Dragi drugovi,

U posljednje vrijeme u našoj armiji desile su se krupne promjene.[1] Zahvaljujući velikim pobjedama antihitlerovske koalicije na čelu sa SSSR-om,[2] velikim vojnim i političkim uspjesima naše Narodnooslobodilačke borbe i učvršćivanju spoljnopolitičkog položaja naše zemlje, u čitavoj Jugoslaviji, a naročito u Srbiji, Makedoniji, Vojvodini i Crnoj Gori, nastao je silan polet narodnooslobodilačkog pokreta. Stotine hiljada novih boraca stupilo je u redove naše vojske. Naglo su narasle gotovo sve stare jedinice, a formirane su i mnoge nove. Ljudstvo koje je popunilo redove naše vojske uglavnom je iz krajeva (Srbija, Bačka, Banat itd.) koji doskora nisu bili šire obuhvaćeni narodnooslobodilačkom borbom, a djelom iz neprijateljskih vojnih formacija (četnika i domobrana), koje se naglo raspadaju.[3] Živeći pod neprijateljskom okupacijom, trovano izdajničkom propagandom, to ljudstvo je politički jako zaostalo.

Povezavši se s Crvenom armijom kroz borbe za oslobođenje Beograda, Srbije i Vojvodine, i uspostavivši čvrst front prema neprijatelju, naša Narodnooslobodilačka vojska promijenila je način ratovanja: od pretežno partizanskog načina ratovanja prešlo se na frontalni rat.[4]

Prelazak na frontalni način ratovanja i veliki brojčani porast zahtijevali su neodložno i brzo stvaranje moderne vojne organizacije, sposobne za upotrebu i sadejstvo svih rodova oružja.

Ove vidne promjene u razvitku narodnooslobodilačkog rata i posebno naše vojske postavljaju pred našu partijsku organizaciju u vojsci krupne zadatke:

Prvo, vaspitati mase novih vojnika u duhu narodnooslobodilačke borbe upoznajući ih sistemski s razvojem, ciljevima i tekovinama te borbe.

Dok su ranije naše jedinice bile sastavljene uglavnom od dobrovoljaca, sada se u većem djelu naše zemlje stvaraju po principu opšte mobilizacije, te se u njima neizbježno nađe i prikrivenih neprijateljskih elemenata. Nadalje, ne treba gubiti iz vida da će reakcija učiniti sve da oslabi unutrašnje jedinstvo naše vojske i njenu udarnu snagu. U vezi s tim, zadatku političkog vaspitanja boraca, u današnjim uslovima, potrebno je prići daleko ozbiljnije i svestranije nego onda kada su naši politički radnici imali pred sobom manje-više ljudstvo s jasnim antifašističkim raspoloženjem.

Politički radnici naše vojske moraju se osloboditi ukalupljenih formi vaspitavanja. Dosadašnje iskustvo pokazuje da političko vaspitanje treba da se odvija:

---

* Tito je prilikom autorizacije izjavio, da je ovaj dokumenat kolektivni rad. Pored Tita najverovatnije su u njegovoj izradi učestvovali Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Sreten Žujović i Milovan Đilas, članovi Politbiroa CKKPJ. – *Red.*

1. Na osnovu opšteg plana političkog vaspitanja, koji treba da sadrži sve osnovne probleme narodnooslobodilačke borbe.

2. Kroz sistematsko upoznavanje i proučavanje aktuelnih problema vojno-političke situacije i unutrašnjeg stanja jedinica.

3. Kroz svakodnevno objašnjavanje dnevnih dogadjaja onako kako ih postavlja partijski organ »Borba«.[5]

Naši politički radnici moraju u mnogo čemu promijeniti metod političkog rada, koji treba da postane živ, neposredan, blizak i jasan neukoj masi vojnika. Pored toga, da bi mogli uspješno izvršiti ovaj zadatak, dužni su uložiti maksimum truda na vaspitanju samih sebe.

Posvećujući naročitu pažnju političkom i kulturno-prosvjetnom radu, drug Tito je izdao Naredbu o organizaciji političke i kulturno-prosvjetne djelatnosti u NOV.[6] Partijske organizacije dužne su da vješto odabranim – dobrim kadrovima osiguraju funkcionisanje propagandnih organa pomažući im da svojim radom steknu potreban autoritet u jedinicama. Odlučno treba likvidirati svako potcjenjivanje toga sektora rada i onemogućiti svaki pokušaj nepravilnog odnosa prema propagandistima i kulturno-prosvjetnim radnicima u našoj vojsci.

Drugo, stvarati čvrstu, disciplinovanu vojnu organizaciju, obučiti masu novih vojnika, ovladati svim modernim oružjem i vaspitati komandni kadar za rukovođenje frontalnim borbama. Prelazeći na frontalni način ratovanja naše jedinice su se našle pred krupnim i složenim organizacionim i operativnim zadacima. Da bi se ti zadaci mogli rješiti, nužno je zavesti gvozdenu vojnu disciplinu shvatajući je kao neophodno sredstvo rukovođenja. Pojedini članovi Partije ne uviđaju dovoljno neophodnost čvrste vojne discipline u današnjim uslovima, a često su i sami nosioci partizanštine i familijarnosti. Zavođenje opšte vojne discipline i stroge odgovornosti po cijenu surovih kazni, uz pravilan politički rad, jeste jedan od najozbiljnijih zadataka naših partijskih organizacija u vojsci. Članovi Partije dužni su služiti primjerom kako u pogledu izučavanja vojne vještine, izvođenja obuke, tako i u pogledu tačnog izvršavanja postavljenih zadataka. Naročitu pažnju partijske organizacije treba da posvete podizanju komandnog kadra, razvijanju upornosti i ofanzivnosti. Za komandni kadar, a naročito viših jedinica, nije dovoljan lični heroizam, nego je nužno osposobiti komandante da rukovode jedinicama tako da one kao cjelina izvršavaju postavljene zadatke. Ne smije se dozvoliti da komandanti zapadaju u položaj da ličnom hrabrošću nadoknađuju nedostatke u komandovanju.

Treće, stojeći pred zadatkom pobjedonosnog okončanja rata i izgradnje naše nove države, čitava Partija mora smjelo prići omasovljenju svojih redova, jer za to postoje svi objektivni uslovi. Partijske organizacije u vojsci, rukovodeći se potrebom obezbjeđenja vojno-političkog rukovodstva, moraju najodlučnije likvidirati sektaštvo, kojega, na žalost još ima, u pogledu primanja novih članova u Partiju. Ima slučajeva da se čak i stari borci, koji su već odavno pokazali

odanost našoj borbi i Partiji, nalaze još uvijek van Partije. Treba voditi računa o tome da se na frontu najbrže i najbolje provjerava odanost stvari naroda i Partije, da na frontu svakog dana sazrijevaju desetine i desetine novih boraca za Partiju, da je vojna organizacija najpogodnija za vaspitanje novih članova Partije. Dužnost je partijskih organizacija da sve one u borbama i teškim situacijama provjerene borce prihvate, politički uzdižu, prevaspitavaju bilo kroz skojevske organizacije, bilo putem kandidacije,[7] ako pored hrabrosti posjeduju i osnovne karakterne osobine, vodeći pri tome računa i o socijalnom sastavu.

Gro naše vojske čini omladina. Skojevske organizacije moraju postati moćne masovne organizacije kroz koje se vaspitavaju hiljade omladinaca za Partiju. Pošto se u vojsci ne stvaraju nikakve druge omladinske organizacije sem SKOJ-a, tim više je potrebno likvidirati sektaštvo u pogledu primanja novih omladinaca u SKOJ. Ima čak i slučajeva da je broj skojevaca u jedinici jednak broju članova Partije ili približan, što je jasan dokaz preoštrog kriterijuma za primanje u SKOJ. Najbolje skojevce koji se pokažu zreli za Partiju treba primati bez kandidatskog staža.

Gotovo je opšta pojava da je broj kandidata u jedinicama prosječno mali prema broju partijaca i da je rad s kandidatima nedovoljan i da se često svodi na formalnost. S kandidatima treba raditi pojedinačno i u ćelijama, a ne posebno stvorenim kandidatskim grupama. Kandidati mogu prisustvovati svim sastancima ćelija (radnim i teoretskim) osim onih na kojima se pretresaju kadrovska pitanja ili neka specijalna pitanja strogo konspirativne prirode, ali bez prava glasa.

U pogledu podjele rada u vojsci pominjemo četiri osnovna sektora: politički, vojnički, kulturno-prosvjetni i omladinski. U ćelijama i bataljonskim biroima podjela rada vrši se takodje prema ova četiri sektora.

Sve partijske organizacije dužne su posvetiti naročitu pažnju – kroz partijske ćelije – teorijskoj izgradnji svojih članova s obzirom na potrebu brzog podizanja kadra i s obzirom na to da je ideološki nivo našeg članstva, ne samo novog, nego i starijeg, veoma nizak. Na teoretskim sastancima treba izučavati pojedine teme iz *Osnova lenjinizma,*[8] *Istorije SKP(b)*[9] i ostala partijska izdanja.[10]

Čvrsta i jaka partijska organizacija je glavna garancija pravilnog rješavanja ozbiljnih i teških zadataka koji stoje pred našim vojnim jedinicama.

S formiranjem divizija kao krupnih vojnih formacija, u čiji su sastav ušle po 3–4 brigade,[11] nametnulo se pitanje partijskog rukovođenja u divizijskom opsjegu. Tako su formirani divizijski komiteti sastava: sekretar (jedan od brigadnih rukovodilaca), komesar divizije i ostali brigadni rukovodioci (pomoćnici komesara brigada). Neki divizijski komiteti u ovakvom sastavu nisu mogli u potpunosti da ostvare rukovodstvo partijskom organizacijom u diviziji. Glavna teškoća bila je u tome što su sekretari divizijskih komiteta istovremeno vršili funk-

ciju pomoćnika komesara jedne od brigada, te usljed toga uglavnom bili vezani za svoju brigadu, okupirani problemima svoje brigade i partijske organizacije u njoj, i usljed česte međusobne udaljenosti brigada (zbog vojničkih zadataka), sekretari nisu dovoljno uspijevali da svestranije upoznaju i dublje uđu u probleme cijele divizije. Bez obilaska i učešća u radu organizacija drugih brigada otežani su blagovremeno upoznavanje nedostataka u istim i brza intervencija u cilju njihovog otklanjanja. Sekretari divizijskih komiteta – pomoćnici komesara brigada, kao članovi nižih štabova, često se nisu mogli u divizijskom opsjegu pojaviti kao partijski rukovodioci s dovoljno autoriteta s obzirom na činjenicu da su skoro redovno politički komesari divizija bili politički jači od njih. U cilju političkog i vojničkog podizanja i učvršćivanja novih jedinica, kao i u cilju izdizanja nacionalnog kadra i učvršćivanja partijskih organizacija i SKOJ-a, formirani su još koncem 1942. god. politodjeli, najprije u brigadama a kasnije u divizijskom opsjegu.[12] Politodjeli kao instruktorska tijela CK, u sastavu: rukovodilac, drugi član za političko-kulturno-prosvjetni rad, omladinski rukovodilac, pojačan kasnije jednim ili dvojicom drugova, bili su u stanju da pruže svestraniju pomoć partijskim organizacijama po svim pitanjima. Oni su neosporno odigrali važnu ulogu u učvršćivanju naših vojnih jedinica, podizanju kadrova i jačanju partijskih organizcija. Potrebno je napomenuti da politodjeli nisu uvijek nailazili na potpuno razumijevanje pojedinih vojno-političkih rukovodilaca, s jedne strane, a s druge strane pojedini članovi politodjela, a ponekad i cijeli politodjeli, nisu se umjeli postaviti u ulozi instruktorskog organa CK.

Takvi divizijski komiteti i politodjeli zajedno mogli su, i pored svojih nedostataka, u ranijim uslovima odgovoriti postavljenim zadacima. Međutim, danas s obzirom na veliki i nagli porast naše vojske, s obzirom na to da je jedan dio iskusnog kadra otišao u nove jedinice, a drugi dio morao primiti odgovorne dužnosti u državnom aparatu, i s obzirom na potrebu svestranog pojačanja partijskog rada u vezi s novim velikim zadacima koji stoje pred našom armijom – nameće se kao neophodna potreba stvaranje čvrstih partijskih rukovodstava u divizijama. Divizijski komitet treba da sačinjavaju: pomoćnik komesara divizije kao sekretar,[13] komesar divizije, jedan drug odgovoran za omladinski rad, svi pomoćnici komesara brigade i sekretar partijske organizacije kod štaba divizije.

Divizijski komitet formira sekretarijat, u koji ulaze: sekretar komiteta, politkomesar divizije i drug odgovoran po omladinskoj liniji. Sekretarijat rukovodi partijskom organizacijom u vremenu od jednog sastanka do drugog i vodi glavne poslove partijske organizacije u diviziji, pruža pomoć pojedinim brigadnim partijskim organizacijama bilo obilaskom bilo ličnim kontaktom s rukovodiocima.

Sekretar divizijskog komiteta ne smije se angažovati suviše u štapske poslove svoje divizije, već se mora gotovo isključivo posvetiti partijskom radu. Jer, ukoliko on kao partijski rukovodilac svestranije

upozna probleme svih jedinica svoje divizije i ukoliko bude u stanju da mobiliše čitavu partijsku organizaciju u rješavanju zadataka koji se postavljaju pred diviziju u datom momentu, utoliko će štab i vojna jedinica kao cjelina moći lakše da ispune postavljene zadatke.

Pomoćnik komesara divizije, odnosno sekretar divizijskog komiteta treba da bude upoznat s radom štaba toliko koliko je potrebno za negov rad.

Sekretar divizijskog komiteta ne smije zapasti u grešku da vodi administraciju po personalnim pitanjima. Za personalne stvari, koje i dalje vodi politički komesar divizije, treba stvoriti izvjestan administrativno-tehnički aparat, koji će pod rukovodstvom komesara divizije voditi sve administrativne poslove po personalnim pitanjima. Naša vojska postaje moderna vojska i kao takva mora imati dobro vođenu administraciju, bez koje se me može zamisliti jedna savremena armija. Politički komesar divizije, kao član divizijskog komiteta, mora se prvenstveno posvetiti političkom uzdizanju svoje jedinice. On ne smije zapasti, kao što se često dešava, u pogrešku da rukovodi iz kancelarije, preopterećen administrativnim poslovima, ili u pogrešku da se pretvori u gotovo isključivo operativnog rukovodioca, jer i jedno i drugo neminovno dovodi do zapostavljanja političkog rada. Politički komesari dužni su da preko dobro organizovanih pomoćnih organa (propagandnog odsjeka, intendanture, saniteta, administrativnog aparata za personalna pitanja) obezbijede pravilno rješavanje svih problema svoje jedinice kako bi što neposrednije učestvovali u političkom i kulturno-prosvjetnom podizanju svoje jedinice pružajući pomoć komesarima brigada u njihovom radu.

Drug koji je u divizijskom komitetu odgovoran po omladinskom radu, nije u komitetu predstavnik SKOJ-a, već punopravni član partijskog rukovodstva koji učestvuje u rješavanju svih partijskih problema, obilazi organizacije, stara se da Partija sa svoje strane pruža što konkretniju i veću pomoć SKOJ-u. On može povremeno, kada se za to ukaže potreba, sazvati sastanak brigadnih rukovodilaca SKOJ-a da s njima porazgovara o radu, prenese direktive i drugo. Njegovo je mjesto u propagandnom odsjeku divizije, ali ne kao rukovodioca neke sekcije, već kao člana čija je glavna dužnost da radi s omladinom po svim pitanjima.

Ostali članovi divizijskog komiteta ne smiju se ograničiti samo na svoje brigade, već moraju učestvovati u rješavanju opštih problema divizije, odnosno njene partijske organizacije, te je nužno da ponekad obiđu i partijske organizacije i drugih brigada. Treba praktikovati da divizijski komiteti pozivaju na sastanke na kojima se pretresaju pitanja opšte politički prirode i komesare brigada kao i šefa propragandnog odsjeka divizije. Na taj će se način omogućiti i politkomesarima brigada da više učestvuju u radu partijske organizacije.

Komesari armija i korpusa mogu prisustvovati sastancima divizijskih komiteta sa savjetodavnim pravom glasa.

Divizijski komiteti proleterskih divizija i onih divizija koje se nalaze van teritorije na kojoj su formirane, odgovorni su za svoj rad Centralnom komitetu KPJ i njemu podnose izvještaje, a divizijski komiteti onih divizija koje su formirane i nalaze se na teritoriji pojedinih nacionalnih partijskih rukovodstava (npr. CKKPH, CKKPS, PKKPBH itd.) za sada su odgovorni za svoj rad tim nacionalnim partijskim rukovodstvima, njima podnose izvještaje i od njih primaju direktive za rad.

Što se tiče partijske organizacije kod glavnih štabova, štabova armija, korpusa i divizija, treba je postaviti ovako:

Štapsku ćeliju sačinjavaju: komandant, politički komesar, zamjenik komandanta, načelnik štaba, pomoćnici načelnika štaba, pomoćnik komesara (u diviziji) i svi načelnici raznih odjeljenja odnosno šefovi odsjeka kod nižih štabova. Pomoćno i tehničko osoblje sačinjava posebnu partijsku ćeliju koja eventualno može biti podijeljena na odjeljenja, vodeći pri tom računa o tome da svako odjeljenje bude što brojnije. U tom slučaju treba formirati biro te ćelije.

Partijsku organizaciju pak u pojedinim bataljonima, samostalnim četama i ostalim jedinicama oko štabova treba postaviti tako da svi partijci u pojedinim bataljonima (pratećim, inžinjerskim itd.) uključujući i partijce članove štaba bataljona čine jednu partijsku ćeliju, na principu četne ćelije; u samostalnim četama, kulturnim ekipama itd. zadržati i dalje ćelije.

Za rukovođenje štapskom i svim ostalim ćelijama kod štaba formira se partijski komitet koji sačinjavaju: sekretar, koji će se isključivo baviti partijskim radom, a njegovo mjesto je u propagandnom ili personalnom odjeljenju, rukovodilac SKOJ-a za sve jedinice kod štaba i dva do tri najbolja partijca (koji nisu istovremeno i sekretari ćelija) bilo na kojoj vojničkoj i političkoj funkciji.

Partijska organizacija kod štaba divizije vezana je preko svoga sekretara za divizijski komitet, kome podnosi izvještaje o radu, dok su partijske organizacije kod štabova korpusa, armija i glavnih štabova vezane direktno preko svojih sekretara za CKKPJ ili nacionalna partijska rukovodstva. Divizijski komiteti kao i komiteti kod štabova korpusa, armija i glavnih štabova dužni su slati redovne pismene izvještaje. Prema tome, pomoćnici komesara brigada nisu više dužni slati posebne izvještaje o stanju u svojim brigadama. Drug koji je u divizijskom komitetu odgovoran za rad po SKOJ-u dužan je podnositi redovne pismene izvještaje o omladinskom radu u diviziji Centralnom komitetu SKOJ-a odnosno nacionalnim rukovodstvima SKOJ-a, i pored toga što izvještaj divizijskog komiteta treba obavezno da obuhvata stanje i rad skojevske organizacije u diviziji. Od sada brigadni rukovodioci SKOJ-a neće više slati posebne izvještaje CKSKOJ-a.

Izvještaji treba da obuhvate najvažnije probleme, koje rješava partijska organizacija u periodu od slanja jednog izvještaja do drugog. Treba izložiti pitanje, njegovu suštinu, način rješavanja, dati svoje

mišljenje o tome, i ukoliko se nije sigurno u stavu, tražiti objašnjenje. Kada se radi o ljudima navesti njihova imena. Izbjegavati suvišne fraze, koje ništa ne objašnjavaju: »Ima puno nedostataka, ali se oni ispravljaju« i tome slično. Potrebno je reći u čemu su ti nedostaci i da li je partijska organizacija sposobna da ih otkloni. Jednom riječi, u što sažetijem obliku (bez nekog ukalupljivanja u sektore) ocrtati pregledno stanje partijske organizacije i vojno-političko stanje u diviziji.

Ovo pismo treba da prouče sva nacionalna partijska rukovodstva i divizijski komiteti, komesari korpusa, armija i glavnih štabova.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

14. januar 1945.
[Beograd]

Za Centralni komitet
Komunističke partije
Jugoslavije

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, br. 1945/15.

UREDBA O NADOPUNI UREDBE O VOJNIM SUDOVIMA OD 24. V 1944. GOD.

Čl. 1

Osim kazni navedenih u čl. 16 Uredbe izricaće vojni sudovi i kaznu robije u trajanju od jedne do petnaest godina.[15]

Sve presude kojima je izrečena kazna robije dostavljaće se saglasno čl. 29 Uredbe na razmatranje viječima Višeg vojnog suda.

Kazna robije izdržavaće se u posebnim zatvorima.

Čl. 2

Ova Uredba stupa odmah na snagu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[14. januar 1945
Beograd]*

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
Tito

Dostavljeno radiogramom:
Glavnom štabu NOV i PO Slovenije;

* Na originalu dokumenta nema datuma kad je napisan. Međutim, Uredba je telegrafski razaslata 14. januara 1945, pa zato mi taj datum i navodimo kao datum nastanka dokumenta. – *Red.*

Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske;
Glavnom štabu NOV i PO Srbije;
Glavnom štabu NOV i PO Makedonije;
Štabovima I, II i III armije;
Vojnoj upravi za Vojvodinu;
Štabu vazduhoplovstva NOVJ;
Štabovima II, III i V korpusa;
Štabu 29. divizije.

A–VII, k. 15-A,
reg. br. 8–7.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Engleska flota kao saveznička flota ima pravo ploviti Jadranom sve dok se u Jadranu nalaze njemački ratni brodovi i drugi neprijateljski plovni objekti.[17]

14. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 2076,
reg. br. 8–84/1.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Odobravam da osnujete Pomorsku trgovačku akademiju u Zadru, Konkurs, planove i program zadataka razradite sami i dostavite nam izvještaj o svemu prvom kurirskom poštom.[18]

14. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 36,
reg. br. 1–1/2.

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Najhitnije bez odlaganja otpočnite s prebacivanjem vaših diviz[ija] na desnu obalu Drave.[19] Već ste i do sada zakasnili. Duboki nepr[ijateljski] prodor od Banove Jaruge i Bjelovara u rejonu Velike Pisanice u stvari je posljedica tog zakašnjenja.[20] Imajte u vidu da se nepr[ijatelj] neće zadržati na ovom uspjehu, već će vjerovatno iz područja Pisanice–Pavlovci jednovremeno s obnovljenim napadima iz Pitomače i od Moslavine preduzeti novu koncentričnu ofanzivu na naš mostobran Virovitica – Podr[avska] Slatina u cilju njegove likvidacije.[21] Zato ova situacija nalaže najhitnije prebacivanje vaših snaga na desnu obalu Drave. Da bi ubrzali ovo prebacivanje, zatražite pomoć od Rusa za prelazak preko same rijeke.[22] Hitno odgovorite šta ste preduzeli i u kome roku ćete izvršiti prebacivanje.[23]

14. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 44,
reg. br. 1–2/2.

[VLADIMIRU] VELEBITU,
[ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ], LONDON

U zemlji veliko nezadovoljstvo zbog kraljeva postupka[24]. Mislim da bi zaista bilo dobro da vlada ne da ostavku i dodje ovamo.[25] Da li je moguće da je kralj bez uticaja sa strane učinio ovu glupost koja nama samo koristi?[26]

14. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–1/2.

NAREDBA* VRHOVNOG KOMANDANTA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE
za 15. januar 1945. god.

U vezi s razvojem naše vojske, po ukazanoj službenoj potrebi,

NAREĐUJEM:

da se kao *nova funkcija* – dužnost u vojsci, uvede zvanje *pomoćnik komesara divizije.*

Izvršenju ovog naređenja pristupiti odmah.[27]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Komandantu pozadine;
Načelnicima odjeljenja;
Štabu I, II i III armije;
Glavnom štabu:
Srbije
Makedonije
Hrvatske
Slovenije
Štabu II, III i V korpusa
Vojnoj upravi Vojvodine i
Načelniku OZNE za Jugoslaviju.
15. 1. 1945.

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 15–9.

* Ovu naredbu Tito je donio u skladu s odlukom Centralnog komiteta KPJ od 14. januara 1945. o uvođenju ove funkcije u jedinicama NOVJ i o reorganizaciji partijsko-političkog i kulturno-prosvjetnog rada u redovima NOV i POJ (vid. str. 3). Tri dana kasnije (18. januara) Tito je dostavio neposredno potčinjenim štabovima i organima sljedeću depešu: »Dopuna naredbe o postavljenju pomoćnika komesara divizija. Svi pomoćnici komesara divizije imaju rang majora« (A–VII, k. 295, reg. br. 3–80/1).

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Engleskom brodu »Delhi«* nemojte činiti smetnje do daljnjega.[28]

15. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 2076,
reg. br. 8-84/1.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Englezima dozvolite da pregledaju njemački motorni čamac koji vam je pao u ruke za potrebe njihove obavještajne službe.[29]

15. januar 1945.**
[Beograd]

A-VII, k. 2076,
reg. br. 8-84/1.

POTPUKOVNIKU ŠVOBU [VINKU, MOSKVA]
ZA GENERALA [GOJKA] NIKOLIŠA

Načelnik F. E. P.*** 148 naredio je poljskoj bolnici 37-62 iz Indije da se premjesti u Novi Sad. Imam podatke da će se najvjerovatnije prebaciti u Mađarsku.[30]

Molim intervenišite da ostane nama na raspolaganju i da ubuduće mi potpuno raspolažemo bolnicama koje su nam dodijeljene. Bolnice 119, 577 – nismo otpremili, jer čekamo odgovor na naše depeše i pisma od generala Krausa.[31]

15. januar 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A-VII, k. 57-4,
reg. br. 5-7/1. *Prevod s ruskog*

---

* To je bila krstarica. – *Red.*

** Ovo Titovo naređenje upućeno je depešom br. 68 od 15. januara 1945; primljeno je u Štabu Mornarice NOVJ 16. januara 1945. – *Red.*

*** To je vjerovatno skraćenica od riječi Feldpost (vojna pošta). – *Red.*

[VLADIMIRU] VELEBITU,
[ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ], LONDON

Ko je proizveo [Ljubu] Ilića u generala? Ilić može dobiti samo čin pukovnika kao pomoćnik šefa naše vojne misije. Šef vojne misije za Francusku doći će iz zemlje.[32]

15. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–2/2.

[VLADIMIRU] VELEBITU, LONDON

Saopštite izaslaniku: naša je želja ne samo da štedimo hrvatski narod nego i sela i gradove od razaranja, osobito Zagreb.[33] Prema tome, važno je da to hrvatska vojska i sama pomogne. Spriječiti na taj način što će odmah ustati protiv Nijemaca.[34]

15. janunar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–2/2.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Za komandanta 21. divizije postavljam potpukovnika Vlada Bajića, dosadašnjeg komandanta 3. krajiške brigade.

Za političkog komesara 21. divizije postavljam Mirka Jovan[ov]ića, dosadašnjeg komesara 1. proleterske brigade.[35]

16. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–2/3.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Za komandanta 17. divizije postavljam potpukovnika Blaža Jankovića, dosadašnjeg zamjenika komandanta 2. proleterske divizije.[36]

16. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–2/2.

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Za zamjenika komandanta Treće armije postavljam pukovnika Matu Jerkovića, dosadašnjeg komandanta Šestog korpusa.[37]

16. janunar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 44,
reg. br. 1–2.

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Za komandanta 12. korpusa postavljam general-majora Gliga Mandića, dosadašnjeg komandanta 17. divizije.

Za političkog komesara 12. korpusa postavljam potpukovnika Jova Kapičića.[38]

16. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 44,
reg. br. 1–2.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]
DRUGI OBALSKI SEKTOR*

Dozvolite Englezima da saslušaju Nijemce koje ste zarobili na torpednim čamcima u zadarskom kanalu. Ne dajte da ih vode u Italiju.[39]

16. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 2076,
reg. br. 8–1.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Dozvolili smo američkom poručniku Pfajferu koji se nalazi u Splitu, da bude oficir za vezu kod VIII korpusa. Isto tako da poručnik Grizer koji je u Splitu pređe kod V korpusa.[40]

16. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 1–6/2.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Odmah pošaljite dva oficira iz vašeg štaba u Ilok da sačekaju jednu brigadu Druge divizije koja je krenula automobilima za Ilok.[41] Ostale dvije brigade Druge divizije kreću večeras vozom do Indije, a odatle pješke za Ilok.[42] Divizija će biti pod vašom komandom.[43] Zadatak ove divizije zna general [Rudolf] Primorac.[44]

17. januar 1945.** Tito
[Beograd]

A–VII, k. 40
reg. br. 3–2/3.

---

* Komanda 2. obalskog sektora (POS) obezbjeđivala je obalsko područje od Limskog kanala (sjeverno od Rovinja) do rta Vranjan (jugoistočno od Jablanca ispod Velebita). – *Red.*

** Ova depeša vrhovnog komandanta NOV i POJ primljena je u Štabu 1. armije NOVJ 18. januara 1945 (A–VII, k. 258, reg. br.16–3). – *Red.*

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Organizovati armijski položaj na liniji Ilok–Ljuba–Erdevik–Kuzmin–ušće Bosuta držeći u sklopu odbrane i selo Kukujevci. Težište odbrane na desnom krilu.[45]

17. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 40,
reg. br. 3-2/3.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Neprijatelj je uspio da probije 17. I sremski front na pravcu Sotin–Tovarnik.[46] Imali smo osjetne gubitke.[47] Borbe su u toku. Prva armija je u povlačenju na nove položaje neposredno istočno od Šida.[48] Radi olakšanja situacije na sremskom frontu i vezivanja što jačih neprijateljskih snaga za sebe, pojačajte pritisak na sektoru Bijeljina–Brčko. Nastojte likvidirati Bijeljinu.

Na pravcu Brčkog, s obzirom na njegovu važnost u odnosu na sremski front, ispoljiti što jači pritisak.[49] Javite o preduzetom.[50]

17. januar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 41,
reg. br. 1-2/2.

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Neprijatelj je uspio da 17. I probije sremski front na pravcu Sotin–Tovarnik. Imali smo osjetne gubitke. Borbe su u toku. Prva armija je u povlačenju na nove položaje neposredno istočno od Šida.[51]

Radi olakšanja situacije na sremskom frontu i vezivanja što jačih neprijateljskih snaga za sebe, pojačajte 16. diviziju 51. divizijom i preduzmite ofanzivne akcije prema Našicama i Miholjcu. Javite o preduzetom.[52]

17. januar 1945.* Tito
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 1-2.

* Ovo naređenje Štab 3. armije primio je 18. januara 1945 (A-VII, k. 295, reg. br. 3-80/1). – *Red.*

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Pored dviju eskadrila koje se nalaze na Visu,[53] za koji dan dolazi i 352. eskadrila.[54] Od Engleza nemojte tražiti pojedinačne dozvole.[55] Izvještavajte nas o promjenama i broju ljudstva.

17. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 316,
reg. br. 1-6/2.

PRVA ARMIJA [NOVJ]
GENERALU [RUDOLFU] PRIMORCU

Potrebno je da zbog novonastale situacije u najkraćem mogućem roku preduzmete opšti protivnapad na sremskom frontu.[56] Radi toga prikupiti na licu mjesta elemente operativne situacije: 1. sadašnji raspored naših jedinica. 2. Borbeni kvalitet naših divizija koje bi se mogle upotrijebiti za proboj u prvoj liniji. 3. Jačina i raspored nepr[ijatelja] i slabija i osjetljivija mjesta u njegovom rasporedu. 4. Stanje našeg teškog naoružanja, naročito artiljerije i municije. 5. Prohodnost bosutskih šuma za lake pješadijske dijelove za eventualno neposredno ugrožavanje Brčkog. 6. Pogodna mjesta za prelazak Bosuta. S ovim podacima vrati se danas do ponoći.

18. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 40,
reg. br. 3-1/3.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Odmah preduzmite kontranapad jačim snagama na komunikaciju Sotin–Tovarnik u cilju njegovog ovlađivanja i povratka selâ Opatovca, Mohova i Lovasa.[57] Za ovo imate dovoljno snaga[58] ne čekujući II div[iziju] koja će 19. I do mraka biti cijela u rejonu Iloka.[59] Pros[tor] Tovarnik–Lovas–Mohovo–Opatovac treba da nam posluži kao polazni položaj za daljnje ofanzivne operacije i zato ga treba što prije imati u svojim rukama, dok se neprijatelj nije na njemu utvrdio.[60]

18. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–1/3.

NAREDBA
VRHOVNOG KOMANDANTA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE
za 19. januar 1945. god.

Na osnovu člana 7, 10 i 18 Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. god.[61]

POSTAVLJAM:

U Viši vojni sud NOV i POJ – vijeće kod Glavnog štaba NOV i PO Makedonije:

za predsjedatelja pukovnika Todora Stojanova Džvezdina, načelnika Vojno-sudskog odjeljenja Glavnog štaba NOV i PO Makedonije;

za članove vijeće Panču Nedeljkovskog, zamjenika komandanta, i Kiru Krstevskog, načelnika Ekonomskog odjeljenja, a za zamjenika člana vijeća majora Vangela Čukalevskog, zamjenika načelnika istog Glavnog štaba;

za sudiju istražitelja Peru Dimitrova Korobara.

U Vojni sud Komande grada Skoplja:

za predsjednika Duška Lukarskog, a za potpredsjednika Petra Tikvara.

U Vojni sud Skopske vojne oblasti:

za predsjednika Blagoja Stevkovskog, političkog komesara

Skopske vojne oblasti, a za potpredsjednika Janka Todorovskog, političkog komesara Artiljerijske brigade u Skoplju.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Vojnosudskom odjeljenju V[rhovnog] š[taba],
Glavnom štabu Makedonije.

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 1–1/5.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Odmah uputite 22. diviziju u Beograd. Diviziju uputiti najbržim sredstvima.[62] Ovu diviziju smijeniće jedinice 37. divizije, a dok stignu dijelovi 37. divizije možete ostaviti najviše jednu brigadu 22. divizije da smijenu sačeka.[63] Ovo uradite odmah bez ikakvog odlaganja.

19. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 191,
reg. br. 20–198/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Ispitajte prelaze na Savi kod Sremske Mitrovice i kod Šapca. Ako postoji skela ili ma kakva druga sredstva za prevoz, ona moraju biti u rukama odgovornih vojnih starješina pod vašom neposrednom komandom. Vrlo je važno da skele i čamci kod Šapca i Sremske Mitrovice budu obezbijeđeni i da se nalaze čvrsto u vašim rukama.[64] Odmah odgovorite po prednjem šta ste uradili.[65]

19. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 191,
reg. br. 20–199/1.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Odmah prebacite jedan divizion teške artiljerije (haubica ili topova) na desnu obalu rijeke Save, južno od Sremske Mitrovice i postavite ga na prostoru Noćajski Salaš – Donja Zasavica sa zadatkom da tuče sve prilaze od zapada k Sremskoj Mitrovici, naročito ceste.[66] Prebacivanje diviziona izvršiti skelom kod Mitrovice ili kod Šapca, a ako ovih nema, onda preko Beograda.[67] Jedan bataljon pješadije odrediti kao zaštitu diviziona.[68] Ovo uraditi odmah bez ikakvog odlaganja.[69]

19. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–1/3.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

S obzirom na to da držite Šarengrad i Berkasovo, vrlo je važno da povratite Novak – Bapsku i tako uspostavite cjelinu desnog krila.[70] Javljajte se obavezno svakog časa jednom.[71]

U pogledu prebacivanja artiljerijskog diviziona južno od Sremske Mitrovice, hitno postupite po dostavljenoj vam depeši.[72]

19. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–1/3.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Od grupe artiljerije koju imate na Drini odmah prebacite jedan teški divizion u rejon sela Ravnje sa zadatkom da naročito tuče prilaze koji od Šida vode k [Sremskoj] Mitrovici, kao i na ušću Bosuta. Kao zaštitu diviziona odrediti jedan bataljon pješadije. Ovo uradite odmah bez ikakvog odlaganja.[73]

19. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–2/2.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Hitno odgovorite da li ste uputili divizion artiljerije s bataljonom pješadije u selo Ravnje, kao što smo vam naredili.*

19. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–2/2.

ŠTABU II [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Odmah smijenite Dvadeset drugu diviziju sa dijelovima Trideset sedme u rejonu Višegrada. Ovo uraditi odmah bez odlaganja pošto Dvadeset druga hitno odlazi na novi zadatak.[74]

19. januar 1945.** Tito
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–2/1.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Hitno javite raspored i zadatke vaših divizija i navedite tačnu liniju fronta u Sremu.[75] Da li ste završili grupisanje snaga za namjeravani protivnapad i kada ga namjeravate izvesti?[76]

20. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–1/3.

---

* Vid. str. 21. – *Red.*

** Ovo Titovo naređenje Štab 2. udarnog korpusa NOVJ (koji se tada nalazio u Gacku) primio je 20. januara 1945 (vid. A–VII, k. 396, reg. br. 16–35/1). – *Red.*

[DIREKTIVA ZA MOBILIZACIJU]

Skoro svakodnevno se dešavaju slučajevi da pojedini štabovi, jedinice i komande – naročito u operativnoj zoni, na svoju ruku mobilišu ljude, stoku i prevozna sredstva, bez znanja i saradnje s nadležnim vojno-teritorijalnim komandama. Dalje, nasilno zloupotrebljavajući svoj autoritet i položaj, oduzimaju i vode sa sobom novomobilisane koji se prikupljaju po vojno-teritorijalnim komandama, a koji su namijenjeni za druge jedinice, uzimaju i odvode sa sobom stoku i vozove* koje putem susreću, a koji su upućeni od strane vojno-teritorijalne komande za obavljanje raznih radova za potrebe vojske, grubo se ophode s organima vojno-teritorijalnih komandi, narodnooslobodilačkih odbora i s vlasnicima stoke i vozova, primaju u svoje jedinice dobrovoljce bez znanja i saglasnosti komandi vojnih područja itd.

Ovakvim nepravilnim i nezdravim pojavama, koje štete osnovnom organizacijskom radu i razvoju, kao i ugledu naše vojske, treba stati na put i najenergičnije ih suzbijati.

Radi toga

NAREĐUJEM:

1. Svi odgovorni funkcioneri štabova, jedinica i komandi preduzeće, pod svojom ličnom odgovornošću, najenergičnije mjere da se naprijed navedene pojave po svaku cijenu suzbiju i onemoguće.

2. Pozivati pod oružje, tj. mobilisati obveznike, stoku i prevozna sredstva koji podležu mobilizacijskoj obavezi, mogu i smiju vršiti jedino nadležne komande vojnih područja preko svojih mobilizacijskih organa u duhu direktive viših pretpostavljenih štabova i komandi.

3. Za popunjavanje operativnih jedinica ljudstvom, stokom i prevoznim sredstvima, štabovi dotičnih jedinica se moraju obratiti komandi vojne oblasti odnosno vojnog područja na čijoj se teritoriji nalaze, odnosno [komandi] koja je određena da ih popuni. Ove komande stavit će im na raspolaganje potrebno ljudstvo, stoku i prevozna sredstva iz dopunskih jedinica u njihovom sastavu, ukoliko one budu istim raspolagale. U protivnom, mobilisat će komande vojnih područja potrebno ljudstvo od godišta koja podliježu mobilizacijskoj obavezi, a isto tako mobilisat će potrebnu stoku i prevozna sredstva. Ako komande vojnih oblasti (odnosno komande vojnih područja) ne bi mogle staviti na raspolaganje za popunu potrebno ljudstvo, stoku i prevozna sredstva iz dopunskih jedinica i mobilizacijom budući da je dotična teritorija mobilizacijski iscrpena, štabovi jedinica obratiće se radi popune odgovarajućem glavnom štabu odnosno svom pretpostavljenom štabu.

4. Za specijalne i hitne potrebe, kao i radove izazvane operativnim potrebama (npr. evakuacija ranjenika i materijala, opravka

* Prema ruskom »воз« – tovar, natovorena kola. – *Red.*

puteva, specijalni zemljani, tehnički i fortifikacijski radovi itd), mogu se izuzetno staviti na raspolaganje, za izvjesno ograničeno vrijeme potreban broj ljudi od godišta koja ne podliježu mobilizacijskoj obavezi i potrebna stoka i prevozna sredstva. I u takvim slučajevima jedinice se moraju obratiti komandama vojnih područja, a u hitnim slučajevima komandama mjesta odnosno narodnooslobodilačkim odborima ako se u blizini mjesta bavljenja dotične jedinice odnosno gdje radove treba izvesti ne nalazi komanda vojnog područja. Komande vojnih područja odnosno komande mjesta i narodnooslobodilački odbori u takvim slučajevima staviće na raspolaganje dotičnoj jedinici potrebno ljudstvo, stoku i prevozna sredstva. Neposredno uzimanje ljudi, stoke i prevoznih sredstava od naroda najstrože se zabranjuje. Samo u izvanredno hitnim slučajevima, koji s obzirom na situaciju zahtijevaju, i to odmah – bez ikakvog odlaganja – da se pristupi izvršenju predviđenog plana, rada i prevoza, jedinice mogu izuzetno neposredno uzeti ljude, stoku i prevozna sredstva, s tim da odmah po završenom radu vrate ljude, kao i stoku i prevozna sredstva tamo otkuda su ih uzeli.

5. Za sva lica koja se javljaju pojedinim jedinicama za dobrovoljno stupanje u našu vojsku bez znanja njihove nadležne komande područja, dotične jedinice će preko nadležnih komandi vojnih područja provjeriti njihove podatke i karakteristike. Ako takva lica odgovaraju opštim uslovima za službu u operativnoj vojsci i ispostavi se da nisu odgovorna za ratne zločine, zadržavaju se u jedinicama, sa čime treba upoznati njihovu komandu. U protivnom se upućuju vojno-teritorijalnoj komandi na raspolaganje odnosno na nadležni sudski postupak.

6. Na teritoriji koja je okupirana od strane neprijatelja ili je pod jačom neprijateljskom kontrolom, a na istoj nisu ustanovljene komande vojnih područja, ili te komande i narodnooslobodilački odbori ne mogu da funkcionišu u pogledu mobilizacije i popune, jedinice prilikom izvođenja operacija na takvoj teritoriji mogu i same izvršiti mobilizaciju ljudi, stoke i prevoznih sredstava.

7. Za svaki postupak protivan odredbama ovog naređenja biće krivci uzeti na odgovornost, i to ne samo neposredni izvršioci nego i njihovi pretpostavljeni.

8. Ovo naređenje s potrebnom popunom i uputstvima dostaviti odmah svim potčinjenim jedinicama, štabovima, komandama i ustanovama.[77]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

21. januar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije

Tito

Dostavljeno:
Komandi pozadine;
Glavnim štabovima Srbije, Hrvatske, Slovenije i Makedonije;
Vojnoj upravi Vojvodine;
Štabovima I, II i III armije;
Štabovima II, III i V korpusa;
Korpusu narodne odbrane;
Štabu Mornarice;
Komandi Vazduhoplovstva;
Štabu Gardijske brigade;
Štabu Tenkovske brigade V[rhovnog] š[taba];
Odjeljenju V[rhovnog] š[taba].

A-VII, k. 21,
reg. br. 2-1.

[NAREĐENJE ZA FORMIRANJE PROTIVAVIONSKIH JEDINICA NOVJ]

U cilju pripremanja i obuke potrebnog ljudstva za formiranje protivavionskih jedinica, potrebno je da se mobiliše izvestan broj obveznika.

Radi toga

NAREĐUJEM:

1. Da se pozovu pod oružje i mobilišu obveznici od 18 do 45 godina s teritorija kako dolje slijedi:

a) Glavnog štaba Srbije 2250
b) Glavnog štaba Makedonije 450
c) Vojne uprave Vojvodine 650
d) Sremske vojne oblasti 50
e) Komande grada Beograda 500
f) Vojne oblasti VIII korpusa 100

2. Da se raspiše upis za prijem 1000 (hiljadu) dobrovoljaca rođenih 1928. i 1929. godine, za službu u protivavionskim jedinicama s razrezom kako slijedi:

a) Glavni štab Srbije 650
b) Glavni štab Makedonije 90
c) Vojna uprava Vojvodine 130
d) Sremska vojna oblast 10
e) Komanda grada Beograda 100
f) Vojna oblast VIII korpusa 20

3. Uslovi o kojima treba da se vodi računa prilikom mobilisanja obveznika i izbora dobrovoljaca jesu slijedeći:

a) *Za obveznike koji se mobilišu:*

prvenstveno one koji su služili u protivavionskim jedinicama bivše jugoslovenske vojske, da su potpuno pismeni, da su po mogućstvu po zanimanju metalski radnici (mehaničari, bravari, automehaničari, te optičari, instalateri, električari, monteri, tehničari i slično) te đaci; da su tjelesno i duševno potpuno zdravi i bistri, naročito da imaju normalan vid, da dobro raspoznaju boje, da imaju sposobnost stereoskopskog gledanja, tj. da vide prostorno, da je reakcija očiju kod svjetlosnih promjena normalna i da imaju dobro razvijen sluh.

b) *Za dobrovoljce:*

važe u svemu uslovi iznijeti pod a) i, osim toga, da imaju pristanak svojih roditelja odnosno staratelja, da nisu sarađivali s okupatorom i narodnim neprijateljima i da su dobrog vladanja.

4. Sve mobilisane obveznike i primljene dobrovoljce, ne sačekujući da se prikupi cijeli razrezom predviđeni broj, uputiti po grupama odmah u Protivavionski puk u Beogradu.[78]

S mobilisanim obveznicima i dobrovoljcima poslati i njihove karakteristike Štabu Protivavionskog puka. Pri tome naznačiti koji su dobrovoljci.

5. O izvršenju izvijestiti ovaj štab.

Smrt fažizmu – sloboda narodu!

21. januar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 21,
reg. br. 51–1/1.

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Ispoljite što jači pritisak s glavnim vašim snagama na istok prema Našicama i Donjem Miholjcu.[79] Prema Bjelovaru i Pitomači ostavite manje snage Desetog i Šestog korpusa.[80] Vrlo je važno, s obzirom na situaciju u Sremu i na pokušaj forsiranja Dunava od strane Nijemaca na ostrvo Ada Kirtoš kod Borova, da ih što prije ugrozite prema njihovoj pozadini – k Našicama i Miholjcu.[81] Odgovorite o preduzetom.[82]

21. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 44,
reg. br. 1–2.

[VLADIMIRU] VELEBITU, LONDON

Smatramo potrebnim da vlada odmah dođe ovamo i presiječe sva natezanja. Destvujte na Šubašića da to odmah učini.[83]

21. januar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-2/2.

ŠUBAŠIĆU [DR IVANU, PREDSJEDNIKU KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE U IZBJEGLIŠTVU], LONDON

Naše je mišljenje da dođete sa članovima vlade odmah ovamo. Treba već svršiti natezanje s kraljem, jer to škodi našoj zemlji.[84] Događaji ne čekaju i mi moramo preduzimati mjere u korist naše zemlje.

21. januar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-2/2.

[VLADIMIRU POPOVIĆU, ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ], SOFIJA

Danas sam dobio od Molotova depešu da mi i Bugari odmah pošaljemo u Moskvu po jednoga delegata u vezi s predstojećim pregovorima.[85] Molotov traži da bugarska delegacija još ne dolazi u Beograd.[86] To je javljeno i Bugarima. Saopštiti ovo CK K[omunističke] P[artije] B[ugarske] i vladi.[87]

21. januar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-8.

ZA VICKA KRSTULOVIĆA

Činimo sve kod Saveznika da se Dalmaciji pomogne hranom.[88] Ovih dana dolazi ovamo kod nas delegacija Unre[89] na pregovore o načinu davanja pomoći.[90] Nadam se da ćete onda brzo dobiti pomoć.

Osim toga, sada je slobodan put od Beograda do mora preko Crne Gore i Albanije. Trebalo bi nam samo kamiona za prebacivanje žita u Dalmaciju. Razmislite o tome i preduzmite mjere i organizaciju s vaše strane.[91] Ja sam potpisao dva ugovora sa Saveznicima. Jedan je o avio-bazi kod Zadra,[92] a jedan o korišćenju naših pomorskih luka od savezničkih pomorskih snaga za operacije.[93]

Ugovori su sačinjeni jasno – određeno samo za vrijeme dok su Nijemci u Jadranu. Saveznici ne smiju dirati u suverenitet nar[odne] vlasti itd. Morali smo to učiniti jer i vojska i narod u Dalmaciji zavise od snabdijevanja [od strane] Saveznika. Nastojte da budu odnosi sa Saveznicima što bolji. Nemojte dozvoliti incidente. Kopiju ugovora ćemo poslati štabovima da se znaju ravnati.

21. januar 1945. Tito
[Beograd]

A-CKSKJ, Fond CKKPJ,
stara signatura br. 20797. str. 5. i 6.

[ODGOVOR SVESLOVENSKOM KOMITETU U BEOGRADU][94]

Zahvaljujem vam na pozdravima sa osnivačkog sastanka.

Uvjeren sam da ćete vi zaista sve učiniti za učvršćivanje tekovina narodnooslobodilačke borbe – jedinstva i bratstva naroda Jugoslavije i za produbljivanje bratskih veza, uzajamne saradnje i solidarnosti nas i naše slovenske braće.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

21. januar 1945. Maršal Jugoslavije
[Beograd] Tito

»Борба«, 23. januar 1945.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Po izjavi šefa američke vojne misije[95] nije dozvoljeno američkim avijatičarima koji se nalaze u Korenici da se sastanu s tamošnjim predstavnicima američke misije[96] kao i da ovi avijatičari žive navodno pod teškim uslovima u pogledu ishrane i smještaja i da im naši ne izlaze u susret. Izvjestite po ovom.[97]

22. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 119/4,
reg. br. 1-11/2.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Budno pratite i javljajte o pokretima 22. i 181. div[izije]. O kojim se dijelovima ovih divizija radi?[98]

Pošaljite sve podatke o bataljonu 609.[99]

Neprijateljske snage u rejonu Vlasenice mogu ugroziti vaš lijevi bok i glavninu na komunikaciji Tuzla–Zvornik, što bi vas dovelo u vrlo tešku situaciju.[100] Zato odmah pregrupišite svoje snage, tako da prema Vlasenici imate što jače snage, koje moraju po svaku cijenu spriječiti eventualni prodor u dolini Spreče na cesti Zvornik–Tuzla.

Prema Brčkom i Bijeljini zadržite slabije snage s aktivnom ulogom prema tim objektima.[101]

22. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 41,
reg. br. 1-3/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

S Englezima je dogovoreno da bombarduju sve saobraćajne veze koje koriste neprijatelju. Gradove mogu bombardovati samo po našem odobrenju.[102]

23. januar 1945.
[Beograd]

Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja SR Slovenije, Ljubljana (dalje A-IZDG SRSI), k. 41, f. III.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Prvo. Uputite 22. div[iziju] u Šabac, gdje će ostati do daljeg naređenja kao rezerva pod neposrednom komandom ovog štaba.[103]

Drugo. Šestu brigadu 2. div[izije] uputite na prostor selo Noćaj–Radenković–Banovo Polje jugoistočno od Sremske Mitrovice sa zadatkom da osmatra i brani sektor Save od ušću Bosuta do Sremske Mitrovice zaključno, s tim što za sada obalu neće posijedati, već samo izviđati i osmatrati obezbjeđujući artiljeriju koja se nalazi između Zasavice i Save. Štab ove brigade da uspostavi vezu s našim jedinicama u Sremu i da istu stalno održava.[104]

Treće. Sve mobilisane s Kosmeta upućivati za Beograd. Blagovremeno obavještavati o svakom transportu koji se ovamo upućuje da bi se mogle izvršiti pripreme za prihvat, smještaj i dalji transport.[105]

Četvrto. U Kosmet biće upućene dvije crnogorske brigade sa zadatkom da poprave vojno-teritorijalnu situaciju u tom našem području. O zadatku i radu na terenu ovih brigada izdaće se direktive blagovremeno.[106]

23. januar 1945.*
[Beograd]

A–VII, k. 191,
reg. br. 20–201/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Cijelu 22. diviziju prebacite na prostoriju Lješnica**–Bogatić, gdje će biti kao naša rezerva.[107]

23. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 191,
reg. br. 20–202/1.

---

* Ovo je datum kad je depeša primljena u Glavnom štabu Srbije; Tito ju je uputio iz Beograda 22. januara 1945 (A–VII, k. 33, reg. br. 1–2). – *Red.*

** U nekim geografskim kartama piše: Lešnica. – *Red.*

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Vaš raspored izrazito kordonski – bez rezervi. Sve ste bacili u prvu liniju.[108] Ovo morate najhitnije ispraviti. Glavne vaše snage moraju biti na vašem desnom krilu u dubinskom rasporedu s opštom rezervom od jedne divizije najmanje, u svako doba operacije.[109]

23. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 40,
reg. br. 3-3/3.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Vaši bokovi i pozadina neprekidno su ugroženi aktivnim neprijateljskim garnizonima u Bijeljini i Vlasenici, koji vam stalno sputavaju aktivnost i slobodu rada.[110]

Jedan vaš bok se mora osloboditi od ovog ugrožavanja. Po našem mišljenju, treba likvidirati Bijeljinu. Odmah pripremite operaciju za likvidaciju Bijeljine.

Po našem mišljenju, treba za ovo upotrijebiti cijelu 17. i 28. diviziju, dok bi 23. upotrijebili za zatvaranje pravca prema Brčkom i Doboju.

Za blokiranje Vlasenice i za onemogućavanje njenoj posadi prodora na sjever, upotrijebite i 27. diviziju da zajedno sa 25. divizijom dejstvuje na Vlasenicu sa sjevera.

Trideset osmu diviziju rasporedite gdje je najpotrebnije za obezbjeđenje ove operacije.

Cijelu 45. div[iziju] upotrijebite za osiguranje prelaza na Drini na sektoru od Koviljače do Drinjače.

Za operaciju i likvidaciju Bijeljine računajte na jače dejstvo naše avijacije i na dejstvo našeg teškog diviziona, koji već sada treba vratiti na prostoriju kod sela Badovinaca za dejstvo na Bijeljinu s desne obale Drine.[111]

Kao naša rezerva, 22. divizija stići će za tri do četiri dana na prostoriju Lešnica – Bogatić.[112]

Situacija u Sremu zahtijeva da se ova operacija izvede i da se likvidira klin između vas i 1. armije koji koči ofanzivno dejstvo obiju armija.

Javite kada možete ovu operaciju preduzeti.[113]
Ovim se stavlja van snage naša posljednja direktiva.[114]

23. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–3/2.

[ŠTABU 15. KORPUSA NOVJ]

Po ukazanoj potrebi službe

POSTAVLJAM:

1. Za komesara XV korpusa NOVJ[115] potpukovnika *Vujadina Popovića,* dosadašnjeg pomoćnika načelnika štaba XV korpusa.
2. Na službi u Štabu XV korpusa majora *Boru Milevskog,* dosadašnjeg komandanta 48. divizije.[116]
3. Za komesara 42. divizije NOVJ[117] druga *Beno Rusa,* dosadašnjeg komesara XV korpusa.
4. Za pomoćnika komesara 42. divizije NOVJ druga *Mirka Burića,* dosadašnjeg rukovodioca politodjela.
5. Za komandanta 48. divizije potpukovnika *Tihomira Miloševskog,* dosadašnjeg načelnika štaba XV korpusa.
6. Za pomoćnika komesara 48. divizije majora *Ratka Radovića.*

Ovaj raspored izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

23. januar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije.
Tito

Dostavljeno:
Štabu XV korpusa NOVJ;
Personalnom odjeljenju V[rhovnog] š[taba] NOV i POJ i
Organizacijskom odjeljenju V[rhovnog] š[taba] NOV i POJ.

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 37–9.

GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE

Čuvanje vojnih tajni

Naši neprijatelji nastoje na sve moguće načine da doznaju što više podataka o našoj vojsci i o svim činiocima koji sačinjavaju našu vojnu moć. Oni ovo rade putem obavještajne službe, koja na taj način postaje jedno od opasnih oružja u borbi protiv nas.

Upoznati protivnika i njegovu borbenu moć (ratni potencijal) svestrano, potpuno i blagovremeno, predstavlja veoma obiman i složen posao, jer su mnogobrojni činioci od kojih je sastavljen ratni potencijal svake vojske. Danas nije dovoljno upoznati samo vojsku koju imamo pred sobom na bojnom polju, već treba poznavati i njenu pozadinu, izvore popune ljudstvom i materijalom, industriju, stanje sirovina i ratnih rezervi, moralnu vrednost i stručnu sposobnost starješina i vojnika, društvene i političke odnose i prilike. Pored toga, današnja je vojska veoma složen organizam: vidovi vojske (suvozemna vojska, mornarica, vazduhoplovstvo) dijele se na više rodova i službi, od kojih svaka ima naročito osobine borbene i tehničke. Naoružanje je danas veoma mnogobrojno i komplikovano.

Iz ovog jasno proizlazi da se neprijateljeva obavještajna služba neće ograničiti samo na naš front i na one naše trupe s kojima vodi borbu, već će usmjeriti svoje obavještajne napore i na našu neposrednu i duboku pozadinu nastojeći da prodre u sve grane našeg vojničkog, privrednog, industrijskog i društvenog života, da dozna što više podataka iz kojih može dobiti sliku o stanju kod nas. Neprijatelj to čini ubacujući u našu sredinu svoje špijune, među kojima ima i domaćih izdajnika. Ovi špijuni nastoje da se uvuku svuda gdje bi mogli nešto čuti i doznati ili naslutiti, pa što god doznaju odmah javljaju svojim naredbodavcima – neprijateljevim obavještajnim centrima. Ovi neprijateljevi obavještajci su obično na izgled bezazleni ljudi ili žene koji ne padaju u oči, koji dobro poznaju običaje sredine u kojoj se kreću. Oni mogu imati i radio-stanicu, preko koje odmah javljaju centrali podatke do kojih su došli, ili održavaju vezu sa svojom centralom pomoću lanca održača veze.

Često će neprijatelj nastojati da osluškuje naše telefonske razgovore, naročito u blizini fronta, a takođe i u pozadini. Ima slučajeva da se neprijateljevi agenti oblače u uniformu savezničkih vojski i naše vojske i prebacuju u našu pozadinu da bi vršili obavještajnu službu.

Pored ove obavještajne djelatnosti, neprijatelj se služi i propagandom sa ciljem da utiče na našu borbenu moć i na slabe duhove i unese zabunu naročito u pozadinu. Širenje lažnih, alarmantnih vijesti uperenih protiv narodnooslobodilačkog pokreta i vojske jedan je od metoda te propagande.

Dužnost je svih starješina i boraca naše vojske da svim silama

sprječavaju neprijateljevo...* obavještajno djelovanje i onemoguće mu da dođe do bilo kakvih podataka koji bi mu mogli koristiti za upoznavanje bilo kojeg pitanja iz oblasti naše vojske i svega onog što čini moć naše oružane vojne sile.

Ovaj će se cilj postići ako svaki starješina i borac naše vojske bude svuda i u svakoj prilici čuvao vojne tajne i ne bude dopustio da nepozvani i nenadležni doznaju bilo što iz života i rada naše vojske što bi moglo koristiti neprijatelju.

Vojne tajne nisu samo pisani i nepisani operacijski planovi, dokumenti, zapovijesti, naredbe i instrukcije, koje su obično poznate samo ograničenom krugu rukovodilaca i za koje mora svaki pripadnik vojske znati da su strogo povjerljive. Isto tako nisu vojne tajne samo brojna stanja, naoružanje, sastav jedinica, podaci o starješinskom kadru, izvježbanost i borbena sposobnost, raspored u borbi i na stanovanju, pripreme za pokret, pokreti i premještanja. Pod vojnim tajnama treba razumjeti i sve mnogobrojne, sitne pismene i usmene činioce i podatke koji se odnose na spoljni i unutrašnji život i rad štabova, jedinica i ustanova na frontu i u pozadini, industrijskih i privrednih preduzeća koja rade za račun vojske ili su u vezi s vojskom; *to su, ukratko, svi oni elementi iz kojih neprijateljeva obavještajna služba može da dođe do bilo kakvih podataka o stanju kod nas.*

Mnogi naši ljudi u svojoj dobrodušnosti, a često i naivnosti vole da govore o čisto vojnim pitanjima i da pričaju kako međusobno tako i u dodiru s licima van vojske o vojničkim stvarima i poslovima, o razmještaju vojske, kasarnama, mjestu štabova, vojnim radionicama, bolnicama, pripremama za pokret ili premještanje, raznim teškoćama u ishrani i odijevanju, o stanju na frontu, broju poginulih i ranjenih, o broju dezertera, pa čak i o namjerama. Često se otvoreno vode telefonski razgovori u kojima se pominju i vojne tajne, koje neprijatelj može osluškivanjem čuti i iz njih doći do veoma važnih zaključaka o stanju kod nas, pa čak i o namjerama. Mnogo se priča o vojničkim stvarima na ulici, po privatnim stanovima i kućama i po javnim lokalima; ovo posljednje je naročito opasno jer neprijateljeva obavještajna služba ubacuje svoje doušnike na mjesta gdje se prikuplja više ljudi. U običnim pismima često se govori i o takvim stvarima koje predstavljaju vojnu tajnu, kao, npr.: o položaju na kome se vodila borba, o jedinicama koje su u toj borbi učetstvovale, o gubicima itd. Govoreći i pišući o vojničkim stvarima u ovakvim prilikama, naši ljudi mnogo puta i nesvjesno čine usluge neprijateljevoj obavještajnoj službi i postaju tako reći njeni »nesvjesni agenti«. Oni pritom ne misle da ih uvijek može čuti uho nekog neprijateljevog agenta.

Ovakve pojave treba do temelja iskorijeniti. U tom cilju

---

* S tri tačke je označena nečitljiva riječ u dokumentu i vjerovatno piše: obavještavanje i. – *Red.*

NAREĐUJEM:

1) Da sve nadležne pretpostavljene starješine i štabovi, kao i sami borci naše vojske čuvaju sve vojne tajne krajnjom svjesnošću i ne dopuste da neprijateljeva obavještajna služba dođe do ma kakvih podataka koji bi mogli neprijatelju koristiti.

2) Da sve starješine i borci budu svuda i na svakome mjestu krajnje oprezni i budni, da paze šta govore odnosno šta treba da govore. Pred nenadležnim i nepozvanim licima biti krajnje ćutljiv i apsolutno ništa ne govoriti o stvarima vojničke prirode.

Svaki štab, svaka jedinica i ustanova i svaki borac uopšte ima svoj službeni djelokrug dužnosti i odgovornosti. Sve što se odnosi na taj službeni djelokrug ne tiče se nikog nenadležnog i nepozvanog makar on bio i neki rukovodilac naše vojske. Samo pretpostavljene starješine imaju pravo i dužnost da zalaze u djelokrug rada svojih potčinjenih i niko više.

3) Da nadležne pretpostavljene starješine kako na frontu tako i u pozadini u svima štabovima, jedinicama i ustanovama, zavedu i održavaju najstrožu kontrolu i nadzor nad životom i radom svojih potčinjenih u svako doba s ciljem da se potpuno osigura čuvanje vojnih tajni.

Da se najmanje jedanput nedjeljno održavaju predavanja – lekcije po svim štabovima, jedinicama, ustanovama i školama – o čuvanju vojnih tajni i odbrani od neprijateljske špijunaže uopšte.

4) Da glavni štabovi, organi OZN-e[118] i jedinice korpusa Narodne odbrane[119] i štabovi vojnih oblasti preduzmu najstrože mjere da se neprijateljskoj obavještajnoj službi spriječi svako saznanje ili uvid u život i rad naše pozadine i svih njenih životnih organa, naročito u industrijska, privredna i ostala preduzeća ili centre koji se odnose na jačanje našeg ratnog potencijala.

Čuvanje vojnih tajni ima biti najviši zakon za svakog starješinu i borca naše oružane vojne sile.

Nadležne pretpostavljene starješine, štabovi, jedinice i ustanove odmah će ovo naređenje sprovesti u život i djelo i ubuduće će se po njemu tačno upravljati.[120]

24. januar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A–IZDG SRSI, k. 18, f. 1.

[NAREĐENJE ZA IZVOĐENJE KONFISKACIJE]

U svrhu otklanjanja nepravilnosti vršenja konfiskacije, naređujem:[121] Prilikom izvođenja konfiskacije imaju se vojne vlasti tačno pridržavati naredbe V[rhovnog] štaba iz mj. sept[embra] 1942. god. o zapljeni imovine nar[odnih] neprijatelja.[122] Ne smije se uništavati proizvodna moć konfiskovanog gospodarstva. Isto tako, ne smiju se porodicama osuđenika oduzimati stan, pokućstvo i gospodarsko oruđe, koji su im potrebni da mogu živjeti.

S. F. – S. N!

24. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 396,
reg. br. 16–38/1.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Neprijateljsku kolonu koja je od Vlasenice izbila u Novu Kasabu odbaciti po svaku cijenu nazad u Vlasenicu.[123] To je neophodno za obezbjeđenje vaše operacije u duhu naše direktive.[124]

25. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–3/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Naredili smo Drugom korpusu da pošalje jednu operativnu grupu od dvije brigade u Kosmet.[125] Ove dvije brigade biće pod vašom neposrednom komandom i radiće po vašim naređenjima. Izvršite potrebne pripreme za prihvat ovih brigada u Kosmetu.[126]

25. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 191,
reg. br. 20–204/1.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Odmah uputite jednu albansku diviziju najpogodnijim pravcem u sjevernu Albaniju, gdje će se staviti na raspolaganje Vrhovnom štabu albanske vojske.[127] O izvršenju izvijestite.[128]

26. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 396,
reg. br. 16-39/1.

ŠTABU 2. [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Šestu crnogorsku i Prvu bokešku brigadu uputite odmah najpogodnijim pravcem u Kosmet. Zadatak: čišćenje teritorije od naoružanih bandi i njihovo razoružavanje i pomoć u uspostavljanju i učvršćivanju narodne vlasti u Kosmetu.[129] Za komandovanje objema brigadama formirati operativni štab u koji da uđu po jedan član štabova obiju brigada.[130] Po dolasku u Kosmet ovaj štab radi sadejstva povezaće se sa Operativnim štabom za Kosmet* i Glavnim štabom Srbije u Kragujevcu, pod čijom će se neposrednom komandom nalaziti.

26. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 49,
reg. br. 2-4/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

[Josip] Vidmar i [Marijan] Brecelj neka dođu prvim avionom u Beograd.[131]

27. januar 1945.
[Beograd]

A-IZDG SRSl, k. 41, f. III.

* Tačan naziv tog štaba je Operativni štab NOV i PO Kosova i Metohije. – *Red.*

UKIDANJE VOJNE UPRAVE ZA BANAT, BAČKU I BARANJU

Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju, uvedena mojom naredbom od 17. oktobra 1944,[132] ukida se pošto je završila zadatke koje su pred nju postavljeni.

NAREĐUJEM:

1) Sva civilna vlast koju je dosad vršila Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju prelazi na Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine i njemu područne niže organe narodne vlasti.[133]

2) Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju i njeni područni niži organi izvršiće ovu naredbu do 15. februara 1945. godine.[134]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

27. januar 1945. Vrhovni komandant NOV i POJ
[Beograd] Josip Broz Tito

»Борба« 3. februar 1945.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]*

Odobravam ulazak u zemlju sljedećim stranim novinarima: V[eleru] Rejbernu, Laptefu, M. Vesternu, Kristiforu Lambiju i Edvardu Bovdenu.[135]

27. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 39,
reg. br. 1–3/2.

[GOVOR NA MITINGU ŽENA SRBIJE, ODRŽAN 28. JANUARA 1945. U BEOGRADU][136]

Drugarice! Dozvolite mi da vas pozdravim u ime Narodnooslobodilačke vojske, u ime vaših sinova i vaše braće koji se danas, na ovoj ciči zimi, tamo na frontu bore za konačno istjerivanje okupatora iz naše napaćene zemlje. Srpske majke i sestre, koje ste ovoj teškoj i krvavoj borbi dale najbolje svoje sinove, zahvaljujem vam na onome što ste do

* Četiri dana ranije (23. januara 1945) Tito je o istom pitanju uputio depešu Štabu Baze NOVJ u Bariju, ali bez navođenja imena: »Dozvoljavam ulazak u Jugoslaviju dvojici novinara Francuza i Kanađanima« (A–VII, k. 39, reg. br. 1–2). – *Red.*

danas doprinijele natčovječanskoj borbi naših naroda. Zahvaljujem vam na ogromnim žrtvama koje ste podnijele za spas svoje otadžbine, za spas naših naroda, naše slobode i nezavisnosti. Ali dozvolite mi da vas danas ponovo podsjetim na žrtve i zadatke koji još stoje pred nama i koje ćemo moći savladati samo tako ako vi, srpske žene, majke i sestre, budete stajale kao kremen-stijene uz one koji na frontu prolijevaju svoju mladu krv za slobodu. *(Povici: »Hoćemo!«)*

Vaš rad, vaše dužnosti su mnogostruke. Našem frontu, našim borcima treba pomoć. *(Glasovi: »Tako je!«)* Naši borci nisu dobili odjeću iz magacina, jer ih nismo ni imali. Oni su polugoli, bosi u ovoj težkoj zimi, i njima treba pomoć. Vi, srpske žene i sve žene u Jugoslaviji, možete ublažiti taj nedostatak što ga osjeća naša herojska vojska. *(Burni povici: »Živela!«)* Zato, u svakom selu, u svakoj varoši napregnite sve svoje snage, sabirajte materijal, odjeću, sredstva za život, namirnice, kako bismo mogli našim borcima na frontu dati bar minimum onoga što im je potrebno da bi se mogli boriti i konačno osloboditi našu zemlju.[137] To je prvi i najvažniji zadatak i vi ga same vidite, vi ga osjećate svakodnevno, osjećate ga zato što su vaša braća, vaši očevi, vaši sinovi tamo gdje je teško, gdje padaju životi najboljih ljudi, tamo gdje se kuju sloboda i sreća nove, federativne Jugoslavije. *(Povici: »Živela!«)*

Drugi zadatak je stvaranje naše nove federativne Jugoslavije, federalne Srbije i narodne vlasti. I to je, drugarice, težak zadatak. I tu vam se obraćam: pomognite nam *(Jednoglasno: »Hoćemo!«)* da stvorimo istinsku narodnu vlast, za koju su od [19]41. godine ginuli najbolji sinovi Srbije i ostalih naroda Jugoslavije – istinsku demokratsku narodnu vlast. *(»Tako je!«)* Zato budite ne samo požrtvovane pobornice takve vlasti nego i stroga kontrola onih koje ste poslale da vrše državne poslove. Gonite sabotere *(»Hoćemo!«)*, gonite one koji bi htjeli da izigravaju tobožnje narodne prijatelje, a u stvari gledaju kako da nam odmognu. Ima dosta poštenih ljudi, ima mnogo požrtvovanih ljudi koji su i sposobni i voljni da pravilno i pravedno vode ovu veliku narodnu stvar. Nemojte se ustručavati da kritikujete ako vidite da nešto ne valja. Zdrava, konstruktivna kritika može samo da pomogne. I onaj koga se ona tiče, ako je pošten i čestit, neće se ljutiti, nego će mu to biti putokaz da pravilno radi, da pravilno vodi narodnu stvar. Onaj koga zdrava narodna kritika vrijeđa nije vaš prijatelj, to nije narodni prijatelj, to je neprijatelj naroda! *(Povici: »Tako je!«)* Budite uvjerene da ćemo mi uvijek, u svakom pojedinačnom slučaju, učiniti sve da se već sada, u zametku, uguši svako ukorijenjivanje nekih birokratskih metoda u narodnoj vlasti. *(»Tako je!«)* Onako kako je bila zdrava ova narodna borba, koja je potekla od samih naroda, tako treba da bude zdrava i nova vlast, jer samo na pravoj narodnoj vlasti može da počiva jedinstvena demokratska federativna Jugoslavija, u kojoj će svi narodi – i Srbi, i Hrvati, i Slovenci, i Makedonci i Crnogorci – živjeti srećno, složno ulagati zajedničke napore za opšti procvat i bolju budućnost

novih pokoljenja koja, kad dođu, treba da vide da su njihovi očevi i majke učinili sve kako bi njima bilo bolje.

A sada mi, drugarice, dozvolite da se osvrnem malo i na one koji sabotiraju narodnu borbu.

Prije godinu, prije dvije, prije tri godine moglo se pričati koješta, jer narod nije bio obaviješten. Mi smo dugo ćutali, dvije godine borili smo se sami, bez igdje ičije pomoći, samo uz pomoć naroda, samo uz pomoć naših siromašnih seljaka. *(Odobravanje.)* Mi smo bili na udaru svih snaga neprijatelja i izdržali smo. O nama se govorilo – u inostranstvu i u zemlji – tako kao da je u pitanju šačica komunista, jedna grupa ljudi koja hoće da se dočepa vlasti. Ja vas pitam, drugarice, koliko bi se održala jedna šačica ljudi koju narod ne bi podupirao, koju narod ne bi volio? *(Odobravanje i povici: »Tako je!«)* Koliko bi trebalo, recimo, tadašnjoj ogromnoj njemačkoj sili, talijanskoj sili, raznim četnicima, nedićevcima, pavelićevcima *(Povici: »Dole!«)* da uguše tu šačicu ljudi koja, tobože, hoće da podjarmi narod, da mu sjedne na grbaču.

Narodnooslobodilački pokret nikao je iz naroda, on je narodni, istinski narodni pokret. Ali oni koji su govorili i danas govore drukčije, smatraju da je narod nešto drugo. Niste narod vi ovdje, nije ono selo koje se bori, nije ona vojska koja proliva krv po rodnoj grudi, nego su narod oni koji sjede tamo u Londonu i oni koji su otišli Hitleru, u jazbinu njemačkog fašizma: Nedić, Ljotić i razni drugi. Oni sebe smatraju narodom. Vas ne smatraju narodom i boje se za vas, boje se za vašu slobodu. Jadni srpski narod, šta da radi bez njih? A ja pitam vas, drugarice: pa kad su toliko voljeli srpski narod, što su pobjegli? Ja ne bih pobjegao. Ja bih ostao ovdje, pa bih se borio. *(Burno pljeskanje i neprekidno skandiranje: »Kralj se ženio – Tito se borio!«)* Ja bih vas kao dobar sin naroda, za šta oni sebe proglašavaju pozvao i rekao bih: Gledajte, tjerajte uljeze koji su došli u vašu zemlju. Tako bih rekao narodu. Ali oni to ne mogu reći, oni to nisu mogli reći ni onda kad su bili ovdje, jer su ih čuvali njemački bajoneti, jer su pred vama već bili omraženi svojim krvavim djelima. Otkad sam u Beogradu, dolaze k meni u crno zavijene žene i pričaju mi – one iz Timočke krajine, iz Toplice, iz srca Šumadije i sa svih strana – i pričaju mi kako su im poginuli mili i dragi, očevi, sinovi, braća.[138] Ko, pitam, ko ih je pobio? – Četnici, seme im se zatrlo! – kaže srpska majka. *(Povici: »Dole koljači!«)* E, eto, vođe tih koljača, koji su pobjegli u njemačku fašističku jazbinu, boje se za slobodu srpskog naroda! A mi im kažemo: ne bojte se za nas, mi ćemo se već snaći kako-tako, ali šta ćete vi tamo? *(Buran smeh.)* Kud ćete vi sada, kad se približava odsudni dan, kad Crvena armija već maršira prema srcu Njemačke *(Burmi povici: »Živela Crvena armija!«),* a savezničke armije sa zapada idu sve dalje i dalje? O sebi bi trebalo da govorite, a o nama ne vodite brigu! Mi ćemo sami.

Sličnih dobrotvora ima, na žalost, i u Londonu i u Americi. I oni se boje za slobodu srpskog i za slobodu ostalih naroda Jugoslavije.

Bojite li se vi da nećemo imati demokratiju? *(Jednodušan odgovor: »Ne bojimo se!«).* Oni kažu: treba dati demokratiju – jedna partija, to je diktatura. Nikako jedna partija! Dajte slobodu svim partijama – kažu. A ako narod neće nekakve razne partijice, nego hoće jedan narodni pokret? *(Odobravanje i povici: »Samo jedan pokret!«)*

Ja u principu nisam protiv partija, jer demokratija predviđa i slobodu ispovijedanja svojih načela i svojih ideja. Nisam. Ali stvarati partije radi partija, sada kad se vodi borba na život i smrt *(Jednoglasno: »Ne!«)*, kad treba svi kao jedan da sve snage usmjerimo u pravcu istjerivanja okupatora iz naše zemlje, kad je domovina razorena do tla, kad nemamo ništa do svoje svijesti i svojih ruku – i dajte sad da se razmile agitatori po svim selima i gradovima: udarite, stari korteši! Ja, sa svoje strane, ne bih imao ništa protiv toga da idu i da govore, jer znam da bi se brzo vratili u Beograd. Ali, mi sada nemamo vremena za to. A ovdje je narodni pokret. Tu mogu biti svi – i komunisti, i oni koji su bili demokrati i radikali[139] itd. – ma kako se ranije zvali, samo ako imaju dobru volju i poštenje, te bar žele dobra našoj zemlji. Taj pokret je ona snaga, jedina snaga koja danas može da izvede našu zemlju iz ove strahote i bijede i da joj donese potpunu slobodu. A kad budemo oslobođeni – izvolite. Izvolite onda da se ogledamo, da vidimo i tamo, na megdanu, koja će partija postojati![140]

Dakle, drugarice, kao što vidite, oni se boje da naš narod neće dobiti demokratiju. A mi vas pitamo: bojite li se vi da nećete dobiti demokratiju? *(Jednodušni povici: »Mi smo je dobili! Ne bojimo se!«)* Bojite li se da nećete imati prava za koja ste se borili? *(»Ne bojimo se!«)* Vama ta prava niko i nikada neće moći oduzeti! *(Buran aplauz.)* Mi ćemo ih štititi, mi ćemo se svim silama zalagati da očuvamo ta prava naroda. *(»Hoćemo!«)* Ili ćemo sačuvati ta prava ili nas neće biti! (Buran aplauz.) Prema tome, drugarice, ja ovdje, pred vama, poručujem svima onima koji misle da će danas, u ovoj za naš narod teškoj situaciji, moći da skrenu istoriju Jugoslavije nazad, da se ljuto varaju. *(Povici: »Neće!«)*

Nekoliko riječi o sporazumu. Mi smo samim tim što smo u ljeto 1944. godine pristali da pregovaramo s jugoslovenskom vladom Ivana Šubašića u emigraciji pokazali da nam je stalo da ujedinimo sve snage, da nismo nikakvi sektaši, nikakvi uzurpatori, nego da želimo samo jedno: da ujedinimo što više naroda, da bude što čvršće jedinstvo naše zemlje. Pošli smo na taj sporazum,[141] produžili smo pregovore i napravili novi sporazum o stvaranju jedne jedinstvene vlade.[142] Pristali smo da i kralj ima u našoj zemlji svoje namjesnike.[143] Sve smo učinili što smo mogli. Mi smo učinili koncesije ne dobivši ništa. Ako se stvar uzme u užem smislu, mi smo samo izgubili. Ali ako se stvar gleda u širem smislu, u smislu ujedinjenja svih snaga, pa i onih koje su se do sada kolebale – dobili smo. I eto, danas, kad smo pokazali takvu širokogrudost, dolazi kralj sa svojim savjetnicima i veli da neće takav

sporazum, nego hoće da stavlja uslove.[144] *(Burni povici- »Dole kralj izdajnik!«)* Razumljiva je stvar da se kralj bori za svoj prijesto. Jasno je da se nijednom kralju ne ide s prijestola. Ja to potpuno razumijem. Ali kad jedan kralj uzme sebi pravo da, poslije svega onoga što se u Jugoslaviji događa već četiri godine, sumnja u to da li je ovdje demokratija i da postavlja zahtijeve da narod treba slobodu, da narod treba da se sam izjašnjava – onda se ne može reći da je to najpoštenija politika. To su mahinacije koje imaju za cilj da stvore zabunu i unesu smutnju u naše redove, da izazovu građanski rat. Ali, umjesto građanskog rata – šta se dogodilo? Građanskog rata nema, nego su se u cijeloj zemlji podigli sveopće nezadovoljstvo i protesti protiv kraljeve izjave. *(Dugotrajno odobravanje!)* Eto plebiscita! To je probni plebiscit! *(Povici: »Tako je!«)* Izveo ga je sam narod.[145] *(Dugotrajno klicanje: »Hoćemo Tita – nećemo kralja!«)* Dakle, drugarice, ta stvar je propala. Ali ne za nas, nego za one koji su htjeli da tu nešto ćare na račun krvi, na račun žrtava koje daju jugoslovenski narodi.

Danas bi oni htjeli da se taj sporazum nekako promijeni, da u vladu uđe nekakav Krnjević[146] i šta ja znam ko sve još. Mi smo, kada je g. dr Šubašić bio ovdje, jasno rekli s kim možemo da radimo i za koga smatramo da će raditi u interesu naroda. Molim lijepo – imaćemo vladu, ali da ovdje u Jugoslaviji, u Beogradu, u ovoj situaciji kada se vodi borba na život i smrt, kada svako treba da da sve od sebe – uvedemo u vladu elemente koji će se samo natezati, dogovarati, podnositi ostavke, stvarati krize – to nam ne treba. *(Odobravanje i povici: »Tako je!«)* Ti ljudi bili su u Londonu od 1941. godine i pedeset puta su se mijenjali, stalno davali ostavke. Nama takvi ministri ne trebaju. Nama trebaju ministri koji će raditi dan i noć. *(Povici: »Tako je«!)* Nama trebaju ministri koji će vidjeti samo ono što je glavno, a ne svoje uske partijske, možda i čisto lične interese. Nama trebaju ljudi od akcije i djela, a ne od fraza i diskusija. Mi smo imali prilike da vidimo šta su nam donijele takve vlade u prošlosti, u bivšoj Jugoslaviji. Što se tiče našeg pokreta, narodnooslobodilačkog pokreta, niko više ni od onih koji nisu bili u našim redovima, pa ma došli sa strane, ili bili odavdje, ne može tvrditi da se ovdje vodi uska partijska politika. Ovdje su istinski sinovi i kćeri naroda Jugoslavije, ovdje su pravi rodoljubi, ovdje su oni koji su se, iako su bili u raznim partijama, danas ujedinili u jedan snažan front, front naroda, koji treba da izvuče ovu zemlju iz rana i ruševina. *(Buran aplauz i povici: »Živeo narodnooslobodilački pokret!«)* Prema tome, drugarice, tekovine narodnooslobodilačke borbe formulisane na Drugom zasijedanju AVNOJ-a u Jajcu[147] treba da budu svetinja ne samo za nas nego i za svakog ko želi dobra ovoj zemlji. Neka se naši prijatelji u inostranstvu još jednom ubijede u to da smo vrlo tvrdoglavi i nepokolebljivi u svojim zahtjevima. *(Buran aplauz.)* Mi nismo navikli na gnjile kompromise, mi smo navikli da

govorimo otvoreno, oči u oči, ono što mislimo – jer ne mislimo ništa nepošteno, nego samo to kako bi bolje bilo našoj zemlji, kako bismo je čim prije izvukli iz ove razorenosti i kako bismo istjerali okupatora. Tamo brinu o tome ko će sjedeti na ministarskoj stolici, ko će i kako organizovati partiju, a mi nemamo za vojsku ni odjeće ni obuće!

Narod je ostao ovdje: na frontu – to je narod, na selu – to je narod. Ono tamo – ono su otpaci naroda. *(Burno odobravanje.)* Ja sam uvjeren – ima prilično znakova koji to govore – da će naši veliki saveznici konačno ubrzati ono natezanje u Londonu, pa da se sporazum odmah sprovede u djelo – ili da ne bude.[148] *(»Tako je!«)* To je moja poruka onima u Londonu. Mi smo pošli sami, i mi ćemo ići sami. Šta to znači – sami? Znači – sam narod. Išli smo i do sada, pa ćemo i bez onih nekoliko tamo ići i dalje, ako bude trebalo. *(Poklici: »Tako je!«)* Mi se ne bojimo nikakvih teškoća. Ne bojimo se teškoća jer znamo da je naša snaga u našoj jedinstvenosti, u našoj najvećoj tekovini – u bratstvu i jedinstvu svih naroda Jugoslavije, u jedinstvu svakog naroda, u svakoj federalnoj jedinici posebice. Mi idemo smjelo naprijed. Mi ćemo ostvariti naše ciljeve! Mi ćemo istjerati okupatora, mi ćemo podići našu zemlju iz ove razorenosti i mi ćemo danas-sutra moći kazati da smo radili sve ono što smo govorili, ništa drugo.

Neka živi naša nova, federativna Jugoslavija! *(»Živela!«)*

Živio miting žena boraca Srbije! *(»Živeo!«)*

Neka žive naši veliki saveznici! *(»Živeli!«)*

Neka živi naša oslobodilačka vojska! *(Burni aplauz i povici: »Živela naša oslobodilačka vojska! Živeo maršal Jugoslavije drug Tito!«)*

»Борба«, 29. januar 1945.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Najhitnije uputite u Kosmet kao pojačanje da popravi tamošnju situaciju dvije najbolje brigade[149] koje će ostati do dolaska crnogorskih brigada.[150] O izvršenju izvijestite.[151]

28. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 191,
reg. br. 20-205/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Izviješteni smo od američke misije da je kod vas jedna grupa pilota uhapšena. Izvijestite nas o čemu se radi.[152]

29. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 119-4,
reg. br. 1–15/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Odmah stavite na raspolaganje izvesnu količinu nafte iz Vranja načelniku Ozne u Skoplju za prebacivanje duvana iz Makedonije do Vranja.[153] O izvršenju izvestite.

29. januar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k 33,
reg. br. 1–2/2.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Već sam javio da je stvoren sporazum sa Saveznicima za stvaranje avionskih baza kod Zadra[154] i privremenih pomorskih baza kod Splita.[155] Prema gornjem sporazumu, Saveznici će imati pravo držati u tim bazama do 600 ljudi, avijatičara i tehničkog osoblja. Vi morate dati vojničko obezbjeđenje i radnu pomoć.

Kopiju sporazuma ćete dobiti da biste se znali ravnati.[156] U sporazumu za davanje pomoći stoji da Saveznici imaju pravo poslati u zemlju do 300 osoba radi predaje nama materijala i kontrole za raspodjelu.[157]

29. januar 1945.* Tito
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 1–9/2.

---

* Ovu depešu vrhovnog komandanta maršala Tita Štab Mornarice je primio 1. februara 1945. u 14.30 sati (A–VII, k. 2076, reg. br. 8–102/1). – *Red.*

[ŠTABU 2. KORPUSA NOVJ]

Hitno obustavite upućivanje albanske divizije u sjevernu Albaniju.[158] Tu albansku diviziju hitno uputite u Kosmet sa zadatkom da s crnogorskim brigadama popravi tamošnju vojno-političku situaciju.[159] Hitno je.

29. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 396,
reg. br. 16-41/1.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Neprijatelj iz Mostara napravio ispad, zauzeo Čitluk i Ljubuški i nadire k Čapljini.[160] Hitno intervenišite vašim snagama da se neprijatelj odbaci nazad.*

29. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 53,
reg. br. 1-2/1.

POTPUKOVNIKU ŠVOBU [VINKU, ZAMJENIKU ŠEFA VOJNE MISIJE NOVJ, MOSKVA]

Saopštite gen[eralu] Arsu [Jovanoviću] da uzme [sa] sobom nastavne planove i programe za vojne akademije i vojna učilišta, a također i sve neophodne udžbenike za učenje.[161]

Ovo nam je krajnje nužno za naše vojne škole.

29. januar 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A-VII, k. 57-4,
reg. br. 6-20/1. *Prevod s ruskog*

* Više o intervenciji jedinica 8. udarnog korpusa vid. u nap. 164. – *Red.*

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Neprijatelj je zauzeo Gabelu, Čapljinu i Metković.* Najhitnije prebacite što jače snage na ovaj sektor, suvim i morem razbijte neprijatelja i povratite izgubljena mjesta. Upotrijebite i tenkove, kao i pomorske jedinice. Niste smjeli dozvoliti ovaj neprijateljski prodor. Morate posvetiti daleko veću pažnju sektoru Mostar. Hitno izvijestite o izvršenju.[162]

30. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 53,
reg. br. 1–2/1.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Zamjeram zbog vaše nebudnosti na pravcu Mostar–Metković, kuda je neprijatelj izvršio prodor.[163] Sa svim raspoloživim snagama popraviti ovu situaciju i goniti neprijatelja ka Mostaru ugrožavajući i sam Mostar.[164]

30. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 53,
reg. br. 1–2/1.

[JADRANSKOJ KOMISIJI NOVJ, SPLIT]

Kamione za prevoz robe dobićete od Saveznika – oko hiljadu kamiona. To spada u pomoć naseljenju.** Prema tome, tražite od Saveznika te kamione, jer mi trebamo za vojsku ono malo što imamo.[165]

30. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–2/2

---

* Više o zauzimanju tih mjesta i Titovoj prvoj intervenciji vid. na str. 45. – *Red.*
** Ruska riječ (stanovništvu). – *Red.*

[VLADIMIRU] VELEBITU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ], LONDON

Naša misija za Francusku se sastoji: general-major Ivan Rukavina – šef misije, general-major Ljubo Ilić – zamj[enik] šefa misije; članovi: major Barjaktarević Branislav, major Šobajić Vojo, major dr Paležina Vladimir, major Zemljak Jože i 3 podoficira.[166]

30. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–2/2.

[DIREKTIVA ZA DOSTAVLJANJE POŠTE]

Već nekoliko slučajeva se dogodilo da su pojedini štabovi slali službenu, običnu, povjerljivu i strogo pov[jerljivu] poštu savezničkim avionima ne samo bez pratnje kurira nego i slabo zapakovanu. Naročito je to bio slučaj s onom poštom koju su štabovi i odjelenja VŠ slali preko Baze NOV i POJ u Bariju. Tako poslana pošta bila je podvrgnuta savezničkoj cenzuri, a osim toga, Štab Baze u Bariju je bio prinuđen da svaki put interveniše kod Saveznika da bi mu pošta bila upućena. Pošto Štab Baze ne zna šta je od pošte poslato niti pak Saveznici obavještavaju Štab Baze o dolasku pošte, desilo se da je na taj način izvjestan dio pošte propao. Zbog toga naređujem, prvo: sva pošta koja se šalje avionskom vezom mora biti dobro zapakovana na način kako je to ugovoreno sa Savez[nicima]; drugo, poštu mora sprovoditi – pratiti za to naročito određen kurir s sprovodnim listom u duplikatu, a na kom moraju biti ubilježeni količina omota pošte, broj odnosno obiležje svakoga omota, kome i preko koga se pošta šalje. Kada kurir stigne avionom s poštom u mjesto gdje se nalazi štab ili komanda kojoj je pošta upućena ili preko koje se ona šalje, predaje poštu sa sprovodnim listom dotičnoj komandi, koja mu mora na duplikatu spr[ovodnog] lista potvrditi prijem pošte naglašavajući u kakvom je stanju pošta primljena i duplikat zadržati za sebe.

Štabovi, komande, odjeljenja koji šalju poštu avionskom vezom dužni su da radiogramom obavijeste jedinicu kojoj se šalje pošta radi njenog daljeg otpremanja navodeći u njemu dan kada je poslata pošta, po čijim avionima, broj i količinu omota i obilježje na omotu.[167]

31. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 396,
reg. br. 16–43/1.

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] HRVATSKE

U toku januara vaše jedinice južno od Save, naročito Četvrti[168] i Jedanaesti korpus,[169] bile su vrlo neaktivne.[170] Smatramo da postoje uslovi za jače angažovanje vaših jedinica na tom sektoru, naročito na komunikacijama Ogulin–Karlovac–Zagreb i Bihać–Sisak–Zagreb, kuda neprijatelj neprekidno saobraća. Vaše ofanzivno dejstvo na pomenutom sektoru mora biti stalno i neprekidno, naročito sada kad neprijatelj svoje glavne snage već izvlači k sjeveru. Ne samo operativni nego i politički razlozi diktiraju u ovoj situaciji da se vaše jedinice što više angažuju ofanzivno na pomenutom području.[171] Izvijestite o preduzetom.[172]

31. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 5–2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Šesti i Deseti korpus spadaju od sada pod komandu Štaba III armije i u organizacionom pogledu.[173]

31. januar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 119–4,
reg. br. 1–17/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Odmah razriješite dosadašnje dužnosti generala [Josipa] Škorpika i uputite prvom vezom u V[rhovni] š[tab], gdje će dobiti novu dužnost.[174]

31. januar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 119–4,
reg. br. 1–17/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Odmah prebacite Dopunsku brigadu* iz Iriga u Novi Sad, gdje su uslovi za smještaj, kasarnski život, nastavu i obuku daleko povoljniji nego u Irigu.[175] Potrebno za smještaj naređeno Voj[noj] upravi Vojvod[ine].**

31. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 33,
reg. br. 1-2/2.

DRUGA ARMIJA [ŠTABU]

Naredili [smo] avijaciji da danas bombarduje Bijeljinu – centar grada i park – kao i neprijatelja na sektoru Drinjača – Nova Kasaba.[176] Izvijestite o rezultatima.[177]

Ne treba voditi kurs kao da ćete izgubiti Zvornik.[178] Neprijatelja treba zadržati, jer za to imate dovoljno snaga i sredstava. Prebacite tešku artiljeriju i protivkolske topove na desnu obalu Drine, na sektoru od Drinjače do Malog Zvornika, kojom tući cestu Drinjača – Zvornik, kao i cijelu zonu zapadno od te ceste, koju neprijatelj koristi za nadiranje. Učinite sve da se neprijatelj zadrži i odbaci nazad. Danas vam sadejstvuje avijacija, čije dejstvo iskoristite.[179]

Na sektoru između Loznice i sela Šor pao naš avion koji je bio oštećen neprijateljskom vatrom. Odmah ukažite pomoć posadi i izvidite stanje aviona i pilota.[180]

1) Avijacija ne može tući spoljnu odbrambenu liniju neprijatelja u gradu Bijeljini iz razloga što su to slabo uočljivi ciljevi i iz bojazni da ne tuče naše dijelove, koji su blizu.

Dovoljna je za vas pomoć da avijacija tuče rezerve, artiljeriju i uporišta u samom gradu.

2) Javite gdje se nalaze ti položaji gdje su vas tukla četiri aviona. Ako mislite na Crvene Stijene, južno od sela Korijena, ne znamo šta tamo vaše jedinice rade. Danas su letjeli samo ruski avioni i ničiji više.[181]

Odgovorite po ovome.[182]

1. januar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 41,
reg. br. 1-5/2.

---

* Više o dopunskim brigadama vid. na str. 97. – *Red.*

** Tačan naziv te institucije glasi: Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju (vid. str. 38). – *Red.*

[DIREKTIVA ZA IZVOĐENJE MOBILIZACIJE]

Prilikom izvođenja mobilizacije čine se mnoge greške kako u pitanju nadležnosti organa za mobilizaciju tako i u pogledu načina i sadržajnosti mobilizacije, kao npr.:

mobilizaciju ne vrše na oslobođenoj teritoriji uvijek nadležni mobilizacijski organi po planu, već je vrše razne jedinice i vojne ustanove na svoju ruku;

mobilisani se često ne podvrgavaju ljekarskom pregledu ili se on vrši vrlo površno, tako da se upućuju u operativne jedinice potpuno fizički nesposobni – s fizičkim nedostacima, kao i bolesnici, koji, očito, ne mogu izdržati napore;

upošljavaju se u pozadinskim vojnim ustanovama lica fizički potpuno zdrava, i to bez osobitog razloga;

dopušta se u nedavno oslobođenim krajevima da se razna lica kao »dobrovoljci« uvuku u vojno-pozadinske ustanove, škole, kurseve, civilna nadleštva, te fingiraju kao »stručnjaci«, s očitom špekulativnom namjerom izbjegavanja fronta odnosno operativnih jedinica;

dešava se da se mobilišu hranioci s više članova porodice, koji nemaju nikakvog imetka, dok se u pojedinim imućnim porodicama više njih sposobnih za vojsku ostavlja u pozadini na neke tzv. »stručne« službe ili se uopšte ne mobilišu;

nepravilno se oslobađaju vojne obaveze lica koja su vlasnici prevoznih sredstava i stoke upotrebljenih u vojne svrhe, te na taj način kao imućniji izbjegnu vojnoj obavezi;

nesistematski se bez naročite potrebe upućuju artiljerci, inžinjerci, vazduhoplovci i razni specijalisti u pješadiju, iako se oskudijeva u stručnim ljudima po artiljerijskim, inžinjerijskim i drugim jedinicama;

nepravilno se mobilišu i raspoređuju pojedinci iz nekih ličnih motiva, poznanstva s mobilizacijskim organima itd.;

birokratski se rješavaju mnoga delikatna mobilizacijska pitanja i problemi itd., itd.

Sve te pojave ne samo da štete ugledu i autoritetu naše vojske već i otežavaju i koče pravilan i brz razvoj poslova na organizaciji naše vojske i njenom što boljem usposobljavanju za ratne zadatke.

Da bi se tome stalo na put

NAREĐUJEM:

1. Mobilizaciju na oslobođenoj teritoriji mogu vršiti samo komande vojnih područja preko nadležnih mobilizacijskih organa, a u smislu raspisa Vrhovnog štaba str. pov. br. 13 od 21. januara 1945. god.*

2. Svaki novomobilisani ima se podvrgnuti stručnom ljekarskom

* Vid. str. 23. – *Red.*

pregledu za to naročito određene ljekarske komisije i taj pregled mora biti solidan i svestran. Treba pri tome imati u vidu uslove današnjeg ratovanja i potrebu mobilizacije svih snaga za službu u vojnoj sili, te je jasno da se za oslobođenje od vojne dužnosti ne može koristiti mirnodopski kriterij. Tu treba biti elastičan, rješavati stvari više individualno s obzirom na stepen oboljenja i nesposobnosti. No, ne smije se događati da se očevidno nesposobni upućuju u operativne jedinice. Konačnu odluku o oslobađanju ili o raspordu u pozadinske vojne jedinice iz razloga fizičkih mana i bolesti ne donosi ljekar odnosno ljekarska komisija, već nadležna komanda područja (komandant i politički komesar). Ljekar je stručni savjetodavni organ, koji daje stručno obrazložen predlog.

3. Komande područja (komanda grada) izvršiće odmah reviziju vojnih obveznika uposlenih u vojno-pozadinskim ili civilnim ustanovama na njihovoj teritoriji i sva lica koja nisu neophodna, a odgovaraju osnovnim uslovima za operativnu službu, uputiti u dopunske jedinice, od kuda, nakon završene vojne obuke, u operativne jedinice.

U pozadini (na vojnim i drugim službama i dužnostima) zaposliti što više žene, omladinu i muškarce, koji ne podliježu vojnoj obavezi za operativnu vojsku da bi se što veći broj sposobnih ljudi uputio na front.

Oslobađanje od vojne dužnosti u operativnoj vojsci iz specijalnih razloga (nezamjenjiva stručnost u saobraćaju i ratnoj industriji itd.) dok ne izađe posebna uredba Povjereništva narodne odbrane mogu činiti samo Povjereništvo narodne odbrane, glavni štabovi i štabovi samostalnih korpusnih vojnih oblasti.

Molbe na naprijed navedene štabove za oslobađanje od vojne dužnosti mogu se činiti samo redovnim putem, preko svojih pretpostavljenih organa odnosno komandi, štabova, nadleštava ili ustanova. To znači da će npr.: za sva lica koja su zaposlena u saobraćaju, a treba ih osloboditi vojne dužnosti u operativnim jedinicama, spisak s predlogom o oslobađanju od vojne dužnosti moći dostaviti Povjereništvu narodne odbrane Povjereništvo saobraćaja uz lični potpis povjerenika ili pomoćnika povjerenika saobraćaja.

Pojedinci će svoje lične molbe po pitanjima oslobođenja vojne obaveze dostavljati redovnim putem preko narodnooslobodilačkih odbora i komandi područja s potrebnim dokumentima.

U federalnim jedinicama u kojima još nema povereništva mogu predloge i molbe ovakve vrste na glavne štabove (štabove samostalnih korpusnih vojnih oblasti) upućivati i načelnici odjela zemaljskih vijeća (skupština).

Lica koja su zaposlena u raznim službama neophodnim za život i rad vojske i države (saobraćaju, ratnoj industriji itd.), a nisu stručna i nezamjenljiva i podliježu vojnoj obavezi, prije upućivanja u vojsku prethodno – i to odmah – zamijeniti ženama, omladinom i ostalima koji nisu vojni obveznici, a dobrovoljno se jave za takav rad.

4. Spriječiti po svaku cijenu izbjegavanje vojne dužnosti licima

koja pretenduju na to iz nekih bivših materijalnih privilegija. Najenergičnije i u korijenu ugušiti svaki pokušaj podmićivanja, ličnih veza i slično. Nadležne mobilizacijske organe koji bi činili greške te vrste pozivati odmah na najstrožu odgovornost i izvoditi pred vojni sud.

5. Nadležni mobilizacijski organi koji raspoređuju mobilisano ljudstvo u jedinice, kao i nadležni štabovi vodiče računa o stručnosti toga ljudsta i o našim potrebama u raznim rodovima vojske i službi po operativnim jedinicama, te ih raspoređivati u one i onakve operativne jedinice u kojima mogu po svojoj stručnosti i kvalifikacijama najviše koristiti. Od toga, iz naročitih razloga, može biti odstupanja.

6. Probleme mobilizacijske prirode ne rješavati birokratski i šablonski, već elastično – u duhu izdatih direktiva i po što kraćem postupku, imajući u vidu ratne prilike i naše potrebe. Učinjene greške ispravljati odmah i na licu mjesta.

7. Sve komande i štabovi koji se u bilo kom vidu bave mobilizacijom i rasporedom obveznika, moraju svoj posao obavljati s najvećom savjesnošću.

Pretpostavljeni organi i štabovi vodiće najstrožu kontrolu nad radom potčinjenih mobilizacijskih organa i za svaki propust, nesavjesnost u radu, lakomisleno otpravljanje poslova, pozivati na najstrožu odgovornost i kažnjavati.

Ne smije se više dešavati da zbog izloženih propusta i grešaka trpi ne samo ugled naše vojske nego i cjelokupna organizacija i popuna naših vojnih jedinica.

Po ovome naređenju strogo se u svemu pridržavati dok ne izađe uredba o regrutovanju i mobilizaciji, kojom će se detaljnije regulisati sva naprijed navedena pitanja.

Ovo naređenje saopštiti svim nadležnim organima radi znanja i upravljanja.

Prijem naređenja potvrditi.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

1. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije,

Tito

A–VII, k. 21,
reg. br. 3–1.

TITO IZLAZI IZ JEDNE OD MNOGIH ZEMUNICA 1. ARMIJE NOVJ NA SREMSKOM FRONTU
16. JANUARA 1945

Бр. Рег.
Бр.

FAKSIMIL UREDBE O DOPUNI UREDBE O VOJNIM SUDOVIMA OD 24. MAJA 1944

У Р Е Д Б А

о надопуни Уредбе о војним судовима од 24. V. 1944 г.

Чл. 1

Осим казни наведених у Чл. 16 Уредбе изрицаће војни су
и казну робије у трајању од једне до петнаест година.

Све пресуде, којима је изречена казна робије, достављ
се сагласно Чл. 29 Уредбе на разматрање вођима Вишег војног суда.

Казна робије издржаваће се у посебним затворима.

Чл. 2

Ова Уредба ступа одмах на снагу.

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ.

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ
Маршал Југославије,
ТИТО

ДОСТАВЉЕНО РАДИОГРАМОМ:

Главном штабу НОВ и ПО Словеније,
Главном штабу НОВ и ПО Хрватске,
Главном штабу НОВ и ПО Србије,
Главном штабу НОВ и ПО Македоније,
Штабовима I, II и III Армије,
Војној управи за Војводину,
Штабу ваздухопловства НОВЈ,
Штабовима II, III и V корпуса,
Штабу 29 дивизије.

FAKSIMIL TITOVE NAREDBE O UVOĐENJU FUNKCIJE POMOĆNIKA KOMESARA DIVIZIJE U NOVJ

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ

Бр. Рег.

Н А Р Е Д Б А

ВРХОВНОГ КОМАНДАНТА НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ
за 15 јануар 1945 г.

У вези са развојем наше војске,– по указаној службеној потреби,–

Н А Р Е Ђ У Ј Е М :

да се као нова функција – дужност у војсци,уведе звање: помоћник комесара дивизије.

Извршењу овог наређења приступити одмах.

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ !

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ
Маршал Југославије
ТИТО

ДОСТАВЉЕНО:

- Команданту позадине,
- Начелницима одељења,
- Штабу I,II и III Армије,
- Главном штабу:
  - Србије
  - Македоније
  - Хрватске
  - Словеније
- Штабу II,III и V корпуса
- Војној управи Војводине и
- Начелнику ОЗНЕ за Југославију

TITO PRIMA RAPORT OD STARJEŠINE JEDNE JEDINICE 1. ARMIJE NOVJ PRILIKOM OBILASKA SREMSKOG FRONTA 16. JANUARA 1945

TITO U RAZGOVORU SA STARJEŠINAMA 1. ARMIJE NOVJ NA SREMSKOM FRONTU 16. JANUARA 1945; LIJEVO OD TITA JE ALEKSANDAR RANKOVIĆ, A ZDESNE STRANE (LEĐIMA OKRENUTI) SU PEKO DAPČEVIĆ I VASO JOVANOVIĆ

TITO S GRUPOM RUKOVODILACA 1. ARMIJE NOVJ NA SREMSKOM FRONTU 16. JANUARA 1945. SLIJEVA NADESNO: SAVO DRLJEVIĆ, VASO JOVANOVIĆ, TITO, PEKO DAPČEVIĆ, ALEKSANDAR RANKOVIĆ I ANĐELKA GERMOVŠEK-MARTIĆ

TITO U RAZGOVORU SA ZAGREPČANKOM ANĐELKOM GERMOVŠEK-MARTIČ, ČLANOM REDAKCIJE ARMIJSKOG LISTA »ZA POBEDU« (SREM, 16. JANUAR 1945)

TITO U JEDNOM OD ROVOVA 1. ARMIJE NOVJ NA SREMSKOM FRONTU 16. JANUARA 1945; IZA NJEGA SU PEKO DAPČEVIĆ I ALEKSANDAR RANKOVIĆ

TITO U PRATNJI PEKA DAPČEVIĆA I VASE JOVANOVIĆA NAPUŠTA SREMSKI FRONT POSLIJE OBILASKA JEDINICA ARMIJE NOVJ 16. JANUARA 1945

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ
Стр. пов. Број: 14
21 јануара 1945 године

Стр. пов. 15/45
VI Наређење за мобилизацију

У циљу припремања и обуке потребног људства за формирање противавионских јединица, потребно је да се мобилишо известан број обвезника.

Ради тога

Н А Р Е Ђ У Ј Е М :

1.- Да се позову под оружје и мобилишу обвезници од 18 до 45 године, са територија како доле следи:

а/ Главног штаба Србије	2.250
б/ Главног штаба Македоније	450
ц/ Војне управе Војводине	650
д/ Сремске војне области	50
е/ Команде града Београда	500
ф/ Војне области VIII корпуса	100

2.- Да се распишо упис за пријем 1.000 /хиљаду/ добровољаца, рођених 1928 и 1929 године, за службу противавионским јединицама са разрезом како следи:

а/ Главни штаб Србије	650
б/ Главни штаб Македоније	90
ц/ Војна управа Војводине	130
д/ Сремска војна област	10
е/ Команда града Београда	100
ф/ Војна област VIII корпуса	20

3.- Услови о којима треба да се води рачуна приликом мобилисања обвезника и избора добровољаца јесу следећи:

а/ за обвезнике који се мобилишу:

првенствено оне који су служили у противавионским јединицама бивше југославенске војске, да су потпуно писмени, да су по могућству по занимању металски радници / механичари, бравари, аутомеханичари, те оптичари, инсталатери, електричари, монтери, техничари и слично/, те ђаци; да су телесно и душевно потпуно здрави и бистри, нарочито да имају нормалан вид, да добро распознавају боје, да имају способност стереоскопског гледања, т.ј. да виде просторно, да је реакција очију код светлосних промена нормална и да имају добро развијен слух.

б/ за добровољце :

важе у свему услови изнети под а/ и осим тога да имају пристанак својих родитеља, односно старатеља, да нису сарађивали са окупатором и народним непријатељима и да су доброг владања.

4.- Све мобилисане обвезнике и примљене добровољце, не сачекавајући да се прикупи цијели разрезом предвиђени број, упутити по групама одмах у Противавионски пук у Београд.

Са мобилисаним обвезницима и добровољцима послати и њихове карактеристике штабу противавионског пука. При томе назначити који су добровољци.

5.- О извршењу известити овај Штаб.

СМРТ ФАШИЗМУ – СЛОБОДА НАРОДУ !

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
НОВ и ПОЈ
Маршал Југославије

FAKSIMIL TITOVOG NAREĐENJA OD 21. JANUARA 1945. ZA FORMIRANJE PROTIVAVIONSKIH JEDINICA NOVJ

TITO ZA GOVORNICOM PRVOG ANTIFAŠISTIČKOG MITINGA ŽENA SRBIJE (KOLARČEV UNIVERZITET, 28. JANUAR 1945)

TITO SE POZDRAVLJA S DELEGATIMA PRVOG ANTIFAŠISTIČKOG MITINGA ŽENA SRBIJE (KOLARČEV UNIVERZITET, 28. JANUAR 1945)

TITO PRIMA POKLON DELEGATA PRVO ANTIFAŠISTIČKOG MITINGA ŽENA SRBIJE (KOLARČEV UNIVERZITET, 28. JANUAR 1945)

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE] ZA [IVANA KRAJAČIĆA] STEVU [NAČELNIKU OZNE ZA HRVATSKU]

Molim te preduzmi mjere da se moj mali ukloni na sigurno mjesto iz Zagreba, ako već nije moguće da bude doveden ovamo ili u Dalmaciju.[183]

1. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 31, reg. br. 1–4/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Kopije sporazuma[184] ćete dobiti da biste se znali ravnati. U sporazumu za davanje pomoći stoji da Saveznici imaju pravo poslati u zemlju do 300 osoba radi predaje nama materijala i kontrole za raspodjelu.[185]

1. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 119–4, reg. br. 1–17/2.

[VLADIMIRU] VELEBITU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ], LONDON

Ne razumijemo tu vašu konfuziju sa stalnim mijenjanjem kandidata za regente. Nećemo ni Šuteja, nego one koji su do sada došli u obzir, ali mjesto [Aleksandra] Belića, [Dušana] Simovića.[186] Treba da dođete ovamo i da to svršimo ovdje.[187]

1. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 37, reg. br. 1–2/2.

[VLADIMIRU] VELEBITU, LONDON

Ja nemam ništa protiv toga da umjesto [Aleksandra] Belića bude regent [Dušan] Simović. Smodlaku [Josipa] treba najprije pitati, a može se to i ovdje kad dođe [Ivan] Šubašić ovamo.[188]

1. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-2/2.

[VLADIMIRU] VELEBITU, LONDON

Molim vas uputite u moje ime pozdrav u Ameriku banketu koji će se tamo održati 4. II o. god.[189]

1. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-2/2.

ŠTABU II ARMIJE [NOVJ]

1. Hitno nas izvijestite o situaciji.

2. Od napada na Bjeljinu odustati i tamo ostaviti toliko snaga koje mogu spriječiti svaki ispad tamošnje neprijateljske posade.[190]

3. Odmah ispitajte uslove za koncentričan napad na neprijateljsku grupaciju južno od Zvornika u cilju njenog potpunog uništenja i likvidacije odsijecajući je prethodno na sektoru Drinjača – Nova Kasaba – Vlasenica, kuda se snabdijeva hranom i municijom.

Ovakav vaš protivnapad zahtijeva grupisanje vaših jačih snaga.

Istovremeno, morate obratiti naročitu pažnju na zaštitu tuzlanskog basena od zapada i sjevera, tj. od pravca Doboja i Brčkog, pošto je taj prostor, naročito u ovoj situaciji, od životne važnosti za vašu armiju. Po našem mišljenju, treba takođe biti ofanzivan zapadno i sjeverozapadno od Tuzle kako biste na taj način preduhitrili neprijatelja u preduzimanju eventualnih njegovih ofanzivnih pokušaja prema Tuzli.

4. Za dalje borbe s neprijateljskom grupom južno od Zvornika iskoristite artiljeriju na desnoj obali Drine.[191] Ako neprijatelj i uspije da uđe u Zvornik, treba ga tu prikovati koncentričnim udarcima s obje

strane Drine, odvajajući ga prvenstveno od Drinjače, koju bi trebalo, po našem mišljenju, što prije zauzeti.

5. Odmah nam javite vaše namjere i plan šta ćete poduzeti.[192]

2. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 3–1/1.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Trebate učiniti krajnje napore s grupisanim snagama za uništenje neprijateljske grupacije južno od Zvornika. Imajte u vidu da je situacija neprijatelja teža nego vaša; sada se radi o tome ko će više izdržati u takvoj teškoj borbi. Po našem mišljenju, vi imate uslova da izdržite duže od neprijatelja i da ga zaista nabacite na Drinu i izložite potpunom uništenju.[193]

2. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–5/2.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Talijanska vlada se žali na loš postupak s vojnicima div[izije] »Garibaldi«. Tražim da postupak s njima bude najbolji, a odgovornost snosite vi.[194]

2. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 396,
reg. br. 16–46/1.

VLADO [VLADIMIR POPOVIĆ, ŠEF VOJNE MISIJE NOVJ], SOFIJA

Saopštite Ivanu Karaivanovu da se javi kod mene na prolazu.[195]

2. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-1/8.

[PREDSJEDNIKU PRIVREMENE POLJSKE VLADE OSUPKI-MORAVSKOM], LJUBLJIN

Čestitam poljskom narodu i Vama lično na oslobođenju napaćene poljske prijestolnice od njemačkih okupatora.[196] Uvjeravam Vas da cio jugoslovenski narod s nestrpljenjem očekuje potpuno oslobođenje vaše države.[197]

2. februar 1945.
[Beograd]

»Борба«, 3. februar 1945.

NARODNOOSLOBODILAČKOM ODBORU DUBROVNIK

O danu svetog Vlaha, praznika slobode, upućujem srdačne čestitke i pozdrave oslobođenom Dubrovniku.[198]

2. februar 1945. Josip Broz Tito
[Beograd]

A-VII, k. 36,
reg. broj. 1-2/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Saglasni smo da primite od Saveznika američke topove s dovoljnom količinom municije. Razumije se bez ikakvih obaveza od naše strane.[199] Saopštite ovo Bazi Bari* i mi ćemo joj takođe javiti.

3. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 29,
reg. br. 2–18/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Telo Ratka Pavlovića prenesite u Toplicu. Prethodno izvršite potrebne pripreme, obavijestite narod i pogreb izvršite uz sudjelovanje naroda sa svima vojničkim počastima.[200]

3. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 33,
reg. br. 1–3/2.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

S vašim planom za operacije slažemo se. Nastojte da ga što prije privedete u djelo.[201]

3. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–5/2.

* Tačan naziv: Baza NOVJ u Bariju. – *Red.*

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

S posadom engleskih brodova koji se nalaze u zadarskim lukama korektno postupati i dozvoljavati joj izlazak u grad s tim da se potčinjava vojnim propisima.[202]

3. februar 1945.*
[Beograd]

A-VII, k. 2076,
reg. br. 8-104/1.

ZA DRUGA VESELINOVA [JOVANA, SEKRETARA PKKPJ ZA VOJVODINU]

Vojna uprava će se ukinuti.[203] Umjesto nje formiraće se Korpusna vojna oblast za Vojvodinu, koja će biti neposredno pod Vrhovnim štabom. Korpusna vojna oblast imaće kao osnovni zadatak organizaciju i učvršćenje vojno-pozadinske vlasti, unutrašnje obezbjeđenje oblasti, vršenje svih pozadinskih službi za pomoć i snabdijevanje jedinica na frontu, mobilizaciju, pograničnu stražu i sve ostalo što spada u nadležnost jedne korpusne oblasti sa samostalnijom ulogom. Predložite odmah za komandu Korpusne vojne oblasti komandanta, komesara i načelnika štaba. Zbog vašeg naročitog zadatka i samostalnije uloge, imaćete slijedeće odsjeke: Ekonomski, Saobraćajni, Mobilizacijski, Sanitetski, Propagandni, Obavještajni, Personalni, Građevinski, Tehnički za naoružanje, Veterinarski, Odsjek za zaštitu naroda i Oblasni vojni sud. Hitno odgovorite.

3. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, mikrofilm Vojvodina,
rolna 1, snimak br. 39-40.

* U Štabu Mornarice ova direktiva primljena je 4. februara 1945. – *Red.*

[VLADIMIRU] VELEBITU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ], LONDON

Od Mandića [Ante] ne odstupam, a umjesto Simovića [Dušana] može doći u obzir Sreten Vukosavljević.[204]

3. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-2/2.

[VLADIMIRU] VELEBITU, LONDON

Vi niste smjeli pristati na to da [Juraj] Šutej bude regent. Tražim da on dade ostavku i da bude [Ante] Mandić, kao što smo se dogovorili.[205]

3. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-2/2.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

1. Javite liniju fronta na području Mostara i Širokog Brijega, kao i naše snage koje se tu nalaze.[206]

2. Javite koje ste brigade 26. div[izije] iz kojih mjesta i na koji način prebacili na sektor Vrgorac–Ljubuški. Isto javite i za ostale snage koje ste s drugih sektora uputili na ovaj sektor.[207] Posljednja vaša depeša u pogledu grupisanja snaga nejasna je.[208]

4. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 53,
reg. br. 1-3/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Vama se već odgovorilo da prekomorske brigade ne možete dobiti jer imamo namjeru stvoriti u Dalmaciji slovenačku diviziju i dobro je naoružati.[209] Zbog situacije koja će skoro nastati kod vas vi ne smijete imati tamo velike snage.[210] Kad bude vrijeme mi ćemo stvoriti armiju koja će operisati u pravcu Gorskog kotara i dalje na zapad.[211]

5. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–4/2.

ŠTABU II [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Vašu 29. diviziju treba cijelu orijentisati k Mostaru i ona će zajedno s jedinicama VIII korpusa koje operišu sa zapadne strane Neretve pristupiti likvidaciji svih neprijateljskih uporišta oko Mostara kao i samoga Mostara. Sve ove operacije trebate temeljito pripremiti sa štabom 8. [udarnog] korpusa. Izvijestite o preduzetom.[212]

5. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–6/1.

ŠTABU II [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Jače njemačke snage nadiru pravcem Sarajevo – Sokolac – Vlasenica – Drinjača – Zvornik.[213] Već deset dana naše jedinice vode veoma teške borbe na ovom pravcu. Nijemci su izbili neposredno južno od Zvornika. Vi treba u cilju sadejstva našoj Drugoj armiji [NOVJ] koja vodi ove borbe, da ispoljite odmah što jaču aktivnost na sektoru Višegrad – Sarajevo. Izvijestite o preduzetom.[214]

5. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 49,
reg. br. 2–5/1.

ŠTABU VIII [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Prekomorska brigada formirana od Slovenaca ostaje za sada u Dalmaciji pod vašom neposrednom komandom.[215] Vaš je zadatak da ovu brigadu naoružate, opremite i stručno obučite. Uopšte da je pripremite što bolje za borbene zadatke. Poslije završene obuke brigada će biti upućena u Sloveniju po naknadnom našem naređenju. Brigadu za sada ne upotrebljavati u operacijama.[216]

5. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 53,
reg. br. 1–3/1.

[ŠTABU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Jače vaše snage trebate odmah orijentisati prema Mostaru, koje će zajedno sa 29. divizijom pristupiti likvidaciji svih neprijateljskih uporišta u rejonu Mostara, kao i samoga grada Mostara. Ove operacije trebate temeljito i podrobno pripremiti zajedno sa Štabom 29. divizije, a potom pristupiti njihovom izvođenju. Imajte u vidu da Nijemci izvlače svoje snage na sjever iz rejona Mostara, zato trebate brzo raditi. Izvijestite o preduzetom.[217]

5. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k.53,
reg. br. 1–3/1.

VELEBIT [VLADIMIR, ŠEF VOJNE MISIJE NOVJ, LONDON]

Šuteja [Juraja] mi nismo odbili zbog toga da bismo ga lakše uhapsili. Takvu glupost ne mislimo učiniti – kažite mu da se nema čega bojati.[218]

5. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–3/2.

OBLASNOM KOMITETU KPH ZA DALMACIJU*

Dragi drugovi,

Šaljemo vam primjerak našeg cirkularnog pisma u vezi s reorganizacijom divizijskih komiteta.[219] (Možda ste ga već dobili od CKKPH.)

Mi smo mišljenja da treba u Mornarici formirati partijski komitet na principu divizijskih komiteta s tom razlikom što ga treba pojačati s obzirom na veliku udaljenost pojedinih mornaričkih jedinica i s obzirom na perspektivu razvoja i porasta Mornarice.

Sastav mornaričkog partijskog komiteta: sekretar – pomoćnik komesara Mornarice, koji se bavi isključivo partijskim radom, politkomesar Mornarice, jedan jači skojevski rukovodilac, dva partijska rukovodioca (koji dobro poznaju rad po svim linijama), svi pomoćnici komesara zona i sekretar partijske organizacije kod Štaba Mornarice.

Prvih pet drugova čine sekretarijat mornaričkog partijskog komiteta.

Na sjednici komiteta mogu ponekad prisustvovati komesari zona i načelnik Propagandnog odjeljenja Mornarice.

Treći, četvrti i peti član sekretarijata moraju biti i vojnički raspoređeni, ali je najpogodnije da budu u Propagandnom i Personalnom odjeljenju, s tim da im se tamo ne dodjeljuje posao koji bi ih ometao u vršenju dužnosti članova sekretarijata.

Dostavite nam telefonski predlog za komitet s kratkim podacima.

Mornarički partijski komitet vezan je direktno za CKKPJ i njemu podnosi izvještaj o svom radu, no istovremeno konsultovaće se s vama po svim pitanjima.

Poslije ove reorganizacije politodjeli prestaju da funkcionišu.

Nama su jako potrebni kadrovi, te nam zbog toga pošaljite odmah drugove koji su bili u politodjelima vaših divizija, a koji nisu reorganizacijom divizijskih komiteta uzeti u obzir za pomoćnike komesara divizija (Đuro Bošković, Đoko Vukićević, Veco Radičević, Milutin Nikolić, Blažo Jovanović).

S drugarskim pozdravom:

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

6. februar 1945.
[Beograd]

Za Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

A-CKSKJ, Fond CKKPJ, reg. br. 1945/28.

---

* Tito je prilikom autorizacije izjavio da je ovaj dokumenat kolektivan rad. Pored Tita najvjerovatnije su u njegovoj izradi učestvovali Edvard Kardelj, Aleksandar Ranković, Milovan Đilas i Sreten Žujović, članovi Politbiroa CKKPJ. – *Red.*

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Odmah razriješite dosadašnje dužnosti i uputite u ovaj štab pukovnika Sava Drljevića. Za načelnika vašeg štaba biće postavljen drugi.[220]

6. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–4/3.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Preko Maklina Englezi su kod mene uložili oštar protest zbog sabotiranja ugovora s naše strane koji su sklopljeni po pitanju vazduhoplovnih i pomorskih baza.[221] Šaljem generala [Ljubodraga] Đurića da povede kod vas istragu po tim stvarima. Tražim da mu pružite sve mogućnosti da ispita tu stvar i meni referiše radi daljih koraka.[222]

6. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 2076,
reg. br. 8–106/1.

[PERU POPIVODI, KOMANDANTU 22. NOU DIVIZIJE]

Uzmi pod svoju komandu u operativnom pogledu VI brigadu II [proleterske] divizije koja će doći u Loznicu.[223]

6. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 54,
reg. br. 4–1/4.

ZA [JUGOSLOVENSKU] DELEGACIJU, RIM[224]

Imamo tvrde dokaze da je talijanska vojska u drugoj polovini aprila [19]41. god. u Herceg-Novom zaplijenila 40 sanduka zlata, vlasnost Narodne banke Jugoslavije, ukupno 3200 kg zlata što u šipkama što u kovanom novcu.[225] Ovo zlato oni su poslali kamionom u Tiranu, a odatle u Italiju. Kod toga su sudjelovali p.pukovnik karabinjera Barbara, komandant mjesta u Herceg-Novom, poručnik Rosi, iz 11. bataljona karabinjera, i intendantski p.pukovnik Alberto Đenova od trupa F.F.A.A. iz Tirane. Tražite preko Savezničke komisije[226] da ovi oficiri budu saslušani, da kažu kome je bilo predato ovo zlato i dalje istražujte gdje se ono nalazi.

6. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 39,
reg. br. 1-4/2.

ZA ŠUBAŠIĆA [IVANA, PREDSJEDNIKA KRALJEVSKE JUGOSLOVENSKE VLADE U LONDONU]

Mišljenja smo da odmah krenete u Beograd i protiv volje kralja, jer na to imate pravo na osnovu govora gospodina [Vinstona] Čerčila u Parlamentu po slučaju kralja na ostvarenju sporazuma.[227] Svako daljnje otezanje stvar sve više komplikuje i uvjeren sam da kralj samo želi dobiti na vremenu da sporazum upropasti.[228]

6. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-3/2.

VELEBIT [VLADIMIR, ŠEF VOJNE MISIJE NOVJ, LONDON]

Saopštite [Ivanu] Šubašiću da već jedanput svrši s natezanjem oko regenata. Vlada treba da dođe odmah ovamo da bi se sporazum realizovao. Glavno je da Saveznici priznaju tu vladu, iako kralj ne bi potpisao postavljanje regenata.[229]

6. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 37,
reg. br. 1-3/2.

VELEBIT [VLADIMIR, LONDON]

Saopštite [Savi] Kosanoviću, [Ivanu] Šubašiću i ostalima da mi odlučno tražimo samo priznanje sporazuma i ništa više. U cijeloj zemlji traju neprestano demonstracije protiv kralja zbog sabotaže sporazuma. Kralja brane samo četnici, nedićevci i njemačke radio-stanice, a u narodu se potpuno kompromitovao. Bez priznanja od Saveznika zajedničke vlade, nema smisla istu ni stvarati. Neka vlada još ostane tamo, kako predlaže Kosanović.[230] Mi smo uvjereni da kralj ima podršku i sa strane i da će svim silama nastojati onemogućiti ostvarenje istoga. Naša je čvrsta namjera da stvorimo privremenu vladu i bez ostvarenja sporazuma.

6. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–3/2.

VELEBIT [VLADIMIR, LONDON]

Razgovarao sam s ljudima koji su došli iz Londona.[231] Sada vidim da stvar više nije samo u držanju kralja već i u sporovima u samoj vladi, gdje Kosanović igra čudnu ulogu.[232]

Sada mijenjam svoje gledište i mi smo svi mišljenja da vlada odmah dođe i bez regentstva.[233] U tome se možemo osloniti na Čerčilov govor o držanju kralja.[234]

Traži od Šubašića da odmah dođe s vladom, jer čim dalje tamo ostane, time će se stvari više zapetljati.[235]

Simovića je trebalo ostaviti za regenta, jer bilo bi još bolje za nas ako je tačno ono s depešom o Hitleru. Toliko ste barem morali znati.[236]

6. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–3/2.

[INSTRUKCIJA O PRIZNAVANJU ČINOVA PRIPADNICIMA KOLABORACIONISTIČKIH JEDINICA]

Svim oficirima domobranskim ili b[ivše] jug[oslovenske] vojske koji su dobrovoljno stupili do 15. septembra priznaje se čin.[237] Hitno dostavite predloge za priznanje čina. Neki dostavljeni spiskovi ovih oficira neće se smatrati kao predlozi, jer ne sadrže podatke o njihovom sadašnjem rasporedu i karakteristikama. Oni mogu već staviti oznake i ovo važi takođe za one koji su dobrovoljno prišli kasnije iz neprijateljskih redova, a dobili su funkciju. Onima koji su mobilisani na oslobođenoj teritoriji, potvrditi čin samo ako ga zaslužuju.[238]

7. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 119-4,
reg. br. 1-21/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Šef engleske vojne misije gen[eral Ficroj] Maklin uložio je kod nas protest protiv vašeg postupka s dr Rodžersom i s engleskim oficirima u 9. [udarnom] korpusu, kojima se prijeti ubistvom ako ne odu, a jedan podoficir je poginuo sumnjivom smrću. Rodžersu se otvaraju pisma itd. Riješili su da ga povuku iz Slovenije jer je strašno razočaran u naš pokret zbog takvog postupka.

Izgleda mi da vi tamo dozvoljavate ovakve greške, koje mogu prouzrokovati i međunarodne zaplete od ogromne štete po nas. Preduzmite sve mjere protiv toga jer se bojimo da su posrijedi provokacije.[239]

7. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-IZDG,
k. 41, f. III.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SRBIJE
KOSOVO – [ZA OPERATIVNI ŠTAB]

Naređujem da Makedoncima odmah vratite ulje i fabriku cementa u General Jankoviću, dok mi odavde stvar ne ispitamo i uredimo.[240] Zašto pravite anarhiju i kobletarije.*

7. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 33,
reg. br. 1–3/2.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Da biste olakšali situaciju kod Koste [Nađa] i Koče [Popovića],[241] odmah preduzmite ispade jačim dijelovima na cijelom frontu, naročito prema neprijateljskom sektoru južno od Tovarnika.[242]

7. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–4/3.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Trebate preduhitriti Nijemce vašim opštim p[rotiv]napadom. U protivnom oni će vam preoteti inicijativu i poremetiti vaš plan operacije.[243]

7. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–6/2.

[ŠTABU 22. NOU DIVIZIJE]

Ne smijete dozvoliti neprijatelju da upotrijebi cestu Drinjača – Zvornik. Ta cesta ima biti pod najjačom vašom vatrom.

* Očigledna greška u kucanju ili dešifrovanju; vjerovatno: komplikacije. – *Red.*

Postoji vjerovatnoća da neprijatelj pokuša preći Drinu na sektoru Drinjača–Zvornik u cilju obrazovanja mostobrana na desnoj obali na tom sektoru radi oslobođenja ceste Drinjača–Zvornik od vašeg pritiska. Obratite na ovaj sektor naročitu pažnju i budite krajnje oprezni. Vaš štab treba da bude prema sredini toga sektora u selu Donja Trešnica.[244]

7. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 54,
reg. br. 4–1/4.

[OPERATIVNOM ŠTABU NOV I PO ZA KOSOVO I METOHIJU]

Po ukazanoj službenoj potrebi,

POSTAVLJAM:

1. U Operativni štab za Kosovo i Metohiju:[245]
za komandanta pukovnika *Sava Drljevića* do sada načelnika Štaba I armije NOV Jugoslavije;
za zamjenika komandanta pukovnika *Fadilja Hodžu;*
za političkog komesara potpukovnika *Đura Medenicu;*
za načelnika Štaba potpukovnika *Dukljana Vukotića,* do sada zamjenika komandanta 46. divizije NOV Jugoslavije.

2. U štab Kosovske divizije:[246]
za komandanta pukovnika *Petra Brajovića;*
za političkog komesara *Acu Vukotića;*
za pomoćnika političkog komesara potpukovnika *Blažu Markovića;*[247]
za načelnika Štaba majora *Stanka Mrđenovića.*

3. Operativni štab za Kosovo i Metohiju biće pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba.
Ovaj raspored izvršiti odmah.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

8. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Operativnom štabu za Kosovo i Metohiju;
Glavnom štabu NOV i PO Srbije;
Komandantu pozadine P[ovjereništva] n[arodne] o[dbrane];
Personalnom odjeljenju PNO.

A-VII, k. 25-A,
reg. br. 16-9.

[OPERATIVNOM ŠTABU NOV I PO ZA KOSOVO I METOHIJU]

Po ukazanoj potrebi

NAREĐUJEM:

1. Da se na Kosovu i u Metohiji zavede i uspostavi Vojna uprava, koja će biti organ vojno-državne vlasti u pomenutoj oblasti.
2. Za komandanta Vojne uprave Kosova i Metohije postavljam pukovnika Sava Drljevića, komandanta Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju.

Za političkog komesara postavljam potpukovnika Đura Medenicu, političkog komesara Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju.

Pukovnik Savo Drljević i potpukovnik Đuro Medenica vršiće ovu dužnost uz svoju redovnu dužnost u Operativnom štabu.

3. Za komandanta Vojne oblasti Kosova i Metohije postavljam p.pukovnika Nikolu Božanića.

Komanda Vojne oblasti je neposredno potčinjeni organ Vojnoj upravi, odnosno Operativnom štabu za Kosovo i Metohiju.[248]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

8. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Operativnom štabu za Kosovo i Metohiju;
Glavnom štabu za Srbiju;
Komandi pozadine P[ovjereništva] n[arodne] o[dbrane];
Personalnom odjeljenju PNO.

A-VII, k. 25-A,
reg. br. 17-9.

[OPERATIVNOM ŠTABU NOV I PO ZA KOSOVO I METOHIJU]

Po ukazanoj službenoj potrebi

NAREĐUJEM:

1. Pod neposrednu komandu Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju potpadaju kao organske jedinice štaba:

1. Kosovska divizija.[249]
2. Crnogorska operativna grupa od dvije brigade,[250]
3. Četrdeset šesta srpska divizija.[251]

2. Operativni štab Kosova i Metohije pojačaće Crnogorsku operativnu grupu jednom brigadom s Kosova i Metohije i formirati diviziju.[252] Na taj način Operativni štab Kosova i Metohije imaće tri divizije, koje treba da broje ukupno do 30000 boraca.

3. U divizijama sprovesti organizaciju i formaciju rodova vojske i pomoćnih trupa po našim posljednjim direktivama i uputstvima.[253]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

8. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Operativnom štabu za Kosovo i Metohiju;
Glavnom štabu za Srbiju;
Komandantu pozadine P[ovjereništva] n[arodne] o[dbrane];
Personalnom odjeljenju PNO.

A–VII, k. 1411,
reg. br. 13–4.

[OPERATIVNOM ŠTABU NOV I PO ZA KOSOVO I METOHIJU]

Po ukazanoj službenoj potrebi

POSTAVLJAM:

1. Za komandanta grupe brigada NOVJ potpukovnika Veljka Žižića, do sada na službi u štabu II udarnog korpusa NOVJ.
2. Za političkog komesara grupe brigada NOVJ Vukalicu Milutinovića.
3. Za pomoćnika komesara Dušana Vukovića.

Ovaj raspored izvršiti odmah.[254]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

8. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Štabu 44. divizije NOVJ;
Štabu II korpusa NOVJ;
Personalnom odjeljenju P[ovjereništva] n[arodne] o[dbrane];
Operativnom štabu za Kosmet.

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 32–9.

PRVA ARMIJA [NOVJ – ŠTABU]

Odmah uputite Drugu [proletersku] diviziju na prostor Šabac – Bogatić, gdje će dobiti novi zadatak.[255] Divizija da se prebaci kod Sremske Mitrovice ili kod Šapca. Ovo uradite najhitnije.[256]

8. februar 1945.
[Beograd]

Tito

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–5/3.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Najhitnije uputite u Operativni štab Kosmeta u Prištini druga Blaža Markovića.*

8. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–5/3.

DRUGA ARMIJA [NOVJ – ZA ŠTAB]

To što se događa na vašem odsjeku fronta ispod svake je kritike.[257] Imate šestostruku brojčanu nadmoćnost, imate mnogo više artiljerije i odlične terenske mogućnosti odbrane, a Nijemci vam pređoše čak i Drinu.[258] Šta radite i zašto ovakva aljkavost i nemoć.[259]

8. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–6/2.

DRUGA ARMIJA [NOVJ – ZA ŠTAB]

Neprijatelj je prešao Drinu kod sela Budišića u jačini 300–400 vojnika.[260] Situacija neminovno zahtijeva da otpočnete s protivnapadom. Vjerovatno je da će neprijatelj pokušati i na drugim mjestima između Zvornika i Drinjače izvršiti prelazak u cilju odbacivanja 22. [udarne] divizije kod Drine i da stvori mostobran za slobodan prolaz cestom Drinjača – Zvornik.[261]

Artiljerija na desnoj obali Drine da bude pod komandom Štaba 22. [udarne] divizije.

8. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–6/2.

* Ovo Titovo naređenje stavljeno je van snage 11. februara 1945. Tito je tada naredio depešom Štabu 1. armije sljedeće: »Blažo Marković pogrešno pozvat, vraća se« (A–VII, k. 40, reg. br. 3–5/3). Naime, radilo se o tome da su u to vrijeme bila dva oficira s istim imenom i prezimenom, pa je pozvan potpukovnik Blažo Marković, načelnik štaba 1. proleterske divizije, umjesto majora Blaža Markovića, zamjenika političkog komesara 6. crnogorske brigade. Više o tome vid. u nap. 247.

DRUGA ARMIJA [NOVJ – ZA ŠTAB]

Skoro ništa nas ne izvještavate o razvoju situacije. Više saznajemo o situaciji kod vas od vaših susjeda[262] nego od vašeg štaba.

Ne znamo raspored vaših snaga za opšti protivnapad.[263]

Nejasno nam je zašto napadate sa četiri brigade[264] umjesto s četiri divizije, kako je bilo planom predviđeno.[265]

8. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–6/2.

DRUGA ARMIJA [NOVJ – ZA ŠTAB]

Javite zašto se toliko zakasnilo s protivnapadom.[266] Tražim odmah da pređete u opšti napad.[267]

8. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–6/2.

[ŠTABU 22. NOU DIVIZIJE]

Odmah po svaku cijenu odbacite s desne obale Drine neprijateljsku grupu koja se je prebacila kod sela Budišići.[268]

Niste smjeli dozvoliti da vas nepr[ijatelj] iznenadi.[269] Vi imate 4 brigade na tom sektoru od Ljubovije do Malog Zvornika, sa kojima morate spriječiti prelazak nepr[ijatelja] na desnu obalu Drine.[270]

Obratite pažnju na vašu artiljeriju i uzmite je pod svoju komandu.[271]

8. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 54,
reg. br. 4–1/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Nijedan grad u Sloveniji mi nismo odobrili da se bombarduje, već samo komunikacije.[272]

9. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 30,
reg. br. 1-2.

ŠTABU III ARMIJE [NOVJ]

1. Vidi se da neprijatelj nastoji da ovlada grebenom Bilogore, a potom da koncentričnim napadom sa svih strana likvidira virovitički mostobran i nabaci vaše snage na Dravu kako bi ih doveo u tešku situaciju.

2. Vjerovatno je da će neprijatelj uspjeti ovladati Viroviticom čim izbije na greben Bilogore.[273]

Zato vi trebate odmah preduzeti slijedeće:

a) Prebaciti na lijevu obalu Drave svu tešku i srednju artiljeriju – uopšte svu artiljeriju koja je vozeća. Možete ostaviti samo brdsku artiljeriju, za koju imate već tovarne konje. Takođe svu vozeću komoru prebaciti na lijevu obalu Drave.

b) Na lijevu obalu Drave trebate odmah prebaciti XII korpus ili bar njegove dvije divizije, dok bi mogli ostaviti jednu bolju diviziju da pomogne VI i X korpusu u ovoj situaciji, a potom i nju prebaciti na lijevu obalu.[274]

c) Šesti i Deseti korpus bez vozeće artiljerije i vozeće komore ostaviti u Slavoniji, s tim što treba da se zabace u pozadinu neprijateljske grupe koja nadire od istoka, to jest da se glavnina ovih korpusa prebaci prema Papuku i Psunju. Zato je za vas od osobite važnosti da spriječite sjedinjenje neprijateljskih grupa od Voćina i Grubišnog Polja da biste imali slobodan prolaz prema Papuku.

Ovo je direktiva za vaš rad – javite šta ste preduzeli. Nijedno artiljerijsko oruđe ne smije pasti neprijatelju u ruke. Čuvajte se okružavanja i nabacivanja na Dravu. Greben Bilogore morate održati u svojim rukama što duže, jer od toga zavisi dalji razvoj situacija.[275]

Javljajte se svakih dva časa obavezno.[276]

9. februara 1945. 01,00 čas.* Tito
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 3-1/1.

* U knjizi predatih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ postoji i depeša istoga sadržaja, ali s datumom od 8. februara, dok je ova depeša poslata radiogramski 9. februara 1945. u 1 čas po ponoći. Ovde se objavljuje depeša od 9. februara zato što je ona primljena u Štabu 3. armije NOVJ takođe 9. februara, ali u 9 časova prije podne (A-VII, k. 44, reg. br. 1-4/2 i k. 295, reg. br. 3-74/1). – *Red.*

V[LADIMIRU] POPOVIĆU, [ŠEFU VOJNE MISIJE NOVJ, SOFIJA]

Delegati iz Grčke mogu doći ovamo.[277] Saopštite im to. Da li se vratio Kimon Georgijev?[278]

9. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 37,
reg. br. 1–1/8.

[ŠTABU 22. NOU DIVIZIJE]

Koča [Popović] traži da ga potpomognete artiljerijom i automatskim oruđima; naročito traži da svojom vatrom spriječite saobraćaj neprijatelja cestom Drinjača–Zvornik. Angažovati svu artiljeriju koja je na desnoj obali Drine pod vašom komandom.[279]

9. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 54,
reg. br. 4–1/4.

POTPUKOVNIKU ŠVOBU [VINKU, MOSKVA] ZA HEBRANGA [ANDRIJU][280]

Za smještaj nafte i benzina postoje slijedeće mogućnosti: Beograd–Čukarica, imamo rezervoare za 3000 tona benzina ili 3400 tona nafte; Petrovgrad – rezervoar za 100 tona benzina ili 120 tona nafte; Smederevo – rezervoar za 1000 tona benzina ili 1100 tona nafte; Novi Sad – rezervoar za 500 tona benzina ili 550 tona nafte; Zabrežje kod Beograda – dva rezervoara za 1500 tona benzina ili 1900 tona nafte; Prahovo kod Negotina – za 1000 tona benzina ili 1100 tona nafte; Sočka – za 1000 tona benzina ili 1100 tona nafte; željezničke cisterne za 400 tona benzina ili 550 tona nafte.

Ukupno možemo smjestiti 8600 tona benzina ili 9900 tona nafte. Osim naznačene količine koju možemo primiti na šlepovima, trebalo bi i željezničkim cisternama transportovati preko Kovina, putem preko Dunava do Beograda, 400 tona motornog ulja, 500 tona ulja za cilindre iz paramasti do 300 stepeni Celzijusovih, 100 tona ulja za transformatore, 50 tona ulja za mašine u

tkačnicama, 200 tona mašinskog ulja – viskozita 5–50°C, 300 tona ulja za podmazivanje vagona, 500 tona petroleja za seoska domaćinstva.[281]

9. februar 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A–VII, k. 57–4,
reg. br. 5–12/1. *Prevod s ruskog*

[ZABRANA U VEZI UZIMANJA KADROVA IZ OPERATIVNIH JEDINICA]

U posljednje vrijeme učestalo je uzimanje kadrova i boraca iz operativnih jedinica na razne pozadinske dužnosti. Takvim postupcima se svakodnevno slabi kvalitet naših jedinica. Zato najstrože zabranjujem uzimanje kadrova i boraca iz operativnih jedinica bez moga znanja i odobrenja. Nadležni glavni štabovi, štabovi armija, korpusa i divizija vodiće o ovome strogo računa i ne smiju nikome dati nijednoga borca ili rukovodioca iz svojih jedinica, bez obzira na to ko to bude tražio ako za to nema moje naređenje. Za svako odstupanje od ovog naređenja nadležni štabovi snosiće punu odgovornost.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

10. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
Narodnooslobodilačke vojske
i partizanskih odreda Jugoslavije
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:*
Personalnom odjeljenju;
Odjeljenju za zaštitu naroda;
Komandi vazduhoplovstva;
Artiljerijskom odjeljenju;
Odjeljenju za veze;
Vojno-industrijskom odjeljenju;
Propagandnom odjeljenju;
Finansijskom odjeljenju;
Sudskom odjeljenju;
Odjeljenju za vezu sa stranim vojnim misijama;

* Prema zabilješci zastupnika načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnanta Velimira Terzića učinjenoj u levom gornjem uglu dokumenta, ovo Titovo naređenje dostavljeno je i svim glavnim štabovima, štabovima 1, 2. i 3. armije NOVJ, Štabu Mornarice NOVJ, kao i štabovima 2. i 5. udarnog korpusa NOVJ. – *Red.*

Odjeljenju za šifru;
Odjeljenju za ubojnu spremu i materijal;
Odjeljenju za ishranu;
Odjeljenju za odjeću i obuću;
Saobraćajnom odjeljenju;
Sanitetskom odjeljenju;
Veterinarskom odjeljenju;
Odjeljenju građevina i garnizonih potreba;
Komandi pozadine;
Operativnom odjeljenju;
Obavještajnom odjeljenju;
Organizacijskom odjeljenju;
Nastavnom odjeljenju;
Geografskom vojnom institutu.

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 9–9.

POTPUKOVNIKU ŠVOBU [VINKU, ZAMJENIKU ŠEFA VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Olga Mandić je žena [Ante] Mandića. Preduzmite mjere za upućivanje s familijom u Jugoslaviju.[282]

10. februar 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A–VII, k. 57–4,
reg. br. 6–20/1. *Prevod s ruskog*

GLAVNOM ŠTABU [NOV I PO] SLOVENIJE

Za snabdijevanje Slovenije, kao i za evakuaciju ranjenika neophodno je obezbijediti stalan saobraćaj i vezu između Dalmacije i Slovenije.[283] Da bi se ovo postiglo trebate obezbijediti jedan koridor kojim bi se ovaj saobraćaj vršio, i to bilo sjeverno od Zagreba preko Žumberka ili zapadno od Ogulina preko Gorskog kotara. To zavisi od situacije. Za ovu svrhu trebate angažovati, po sporazumnom planu oba glavna štaba,* najbliže vaše jedinice koje se nalaze istočno odnosno zapadno od Kupe. Izvijestite o preduzetom.[284]

11. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 29,
reg. br. 2-66/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

U Sloveniji dozvoljeno je bombardovanje samo Novog Mesta po vašem traženju.**

11. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 30,
reg. br. 1-2.

ŠTABU I, II I III ARMIJE NOVJ

U cilju uređenja vojnosudske službe u vezi s formiranjem Armije

NAREĐUJEM:

1. Da se u svakoj diviziji u sastavu te armije formira vojni sud divizije, koji se sastoji od predsjednika i dva člana suda, istražitelja (tužioca) i sekretara. Vojni sud divizije je prvostepeni vojni sud i ima djelokrug koji prema čl. 4 Uredbe o vojnim sudovima od 24. V 1944. god.[285] ima vojni sud korpusa.

2. Da se pri štabu armije formiraju vojnosudsko odjeljenje i vijeće Višeg vojnog suda prema propisu čl. 7 Uredbe o vojnim sudo-

* Misli se na glavne štabove Hrvatske i Slovenije. – *Red.*
** Više o bombardovanju gradova u Sloveniji vid. na str. 74. – *Red.*

vima. Vijeće Višeg vojnog suda pri štabu armije ima djelokrug naveden u čl. 3 i 29 Uredbe o vojnim sudovima. Načelnik vojnosudskog odjeljenja je ujedno i predsjednik vijeća Višeg vojnog suda u armiji.

3. Da se saglasno mojem naređenju od 12. januara 1945. god. smrtna kazna u slučajevima većeg vojno-političkog značaja smije izvršiti tek nakon odobrenja vijeća Višeg vojnog suda kod Vrhovnog štaba.[286]

4. Ovo naređenje izvršit će štab te armije i u tu svrhu predložite mi na imenovanje predsjednike vojnih sudova divizija, zatim predsjednika, članove vijeća i istražitelja Višeg vojnog suda u armiji.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

11. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Štabu I, II i III armije [NOVJ];
Vojnosudskom odjeljenju V[rhovnog] š[taba].

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 14–5.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Usiljenim maršem uputite Drugu [proletersku] diviziju na prostor kod Lešnice. Javite gdje je stiglo čelo divizije.[287]

11. februar 1945.*
[Beograd]

Tito

A–VII, k. 40,
reg. br. 3–5/3.

---

* Ova depeša primljena je u Štabu 1. armije NOVJ 12. februara 1945. u vrijeme kada je 2. proleterska divizija bila već napustila Srem (A–VII, k. 258–A, reg. br. 1–10). – *Red.*

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Po našoj ocjeni situacije, njemačko-četničke snage sa zapada i ustaše sa sjeverozapada imaju kao glavni cilj ugroziti vas s leđa i zauzeti Tuzlu, svakako u sadejstvu s onim snagama iz Brčkog.[288]

S obzirom na ovakav obrt u situaciji, vi trebate odmah pregrupisati svoje snage po slijedećem:

1. Jednu diviziju odmah prebaciti sa sektora Zvornik – Drinjača prema Gračanici.[289]

2. Snage sa sektora Drinjača – Zvornik izdići više na sjever, na pravac Zvornik – Capardi, za zaštitu tuzlanskog basena od istoka.

3. Jednu brigadu 28. divizije koja je zatvarala pravce od Bijeljine prebaciti kod Janje na desnu obalu Drine na sektor Lješnice da pojača tamošnju odbranu Drine, a ostatak divizije da ostane i dalje na dosadašnjem zadatku.[290]

4. Potom glavne vaše snage orijentisati zapadno i sjeverozapadno od Tuzle za razbijanje neprijateljske grupe koja je u pokretu s tih pravaca prema Tuzli. Ovo možete odmah uraditi ukoliko smatrate da su njemačke glavne snage već prošle sjeverno od Zvornika prema Bijeljini, te vas ne mogu ugroziti prema Capardima. Vi to ocijenite.[291]

5. Ne postavljati ovoj njemačkoj grupi koja ide k Bijeljini jače snage sa čela, već na bokove kako bi brže otišle iz rejona Zvornika. Ovo svakako – ukoliko dozvoljava situacija kod Bijeljine i na drugim vašim sektorima.

6. Naredili [smo] [Peru] Popivodi da grupiše jače snage na sektoru Drinjača – Zvornik.[292]

Ovo je naša direktiva s obzirom na novu situaciju kod vas. Javite šta ste preduzeli i vaš plan. Postupite u duhu prednjeg.[293]

11. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 1–4/2.

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Direktiva za vaš rad:

1. Vaš Dvanaesti korpus neka ostane na prostoru po direktivi maršala Tolbuhina, s tim da se jedinice odmore, urede i pripreme za nove borbe u Podravini.[294] Trupe vježbati u forsiranju rijeke. Za najkraće vrijeme, do deset dana, korpus ima biti spreman za ove operacije.[295]

2. Deseti i Šesti korpus da obezbijede prostoriju istočni dio

Bilogore – Papuk – Psunj, uključujući i varoši Daruvar, Pakrac i Lipik i da s ove prostorije dejstvuju glavnim snagama u bok i pozadinu neprijateljske grupe koja nadire pravcem Našice – [Podravska] Slatina – Virovitica, a pomoćnim snagama prema Slavonskoj Požegi, pruzi Brod – Banova Jaruga i neprijateljskoj grupi u rejonu Grubišno Polje – Zdenci – Garešnica.[296]

3. Imajte u vidu da njemačke snage koje su učestvovale u ofanzivi protiv vas odlaze prema Varaždinu i da će za sobom ostaviti male posade od kvislinga.[297] To treba da znaju Šesti i Deseti korpus i da prema tome ispolje najveću aktivnost da bi povratili izgubljeno.[298]

11. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 1-4/2.

ŠTABU KORPUSA NARODNE ODBRANE

U cilju uređenja vojnosudske službe u Korpusu narodne odbrane

NAREĐUJEM:

1. Da se u svakoj diviziji u sastavu Korpusa narodne odbrane formira Vojni sud divizije, koji se sastoji od predsjednika, dva člana, istražitelja (tužioca) i sekretara. Isto tako da se formiraju vojni sudovi u samostalnim brigadama Korpusa narodne odbrane. Vojni sud divizije odnosno samostalne brigade prvostepeni je sud i sudit će samo za krivična djela vojnika, podoficira i nižih oficira svoje divizije odnosno brigade prema čl. 4 Uredbe o vojnim sudovima od 24. V 1944. god.*

2. Da se pri štabu tog Korpusa formiraju vojnosudsko odjeljenje i vijeće Višeg vojnog suda prema propisu čl. 7 Uredbe o vojnim sudovima. Vijeće Višeg vojnog suda pri štabu Korpusa ima djelokrug naveden u čl. 3 i 29 Uredbe o vojnim sudovima. Načelnik vojnosudskog odjeljenja je ujedno i predsjednik vijeća Višeg vojnog suda u Korpusu.

3. Da se saglasno mojem naređenju od 12. januara 1945. god.** smrtna kazna u slučajevima većeg vojno-političkog značaja smije izvršiti tek nakon odobrenja vijeća Višeg vojnog suda kod Vrhovnog štaba.

4. Ovo naređenje izvršit će Štab Korpusa narodne odbrane i u tu svrhu predložiti mi na imenovanje predsjednike vojnih sudova divizija i

* Više o Uredbi o vojnim sudovima od 24. maja 1944. vid. u tomu 20, u Prilozima. – *Red.*

** Više o tom Titovom naređenju od 12. januara 1945. vid. u tomu 25, str. 15. – *Red.*

samostalnih brigada, zatim predsjednika, članove vijeća i istražitelja Višeg vojnog suda u Korpusu.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

11. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

Dostavljeno:
Štabu korpusa Ozne;
Vojnosudskom odjeljenju V[rhovnog] š[taba].

A–VII, k. 222,
reg. br. 15–1.

[ŠTABU 22. NOU DIVIZIJE]

Prema Kočinom [Popovićevom] izvještaju, Nijemci su prešli Drinu kod Malog Zvornika.[299] To niste smjeli dozvoliti. Morate učiniti da ih prebacite na lijevu stranu Drine.[300]

2. Vaše snage trebate pomjeriti više na sjever na sektor Drinjača–Mali Zvornik, gdje treba da budu 4 vaše brigade, a svega jednu brigadu ostavite na sektor Ljubovija–Drinjača, i to da njena glavnina bude kod Ljubovije.[301] Primite pod svoju komandu i makedonsku brigadu koja je na sektoru Loznica–Lješnica.[302]

3. Zašto se niste javili čitav dan?[303]

11. februar 1945.
[Beograd]

Tito

A–VII, k. 54,
reg. br. 4–1/4.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Za prihvat materijala koji stiže od Saveznika u Dalmaciju koji se dodeljuje Sloveniji, obrazovaće se baza odnosno centar za ovu svrhu, kao i za formiranje i obuku slovenačkih jedinica u pogodnom mjestu na obali. Odmah predložite jedno takvo mjesto.

Neophodno je uspostaviti stalan saobraćaj između Dalmacije

i Slovenije. Za to treba da obezbijedite jedan koridor, i to ili preko Žumberka ili preko Gorskog kotara. Za to trebate angažovati najbliže vaše jedinice. Izvijestite o preduzetom.[304]

12. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 119–4,
reg. br. 1–23/2.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SLOVENIJE

U sadašnjoj situaciji, s obzirom na jak nepr[ijateljski] saobraćaj kroz Sloveniju kako prema Austriji tako i prema Italiji, imajući u vidu borbenu sposobnost vaših jedinica, vi treba da ispoljite naročitu aktivnost na nepr[ijateljske] komunikacije i nepr[ijateljski] saobraćaj, odnosno na nepr[ijateljske] snage u pokretu, van utvrđenih garnizona i utvrđenih položaja, jer tako možete postići najbolje rezultate s najmanje žrtava.[305] Čim dobijete art[iljeriju] vaše jed[inice], biće sposobne da postignu veće rezultate u savlađivanju nepr[ijateljskih] utvrđenih garnizona i utvr[đenih] položaja.[306] Imajte u vidu da je nepr[ijatelj] danas u Sloveniji najosjetljiviji na komunikacijama i zato ga baš tamo treba najviše napadati.

Vaši štabovi su glomazni i teško pokretni za vođenje operacija. Trebate op[erativne] štabove div[izija] i korpusa kao i odreda reducirati na najpotrebniji broj ljudi, odnosno odsjeka potrebnih Štabu za vođenje operacija. Ovo se odnosi i na vaše vojno-pozadinske komande, koje su takođe veoma glomazne. Vodite računa o tome da će se organizacija oper[ativnih] štabova po predviđenoj formaciji izvesti kod vas nešto kasnije, kad za to bude mogućnosti.[307]

S obzirom na razvoj situacije sjeverno od Save, trebate odmah iz Štajerske prebaciti 14. div[iziju] i ostale dvije brigade sa štabom zone na Dolenjski sektor. U Štajerskoj ostavite dosadašnje odrede, koje razdijelite na manje jedinice sposobne za brze pokrete i diverz[antske] akcije naročito na želj[ezničkim] prugama i saobraćaju. Za ovo prebacivanje trebate izvršiti detaljne i temeljite pripreme u sporazumu sa G[lavnim] š[tabom] Hrvatske.[308]

Za prihvat dodijeljenog materijala od Saveznika za vas, kao i za prihvat slovenskog ljudstva iz Italije, obrazujte jednu bazu-centar u Dalmaciji, koja će kao vaš neposredni organ vršiti ove zadatke. Ovaj vaš komandni organ pored iznijetog imaće dužnost organizovanja, formiranja i stručne obuke jedinica koje se budu obrazovale u Dalmaciji, i to kako od onih Slovenaca koji se prebacuju iz Italije tako i od onog ljudstva koje bude upućeno iz Slovenije specijalno za ovu svrhu.

Rukovodioce za ovaj nastavni centar odnosno bazu odredite vi sami, s tim da imate u vidu poslove po prihvatu – prijemu materijala, poslove za organizaciju i vojno-stručnu obuku jedinica, kao i zadatke na ekspediciji materijala za jedinice i civilno pučanstvo Slovenije.[309]

Čim obrazujete svoju bazu u Dalmaciji odmah pošaljite tamo lakše ranjenike, sve nenaoružano ljudstvo, kao i nepotrebno ljudstvo iz pozadinskih jedinica. Imajte u vidu da blagovremeno prebacite u Dalmaciju potrebno ljudstvo za art[iljerijske] brigade, koje će se po prijemu art[iljerijskog] materijala formirati i obučavati takođe u Dalmaciji. Za tehničke radove u bazi upotrijebite neboračko ljudstvo.[310]

Sprovedite opštu mobilizaciju i strogu provjeru svih pozadinskih jedinica, a potom sve novomobilisano i vama nepotrebno ljudstvo pošaljite u Dalmaciju na formiranje i obuku.[311]

12. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–4/2.

KOMANDANTU TREĆEG UKRAJINSKOG FRONTA MARŠALU TOLBUHINU

U vezi s vašim telegramom od 11. februara 1945. godine[312] dostavljamo slijedeće:

1. Naša Treća armija Koste Nađa dobila je jasan i precizan zadatak, koji Vam dostavljam radi znanja i upravljanja.[313] Armija Koste Nađa ne može se upotrijebiti u bojnom rasporedu s Prvom bugarskom armijom zato što joj predstoje u najkraćem roku nove operacije na desnoj obali Drave.[314]

2. U vezi s pokretima njemačkih snaga kroz Podravinu prema sjeverozapadu, u pravcu Varaždina, naređeno je komandantu Treće armije generalu Nađu da sa Šestim i Desetim korpusom koji se nalaze na desnoj obali Drave ispolji najveću aktivnost na bokove i pozadinu ovih odstupajućih njemačkih snaga.[315] U prilogu Vam dostavljam direktivu za rad Treće armije.*

12. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
[Tito]

A–VII, k. 17–A
reg. br. 1–5.

* Više o toj Titovoj direktivi vid. na str. 80. – *Red.*

ČUVATI STALNO

30

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА
ЈУГОСЛАВИЈЕ
Стр.Пов.Бр.: 30 42
8 фебруара 1945 године

По указаној службеној потреби,

П О С Т А В Љ А М :

1.- У ОПЕРАТИВНИ ШТАБ ЗА КОСОВО И МЕТОХИЈУ:

- За команданта пуковника С а в у Д р љ е в и ћ а до сада начелника Штаба I Армије НОВ Југославије;
- За заменика команданта пуковника Ф а д и л а Х о џ у ;
- За политичког комесара потпуковника Ђ у р у М е д е н и ц у ;
- За начелника Штаба потпуковника Д у к љ а н а В у к о т и ћ а , до сада заменика команданта 46 дивизије НОВ Југославије.

2.- У ШТАБ КОСОВСКЕ ДИВИЗИЈЕ :

- За команданта пуковника В р а ј о в и ћ П е т р а ;
- За политичког комесара В у к о т и ћ а А ц у ;
- За помоћника политичког комесара потпуковника В л а к у М а р к о в и ћ а ;
- За начелника Штаба мајора М р ђ е н о в и ћ С т а н к а

3.- Оперативни Штаб за Косово и Метохију биће под непосредном командом Врховног Штаба.

Овај распоред извршити одмах.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ !

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ
Маршал Југославије,

ДОСТАВЉЕНО:
- Оперативном Штабу за Косово и Метохију;
- Главном Штабу НОВ и ПО Србије;
- Команданту позадине ПНО и
- Персоналном оделењу ПНО.

AKSIMIL TITOVE NAREDBE OD 8. FEBRUARA 1945. O OSTAVLJENJIMA U OPERATIVNOM ŠTABU NOV I PO ZA OSOVO I METOHIJU

ВРХОВНИ ШТАБ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ
Стр.Пов.Бр.31
8 фебруар 1945 год.

По указаној потреби,

Н А Р Е Ђ У Ј Е М

1. Да се у Косову и Метохији заведе и успостави Војна управа, која ће бити орган војно-државне власти у поменутој области.

2. За команданта војне управе Косова и Метохије постављам пуковника Саву Дрљевића, команданта Оперативног штаба за Косово и Метохију.

За политичког комесара постављам пуковника Ђуру Меденицу, политичког комесара Оперативног штаба за Косово и Метохију.

Пуковник Саво Дрљевић и потпуковник Ђуро Меденица вршиће ову дужност уз своју редовну дужност у Оперативном штабу.

3. За команданта Војне области Косова и Метохије постављам пуковника Никову Бокалића.

Команда војне области је непосредно потчињени орган Војној управи, односно Оперативном штабу за Косово и Метохију.

СМРТ ФАШИЗМУ - СЛОБОДА НАРОДУ.

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
НАРОДНО ОСЛОБОДИЛАЧКЕ ВОЈСКЕ
И ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ
Маршал Југославије.

ДОСТАВЉЕНО:
-Оперативном штабу за Косово и Метохију,
-Главном штабу за Србију,
-Команди позадине ПНО,
-Персоналном оделењу ПНО.

FAKSIMIL TITOVE NAREDBE OD 8. FEBRUARA 1945. O FORMIRANJU VOJNE UPRAVE ZA KOSOVO I METOHIJU

FELDMARŠAL ALEKSANDER I MARŠAL TITO NA IZLAZU IZ BELOG DVORA (BEOGRAD, 21. FEBRUAR 1945)

FELDMARŠAL ALEKSANDER I TITO RAZGLEDAJU 21. FEBRUARA 1945. SITUACIJU NA FRONTOVIMA U JUGOSLAVIJI (BEOGRAD, 21. FEBRUAR 1945)

ZDESNA NALIJEVO: TITO, ALEKSANDER, RIBAR, LEMNICER I ARSO JOVANOVIĆ ZA VRIJEME SVIRANJA HIMNE NA SVEČANOJ AKADEMIJI ODRŽANOJ 22. FEBRUARA 1945. U SALI KOLARČEVOG UNIVERZITETA POVODOM DANA CRVENE ARMIJE

TITO, KISELJEV I ŠUBAŠIĆ U SALI KOLARČEVOG UNIVERZITETA NEPOSREDNO PRED POČETAK IZVOĐENJA PROGRAMA NA SVEČANOJ AKADEMIJI POSVEĆENOJ DANU CRVENE ARMIJE (KOLARČEV UNIVERZITET, 22. FEBRUAR 1945).

TITO I ALEKSANDER DOLAZE NA ZEMUNSKI AERODROM PRED ALEKSANDEROV ODLAZAK IZ BEOGRADA 28. FEBRUARA 1945; IZA NJIH SU GENERAL LEMNICER I ŠEFOVI SAVEZNIČKIH VOJNIH MISIJA MAKLIN, TEJER I KISELJEV

TITO NA ZEMUNSKOM AERODROMU NA ALEKSANDEROVOM ISPRAĆAJU U RAZGOVORU SA ŠEFOVIMA SAVEZNIČKIH VOJNIH MISIJA (SLIJEVA NADESNO) MAKLINOM, KISELJEVOM I TEJEROM (28. FEBRUAR 1945)

TITO I ALEKSANDER (POZADI JE MAKLIN) NEPOSREDNO PRED ALEKSANDEROVO POLIJETANJE SA ZEMUNSKOG AERODROMA 28. FEBRUARA 1945. U ŠTAB 3. UKRAJINSKOG FRONTA CRVENE ARMIJE

SLIJEVA NADESNO: KOČA POPOVIĆ, TITO I PETAR DRAPŠIN NA ZEMUNSKOM AERODROMU PRILIKOM ISPRAĆAJA ALEKSANDERA NA NJEGOVOM ODLASKU IZ BEOGRADA 28. FEBRUARA 1945

TITO U PRATNJI GENERAL-LAJTNANTA SAVA OROVIĆA, KOMANDANTA VOJNE AKADEMIJE NOVJ, I ARSA JOVANOVIĆA, DR IVANA RIBARA I MITRA BAKIĆA (POZADI, SLIJEVA NADESNO) VRŠI SMOTRU PITOMACA PRVE KLASE VOJNE AKADEMIJE NOVJ PRIJE POLAGANJA ZAKLETVE (TOPČIDER, 23. FEBRUAR 1945)

RIBAR, TITO I ARSO JOVANOVIĆ (SJEDE) ZA VRIJEME GOVORA SAVA OROVIĆA PITOMCIMA PRVE KLASE VOJNE AKADEMIJE (TOPČIDER, 23. FEBRUAR 1945)

RIBAR, TITO I ARSO JOVANOVIĆ (SJEDE) ZA VRIJEME GOVORA SAVA OROVIĆA PITOMCIMA I KLASE VOJNE AKADEMIJE (TOPČIDER, 23. FEBRUAR 1945)

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Sačekajte generala Kostu* koji nosi direktive za vaš dalji rad.[316]

12. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 44.
reg. br. 1-4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]**

Svi partizanski odredi koji su do sada dejstvovali na slobodnoj teritoriji kao vojne formacije ulaze u sastav jedinica Korpusa narodne odbrane.

Kadrove i ljudstvo svih odreda s cjelokupnom njihovom spremom stavite odmah na raspolaganje odnosnim štabovima Korpusa narodne odbrane koji se nalaze na vašem području. O izvršenju izvijestite.[317]

13. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 191,
reg. br. 20-167/1.

KOMANDANTU 3. UKRAJINSKOG FRONTA MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA TOLBUHINU

U vezi s razvitkom situacije južno od Drave i s predstojećim zadatkom 3. armije generala Koste Nađa, molim da se 12. korpusu 3. armije odmah odredi sektor odbrane na frontu na Dravi, i to od Šipžatog Polja do Stare Drave (zaključno).[318]

Napominjem da je 12. korpus sposoban za taj zadatak. Na tom sektoru ovaj korpus će se pripremiti za predstojeće operacije južno od Drave, koje će se voditi u sadejstvu s korpusima armije čiji se dijelovi nalaze u Sloveniji južno od uspostavljenog sektora na Dravi.

U vezi s gore izloženim, molim da se 12. korpusu odredi potreban sektor za snabdijevanje.

---

* Odnosi se na general-lajtnanta Kostu Nađa, komandanta 3. armije NOVJ, koji se u to vrijeme nalazio na referisanju kod vrhovnog komandanta NOV i POJ u Beogradu poslije povlačenja jedinica 3. armije na lijevu obalu Drave (vid. str. 80). – *Red.*

** Naređenje iste sadržine upućeno je i Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ (vid. A-VII, k. 396, reg. br. 16-54/1). – *Red.*

Komandantu 3. armije generalu Kosti Nađu već sam dao odgovarajuće direktive.[319]

13. februar 1945. Vrhovni komandant NOVJ
[Beograd] maršal Tito

Архив Министерства обороны СССР (dalje: АМО СССР), ф. 243, оп. 2912, д. 144, л. 1600. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

1. Naredili smo II [proleterskoj] div[iziji] da odmah danas prebaci dvije brigade na lijevu obalu koje će s 25. div[izijom] dejstvovati prema Kozluku odnosno prema jugu u cilju potpunog uništenja njemačke grupe. Uzmite ove brigade pod komandu.*

2. Jutros smo poslali na Zvornik 10 aviona, a biće u toku dana i više.[320]

3. Treba nastaviti s pritiskom od zapada da se uništi njemačka grupa u rejonu Zvornika, koja je stvarno u teškoj situaciji.[321]

13. februar 1945. u 9 čas.
[Beograd]

A-VII, k. 41,
reg. br. 1-7/2.

ŠTABU II [PROLETERSKE] DIV[IZIJE]

1. Koča [Popović] izvještava: 38. div[izija] u borbi s Nijemcima na liniji Pećine k[ota] 540, selo Jasenica prema selu Skočiću; 27. div[izija] u pokretu ka Kozluku; 25 div[izija] na začelju južno od Zvornika prema selu Jardan.[322]

2. Hitno se prebacite sa štabom div[izije] i još jednom brigadom na lijevu obalu Drine i odmah se povežite s 38. div[izijom] na gore navedenoj liniji.[323] Štab II armije uputio generala [Ljubu] Vučkovića na sektor Zvornik–Kozluk radi objedinjenja komande. Stavljamo vas pod njegovu komandu[324] s tim da nas preko 22. div[izije] redovno obavještavate o situaciji.[325]

13. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 54,
reg. br. 4-1/4.

---

* Vid. donje naređenje i str. 87. – *Red.*

DRUGA ARMIJA [NOVJ – ZA ŠTAB]

1. Dvije brigade 2. divizije prebačene na lijevu obalu Drine, gdje u toku današnjeg dana vode žestoke borbe sa Nijemcima na liniji Osoj – Branjevo.[326] U toku dana nisu uspjele da uhvate vezu s vašim jedinicama.[327] U toku noći prebacuje se štab 2. divizije s još jednom brigadom na ovaj sektor.

2. Naredili smo štabu 2. divizije da se stavi pod komandu generala [Ljube] Vučkovića.*

3. Dvadeset druga divizija na desnoj obali Drine s istim zadatkom.[328] Prebačena tri bataljona na lijevu obalu Drine kod Ljubovije, južno od Drinjače upotrebiti prema situaciji.[329]

4. O operacijama 2. divizije na lijevoj obali Drine obavijestili smo štab III korpusa.[330]

Opkoljene Nijemce u rejonu Zvornika pozvati na predaju s tim da im se garantuje život. Naređeno i III korpusu.[331]

14. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–7/2.

ŠTABU II ARMIJE [NOVJ]

Najhitnije javite gdje je Dvadeset peta divizija.[332] Druga divizija vodi teške borbe na liniji Muslimanski Šepak – Rojčevići. Najhitnije se morate povezati s njome na ovoj liniji[333] s tim da vaše dejstvo bude upravljeno sa sektora Gradačac – Jasenica – Pećine – k[ota] 540 u bok neprijatelja, koji nadire od Kozluka prema Rojčevićima i Šepku.[334] Štab III korpusa obavijestili smo.**

14. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 3–8/1.

---

* Vid. str. 86. – *Red.*
** O tome vid. str. 88. – *Red.*

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Za nas je od velikog značaja ne samo operativnog, već i naročito političkog, da se uništi 22. njemačka divizija u rejonu Zvornika. Zato našim trupama koje vode borbu na tom sektoru trebate ovo staviti do znanja.[335]

14. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–7/2.

ŠTABU III [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

1. Dvije brigade Druge [proleterske] divizije prebačene na lijevu obalu Drine, gdje u toku današnjeg dana vode žestoke borbe sa Nijemcima na liniji Osoj–Branjevo. U toku dana nisu uhvatile vezu s vašom Trideset osmom divizijom. Večeras se prebacuje Štab Druge divizije s još jednom brigadom na ovaj sektor.[336]
2. Naredite Trideset osmoj diviziji da se odmah poveže s jedinicama Druge divizije na gore navedenoj liniji.[337]
3. Vodite strogo računa o vjerovatnoći jačeg neprijateljskog ispada iz Bijeljine k jugu u cilju povezivanja s njemačkim snagama koje nadiru k sjeveru.[338]

14. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 50,
reg. br. 1–2/1.

ŠTABU III ARMIJE [NOVJ]

U vezi s vašim zadatkom za predstojeće operacije, po predlogu maršala Tolbuhina od danas, naređujem da sa Dvanaestim korpusom posjednete za odbranu odsjek rijeke Drave od njenog ušća u Dunav pa do linije selo Palkonja–Donji Miholjac zaključno. Na ovom odsjeku ćete smijeniti bugarske divizije. Na pomenutom sektoru fronta odmah pristupite pripremi za izvođenje operacija južno od Drave, koje će

uslijediti u najskorije vrijeme. Napominjem da će se s novodobivenog sektora na Dravi u vezi s vašim korpusima u Slavoniji izraziti bolje dejstvo i koordinacija s Prvom i Drugom armijom. Izvršenju ovog naređenja pristupite odmah.[339]

15. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 1-3/2.

ŠTABU VIII [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Poslije zauzeća Širokog Brijega i Nevesinja, kao i bliskih položaja na južnoj ivici Mostara, postoje svi uslovi za brzu likvidaciju neprijatelja u Mostaru i zauzeće Mostara.[340] Vi trebate svim silama nastojati da planskim angažovanjem svih raspoloživih snaga u rejonu Mostara likvidirate ovo neprijateljsko uporište i oslobodite Mostar. Brzo oslobođenje Mostara za nas je ne samo od velikog operativnog značaja već i, naročito, političkog. To imajte u vidu. Zato pri izvođenju operacija pri likvidaciji Mostara, koju, razumije se, temeljito pripremiti, ispoljiti najveću upornost i izdržljivost u toku napada, pojačavajući udarce na opkoljenog neprijatelja u gradu do potpunog njegovog uništenja odnosno predaje. Napominjem da će vam Osmi korpus poslije oslobođenja Mostara ići odmah na novi zadatak prema zapadu.[341]

15. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 53,
reg. br. 1-7/1.

VANREDNI IZVJEŠTAJ VRHOVNOG ŠTABA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I PARTIZANSKIH ODREDA JUGOSLAVIJE

Za 15. februar 1945. godine

Poslije petnaestodnevnih ogorčenih borbi s jakim neprijateljskim snagama u Hercegovini, naše trupe, izvodeći snažne ofanzivne operacije, oslobodile su danas 15. februara 1945. god. i na juriš zauzele glavni grad Hercegovine *Mostar* i varoši *Nevesinje* i *Blagaj.* Osim toga, oslobođeno je više naseljenih mjesta, među kojima: Bišina, Buna, Žitomislić i Gnojnice.[342]

U ovim uspjesima i ranijim zauzimanjem Širokog Brijega[343] s brojnim uporištima zapadno od Mostara, slomljen je otpor neprijatelja u Hercegovini i oslobođena je skoro cijela teritorija ove pokrajine.

U toku ovih operacija potučeni su 369. njemačka divizija,[344] 6. ustaški zdrug i 2. gorski ustaški zdrug.[345] U ruke naših trupa pao je veliki ratni plijen.[346]

Uspješno gonjenje neprijatelja nastavlja se k Sarajevu.

U ovim borbama naročito su se istakle naše pješadijske, tenkovske[347] i artiljerijske jedinice pod komandom general-majora Petra Drapšina[348] i general-majora Vlade Šegrta.[349]

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 22,
reg. br. 2–15/1.

ŠTABU II ARMIJE [NOVJ]*

Ispoljite što jači pritisak za brzu likvidaciju opkoljene neprijateljske grupe sjeverno od Kozluka u rejonu Rojčevića.[350] Ovu grupu trebate likvidirati s Drugom [proleterskom] divizijom prije nego što joj stigne pomoć od Bijeljine.[351] Dvadeset sedma divizija neaktivna; trebate je odmah jače angažovati.[352] Imajte u vidu da je vrijeme dragocjeno za vas s obzirom na neprijateljsko grupisanje u Bijeljini.

16. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 3–10/1.

---

* Tito je uputio depešom ovo naređenje i Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ, pa se ono zbog iste sadržine ne objavljuje. – *Red.*

[NAREĐENJE ZA PROSLAVU GODIŠNJICE FORMIRANJA CRVENE ARMIJE]

Ovogodišnju proslavu Dana Crvene armije izvesti na najsvečaniji način kako u jedinicama tako i u pozadini.[353]

17. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 119-4,
reg. br. 1-25/2.

PRVA ARMIJA [NOVJ - ZA ŠTAB]

Neprijatelj prebacuje jače snage pravcem Brčko-Bijeljina s namjerom prodora ka jugu i sastavljanja sa opkoljenom njemačkom grupom, koja je na sektoru Zvornik-Branjevo ozbiljno ugrožena dejstvom jedinica Druge armije.

Radi sprječavanja neprijateljskog pojačanog dejstva na ovom sektoru i olakšanja izvršenja zadatka jedinicama Druge armije, pojačajte dejstvo i razvijte najveću aktivnost vaših jedinica na cijelom vašem frontu, a naročito na lijevom krilu.[354]

17. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 1-5/2.

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ]

Neprijatelj ušao u Janju skoro bez otpora; 28. divizija napustila Janju skoro bez borbe, iako je imala uslove za žilav otpor.[355]

Sredoje [Urošević]* likvidirao grupu kod Rojčevića.[356] Naredite 28. diviziji da napada Janju i da vrši jak pritisak prema Bijeljini. Samo takvim radom spriječiće se probijanje ove neprijateljske grupe od sjevera k Zvorniku.[357]

17. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 41,
reg. br. 1-8/2.

---

* Misli se na 2. proletersku diviziju, čiji je komandant u to vrijeme bio pukovnik Sredoje Urošević. - *Red.*

ŠTABU II ARMIJE [NOVJ]

1. U toku jučerašnjeg dana jedna ojačana njemačka SS divizija prednjim dijelovima stigla je na sektor Bijeljina – Janja, a glavninom u Brčko.[358] Ojačanim snagama neprijatelj je uspio da juče, sedamnaestog ovog mjeseca, probije obruč kod Janje i izbije deset kilometara južno od Janje.[359] Vrlo je vjerovatno da će s obzirom na jake snage, neprijatelj uspjeti da se poveže s opkoljenom njemačkom grupom na sektoru Zvornika i obezbijedi komuniciranje za izvlačenje ovih snaga,[360] preduzimajući jednovremeno demonstrativan prelazak na desnu obalu Drine na sektoru Loznica – Janja.[361] U vezi s ovakvom situacijom naredili smo:

2. Da se Druga divizija i Osma brigada Dvadeset druge divizije hitno prebace na desnu obalu Drine. Osmoj brigadi Dvadeset druge divizije naredite i vi da se odmah prebaci na desnu obalu.[362]

3. Vi s vašim jedinicama u vezi s ovakvom situacijom izvršite odgovarajući raspored sa zadatkom ometanja saobraćaja i nanošenja gubitaka neprijateljskim snagama duž komunikacije. Da bi se omelo neprijateljsko prebacivanje na desnu obalu Drine, gdje imamo slabe snage,[363] neophodno je da pritisak vaših jedinica na lijevoj obali Drine bude što jači, pa u tom smislu hitno izdajte odgovarajuća naređenja vašim jedinicama.[364]

4. Vaš pritisak na Zvornik treba da bude stalan i jak kako bi se onemogućio eventualni neprijateljski prodor k Tuzli, što ni u kojem slučaju ne smijete dozvoliti.[365]

18. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 41,
reg. br. 3-14/1.

ŠTABU II [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Dvadeset devetu diviziju orjentišite za dejstvo prema Sarajevu najpogodnijim pravcem.[366]

Osmi korpus dobio je zadatak da jednu diviziju ostavi na području Mostar – Široki Brijeg – Imotski – Ljubuški – Metković, jednu diviziju da postavi na prostoriji Split – Zadar, a s dvjema divizijama da se prikupi na području Knina.*

O izvršenju izvijestite.[367]

18. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 49,
reg. br. 2-8/1.

---

* O ovom zadatku 8. korpusa vid. na str. 93. – *Red.*

OSMI [UDARNI] KORPUS [NOVJ – ZA ŠTAB]

Jednu diviziju vašeg korpusa ostavite na prostoriji Mostar–Široki Brijeg–Imotski–Ljubuški–Metković.[368] Jednu diviziju ostavite na prostoriji Split–Zadar, a s dvjema divizijama prikupite se na prostoriji Knina, gdje ćete dobiti dalji zadatak.[369]

Dvadeset deveta divizija produžiće dejstvo prema Sarajevu najpogodnijim pravcem.*

O izvršenju izvijestite.[370]

18. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 53,
reg. br. 1–3/1.

POTPUKOVNIKU ŠVOBU [VINKU, ZAMJENIKU ŠEFA VOJNE MISIJE NOVJ U MOSKVI]

Doktor Olga Nepdoba moli da bude ljekar u NOVJ. Ako joj dozvole, pošaljite je k nama na rad.

18. februar 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A–VII, k. 57–4,
reg. br. 5–15/1. *Prevod s ruskog*

---

* O zadacima 29. divizije vid. na str. 92. – *Red.*

[ŠTABU 3. ARMIJE NOVJ]

Raspored vaših snaga izvršite u svemu prema traženju predstavnika maršala Tolbuhina.[371] Pristupite pripremama za prelazak Drave, što će uslijediti uskoro. Direktivu dobićete blagovremeno.[372]

19. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 44,
reg. br. 1-6/2.

[ŠTABU MORNARICE NOVJ]

Da general[-major Josip] Černi odmah dođe u V[rhovni] š[tab].[373] Avion ćemo poslati za njega sutra ili prekosutra u Zemunik, gdje da sačeka.[374]

19. februar 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 36,
reg. br. 1-4/2.

[ŠTABU 2. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Talijanska divizija »Garibaldi« odlazi za Italiju.[375] Najkasnije u roku od 12 dana treba da bude u Dubrovniku. Na pogodan način izdejstvujte od štaba divizije da vam ostavi svoje teško naoružanje, artiljeriju i bacače, a lako naoružanje neka iznese. Naredite odmah potrebno za izvršenje ovoga.[376]

[19] februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 396,
reg. br. 16-59/1.

ŽENAMA OKRUGA VALJEVSKOG

Pozdravi i obećanja žena koje su bile svjedoci prvih borbi s okupatorom, koje su preživjele dane teškog iskušenja, kada su izdajnici sijali razdor, žena koje su se zaista uzdigle da same odlučuju o svojoj sudbini – obradovali su borce naše vojske. Oni su sigurni da ćete vi svoje obećanje ispuniti.[377]

19. februar 1945. Maršal Jugoslavije
[Beograd] Tito

„Борба", 19. februar 1945.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

U načelu slažemo se sa vašim planom za operacije.[378] Pristupite odmah pripremama s tim da operacije mogu početi što ranije, a najkasnije do 10. marta. Osmom korpusu smo ranije izdali naređenje da jednu div[iziju] ostavi na sektoru Mostar–Imotski–Metković, a jednu div[iziju] da postavi na prostoriju Zadar–Split, a sa dvije div[izije] i tenk[ovskom] brigadom da se prikupi na područje Knina.* Prema tome, računajte na ove dvije div[izije] i tenk[ovsku] brigadu Osmog korpusa. Pokret jedinica Osmog korpusa iz doline Neretve otpočeo je danas. O toku priprema izvještavajte nas češće.

20. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 31,
reg. br. 1–6/1.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO HRVATSKE]

Poručniku Reksu Dinu odobravam ulazak u Jugoslaviju.[379]

20. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 119–4,
reg. br. 1–26/2.

---

* Titovu naredbu Štabu 8. korpusa vid. na str. 93. – *Red.*

[ŠTABU 2. ARMIJE NOVJ][380]

Komandant general Koča [Popović] da dođe u Beograd 25 o.mj. do 12 sati.[381] Ovim se mijenja ranija depeša.*

20. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 41,
reg. br. 1–8/2.

[KOMANDANTU 8. UDARNOG KORPUSA NOVJ]

Komandant general[-major Petar] Drapšin da dođe u Zemunik 22. o.mj. do 10 sati, a odatle da krene za Beograd avionom.[382]

20. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 316,
reg. br. 1–17/2.

[OBJAŠNJENJE U VEZI ISTEKA ROKA O AMNESTIJI]

Rok za amnestiju istekao je 15. januara. U pogledu lica iz čl. 1 Odluke o amnestiji,[383] koja se poslije 15. januara stave na raspolaganje našim vlastima, sudi [se]. Kod ustanovljenja krivnje uzimati u obzir sve otežice i olakšice.

21. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 119–4,
reg. br. 1–28/2.

---

* Na ovaj isti dan, 20. februara, ali nekoliko časova ranije, generalu Popoviću bila je uručena sljedeća depeša: »Da general Koča dođe na vojno savjetovanje do 24. februara. Sobom ponijeti sve potrebne podatke o situaciji i stanju jedinica« (A–VII, k. 41, reg. br. 1–8/2). – *Red.*

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SRBIJE]

Kosmet* uputio prvi ešelon od preko 4000 novomobilisanih a kroz par dana uputiće i drugi od 3000.** Organizujte odmah prihvat ovih ešelona u Kuršumliji i obezbijedite njihovo dalje transportovanje.[384] O izvršenju izvijestite obratnom depešom.

21. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 33,
reg. br. 1-4/2.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Naređeno je VIII korpusu da vam stavi na raspolaganje sve Slovence iz V [prekomorske] brigade. Ne možete dobiti III [prekomorsku] brigadu.[385]

22. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 30,
reg. br. 1-5/2.

[KOMANDANTU 1. ARMIJE NOVJ]

Komandant da dođe u Beograd do 25. do 12 sati. Ovim se mijenja ranija depeša.***

22. februar 1945.
[Beograd]

A-VII, k. 258-A,
reg. br. 1-16/10.

---

* Misli se na Operativni štab NOV i PO Kosova i Metohije. – *Red.*

** Riječ je o upućivanju ljudstva u sastav dopunskih brigada koje su se nalazile u Novom Sadu (Prva) i Vršcu (Treća dopunska brigada). Više o tome vid. na str. 49. – *Red.*

*** Tito je 20. februara 1945. uputio naređenje komandantima ostalih armija da dođu na savjetovanje dan ranije, pa je to naređenje izmijenio sličnom depešom. Prethodna depeša upućena generalu Peku Dapčeviću je glasila: »Da general Peko dođe na važno savjetovanje 24. februara. Sa sobom ponijeti sve podatke o situaciji i stanju svojih jedinica« (A-VII, k. 258-A, reg. br. 1-16/10). – *Red.*

[KOMANDANTU 3. ARMIJE NOVJ]

Komandant da dođe u Beograd do 24. do 12 sati. Ovim se mijenja ranija depeša.*

22. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 295,
reg. br. 3–68/1.

VRHOVNOM KOMANDANTU MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA J. V. STALJINU

Na dan 27. godišnjice stvaranja herojske i nepobjedive Crvene armije šaljem plamene pozdrave u ime naroda Jugoslavije i Narodnooslobodilačke vojske.

S osjećanjem oduševljenja i duboke blagodarnosti narodi Jugoslavije prate slavne podvige Armije Osloboditeljice, koja je dala i još daje bezbrojne žrtve za oslobođenje podjarmljenih naroda od hitlerovskih fašističkih zvijeri.

Dan rođenja nepobjedive Crvene armije ostaće u srcima naših naroda kao praznik spasenja, zato što oni za vrijeme najstrašnijih dana svoje istorije nisu nikada gubili vjeru u pobjedu armije velikog Sovjetskog Saveza.[386]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

[23. februar 1945. Tito
Beograd]

„Борба", 23. februar 1945.

G[LAVNOM] Š[TABU NOV I PO] SRBIJE

Radi čišćenja četničkih bandi u zahvatu Kopaonika, Gledićkih planina i dragačevskog sreza, pripremite Dvadeset četvrtu diviziju na

---

* Tito je 20. februara 1945. uputio poziv komandantima ostalih armija da dođu na savjetovanje dan ranije, pa je to izmijenio sličnom depešom. Prethodna depeša upućena generalu Kosti Nađu je glasila: »Da general Kosta dođe na vojno savjetovanje do 24. februara. Sobom ponijeti sve potrebne podatke o situaciji i stanju jedinica« (A–VII, k. 295, reg. br. 3–68/1). – *Red.*

prostoru Paraćin – Jagodina.* Ovo čišćenje izvršite zajedno sa srpskom divizijom narodne odbrane.** Kada divizija bude prikupljena na prostoru Paraćin – Jagodina, izvijestite nas. U vaš štab doći će tada predstavnici Korpusa narodne odbrane s kojima ćete izraditi plan operacija.[387]

23. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 33,
reg. br. 1–4/2.

ŠTABU II [UDARNOG] KORPUSA [NOVJ]

Obje albanske divizije prikupite na prostoriji Novi Pazar – Kosovska Mitrovica – Vučitrn, gdje će dobiti novi zadatak.[388] Albanske jedinice zabranjujem da se upotrebljavaju u Bosni.[389] Javite kada će krenuti i kada će stići na novu prostoriju.[390]

23. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 396,
reg. br. 16–61/1.

[ŠTABU 22. NOU DIVIZIJE]

Četnici iz Bosne prelaze Drinu u rejonu Ljubovije i južno. Potrebno je zatvoriti Drinu od Ljubovije do Bajine Bašte i onemogućiti četnicima prelaženje u Srbiju.[391] Isto tako treba očistiti i područje u zahvatu toga sektora, a naročito područje sreza azbukovačkog. Za izvršenje ovog zadatka odredite jednu vašu brigadu.[392] Izvijestite o izvršenju.[393]

23. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 54,
reg. br. 4–1/4.

---

* Danas Svetozarevo. – *Red.*

** Odnosi se na 5. srpsku diviziju Narodne odbrane formiranu 10. januara 1945. od 1, 2, 3. i 4. brigade Narodne odbrane. – *Red.*

[ODGOVOR NA ZDRAVICE FELDMARŠALA ALEKSANDERA I GENERALA MAKLINA]

Pozdravljen dugotrajnim pljeskom i burnim poklicima maršal Tito održao je sledeći govor:

Gospodine Maršale, gospodo predstavnici savezničkih armija![394]

Drugovi i drugarice!

Dozvolite mi da danas ovdje, na ovom prekrasnom prijemu, pozdravim moga ratnog druga i prijatelja s kojim sam se upoznao 1944. godine u Italiji.[395] Moram da kažem otvoreno: čim sam se srio s g[ospodinom] maršalom Aleksanderom osjetio sam u njemu ne samo velikog vojnika nego i prekrasnog čovjeka, koji odmah osvaja čim se čovjek s njim upozna.

Želim ovdje da s nekoliko riječi odgovorim i na govor g. maršala Aleksandera[396] i na govor g[ospodina] generala Maklina.[397]

S jedne strane, osjećam radost što je došlo, evo, do ovoga da se predstavnici svih armija naših velikih saveznika i pedstavnici Narodnooslobodilačke vojske i predstavnici nove Jugoslavije, nađosmo danas ovdje na jednom mjestu i što u međusobnom upoznavanju uvidjesmo da je zaista ova velika zajednica slobodoljubivih naroda čvrsta i da će ta zajednica dovesti do konačne pobjede ne samo nad mrskim njemačkim osvajačima nego i do pobjede mira koji će vladati poslije ovoga teškoga rata. *(Pljesak.)*

Kada smo godine 1941. stupili u ovu borbu, znali smo da veliki teret primamo na sebe. Ali mi smo stupili u borbu s dubokom sviješću da se borimo ne samo za jednu pravednu stvar, za svoj opstanak, za svoju slobodu i svoj narod, nego da se borimo na strani naših velikih saveznika Engleske, Sovjetskog Saveza i Amerike. *(Oduševljen dug pljesak.)*

To je bilo ono što je nama ulijevalo vjeru da će pobjeda biti na našoj strani. Nikada nismo mogli vjerovati da bi jedna ratna mašina, ma kako ona strašna bila, koja nema onoga što se zove čovječnost u sebi – da bi mogla da pobijedi čovječnost. *(Oduševljeni poklici: »Tako je!«)*

Tačno je da je mnogo prepatio naš narod. Mnogo smo prepatili i mi svi koji smo se nalazili u toj borbi, ali i veliko je zadovoljstvo, što poslije svih tih patnji koje je naš narod preživio, poslije svih žrtava koje su dali veliki narodi – Amerika, Engleska, Sovjetski Savez i Jugoslavija, što mi danas stojimo pred konačnom pobjedom i pred konačnom kapitulacijom, pred konačnim uništenjem cjelokupne one ratne mašine koja je težila za tim da porobi čovječanstvo i da nametne svoj srednjovjekovni jaram čitavom svijetu. *(Pljesak.)*

To nam danas pričinjava zadovoljstvo i ja se radujem što mogu ovdje pred vama, pred licem naših saveznika, da kažem da su narodi Jugoslavije i Narodnooslobodilačka vojska duboko zahvalni za pomoć koju su Saveznici pružili našim narodima i našoj vojsci u teškim danima naše borbe. *(Pljesak.)*

Ja moram da odam priznanje i zahvalnost herojskim avijatičarima Engleske, Amerike i Sovjetskog Saveza, koji su po mrklim noćima, po oblačnom vremenu, letjeli nad našim glavama i bacali nam materijal te smo mogli voditi našu tešku borbu. Nije lako doći u daleku zemlju avionom, nije lako naći borce i one male krijesnice na našim brdima i bacati ne samo materijal nego i borcima uliti vjeru da će pobjeda biti na našoj strani. *(Oduševljeni pljesak.)*

Ja moram da kažem da smo svi mi, i na frontu i u pozadini, i Narodnooslobodilačka vojska i naši narodi s velikom radošću i ushićenjem pratili borbe u Africi, a naročito veličanstvenu pobjedu kod El Alamejna, čiji protagonista danas ovdje sjedi: maršal Aleksander.[398] *(Maršal Tito okreće se i pozdravlja rukom maršala Aleksandera. Prisutni s oduševljenim poklicima i dugim pljeskom propraćaju ovaj gest maršala Tita.)*

Kada su se savezničke armije iskrcale u Italiji još se više pojačala naša vjera da nije daleko čas pobjede.[399]

I kada sam došao u Italiju i vidio našu savezničku armiju, armiju naših saveznika Engleske i Amerike, kada sam vidio njezine vojskovođe, vidio sam s koliko oni mržnje vode ovaj rat, isto tako kao i Sovjetski Savez, protiv zajedničkog neprijatelja, pa sam onda osjećao još veću radost jer sam vidio da vojnici, bez razlike kojoj oni savezničkoj armiji pripadaju, imaju jedan cilj pred sobom koji je svima nama zajednički, a to je pobijediti neprijatelja koji je ugrozio slobodu čovječanstva. I na tom polju našli smo se zajednički, maršal Aleksander i ja, i kao vojnici odmah smo se razumjeli. Ja ne govorim ovdje kao političar, govorim kao vojnik vojniku i mi se vojnici lakše razumijemo nego političari. *(Pljesak.)*

Vojnik govori otvoreno u oči bez ikakvih zadnjih namjera. Kao vojnicima, kao komandantu, vojskovođi, neprijatelj nam je zajednički. Isti je cilj njihov kao što je i naš. Poznato je što je nekada jedan strateg rekao: kada prestaje diplomatija, onda radi vojska. Ovdje rade zajedno i diplomatija i vojska, jer vojska je ta koja ujedinjuje.

Komandanti vide krv koju su prolili njihovi vojnici. Ta je krv crvena. Vruća krv mladih ljudi koji daju svoju krv s požrtvovanjem, za jedan uzvišeni cilj, da bi čovječanstvo živjelo u miru i slobodi.

I vojskovođe i oficiri i svi oni koji učestvuju u borbi najbolje osjećaju drugarstvo koje veže svu tu džinovsku armiju od ledenoga sjevera pa tamo do kanala La Manša. To je ona spona koja se danas iskiva da u budućnosti čovječanstvo više ne doživi takve tragedije. To je spona koja veže te narode i, prema tome, ja znam i polažem mnogo

važnosti baš na to drugarstvo i na to prijateljstvo koje se iskiva danas.

Mi još imamo teške borbe. Neprijatelj se još grčevito drži za svaki pedalj zemlje, ne samo svoje nego i ove naše. Mi se nalazimo u centru između dviju džinovskih armija, armije Sovjetskog Saveza i armija naših saveznika na Zapadu.

Lijevo od nas mi imamo armiju pod komandom g. maršala Aleksandera, desno imamo armiju [maršala] Tolbuhina.[400]

I ja vam ovdje, gospodo saveznički predstavnici, obećavam, da će naša Narodnooslobodilačka vojska izvršiti časno svoj zadatak, to jest da će ona na onom mjestu koje zauzima isto tako nemilosrdno goniti neprijatelja kao što će to učiniti naši saveznici desno i lijevo od nas. *(Oduševljen pljesak.)*

Naši vojnici u Dalmaciji već su imali prilike da izmiješaju svoju krv s borcima Engleske i Amerike. Vidjeli smo njihove slavne mornare. Vidjeli smo kako oni požrtvovano idu u borbu. Vidjeli smo kako vlada između njih i naših boraca drugarstvo, i to mi još više ulijeva vjeru da će još tješnji kontakt koji se u bliskoj budućnosti približuje sliti armije svih naših saveznika u jedan jedinstveni front, i da će to drugarstvo postati još čvršće.[401] *(Pljesak.)*

Pred nama je sada borba za konačno uništenje njemačke ratne mašine. I ovaj dolazak gospodina maršala Aleksandera ovdje ima značenje u tome da još više učvrsti ne samo naše prijašnje poznanstvo i ratno drugarstvo nego i da budući naši planovi budu još jedinstveniji i savršeniji kako bi i uspjeh bio što bolji.

Moram da izrazim moje žaljenje što od nas odlazi jedan značajan saveznički oficir. Gospodin general Maklin, šef Britanske vojne misije. On je došao 1943. godine k nama i njegov dolazak imao je veliki značaj za pomoć našoj armiji u materijalu.[402] Ja sam zahvalan gospodinu generalu Maklinu na onoj ulozi koju je ovdje odigrao. On je osvojio simpatije ne samo u ličnom kontaktu s našim rukovodećim licima, on je osvojio simpatije svih. Želim da general Maklin pri svom odlasku odnese osjećaj naših simpatija i naše blagodarnosti za rad koji je ovdje izvršio.

Njegova uloga nije bila baš tako laka. Onda smo mi još išli po šumama, nismo imali ovakvih dvorana, još su iznad nas brujali neprijateljski avioni. Stavljajući svoj život u opasnost general Maklin je svoju dužnost izvršio dokraja.

Dozvolite mi na kraju da u ime svih naših rukovodećih ljudi zamolim gospodina generala Maklina da po svom povratku u Englesku izruči naše pozdrave i simpatije engleskom narodu.

Molim gospodina maršala Aleksandera u ime svih nas ovdje, u ime naših naroda, u ime naše Narodnooslobodilačke vojske, da izruči pozdrave junačkim borcima savezničkih armija na Mediteranu.

Neka živi jedinstvo savezničkih armija u borbi protiv zajedničkog neprijatelja! *(Oduševljeno klicanje.)*

Neka živi bratstvo i jedinstvo svih naroda koji su se u ovom ratu nalazili na jednom frontu, na frontu čovječanstva protiv srednjovjekovnih mračnih snaga! *(Dug pljesak.)*

24. februar 1945.
[Beograd]

„Борба", 25. februar 1945.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO MAKEDONIJE]

Engleska misija ima pravo slobodnog kretanja kroz Skoplje uz ograničenja koja važe i za ostale građane. Ne dozvoljavam pregled rudnika niti sam to odobrio Amerikancima. Samo po naročitoj potrebi i vašoj prethodnoj dozvoli, mogu ići u obližnje gradove i oko Skoplja.[403]

25. februar 1945. Tito
[Beograd]

A–VII, k. 238,
reg. br. 9–2/2.

[ŠTABU 1. ARMIJE NOVJ]

Jedan visoki saveznički komandant dolazi danas kod vas da posjeti front vaše armije.[404] Učinite sve potrebno za što bolji doček i prijem. On će prenoćiti kod vas. Postarajte se radi smještaja, obezbjeđenje da bude na visini. Štab armije snosi za sve ovo punu odgovornost.[405]

25. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 258–A,
reg. br. 1–18/10.

[GLAVNOM ŠTABU NOV I PO SLOVENIJE]

Savezničke misije mogu biti samo kod štabova korpusa.[406]

26. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 30,
reg. br. 1–6/2.

[ŠTABU BAZE NOVJ U BARIJU]

Dozvolili smo ulazak u zemlju novinarima: Todoru Paulesu, Rejbern Veleru, gospođici Holigvort, Laptefu, Vesternu, Mek Keni, Lambiju i Bovdenu.[407]

26. februar 1945.
[Beograd]

A–VII, k. 39,
reg. br. 1–5/2.

VIŠEM VOJNOM SUDU NOV I POJ

Na osnovu čl. 31 Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944. god.

NAREĐUJEM:

1) Da se presudom Višeg vojnog suda od 24. februara 1945. god. I Sud. br. 129/45 na kaznu smrti osuđena lica, i to: Gligorijević Aleksandar »Backo«, Hanzl Aleksandar, Borojević Mile, Gavrilović Miloš i Lebedov Igor iz Beograda pomiluju ublaženjem smrtne kazne u kaznu robije u trajanju od petnaest godina.

2) Da ovi osuđenici, kao i ostali osuđenici koji su navedenom presudom osuđeni na kaznu robije u trajanju od pet odnosno dvije godine i to: Drmanović Đorđe »Uča«, Mišić Momir, Ignjatović Dušan, Filipović Mladen, Obradović Aleksandar i Trajković Aleksandar – imadu kaznu robije nastupiti odmah, a ne tek po demobilizaciji.

3) Ovu naredbu izvršit će Viši vojni sud NOV i POJ.[408]

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

27. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 9–5.

[NAREĐENJE ZA PRUŽANJE POMOĆI U NATURI PORODICAMA STARJEŠINA NOVJ]

Po ukazanoj potrebi, a u cilju dodjeljivanja privremene pomoći u naturi porodicama oficira, podoficira i vojnih službenika Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije

NAREĐUJEM:

1. Za vrijeme dok se ne regulišu novčane prinadležnosti oficira, podoficira i vojnih službenika NOV i POJ izdavaće se njihovim porodicama iz vojnih magacina pomoć u naturi po tablici sljedovanja koju će propisati Odjeljenje za ishranu Vrhovnog štaba NOV i POJ.

2. U tu svrhu oficiri, podoficiri i vojni službenici podnijeće komandama gde su na službi podatke o članovima svojih porodica kojima je ova pomoć potrebna.

Pod članovima porodice razumijevaju se žena, djeca i roditelji, kao i druga nezbrinuta lica koja zavise od izdržavanja dotičnog oficira, podoficira odnosno vojnog službenika.

3. Ovu naredbu izvršiće Odjeljenje za ishranu Vrhovnog štaba NOV i POJ i po njoj izdati potrebna uputstva.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

28. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 25–A,
reg. br. 6–12.

DRUGOJ PROLETERSKOJ BRIGADI

Povodom osnivanja,[409] izražavam blagodarnost borcima, komandirima i politkomesarima Druge proleterske brigade za junačka djela i slavne pobjede nad fašističkim okupatorima.

Borci demokratske i nacionalne Srbije smjelo su pronosili zastavu bratstva i oružanog jedinstva, uprkos lažima i klevetama domaćih izdajnika, iz jednog kraja u drugi, iz jedne pobjede u drugu, ne štedeći pri tom svoje dragocjene živote. Slavni put kojim je prošla Druga proleterska brigada i velike bitke na tom putu slave i časti obilježeni su kostima najboljih sinova demokratske i ustaničke Srbije i svjedoči o nerazrušivom bratstvu naših naroda, temelju na kome se gradi demokratska federativna Jugoslavija.

Uvjeren sam da će borci, komandiri i politkomesari na velikom putu oslobođenja naše zemlje od okupatora i domaćih izdajnika dati sve

od sebe dok ideja bratstva, nacionalne slobode i nezavisnosti naših naroda s kojom ste pošli u borbu 1941. godine ne urodi plodom.

Slava i čast palim borcima koji dadoše svoje mlade živote za slobodu i nezavisnost naše zemlje.

28. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant
NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 54,
reg. br. 4–2/4.

PRILOZI

SPORAZUM IZMEĐU JUGOSLOVENSKIH VLASTI I VRHOVNOG KOMANDANTA SAVEZNIČKIH SNAGA ZA OPERACIJE NA MEDITERANU*

1. Memorandum o sporazumu između maršala Josipa Broza Tita, vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, i vrhovnog komandanta savezničkih snaga za operacije na Mediteranu o davanju pomoći i usluga Jugoslaviji od strane vlade Sjedinjenih Američkih Država i vlade Velike Britanije i o distribuciji te pomoći.[410]

2. U cilju pružanja pomoći Jugoslaviji i njenog snabdijevanja razmišlja se o uslugama od strane slijedećih ustanova:

a) ML** (Jugoslavija), vojne organizacije koja se sastoji od britanskih i američkih oficira i britanskih tehničkih trupa;[411]

b) Administracije Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu (Unra),[412] koja će raditi kao agencija ML (Jugoslavija), a koja se uključuje u naziv ML (Jugoslavija).

3. Nacionalna politika jugoslovenskih vlasti kao i vlasti svih drugih ujedinjenih naroda u pogledu pomoći i snabdijevanja bilo da se oni donose u zemlju ili da su dio domaćih resursa, sastoji se u tome da se pomoć podijeli i stavi na raspolaganje ljudima prema njihovim potrebama bez obzira na njihovu vjersku, rasnu ili političku pripadnost, i takva se politika priznaje i uzima za osnovu ovog sporazuma.

4. U skladu s tim principima, jugoslovenske vlasti će vršiti cjelokupnu raspodjelu pomoći preko svojih organa. One će odlučiti na koji način će se pomoć raspodjeljivati u zemlji.

5. ML (Jugoslavija) će robu koja se daje kao pomoć predavati jugoslovenskim organima u pomorskim lukama koje će odrediti jugoslovenske vlasti u saradnji s ML (Jugoslavija).

6. Jugoslovenske vlasti će, takođe u saradnji s ML (Jugoslavija), odrediti u kojoj količini će se roba slati u pojedine luke.

7. Pošto u svijetu, a naročito u drugim savezničkim zemljama, kao i u Sjedinjenim Američkim Državama i Velikoj Britaniji vlada nestašica velikog dijela roba koje treba poslati kao pomoć, a kako su potrebe Saveznika za nastavljanje rata veoma velike, količina robe će biti ograničena vojnim potrebama, koje utiču na raspoloživost robe i transportnih sredstava.

8. Imajući to u vidu, jugoslovenske vlasti će u svako doba, odgovarajućom kontrolom proizvodnje, obezbijediti i raspodjelu hrane i drugih zaliha kako bi se maksimalno koristili domaći resursi za pomoć i kako bi se uvezena roba koristila na najbolji mogući način u skladu s paragrafom 3.

9. Da bi obezbijedila saradnju u isporukama i da bi bila u stanju

---

* Vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju (Mediteranu) tada je bio feldmaršal Harold Aleksander. – *Red.*

** To je skraćenica od engleskih riječi: Military Liassion (Vojna veza). – *Red.*

da autoritativno uvjeri svoje vlade u opravdanost prioriteta slanja robe Jugoslaviji, kao i da bi bila informisana o pravičnoj raspodjeli svih roba uključujući i domaće resurse, ML (Jugoslavija) će imati sve pogodnosti da bi njeni tehnički savjetnici mogli da posmatraju proces raspodjele u cijeloj Jugoslaviji.

Ovi savjetnici će biti službenici ML ili Unre kvalifikovani da daju stručna mišljenja i savjete o raznim aspektima problema distribucije koje budu primijetili.

Njihov zadatak će se sastojati u tome da posmatraju raspodjelu i da daju preporuke Glavnom štabu ML (Jugoslavija) i pružaju stručne savjete u tim problemima.

10. Opšta finansijska politika vlade Sjedinjenih Američkih Država i vlade Velike Britanije iziskuje da se za svu pomoć ispostavljaju računi zemljama primaocima.

Finansijski obračun za robu koju prima ML (Jugoslavija) za sada ostaje predmet kasnijeg sporazuma između zainteresovanih vlada.

U međuvremenu ML (Jugoslavija) i jugoslovenske vlasti su odgovorne za pažljivo vođenje knjigovodstva po vrstama i po količinama.

11. Pored davanja pomoći snabdijevanjem u robi, plan ML (Jugoslavija) uključuje i namjeru o davanju tehničkih savjetnika i pomoćnika za:

a) rješavanje problema pomoći i raseljenih lica,

b) medicinske i higijenske probleme.

12. Vlada Sjedinjenih Država i vlada Velike Britanije razmišljaju o tome da Unra preuzme zadatak od ML (Jugoslavija) čim to bude moguće i da se vojno osoblje ML(Jugoslavija) povuče čim Unra bude osposobljena da preuzme taj zadatak. Sve sporazume za kasnije periode zaključiće međusobno jugoslovenske vlasti i Unra.

13. ML (Jugoslavija) će početi, što je prije moguće, da isporučuje pomoć namijenjenu za raspodjelu u oslobođenim krajevima.

14. ML (Jugoslavija) će biti pozvana na jugoslovensku teritoriju da bi izvršila svoj zadatak i tamo će joj se pružiti svaka potrebna pomoć.

15. Za početak ukupan broj osoblja ML (Jugoslavija) u bilo koje vrijeme neće premašiti tri stotine oficira, službenika Unre, drugih činova i drugog osoblja Unre. Međusobnim sporazumom ovaj broj se može po potrebi ubuduće povećati.

16. Što se tiče jurisdikcije, cijelo vojno osoblje ML (Jugoslavija) i nejugoslovensko civilno osoblje koje radi u ML (Jugoslavija) biće pod isključivom jurisdikcijom vojnih sudova i vlasti ML (Jugoslavija).

17. Cjelokupno vojno osoblje i svi nejugoslovenski civili koji rade u ML (Jugoslavija), zajedno sa svom imovinom koju unesu ili koju unese ML (Jugoslavija) u Jugoslaviju, biće oslobođeni jugoslovenskih poreza.

18. Sva dalja pitanja koja se mogu pojaviti riješiće se kasnijim sporazumima.[413]
Potpisano u Beogradu 19. januara 1945.

19. januar 1945. J. B. Tito
Beograd

I. T. P. Hjug,
general-major
P. L. Sadler,
brigadni general SAD

Ovim izražavam saglasnost u ime kraljevske jugoslovenske vlade sa sporazumom koji je zaključen 19. januara 1945. u Beogradu između maršala Tita, vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, i vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Mediteranu, o davanju pomoći u materijalnom snabdijevanju i uslugama Jugoslaviji od strane vlade SAD i vlade Velike Britanije i o raspodjeli te pomoći.

Sreten V. Vukosavljević[414]

Public Record Office (dalje: PRO), Fond Foreign Office (dalje FO), reg. br. 371/48806, R. 2993/5/92.

ODNOSI S MARŠALOM TITOM

Maršal Tito se sada složio da savezničke pomorske snage koriste sve jugoslovenske luke sjeverno od Splita uključujući Split.* On se takođe složio da se u rejonu Zadra stvori jedna vazduhoplovna baza u koju bi bilo smješteno 8 skvadrona (ukupno oko 7000 vojnika kopnene vojske i vazduhoplovstva).** Dok se ne postigne razjašnjenje položaja neprijateljskih snaga u Jugoslaviji u vezi sa razvojem događaja na istočnom frontu, ovaj sporazum se ne koristi u potpunosti za sada, ali se uspostavlja jedna isturena desantna zona u rejonu Zadra. Prvi brodovi koji će se koristiti u vezi s ustanovljavanjem ove desantne zone stići će u Zadar 1. februara. U ove prethodne akcije biće uključeno samo 750 vojnika kopnene vojske i ratnog vazduhoplovstva.

S maršalom Titom je takođe postignut sporazum u pogledu uslova na osnovu kojih će se vršiti isporuka pomoći Jugoslaviji i dodjela hrane, odjeće i lijekova u ukupnoj količini od hiljadu tona koja ubrzo

* Vid. str. 13. – *Red.*
** Potpunije o sporazumu za korišćenje vazduhoplovnih baza u širem rejonu Zadra vid. u tomu 25, str. 195. – *Red.*

treba da stigne u Split.* (U Split je 29. decembra stiglo 500 tona materijala, čiju su raspodjelu u potpunosti vršili Jugosloveni uz nadzor savezničkih organa.) Maršal Tito se takođe složio da italijanski brodovi (skuneri) u službi Saveznika mogu ploviti između južne Italije i Ankone koristeći zone zaštićenih voda među dalmatinskim ostrvima. Ovo je od značaja za održavanje snabdijevanja Osme armije pošto otvorene vode Jadranskog mora postaju opasne za skunere u periodu zimskih vetrova.

Za razgovore s maršalom Titom ostaju sada slijedeća pitanja:

1) Potrebno je postići sporazum na osnovu kojega bi britanske snage bile u mogućnosti da vrše napade i operacije uznemiravanja u rejonu Zadra (u sadejstvu s Jugoslovenskom narodnooslobodilačkom vojskom) i na ostrvima uz obalu sjeverno od Zadra.

2) Potreban je jedan načelni sporazum na osnovu kojega bi mogle biti izvršene operacije krupnih razmjera britanskih snaga u sjevernoj Jugoslaviji ako bi okolnosti docnije bile povoljne. Ovaj sporazum bi trebalo da bude takav da nam omogući da uspostavimo jednu bazu i da vršimo potrebna izviđanja da bi se omogućilo planiranje operacija. Maršalu Titu bi trebalo objasniti da je sada nemoguće reći da li su ovakve operacije praktično moguće ili poželjne, ali da mi želimo da imamo sve mogućnosti da u potpunosti izvršimo potrebne pripreme. Ako bi se docnije pokazalo da su ovakve operacije poželjne i praktično moguće, on bi bio konsultovan u pogledu naših namjera i tačno potrebnih sredstava i pomoći nužnih za njihovo izvršenje.

3) Maršalu Titu treba jasno staviti do znanja da bez obzira na buduće političko rješenje pitanja Julijske krajine (što je problem koji će riješiti tri savezničke vlade vodećih savezničkih zemalja), da je od bitnog značaja za naše operacije u vezi s okupiranjem Austrije da mi imamo apsolutnu kontrolu operacija u tršćanskoj luci i da imamo prioritet u pogledu korišćenja cesta i željezničkih pruga na komunikacijskim pravcima koji vode iz Trsta u Austriju. Maršal Tito treba da se s ovim izričito složi.[415]

27. januar 1945.
[Beograd]

[Brigadir Ficroj Maklin]

PRO, Fond War Office [dalje: WO] reg. br. 204/20.

Prevod s engleskog

ZA [JUGOSLOVENSKU] DELEGACIJU [PRI SAVJETODAVNOM VIJEĆU], RIM[416]

Jugosloveni koji neće da se vrate u oslobođene krajeve nemaju prava na pomoć koju dobijaju izbjeglice. One među njima koji su

* Vid. str. 109. – *Red.*

sarađivali s neprijateljem, koji su inače radili protiv oslobodilačke borbe i koji nisu udovoljili vojnoj dužnosti treba strpati u logore i postupati kao s neprijateljima Ujedinjenih nacija. Ostali neka žive u Italiji o svome trošku.[418]

31. januar 1945.[417]
[Beograd]

A–VII, k. 39,
reg. br. 1–8/2.

ZA [JUGOSLOVENSKU] DELEGACIJU [PRI SAVJETODAVNOM VIJEĆU], RIM*

Izjavite ambasadoru Kirku[419] da nije istina da se delegat Smodlaka potužio maršalu [Titu] na postupak Amerikanaca u Savjetu za Italiju, niti posebno na kapetana Oatesa. Maršal je doznao iz pismenih izvještaja delegacije za slučaj depeše Oatesa i za falsifikat našeg oglasa u »Korijere di Roma.«** Maršal se na to požalio u povjerljivom razgovoru sa šefom [Samostalne] američke [vojne] misije [pri Vrhovnom štabu NOV i POJ],[420] ne htijući ipak praviti diplomatsko pitanje. Kirk u to ništa ne ulazi, niko ga nije spomenuo.

Omogućite da američki general Foks što brže prebaci u zemlju materijal za borbu protiv pjegavca i instruktore: za Hrvatsku preko Šibenika, za V korpus preko Splita, za II korpus preko Dubrovnika, za ostalu zemlju preko Beograda.

31. januar 1945. [Josip Smodlaka]
[Beograd]

A–VII, k. 39,
reg. br. 1–8/2.

---

* Ovu depešu je sastavio prema Titovim instrukcijama Josip Smodlaka, povjerenik za spoljne poslove NKOJ-a. Prema Smodlakinom *Partizanskom dnevniku* (»Nolit«, Beograd, 1972, str. 251), ova depeša je upućena 29. januara 1945. Ali kako se u Radiocentru Vrhovnog štaba kasnilo s ekspedicijom, ova depeša je poslata, kao što stoji u dokumentu, 31. januara 1945. – *Red.*

** Rimski dnevni list »Corriere di Roma«. – *Red.*

[POZDRAV PRVOM AMERIČKOM BANKETU ZA JUGOSLAVIJU U NJUJORKU][421]

Najveća tekovina u ovoj borbi između fašizma i demokratije leži u tome što se ujedinilo sve što je bilo zdravo i dobro u čovječanstvu.[422] Jedinstvo Sjedinjenih Država, Sovjetskog Saveza i Velike Britanije najbolje je jamstvo narodima svijeta da se više nikada neće ponoviti nacističke strahote.

Mi Jugosloveni u organizovanju svoje domovine na velikim principima demokratije vjerujemo da na ovaj način dajemo najbolje doprinose ovoj složnoj zajednici.

Naše žrtve su ogromne, i ja mogu sigurno kazati da nema nijednog drugog dijela svijeta koji bi bio opustošen u većoj mjeri nego što je Jugoslavija.[423] Svaki deseti Jugosloven je poginuo u borbi,[424] u kojoj smo bili primorani da od neprijatelja otimamo oružje, da se smrzavamo bez odjeće i da umiremo bez lijekova. Uz sve to naše je oduševljenje bilo opravdano, kao i naša vjera.

Pomoć koju nam prijatelji iz Amerike namjeravaju poslati biće nam od velike vrijednosti ne samo kao milosrdni darovi mnogoj siročadi i osakaćenima ili junačkim borcima, već i kao manifestacija razumijevanja naše borbe sa strane velike države Vašingtona, Linkolna i Ruzvelta, prema kojoj Srbi, Hrvati, Slovenci i Makedonci gaje nepodjeljive simpatije i poštovanje.[425] Zahvaljujem vam na svemu što ste učinili i činite i molim vas nastavite s vašim dobrim radom i u budućnosti.

[9. februar 1945.
Beograd]

»Slobodna reč« (Pitsburg, SAD),
10. februar 1945.

[NAREĐENJE O PONAŠANJU VOJNIH LICA]*

Naša vojska kao oružana vojna sila mora imati sve odlike jedne moderne narodne vojske, u kojoj red i disciplina predstavljaju temelj razvoja i uzdizanja.

Ophođenje, ponašanje i odijevanje treba u svim prilikama, u službi i van službe, da bude ogledalo reda, discipline, lijepog vaspitanja i držanja. Napominjem da ovo još nije na zavidnoj visini u našoj vojsci.

* Tito je prilikom autorizacije teksta naglasio da je ovo naređenje rezultat kolektivnog rada. Na njemu je vjerovatno radio general-lajtnant Arso Jovanović sa svojim pomoćnicima. U originalu je na više mjesta intervenisano u tekstu i sa strane. Najvjerovatnije da su to bile autorske intervencije prije slanja ovog naređenja potčinjenim štabovima, komandama i jedinicama. – *Red.*

U cilju jednoobraznog postupanja u različitim slučajevima,

NAREĐUJEM:

a) *Pozdravljanje*

1. Svako vojno lice, bez obzira na pol i bez obzira na dužnosti i na položaj koje zauzima, dužno je da propisno vojnički pozdravlja svakog starijeg po činu. Stariji pak je dužan da na pozdrav mlađeg propisno otpozdravlja.

Pozdravljanje se vrši u mjestu i u pokretu, prema prilikama u kojima se susreću vojna lica.

2. Kad vojno lice ima kapu na glavi, pozdravlja vojničkim pozdravom desnom rukom. Vojna lica koja ne mogu pozdravljati desnom rukom zbog fizičkih mana i ona vojna lica koja zbog hromosti nose štap u desnoj ruci pozdravljaju i otpozdravljaju lijevom rukom.

Pri pozdravljanju u mjestu lice koje pozdravlja i ono koje otpozdravlja zauzima za vrijeme pozdrava stav »mirno«.

U kretanju, kad mlađi prolazi pored starijeg i ima kapu na glavi, pored pozdrava rukom obraća i pogled u pravcu starijeg gledajući mu u oči. Ruku diže na pozdrav na tri koraka pred starijim, a spušta je čim prođe pored starijeg.

Kad vojno lice nema kape na glavi, onda pozdravljanje u mjestu vrši zauzimanjem stava »mirno«, a oficir učini još mali poklon glavom. Mlađi koji u mjestu pozdravlja starijeg ostaje u stavu »mirno« dok traje službeni razgovor ili dok mu stariji ne odobri da stane »na mjestu voljno«. U kretanju pak lice koje nema kape na glavi pozdravlja pogledom u pravcu starijeg, s tim što oficir učini još i mali poklon glavom.

Ako mlađi treba da priđe starijem radi raporta ili po pozivu, staje mirno na udaljenju od dva koraka pred starijim i propisno ga pozdravlja.

3. Sva građanska lica zaposlena u vojsci dužna su da pozdravljaju svoje pretpostavljene rukovodioce u službi. Pozdravljanje vrše građanskim načinom, skidanjem kape – šešira, odnosno poklonom ako su gologlavi. Pretpostavljeni rukovodioci dužni su da otpozdravljaju.

4. Kad vojno lice ide pješke i nosi nešto u desnoj ruci, onda prenosi pri susretu sa starijim teret u lijevu ruku i pozdravlja desnom. Ako su mu obje ruke zauzete, pozdravlja pogledom.

5. Kad vojno lice jaše, pozdravljanje se vrši po odredbama tač. 2, sa ovim napomenama:

pri prolazu pored starijeg pozdravljanje se vrši uvijek u hodu. Međutim, ako vojno lice vrši na konju službu hitne prirode, onda se kreće brzinom koja mu je određena;

ako nosi u desnoj ruci neku stvar koju pri susretu sa starijim ne može prenijeti u lijevu ruku, pozdravlja pogledom;

ako vojno lice treba da priđe starijem koje nije na konju, onda

zaustavlja konja, sjahuje i prilazi starijem na propisan način. Ako je i stariji na konju, onda mu prilazi na odstojanje od nekoliko koraka i propisno pozdravlja ostajući na konju. Međutim, u borbenim prilikama i kad situacija to traži, mlađi ne treba da sjahuje s konja.

6. Kad vojno lice – vojnik, podoficir, oficir upravlja kolima, pozdravlja: vojnik i podoficir pogledom, a oficir pogledom i malim poklonom.

Kad vojno lice upravlja motornim vozilom ili biciklom, onda ne pozdravlja niti otpozdravlja.

Ostala lica koja se nalaze u kolima ili motornom vozilu pozdravljaju sjedeći.

Kod volovskih kola vozar uvijek vodi volove za povodnik i pozdravlja pogledom.

7. Kad vojno lice vodi konja, onda pozdravlja pogledom.

8. U naseljenim mjestima jaše se samo hodom, i to desnom stranom ulice; zabranjeno je jahati trotoarom.

Ako vojno lice vrši na konju službu hitne prirode, onda ide brzinom koja mu se naredi.

U pogledu brzine kretanja kola, motornih vozila i bicikla važe saobraćajni propisi određeni za gradove i naseljena mjesta. No, u prolazu pored vrhovnog komandanta, zastave ili trupne jedinice u stroju, kola prelaze u hod, a ostala vozila smanjuju brzinu na 5 km na sat.

9. Kad se vojno lice vozi u tramvaju ili autobusu pozdravlja rukom kao i kad stoji, samo što se tom prilikom malo podigne s svog mjesta. Pored pozdrava, mlađi je dužan da ponudi svoje mjesto starijem ako u vozilu nema slobodnog mjesta.

10. Kad vojno lice sjedi na javnom mjestu (u kafani, restoranu, na šetalištu, u parku itd.) pozdravlja rukom kao i kad stoji, samo što se tom prilikom i malo podigne sa svog mjesta. Ako vojno lice sjedi u zatvorenom prostoru bez kape na glavi, onda pozdravlja lakim poklonom podigavši se malo sa svog mjesta.

11. Ako je vojno lice na prozoru bez kape, a ulicom prolazi stariji, onda mlađi na prozoru staje »mirno«, a oficir se još i pokloni.

Ako vojno lice nije propisno odjeveno, sklanja se s prozora u unutrašnjost sobe.

12. Strane podoficire i oficire treba pozdravljati obavezno kao i naše.

13. Za vrijeme sviranja ili pjevanja državne odnosno narodne himne, vojno lice pozdravlja: ako je pod kapom u stavu »mirno« – rukom, a ako sluša himnu bez kape, onda staje »mirno«.

14. Zastavu i vojničke pogrebe pozdravljaju vojnici, podoficiri, oficiri kao što je navedeno za pozdravljanje starijih; ako su sjedeli ustaju, sem u slučajevima kada se voze u kolima – automobilima.

15. Vojnici, podoficiri, oficiri prilikom pogreba, kada su u povorci, ne pozdravljaju niti otpozdravljaju.

16. Isto tako ne pozdravljaju ni oni koji sprovode lica lišena slobode i transporte koji su u pokretu.

17. Pri susretu, lica istoga čina, kada ne znaju tačno rang starješinstva, kao i vojnici međusobno, pozdravljaju se uzajamno istovremeno.

18. Mlađi činom ili rangom ide s lijeve strane starijega: ako su trojica ili više, najstariji ide u sredini, a najmlađi s lijeve strane.

19. U slučajevima kad oficiri pri putovanjima ili uopšte u društvu dođu u lični dodir a ne poznaju se, mlađi je dužan da se predstavi starijem.

20. Vojnik, podoficir, oficir pri ulasku u kancelariju ili sobu postupa na slijedeći način:

Prije ulaska u kancelariju ili sobu prijavljuje se kuriru ili za to određenom licu ili kome od ukućana, ako ih ima, inače kuca na vrata. Kad dobije dozvolu za ulazak, skida kapu (žensko vojno lice ne skida), otvara vrata, ulazi u sobu i po ulasku zatvori vrata; prilazi na propisno odstojanje starješini ili kome je upućen, stane, zauzme stav »mirno«, a oficir se još i malo pokloni. Ako je s puškom, prije ulaska u kancelariju ili sobu uzima pušku k nozi, ali ne skida kapu.

Oficir, ako ima gornju odjeću (šinjel, ogrtač i slično) ili kaljače, prethodno ih skida.

Dežurni oficir kad je u šinjelu pa ulazi u kancelariju radi službene potrebe, ne skida ga.

Iz sobe se odlazi laganim korakom.

21. Ako je starješina ili stariji po činu zauzet u razgovoru sa starijim od sebe, a u tom trenutku treba da mu priđe mlađi ili potčinjeni radi izvjesnog saopštenja, onda taj mlađi ili potčinjeni čeka dok stariji ne svrši razgovor. U hitnom slučaju moli starijeg za dozvolu da pristupi. U svakom slučaju, mora se javiti starijem po činu da je došao kod lica s kojim ima izvjesnog službenog posla.

b) *Oslovljavanje*

22. Sva vojna lica: vojnik, podoficir, oficir, kao i ostala lica zaposlena u vojsci, dužna su da svakog starijeg od sebe propisno oslovljavaju.

23. Svi oficiri, bez razlike čina, na službi oslovljavaju jedan drugoga isključivo s »druže«, dodajući čin dotičnoga, na primjer: »druže generale«, »druže kapetane« itd.

24. Oficiri oslovljavaju podoficire isključivo s »druže« dodajući čin dotičnog podoficira.

25. Podoficiri se oslovljavaju međusobno kao i oficiri.

26. Podoficiri uvijek oslovljavaju oficire s »druže« dodajući čin, na primjer: »druže pukovniče«, »druže majore« itd. Vojnici oslovljavaju podoficire i oficire s »druže« dodajući čin.

27. Vojnici se međusobno oslovljavaju s »druže«.

28. Politički komesari, ako nemaju čina oslovljavaju se sa zvanjem koje imaju, na primjer: »druže komesare«.

29. Kad stariji pozove mlađeg, ovaj se uvijek odaziva sa »izvolite« dodajući čin kao što je propisano za oslovljavanje, na primjer: »izvolite, druže majore« itd.

30. Kad mlađi primi zapovijest ili kakvo saopštenje od starijeg i pošto na zahtjev starijeg primljenu zapovijest ponovi, ili kad stariji mlađeg otpusti, mlađi oslovljava starijeg s »razumijem« dodajući čin kao što je propisano za oslovljavanje, na primjer: »razumijem, druže potporučniče« itd; zatim pozdravlja i odlazi.

c) *Odijevanje*

31. Sva vojna lica moraju uvijek biti ugledno i propisno odjevena s potpuno čistim odijelom i obućom.

32. Svi bez razlike, sem generala, moraju biti propisno opasani. Ako imaju šinjel ili dolamicu moraju biti opasani preko šinjela i dolamice. Ako nose ogrtač ili kišnu kabanicu, onda moraju nositi opasač preko bluze.

33. Svi vojnici, podoficiri i oficiri, ako nose šinjel moraju ga potpuno zakopčati. Od toga se izuzimaju:

ranjenici i invalidi, koji usljed povrede ne mogu zakopčati šinjel;

narodni heroji i lica odlikovana odlikovanjima koja se nose na sredini ispod kopče bluze, mogu imati otkopčana prva dva gornja dugmeta na šinjelu;

viši oficiri mogu imati otvoren gornji dio šinjela u visini prva dva gornja dugmeta;

generali mogu imati van službe otvoren šinjel.

U stroju, na paradama, vojničkim svečanostima i proslavama službenog karaktera, moraju svi, osim narodnih heroja kao i onih koji imaju i nose odlikovanja na sredini ispod kopče bluze, imati potpuno zakopčane šinjele.

34. Sva ženska vojna lica moraju na ulici obavezno uvijek imati kapu na glavi.

d) *Ponašanje i ophođenje*

35. Sva vojna lica, oba pola, u svome ponašanju, držanju i ophođenju i u svakom drugom pogledu u svima prilikama, moraju biti skromna, a naročito u pogledu odijevanja i ishrane.

Naročitu pažnju obratiti na vojna lica zaposlena u kancelarijama u pogledu skromnosti njihovog odijevanja.

36. Zabranjuje se pušiti na ulici, u gradu na javnom mjestu, kad je vojnik, podoficir, oficir u službi.

37. Ponašanje i držanje vojnih lica na ulici, javnim mjestima i u lokalima mora da bude pristojno, vojničko i dostojanstveno.

e) *Opšte odredbe*

38. Sve starješine u vojsci su dužne da svako vojno lice koje se na ulici ili u javnom lokalu ponaša protivno ovome naređenju, zaustave i opomenu, da mu oduzmu ličnu legitimaciju i objavu, narede da se javi u komandi grada odnosno mjesta. Oduzetu ličnu legitimaciju i objavu takvog vojnog lica dotični starješina predaje komandi grada odnosno mjesta.

Starješina koji bi preko ovoga prešao i ne bi preduzeo potrebne mjere u duhu odredaba prethodnog stava, biće najstrože kažnjen.

39. Tako isto, organi i patrole komande grada odnosno mjesta pri obilasku varoši kontrolisaće držanje i ponašanje vojnih lica i ona lica koja se budu ponašala protivno ovom naređenju privodiće komandi grada odnosno mjesta. Dotična komanda grada odnosno mjesta uzimaće ovakva lica na odgovornost, kažnjavati ih i o tome izvijestiti njihove jedinice odnosno ustanove.

40. Prednje naređenje saopštiti na potpis svima podoficirima i oficirima, a ostalima pročitati pred strojem.

Sve starješine u vojsci, a naročito oficiri, nastojaće da ličnim primjerom i ličnim uticajem u potpunosti sprovedu u život odredbe ovog naređenja.

Odredbe ovog naređenja pročitati i objašnjavati s potrebnim poukama na vojničkim i političkim časovima u štabovima, jedinicama i ustanovama.

41. Skreće se pažnja da ovo naređenje u potpunosti važi i za sva ženska lica pripadnike NOV.

42. Odgovorni štabovi, jedinice, komande i ustanove kontrolisaće izvršenje ovog naređenja i preduzeće sve potrebne mjere da se naređenje tačno izvršava.

Prijem naređenja potvrditi.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

18. februar 1945.
[Beograd]

Vrhovni komandant NOV i POJ
maršal Jugoslavije
Tito

A–VII, k. 21,
reg. br. 35–1.

[ZAPISNIK SA SASTANAKA ODRŽANIH IZMEĐU FELDMARŠALA ALEKSANDERA I MARŠALA TITA U BEOGRADU OD 21. DO 24. FEBRUARA 1945]

1. Kopije zapisnika sa sastanaka nedavno održanih između vrhovnog komandanta savezničkih snaga i maršala Tita i između njiho-

vih štabova date su u prilozima 1–4.[426] Ovaj zapisnik šire objašnjava niz depeša koje je uputio zamjenik načelnika Štaba[427] u toku sastanaka, koje su već dostavljene ograničenom broju korisnika.

2. Vrhovni komandant savezničkih snaga izdao je uputstvo Štabu da mjere koje su već započete na osnovi ovih depeša treba nastaviti. S priloženim zapisnikom treba se upoznati da bi se prišlo realizaciji daljih mjera koje mogu biti potrebne.

J. H. Lesels
pukovnik, sekretar

Prilog 1

BRITANSKA VOJNA MISIJA U BEOGRADU

Zapisnik sa sastanka između feldmaršala Aleksandera i maršala Tita u Beogradu u sredu 21. februara 1945.

Prisutni:

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije:
vrhovni komandant maršal Josip Broz Tito;
general-major V[ladimir] Velebit, šef jugoslavenske vojne misije, London

Vrhovna komanda savezničkih snaga:
feldmaršal H[arold] Aleksander, vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju,
brigadir F[icroj] Maklin, šef 37. vojne misije

1. Vrhovni komandant savezničkih snaga sastao se s maršalom Titom večeras 21. februara.

SAVEZNIČKE OPERACIJE

2. Feldmaršal Aleksander otpočeo je razgovor time što je maršalu Titu rekao da njegova namjera nije da preduzme neke operacije velikih razmjera na jugoslovenskoj teritoriji. U vezi s tim on ga je izvijestio, u strogom povjerenju, da je odlučeno da se prebaci izvjestan broj divizija s italijanskog na zapadni front.[428] Što se tiče operacija malih razmjera, on se složio s maršalom Titom da se one sada ne isplate.

3. S druge strane, jasno je da bi proširenje dejstva iz vazduha mnogo značilo kako za jugoslavenske tako i za naše snage. S obzirom na to, feldmaršal Aleksander je predložio da dva štaba treba da ispitaju mogućnost uspostavljanja još vazduhoplovnih baza u sjeverozapadnom dijelu Jugoslavije pošto se Nijemci povuku prema sjeveru.[429] Maršal Tito se u principu s tim složio.

4. Feldmaršal Aleksander je izjavio da njegov štab još radi jedino na planu operacija za zauzimanje Lošinja. To za sada nije izvodljivo, ali se kasnije može preduzeti kao mjera zaštite vazduho-

plovne baze u Zadru. Maršal Tito je odgovorio da bi se Lošinj lako mogao zauzeti, ali ne i lako zadržati sve dok susjedno obalno područje ne bude u rukama Saveznika. Međutim, on je sam predložio da se upotrijebe divizije koje su sad stajale na raspolaganju pošto su zauzele Mostar, u cilju raščišćavanja obalnog područja prema Lošinju. On je namjeravao da preduzme ovu operaciju u roku od tri nedjelje.[430] U tu svrhu bili bi mu potrebni saveznička vazdušna i pomorska podrška, hrana, topovi i municija. Feldmaršal Aleksander se s tim složio.

JULIJSKA KRAJINA

5. Feldmaršal Aleksander je zatim obavijestio maršala Tita da će mu [Aleksanderu], kada snage pod njegovom [Aleksanderovom] komandom zauzmu Austriju, biti potrebno da kontroliše komunikacije prema Trstu i sam Trst. Na prvi pogled njemu se učinilo da bi to podrazumijevalo zauzimanje cijele teritorije zapadno od granice iz 1939, između Italije i Jugoslavije, i formiranje savezničke vojne uprave u tim područjima. On je objasnio da se time ne bi prejudiciralo konačno zaključivanje mira. Pitao je maršala Tita za njegovo mišljenje. Maršal Tito je odgovorio da on ima dvije primjedbe. Prvo, on prihvata ideju savezničke vojne uprave pod uslovom da mu se dozvoli da zadrži civilnu upravu koju je on već uspostavio u tim područjima. Istovremeno, spreman je da njegova civilna vlast bude odgovorna savezničkoj vojnoj upravi. On je objasnio da bi, ukoliko njegovoj civilnoj upravi ne bude dozvoljeno da funkcioniše, nastao haos. Druga primjedba maršala Tita bila je da, pretpostavljajući cilj da se zaštite saobraćajnice između Trsta i Austrije, on ne smatra da će Saveznicima biti potrebno da okupiraju istarsko poluostrvo. Ukoliko, s druge strane, oni žele da koriste saobraćajnice koje prolaze kroz Ljubljanu, mogu slobodno da ih koriste, mada se ove, naravno, pružaju prilično unutar granica Jugoslavije. U odgovoru feldmaršal Aleksander je objasnio da su njegova objašnjenja bila čisto ispitivačka i da će on morati cijelu tu stvar da saopšti Kombiniranom odboru načelnika Generalštaba prije nego što se bilo što dalje preduzme po ovom pitanju.[431]

PREDSTAVNIŠTVO U BEOGRADU

6. Feldmaršal Aleksander obavijestio je maršala Tita da će prilikom formiranja jedinstvene jugoslavenske vlade vojne i vazduhoplovne funkcije koje sada vrši 37. vojna misija preuzeti misija pod rukovodstvom komodora avijacije Lija, koji će biti predstavnik vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju u Jugoslaviji, dok će političke funkcije ove misije spadati u nadležnost ambasade. Maršal Tito je primio to k znanju.

TELEGRAFSKA LINIJA ZADAR–ANKONA

7. Feldmaršal Aleksander je rekao maršalu Titu da smo mi zainteresovani da obnovimo i koristimo telegrafsku liniju Zadar–Ankona. Sve dok traju borbe bilo bi neophodno da ta linija bude pod savezničkom operativnom komandom. Maršal Tito se složio s ovim i odlučeno je da se o pojedinostima dogovore dva štaba.

OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA

8. Feldmaršal Aleksander je obavijestio maršala Tita da bi Saveznicima bilo od velike koristi ako bi im stavio na raspolaganje podatke koji se odnose na neprijatelja, do kojih su došle njegove jedinice u toku operacija. On je predložio da se o načinu razmjene obavještajnih podataka dogovore dva štaba. Tito se složio s tim.

PARTIZANSKE POTREBE

9. Feldmaršal Aleksander je zatim pitao maršala Tita da li on ima da postavi neka pitanja.

JUGOSLAVENSKA RATNA MORNARICA

10. Maršal Tito je predložio da se iskoristi prisustvo u Beogradu kapetana bojnog broda Kerna[432] i kapetana bojnog broda Langa radi razgovora o daljem razvoju Jugoslavenske ratne mornarice, a naročito o materijalnoj pomoći koju im mi možemo pružiti.[433]

REPATRIJACIJA JUGOSLAVENSKIH DRŽAVLJANA IZ FRANCUSKE I ŠVAJCARSKE

11. Maršal Tito je izjavio da bi u vezi s repatrijacijom jugoslavenskih građana iz Francuske i Švajcarske dozvolu trebalo da izda saveznički štab. On je tražio od Feldmaršala da razmotri njegov zahtjev. Feldmaršal je odgovorio da ova stvar nije lično njemu spominjana i da će on učiniti sve što može da pruži pomoć.

NABAVKA OKLOPNIH BORBENIH VOZILA ZA NOVJ

12. Maršal Tito je saopštio da je 50 tenkova »stjuart« isporučenih NOVJ poslužilo veoma korisno.[434] On je tražio da se gubici u tim tenkovima nadoknade iz savezničkih izvora. Feldmaršal Aleksander je izjavio da će ispitati mogućnost snabdijevanja maršala Tita sa još više tenkova »stjuart« ili, ako njih nema, nekim drugim tipovima tenkova.

SPORAZUM O ZAJMU I NAJMU[435]

13. Maršal Tito je objasnio da se nada da će moći staviti na raspolaganje Saveznicima 200 000 boraca za borbe van granica Jugoslavije. On smatra da bi to bilo veoma korisno u planinama Austrije, gdje očekuje da će Nijemci pružiti žestok otpor. Takođe je predložio da im

se dozvoli da okupiraju dio Austrije poslije poraza Njemačke. Zatim je objasnio da bi mu za opremu te vojske trebalo 100 000 kompleta odjeće i 10 000 kamiona. On je tražio od Amerikanaca da ga time opskrbe na osnovu aranžmana o zajmu i najmu. Međutim, Amerikanci su odgovorili da o tome moraju najprije obavijestiti vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju. Na to je feldmaršal Aleksander odgovorio da postoji mogućnost da im se obezbijedi isporuka izvjesnih količina hrane, benzina i odjeće, ali malo je izgleda za kamione jer i njegove vlastite snage u tome već oskudijevaju. Stoga bi on dao uputstva svom štabu da prouči Maršalov zahtjev. U odgovoru na jedno pitanje feldmaršala Aleksandera maršal Tito je izjavio da su Rusi do sada isporučili NOVJ hranu, municiju, artiljerijska oruđa i 800 kamiona.

DALJI RAZGOVORI

14. Dogovoreno je da pitanja o kojima su danas razgovarali feldmaršal Aleksander i maršal Tito treba dalje detaljno da razmotre njihovi štabovi, poslije čega treba utanačiti jedan drugi sastanak između njih.

F. Maklin
brigadir, šef 37. vojne misije

Prilog 4

BRITANSKA VOJNA MISIJA U BEOGRADU

Zapisnik sa sastanka feldmaršala Aleksandera i maršala Tita u Beogradu održanog u subotu 24. februara 1945.

Prisutni:

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije:
maršal Josip Broz Tito, vrhovni komandant [NOV i POJ];
general-lajtnant Arso Jovanović, načelnik [Vrhovnog] štaba NOVJ;
general-major V[ladimir] Velebit, šef Jugoslavenske vojne misije u Londonu

Vrhovna komanda savezničkih snaga:
feldmaršal ser H. Aleksander, vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju;
general-major Liman L. Lemnicer, zamjenik načelnika štaba Vrhovne komande savezničkih snaga;
brigadir F. H .R. Maklin, šef 37. vojne misije;
potpukovnik Č. V. Tejer, šef [Samostalne] američke vojne misije u Beogradu

Sekretar:
Potpukovnik J. R. S. Klark, 37. vojna misija

1. *Rezultat sastanka predstavnika štabova*

Feldmaršal Aleksander počeo je riječima da su, po njegovom mišljenju, sva pitanja za diskusiju već na odgovarajući način razmotrena od strane predstavnika njegovog štaba i štaba maršala Tita. On je izjavio da će, kada se vrati u Kazertu, lično moći da ispita situaciju u vezi s isporukom vozila i druge opreme koju je maršal Tito tražio od njega. On je dodao da je nemoguće reći u ovom trenutku koju količinu materijala može staviti na raspolaganje, ali će po povratku u Italiju učiniti sve što može da iziđe u susret zahtjevima maršala Tita.

Maršal Tito je primio gornje obavještenje s odobravanjem.

2. *Buduće operacije na dalmatinskoj obali*

Maršal Tito je izjavio da je jedini ograničavajući faktor za uspjeh operacija na dalmatinskoj obali snabdijevanje. On je rekao da nije u mogućnosti da obezbijedi snabdijevanje svojih snaga na dalmatinskoj obali i da mora da se obrati Saveznicima da mu u tome pomognu. Najvažnije stavke su hrana i artiljerijska municija. On je dodao da su operacije planirane da počnu za tri nedjelje i zbog toga treba što prije uspostaviti skladišta u operativnom području.[436] Za to treba iskoristiti luke Split, Zadar i Šibenik.

Feldmaršal Aleksander je izjavio da je štab savezničkih snaga dobio uputstva da ispita da li se razpolaže opremom koja bi odgovarala zahtjevima maršala Tita i da se nada da će moći ubrzo da mu da odgovor.

General Jovanović je izjavio da ishranu 50 000 boraca koji će učestvovati u ovoj operaciji ne treba povezivati s problemom pomoći civilnom stanovništvu.[437]

Feldmaršal Aleksander se složio s generalom Jovanovićem i izjavio da je to sasvim drugi problem i da se o njemu stara njegov štab u Italiji.

3. *Skladišta materijala zaplijenjenog od Nijemaca u Italiji*

General Jovanović je izjavio da je većina opreme koju sada upotrebljavaju snage NOVJ zaplijenjena od Nijemaca i da je zbog istrošenosti i upotrebe sada došlo do ozbiljne oskudice rezervnih dijelova u svim jedinicama NOVJ. On misli da sada postoji izvjestan broj skladišta takve opreme u Italiji i traži da se iz NOVJ pošalje komisija da ispita mogućnost dobijanja takve opreme i rezervnih dijelova za potrebe NOVJ.

Feldmaršal Aleksander je izjavio da smatra da je to veoma ozbiljan zahtjev i da se nada da će u najskorije vrijeme jedna takva komisija NOVJ biti poslata u Italiju.

4. *Podrška Saveznika NOVJ u predstojećim operacijama u Dalmaciji*

Maršal Tito je izjavio da je već kapetan bojnog broda Lang objasnio njegovom štabu da će podrška mornarice njegovim snagama koje operišu na dalmatinskoj obali biti ograničena zbog gustih minskih polja i zbog obalnih baterija koje štite uzane kanale. Međutim, on se

nada da će mornarica pružiti pomoć što je više moguće u kombinovanim operacijama na ostrvima.

Feldmaršal Aleksander potvrdio je da će mornarica pružiti pomoć maršalu Titu u okviru svojih mogućnosti i sredstava.

General Lemnicer je izjavio da će najveća pomoć koja se može pružiti snagama maršala Tita biti ona koju će obezbijediti savezničke vazduhoplovne snage na Balkanu i da je sada, kada u Zadru radi vazduhoplovna baza,[438] osigurana vrlo efikasna podrška za snage NOVJ u tom području. Planiranje za to izvršiće se u Zadru, a uputstva u tu svrhu su već izdata.

5. *Savezničke isporuke opreme za NOVJ*

General Jovanović je izjavio da su ga obavijestili da Saveznici neće više snabdijevati NOVJ poslije 1. juna 1945. i pitao je da li se ta situacija može preispitati.

Brigadir Maklin je izjavio da je snabdijevanje obezbijedio oficir za snabdijevanje do kraja juna 1945. i da poslije toga nadležnost prelazi na saveznički štab. On smatra da ovaj drugi još nije preduzeo nikakve mjere u pogledu snabdijevanja.

Feldmaršal Aleksander je izjavio da će se po njegovom povratku u Italiju situacija ispitati i da se nada da će Saveznici biti u stanju da nastave sa slanjem pomoći NOVJ sve dok se ona bude i dalje borila protiv Nijemaca. On je pitao da li maršal Tito ima još neke posebne zahtjeve za bilo kakve tipove težeg naoružanja.

Maršal Tito je izjavio da su mu potrebne znatne količine teškog naoružanja i da će sutra njegov načelnik [Vrhovnog] štaba dostaviti detaljan spisak potreba.

Feldmaršal Aleksander je primio to k znanju i izjavio da bi to bilo neophodno kako bi po povratku u Italiju mogao ispitati situaciju snabdijevanja u cilju izlaženja u susret zahtjevima maršala Tita u okviru svojih postojećih izvora.

6. *Povratak jugoslovenskih brodova koji su sada sa italijanskim posadama i pod italijanskom zastavom*

General Jovanović je pitao za mogućnosti da Saveznici oslobode ove brodove za potrebe NOVJ.

Feldmaršal Aleksander je izjavio da na to pitanje može odgovoriti samo Ministarstvo za ratni transport.

General Lemnicer je izjavio da je na jučerašnjem sastanku štabova dogovoreno da generali [Srećko] Manola i [Josip] Černi treba ubrzo da posjete Vrhovnu komandu savezničkih snaga [na Sredozemlju] radi razgovora o toj stvari.

Maršal Tito je rekao da potpuno shvata taj problem i da će on sve dok je obezbijeđeno dovoljno brodova za doturanje snabdijevanja iz Italije biti zadovoljan, te da nije važno pod čijom komandom ti brodovi plove. Dodao je da bi želio da kapetan [bojnog broda] Kern iz Britanske kraljevske mornarice prati generale Manolu i Černija u njihovoj posjeti Kazerti.

7. *Veza obavještajne službe*

General Lemnicer je iznio maršalu Titu dva predloga na odobrenje. Prvim se potvrđuje da se savezničkim oficirima za vezu pridodatim formacijama NOVJ dopušta da potpuno sarađuju s oficirima NOVJ u svim pitanjima obavještajne prirode. (Plan priložen u prilogu »A«.)

Drugi predlog se odnosi na plan davanja propusnica savezničkim oficirima za vezu, kada je potrebno, od strane Vrhovnog štaba NOVJ. (Plan priložen u prilogu »B«.)

Maršal Tito je odobrio oba plana i dao uputstva svom štabu da ovaj sistem odmah proradi. On je dodao da savezničke vojne misije u Beogradu treba da budu nadležne za dostavljanje zahtjeva njegovom štabu za te propusnice.

8. *Zajedničko saopćenje*[439]

Feldmaršal Aleksander je izjavio da bi, po njegovom mišljenju, bilo poželjno da se, poslije njegovog povratka u Italiju, izda zajedničko saopćenje o rezultatima veoma uspješnih sastanaka između njega i maršala Tita, i brigadir Maklin je maršalu Titu dao na uvid predlog kominikea radi odobrenja.

Maršal Tito je odobrio taj predlog saopćenja i izjavio da će ga objaviti istovremeno kad i feldmaršal Aleksander. (Predlog saopštenja priložen u prilogu »C«.)

Napomena sekretara: Prema tome, odlučeno je da se prije spomenuto saopštenje izda u 11,00 sati 26. februara 1945.

J. R. .S. Klark, potpukovnik,
sekretar

Prilog »A«

Ovim se potvrđuje da je na sastanku u Beogradu dogovoreno da se savezničkim oficirima za vezu pri korpusima NOVJ, da bi se dobili potpuni podaci o neprijateljskim snagama, omogući da s obavještajnim oficirima korpusa i divizija NOVJ razgovaraju o svim stvarima obavještajne prirode, uključujući i sva pitanja vazdušne podrške kopnenim snagama NOVJ, ograničavanja železničkog saobraćaja i taktičkog i strategijskog bombardovanja.

Njima takođe treba pružiti priliku da osmatraju takva dejstva da bi mogli dobiti podatke o stanju, moralu i materijalnoj situaciji neprijateljskih trupa.

Isto tako, treba im pokazati sve zaplijenjene dokumente koji se odnose na vojnu, ekonomsku i političku situaciju na neprijateljskoj teritoriji.

Prilog »B«[440]

Ovim se potvrđuje da... saveznički predstavnik prolazi kroz... područje radi posebnog zadatka misije, pa mu treba pružiti svu moguću

pomoć i suradnju sa svim jedinicama NOVJ s kojima on dolazi u kontakt.

Time se ne podrazumijeva da dotične jedinice NOVJ treba da snose neku odgovornost u pogledu sigurnosti imaoca ove propusnice.

Prilog »C«[441]

Zajedničko saopćenje za objavljivanje o posjeti feldmaršala Aleksandera maršalu Titu.

Feldmaršal ser Harold Aleksander, vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju, napustio je Beograd poslije posjete maršalu Josipu Brozu Titu. Cilj ove posjete bio je da se obnovi lično prijateljstvo sklopljeno prilikom posjete maršala Tita feldmaršalu Aleksanderu u njegovom štabu u sjevernoj Italiji prošlog ljeta, a i da se porazgovara o daljem zajedničkom vođenju rata na ovom području do konačne pobjede.

Prilikom posjete razmatrana su slijedeća pitanja:

1. Koordiniranje budućih savezničkih operacija s dejstvima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

2. Pružanje dalje materijalne pomoći od strane Saveznika Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije u borbi protiv zajedničkog neprijatelja.

3. Administrativni aranžmani između oružanih snaga maršala Tita i feldmaršala Aleksandera za konačne zajedničke operacije.

Ovi razgovori, koji su imali čisto vojni karakter, vođeni su u atmosferi najveće srdačnosti i saglasnosti u svim pitanjima.

A–VII (Fond FO), k. 4,
reg. br. 16–3.

ODLUKA
[O ODLIKOVANJU ORDENOM NARODNOG OSLOBOĐENJA MARŠALA TITA]

Predsjedništvo Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije

odlučuje

da se za izvanredne zasluge u narodnooslobodilačkoj borbi veliki vojskovođa, organizator i rukovodilac narodnooslobodilačke borbe,

stvaralac bratstva i jedinstva naših naroda i izgraditelj Demokratske Federativne Jugoslavije

MARŠAL JUGOSLAVIJE
JOSIP BROZ TITO
odlikuje
ORDENOM NARODNOG OSLOBOĐENJA*

26. februar 1945.
[Beograd]

Sekretar
M[ile] Peruničić

Predsednik
Dr I[van] Ribar

Zbornik NOR, tom II, knj. 1 (Bilten), str. 624.

[FORIN OFISU, LONDON]

Vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju sada je zaključio razgovore s maršalom Titom.[442]

2. Glavna pitanja koja je pokrenuo SACMED** [vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju] bila su slijedeća:

a) *Operativne namjere Saveznika.* Feldmaršal Aleksander je obavijestio maršala Tita da ne postoji nikakav (ponavljam nikakav) plan o nekim vojnim operacijama Saveznika velikih razmjera na jugoslovenskoj teritoriji. Međutim, on je objasnio da će nam možda trebati još vazduhoplovnih baza na sjeverozapadu Jugoslavije, pošto se Nijemci povlače prema sjeverozapadu.

b) *Julijska krajina.* Feldmaršal Aleksander je obavijestio maršala Tita da kada snage pod njegovom komandom zauzmu Austriju, njemu će biti neophodno da kontroliše saobraćajnice s Trstom kao i sam Trst. Na prvi pogled izgleda kao da bi to obuhvatalo zauzimanje čitave teritorije zapadno od granice od 1939. godine između Italije i Jugoslavije i uspostavljanje jedne savezničke vojne uprave na pomenutim područjima. On je objasnio da to neće uticati na konačno rješavanje u miru. Pitao je maršala Tita za njegovo mišljenje. Maršal Tito je odgovorio da on ima da pruži dva objašnjenja. Prvo, on prihvata ideju o savezničkoj vojnoj upravi pod uslovom da se njemu dozvoli da zadrži civilnu upravu koju je već uspostavio na odnosnom području. U isto

---

* Ukazom vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita od 15. avgusta 1943. ustanovljeni su ordeni u NOVJ, a kasnije 14. oktobra 1944, vrhovni komandant je propisao Uputstvo o načinu predlaganja i dodjeljivanja ordena po kome se Orden narodnog oslobođenja dodeljivao pionirima i organizatorima narodnog ustanka i NOVJ i za vanredno velike zasluge za oslobođenje naroda. – *Red.*

** To je skraćenica od engleskih riječi: Supreme Allied Commander Mediteranien (vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju). – *Red.*

vrijeme on je spreman da prihvati da njegove civilne vlasti budu odgovorne savezničkoj vojnoj upravi. On je objasnio da bi nastao haos ukoliko se njegovim civilnim vlastima ne bi dozvolilo da rade. Drugi komentar maršala Tita sastojao se u tome da on, pod pretpostavkom da je cilj da se zaštite savezničke saobraćajnice između Trsta i Austrije, ne smatra da će za Saveznike biti neophodno da zauzmu istarsko poluostrvo. Ako, s druge strane, oni žele da koriste saobraćajnice koje idu kroz Ljubljanu, one će im biti na raspolaganju, iako one vode, naravno, dosta duboko u Jugoslaviju.[443] U odgovoru je feldmaršal Aleksander objasnio da su njegove primjedbe bile čisto ispitivačke i da će on morati o cijelom tom pitanju da referiše načelnicima Štaba prije nego što nastavi da obavlja ovaj posao.

c) *Predstavljanje službe u Beogradu.* Feldmaršal Aleksander je obavijestio maršala Tita da pošto se formira jedinstvena jugoslovenska uprava,[444] vojne i vazduhoplovne funkcije koje je sada obavljala njegova misija preuzela bi misija pod upravom komodora avijacije Lija, koji bi bio predstavnik vrhovnog komandanta savezničkih snaga na Sredozemlju u Jugoslaviji, dok bi političke funkcije ove misije preuzela ambasada. Maršal Tito je to primio k znanju.

3. Pitanja koja je Tito postavio uglavnom su se odnosila na snabdijevanje. Feldmaršal Aleksander je prihvatio da po povratku u Kazertu ispita njegov zahtjev za daljim snabdijevanjem.

4. U vezi sa budućim korišćenjem jugoslovenske mornarice, Tito je izrazio svoju spremnost da se odmah zaključi sporazum u Kazerti,[445] nezavisno od formiranja jedinstvene uprave. Da bi se izbjegle moguće nesuglasice, Jugoslovenska kraljevska mornarica i partizanske mornaričke snage će u prvom trenutku operisati iz odvojenih baza. Dogovoreno je da će prve biti pod operativnom komandom vrhovnog komandanta na Sredozemlju. Kapetan Kern iz Jugoslovenske kraljevske mornarice, i general Manola iz partizanske mornarice, produžavaju u najskorije vrijeme za Kazertu da bi izvršili neophodne pripreme.

5. Potpun zapisnik razgovora slijedi poštom.

6. Pošto je obišao sremski front,[446] feldmaršal Aleksander je avionom odletio danas u Budimpeštu da bi posjetio maršala Tolbuhina.[447] Ja ga pratim. On će se vratiti u Italiju.

28. februar 1945.*
[Beograd]

[šef Britanske vojne misije
brigadir
Ficroj Maklin]

PRO, Fond Prem., 3, reg. br. 513/7.

Prevod s engleskog

* Prema drugom podatku, ovaj izvještaj je od 26. februara 1945 (PRO, Fond FO, reg. br. 371/48810, R. 3951/6/92). – *Red.*

NAPOMENE

[1] Do sredine januara 1945. oslobođeni su svi krajevi zemlje istočno od Drine, Vojvodine (osim manjeg dijela zapadnog Srema) i cijela Dalmacija. Oslobođenjem velike jedinstvene teritorije stvoreni su veoma povoljni uslovi za popunu već postojećih jedinica Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije do punog brojnog ratnog stanja. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije držala je tada jedinstveni jugoslovenski front kao dio opšteg savezničkog strategijskog fronta oko hitlerovske Njemačke i on je povezivao sovjetski front sa savezničkim frontom preko Jadrana u Italiji. Početkom 1945. u redovima NOVJ nalazilo se oko 650 000 boraca i rukovodilaca naoružanih najmodernijim naoružanjem, većim dijelom zaplijenjenim u borbama protiv neprijatelja, a dijelom dobijenim kao pomoć od Sovjetskog Saveza i zapadnih saveznika. Postojanje stabilnog jugoslovenskog fronta i formiranje krupnih strategijskih formacija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (1, 2. i 3. armije, a malo kasnije i 4. armije JA) kao i krajem decembra 1944. prvih vazduhoplovnih divizija NOVJ, su bile najkrupnije promjene u to vrijeme u redovima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

[2] Krajem 1944. i početkom 1945. Crvena armija i zapadni saveznici su postigli značajne rezultate bez obzira na početni uspjeh njemačkih oružanih snaga na zapadnom frontu krajem decembra 1944. u operaciji koju su Nijemci šifrovano nazvali »Wacht am Rhein«, »Straža na Rajni«. Početkom 1945. Crvena armija je bila već daleko od svojih državnih granica osim u Kurlandiji, gdje su se opkoljene njemačke armije uporno branile. Crvena armija se početkom 1945. nalazila u istočnim oblastima istočne Prusije, oslobodila je najveći dio istočne Poljske i izbila pred Varšavu, dok je oslobodila istočne dijelove Čehoslovačke, a u Mađarskoj je opkolila Budimpeštu i nalazila se pred Blatnim jezerom, dok je 12. januara otpočela prodor od Visle do Odre, a 13. januara povela je istočnoprusku operaciju. Za to vrijeme armije zapadnih saveznika su se nalazile već u borbama za oslobođenje zapadnih oblasti Holandije, najvećim dijelom izbile na francusko-njemačku granicu i na pojedinim mjestima otpočele dejstva i u unutrašnjosti Trećeg Rajha. Na italijanskom ratištu krajem 1944. Saveznici su izbili na liniju Ravena – Piza.

[3] Oslobođenjem većeg dijela Jugoslavije stvoreni su uslovi za popunu jedinica novim borcima. Samo u Srbiji krajem 1944. i početkom 1945. mobilisano je 136 809 boraca. Najveći dio je upućen za popunu i formiranje jedinica 1. i 2. armije, tj. na sremski front i front na Drini. Slično je bilo i u Vojvodini, gdje se brojno stanje 16, 36. i 51. vojvođanske divizije više nego učetvorostručilo u odnosu na brojno stanje istih divizija u vrijeme beogradske operacije. Taj proces zabilježen je i u Makedoniji, Crnoj Gori i u Dalmaciji. Međutim, pored redovne popune koja se sprovodila mobilizacijom određenih godišta (kao, na primjer, u Srbiji), u redove NOVJ prešao je izvjestan broj domobrana, četnika, nedićevaca i dr. i to većim dijelom onih koji su prisilno mobilisani u kvislinškim formacijama, naročito poslije Titovog poziva od 30. avgusta 1944. upućenom svim hrvatskim i slovenačkim domobranima, četnicima i pripadnicima drugih neprijateljevih formacija za dobrovoljan prelazak iz redova neprijatelja u redove NOVJ (vid. u tomu 22) i amnestije koju je Predsjedništvo AVNOJ-a objavilo 21. novembra 1944 (vid. u tomu 25, str. 31 i 224).

[4] Krajem oktobra u Sremu je uspostavljen sremski front, dok je početkom decembra uspostavljen front na Dravi obrazovanjem Virovitičkog mostobrana i držanjem fronta na lijevoj obali Drave od Miholjca do njenog ušća u Dunav. U istočnoj Bosni front na Drini je uspostavljen u prvoj polovini decembra 1944, kao i prema neprijateljevim mostobranima u Bijeljini i Brčkom. Front na Drini se nadovezivao na front koje su jedinice NOVJ držale prema Sarajevu, Mostaru, a odatle prema dijelu Like i Gorskog kotara. Svi ti frontovi su činili dio jedinstvenog jugoslovenskog fronta koji je povezivao sovjetski front sa savezničkim frontom preko Jadrana u Italiji i predstavljao je dio opšteg savezničkog fronta na evropskom ratištu oko hitlerovske Njemačke.

[5] U oslobođenom Beogradu list »Borba« kao organ i glasilo KPJ izišao je prvi put 15. novembra 1944. »Borbu« je pokrenula u Zagrebu 19. februara 1922. kao »nezavisni politički i društveni list« grupa komunista. List je izlazio jedanput sedmično, ali je zbog čestih zabrana i zapljena u toku svog izlaženja više puta mijenjao naziv. Režim Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca je 6. januara 1929. zabranio izlaženje »Borbe«. Na Titovu inicijativu list je ponovo izašao u toku narodnooslobodilačkog rata 19. oktobra 1941. u oslobođenom Užicu, i to kao organ Komunističke partije Jugoslavije. Više o tome vid. u tomu 7, nap. 416.

[6] Riječ je o Titovoj naredbi koju je on izdao 13. decembra 1944. Naredbom su precizno određeni sastavi propagandnih odjeljenja i odsjeka, fiksirana njihova djelatnost, kao i grane rada kulturno-prosvjetnih odbora. Više o toj naredbi vid. u tomu 25, str. 107.

[7] Za prijem u članstvo KPJ u to vrijeme se načelno primjenjivao kandidatski staž u kom periodu se vršila priprema kandidata za njihov prijem u KPJ. Obično je trajao u toku rata od 2 nedelje do 2 do 3 mjeseca, ali se dešavalo da je kandidatski staž trajao i mnogo duže.

[8] Misli se na Staljinov rad *Osnovi lenjinizma*, koji sadrži niz tema: »O Partiji«, »Seljačko pitanje«, »Nacionalno pitanje« itd.

[9] Misli se na *Historiju Svesavezne KP (b)* koja je objavljena u Moskvi u jesen 1938. U njenom prevođenju učestvovali su Vladimir Ćopić (do njegovog hapšenja) i Tito dok su se nalazili u Sovjetskom Savezu. S prevođenjem se počelo odmah s objavljivanjem pomenute knjige, pa se njeno srpskohrvatsko izdanje pojavilo u Moskvi već u proljeće 1939, odakle je ilegalno prebacivano u Jugoslaviju.

[10] Među mnogim partijskim izdanjima nalazili su se *Komunistički manifest*, Engelsovi radovi *Od utopije do nauke* i *Anti-Diring*, Lenjinova djela *Tri izvora i tri sastavna djela marksizma* i *Istorijsko mjesto III internacionale*, Titovi radovi: *Organizaciono pitanje* i *Nacionalno pitanje u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe* itd.

[11] U nekim divizijama (kao, npr., u 1. proleterskoj diviziji) u to vrijeme je bilo 6 brigada, od kojih je jedna bila artiljerijska. Međutim, najveći broj divizija NOVJ u svom sastavu je imao 3 brigade, ređe 4 ne računajući artiljerijske brigade, kojih je krajem 1944. i početkom 1945. u sastavu svih divizija bilo 11.

[12] Politodjeli (politička odjeljenja) formirani su odlukom CKKPJ sredinom 1942. kao partijsko-politički instruktorski organi. Najprije su bili formirani u brigadama, a kasnije su postojali i pri divizijama. Djelokrug njihovog rada utvrdio je CKKPJ u drugoj polovini avgusta 1942 (vid. *Zbornik NOR*, tom II, knj. 5, dok. br. 141).

[13] Funkcija pomoćnika političkog komesara divizije uvedena je naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ od 15. januara 1945 (vid. str. 12).

[14] Tom Uredbom o vojnim sudovima koju je propisao Vrhovni štab NOV i POJ 24. maja 1944. predviđeno je obrazovanje vojnih sudova u korpusima i korpusnim vojnim oblastima, kao i uspostavljanje Višeg vojnog suda pri Vrhovnom štabu. Uredbom su predviđeni nadležnosti i sastav svakog suda, kao i krivična djela, kazne i zaštitne mjere, te postupak pri izricanju kazne i izvršenju presude. Uredbom od 24. maja 1944. ukinuti su sudovi pri komandama vojnih područja i štabovima NOP odreda i brigada. Više o Uredbi vid. u Prilozima u tomu 20.

[15] Pomenutim čl. 16. Uredbe predviđene su sljedeće kazne: strogi ukor, imovinska

kazna (novčana, u naturi), izgon iz prebivališta, lišenje čina odnosno zvanja, uklanjanje s položaja, prisilni rad u trajanju od mjesec dana do dvije godine, teški prisilni rad u trajanju od mjesec dana do dvije godine pa i više, i smrtna kazna.

16 Svi navedeni štabovi i Vojna uprava za Vojvodinu (tačan naziv je: Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju) upoznati su sa sadržajem ove dopune Uredbe o vojnim sudovima radiogramima poslatim 14. januara 1945 (A–VII, k. 295, reg. br. 3–83/1 i k. 258–A, reg. br. 9–6/10).

17 Ovo Titovo naređenje je odgovor na dopis Štaba Mornarice NOVJ od 13. januara 1945. u kome je on zatražio objašnjenje u vezi s kretanjem engleskih krstarica »Delhi« i »Kolombo« i korvete »Polok«. Tom prilikom se Štab Mornarice takođe požalio Titu na postupke Saveznika koji za snabdijevanje ovih ratnih brodova u lukama Split i Zadar koriste teretne brodove veće tonaže iz Italije bez prethodnog odobrenja i najavljivanja njihovog uplovljavanja u luke (A–VII, k. 36, br. 1–28/1). Štab Mornarice NOVJ se na ovo ponovo vratio u svojoj depeši od 15. januara 1945. moleći Vrhovni štab »za uputstvo da li se pravo vožnje savezničke flote odnosi na naše teritorijalne vode, tj. do udaljenosti šest nautičkih milja od obale« (A–VII, k. 36, br. 1–34/1). Na ovo je vrhovni komandant odgovorio 15. januara 1945 (vid. str. 13).

18 Ovo odobrenje Tito je donio na predlog Štaba Mornarice NOVJ od 30. decembra 1944. Tada je predloženo da se radi razvoja pomorstva NOVJ poslije rata osposobi podmladak »za popunu pomorskih i mašinskih rukovodilaca na brodovima trgovačke mornarice«. Štab Mornarice NOVJ je tom prilikom iznio podatke o stanju trgovačkih akademija u bivšoj Jugoslaviji (nalazile su se u Bakru, Dubrovniku i Kotoru), predložio je da se ukinu dotadašnje »pomorske trgovačke akademije u Kotoru i Dubrovniku, a zatim i one na još neoslobođenoj teritoriji i da se osnuje jedna jedinstvena pomorska trgovačka akademija s nautičkim i mašinskim odjeljenjem za potrebe pomorstva federativne Jugoslavije«, koja bi kao jedinstvena pomorska trgovačka akademija služila i za učvršćivanje bratstva i drugarstva. Pošto je ovim dobijeno odobrenje od vrhovnog komandanta, Štab Mornarice NOVJ dostavio je izvještaj, planove i programe Generalštabu JA tek krajem aprila 1945.

19 Štab 3. armije (komandant general-lajtnant Kosta Nadj, politički komesar pukovnik Branko Petričević) redovno je obavještavao Tita o situaciji na rijeci Dravi i na Virovitičkom mostobranu. Do ovoga Titovog naređenja, na desnoj obali Drave nalazila se samo 16. divizija; druge dvije divizije 12. korpusa (36. i 51. divizija) bile su na lijevoj obali čekajući smjenu od strane jedinica 1. bugarske armije, koja se sporo izvlačila sa sremskog fronta, zbog čega je intervenisao i Štab 3. armije 5. januara 1945. kod Vrhovnog štaba. Smjena je završena 13. januara 1945. O tome je Štab 3. armije izvijestio vrhovnog komandanta da se 36. divizija počela prebacivati preko Drave kod Barča u zoru 15. januara i da će do 17. januara izbiti na Bilo-goru u rejonu sela Gremušine radi preduzimanja protivnapada u pravcu sela Velike Pisanice. U međuvremenu je i 51. divizija otpočela 17. januara s prelaženjem preko Drave kod Barča. Odatle je odmah usiljenim maršem upućena prema Podravskoj Slatini.

20 O tome neprijateljevom prodoru od Banove Jaruge i Bjelovara u pravcu Velike Pisanice Tito je obavijestio Štab 3. armije 12. i 13. januara 1945. ističući žestinu borbi i namjere neprijatelja da izbijanjem na Bilo-goru ovlada Viroviticom s južne strane. Međutim, 3. armija uspjela je u protivudaru 17. januara 1945. da povrati dobar dio teritorije koju je izgubila u borbama od 10. do 17. januara, ali Pitomaču nije zauzela, iako su jedinice 36. divizije uspjele da u jednom momentu izvrše prodor do centra toga snažno branjenog neprijateljevog uporišta. Tada su u protivnapadu neprijatelja jedinice 36. divizije odbačene. Na lijevom krilu mostobrana je postignut samo djelimičan uspjeh – jedinice 12. korpusa (16. i 51. divizija) u sadejstvu s jedinicama 6. korpusa nisu uspjele da izvrše dublji prodor prema Donjem Miholjcu i Našicama, već su zaustavljene na Novodravskom kanalu.

21 Ovo je bilo drugo uzastopno Titovo upozorenje upućeno Štabu 3. armije za posljednjih 10 dana o neprijateljevim namjerama da likvidira Virovitički mostobran. To je neprijatelj i ostvario preduzimajući malo kasnije – 6. februara 1945. operaciju

»Vukodlak« za zauzimanje Virovitičkog mostobrana i odbacivanje jedinica 12. korpusa na lijevu obalu rijeke (vid. nap. 273).

[22] Misli se na pripadnike sovjetske 233. streljačke divizije, čiji su dijelovi južno od Barča prešli Dravu 8. decembra, ušli u Viroviticu i ostali kao njeno obezbjeđenje. Sovjetske inžinjerijske jedinice osposobile su most za pješački prelaz, dok su za prebacivanje artiljerije i komore stavili na raspolaganje jedinicama 12. korpusa NOVJ tri skele i motorne čamce.

[23] Štab 3. armije obavijestio je depešom 15. januara 1945. vrhovnog komandanta o preduzetim mjerama za prebacivanje 36. i 51. divizije na desnu obalu Drave. Tako je izvjestio: da je 36. divizija (komandant pukovnik Dušan Vukasović, politički komesar major Bogdan Vujošević) otpočela prebacivanje u zoru 14. januara 1945; da će glavnina biti prebačena preko Drave kod Barča do 16. januara; da će divizija zatim biti orijentisana na pravcu Velika Pisanica–Pitomača; da se 51. divizija (komandant pukovnik Sreta Savić, politički komesar potpukovnik Đuro Medenica) prikuplja u rejonu Šikloša; da joj je izdato naređenje za pokret radi prebacivanja kod Barča u Slavoniju i da će divizija »biti prebačena preko Drave kroz dva-tri dana«. Štab 3. armije takođe je obavijestio Tita da je zakašnjenje s prebacivanjem jedinica preko Drave uslijedilo jedino zbog zakašnjenja bugarskih jedinica, koje nisu izvršile pravovremenu smjenu i da su sovjetske jedinice osposobile most kod Barča za pješački saobraćaj stavljajući na raspolaganje tri skele i motorne čamce za prebacivanje jedinica 12. korpusa (A–VII, k. 295, reg. br. 3–24/1).

[24] Misli se na velike demonstracije na oslobođenoj teritoriji širom Jugoslavije povodom kraljeve izjave od 11. januara 1945. o nepriznavanju nekih odredaba Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić od 1. novembra 1944. kojima su bili predviđeni obrazovanje jedinstvene jugoslovenske vlade, prenošenje kraljevske vlasti na kraljevsko Namjesništvo (Regentstvo), i prava AVNOJ-a do sporovođenja tog akta. U tim demonstracijama narod je pružio punu podršku Titu, KP Jugoslavije i Narodnom frontu. Britansko javno mnenje je takođe osudilo takav kraljev stav, dok je Čerčil u svom ekspozeu od 18. januara 1945. pred Donjim domom pružio punu podršku Beogradskom sporazumu naglašavajući, pored ostalog, da »ako budemo tako nesrećni pa ne uspijemo da dobijemo pristanak kralja Petra, stvari će se razvijati tako kao da je on dao svoj pristanak«.

Suočen s takvim stavovima i situacijom u zemlji, kralj Petar je svojim ukazom od 29. januara 1945. prenio svoju kraljevsku vlast na Namjesništvo, dok je ukazom od 2. marta 1945. imenovao i kraljevske namjesnike: Srđana Budisavljevića, dr Antu Mandića i inž. Dušana Serneca, čime je praktično potpisao svoju abdikaciju.

[25] Ovo je Titov odgovor na Velebitov predlog od 13. januara 1945. da NKOJ predloži Šubašiću da vlada i njen aparat dođu što prije u zemlju.

[26] Smatralo se da iza tih kraljevih stavova u prvom redu stoje konzervativni i reakcionarni krugovi na Zapadu, kojima je bilo više stalo do monarhije i obnavljanja stare vlasti nego do stvaranja nove, demokratske i federativne Jugoslavije, ali se nije isključivala mogućnost da je kralj imao na neki način podršku i nekih zvaničnih britanskih krugova iz vlade, bez obzira na sve njene zvanične stavove.

[27] Ova naredba je zbog hitnosti i važnosti upućena depešama svim organima navedenim u ovome dokumentu pod »dostavljeno«. Međutim, iz depeše CKKP Hrvatske i GŠ NOV i PO Hrvatske od 18. januara 1945. upućene svim političkimi komesarima od brigade naviše vidi se da je CKKPJ već uputio depeše partijskim rukovodstvima u zemlji, u kojima ih je obavijestio da će vrhovni komandant uskoro izdati naredbu o postavljenju pomoćnika komesara divizije, ukidanju političkih odjeljenja, dužnostima pomoćnika komesara divizija i njihovim kvalitetima, kao i sastavu sekretarijata. U vezi s tim CKKPH i GŠ NOV i POH tražili su da potčinjeni štabovi divizija dostave predloge za postavljenje pomoćnika komesara divizija (A–VII, k. 488–A, reg. br. 3–44/3).

[28] Ovo Titovo naređenje je u stvari odgovor na pitanje Štaba Mornarice NOVJ (komandant general-major Josip Černi, politički komesar pukovnik Dragiša Ivanović)

od 15. januara 1945. o pravu savezničkih brodova da plove u jugoslovenskim teritorijalnim vodama. Kako se u to vrijeme na plovidbi nalazila samo krstarica »Delhi«, Tito je donio ovakvo rješenje. Više oko problema nastalih oko uplovljavanja savezničkih brodova u jugoslovenske luke vid. u tomu 25, nap. 13 i 156.

[29] Vjerovatno je da se radi o torpednom čamcu koji je 15. decembra 1944. prešao s domobranskom posadom iz Rijeke u partizansku luku Ist, ili pak o živom torpedu koji je zaplijenio motorni jedrenjak »Lahor« 17. decembra 1944. Pošto je živi torpedo u stvari bio tada na Jadranu jedna vrsta torpednog čamca s posadom od jednog člana i napunjen eksplozivom koji bi eksplodirao pri dodiru s objektom napada, nije se moglo ustanoviti na koji se torpedni čamac odnosi ovo naređenje vrhovnog komandanta.

[30] Sovjetske poljske bolnice nalazile su se od kraja oktobra 1944. do sredine januara 1945. u nekim mjestima u Sremu, gdje je ukazivana pomoć prvenstveno pripadnicima Crvene armije čije su se jedinice borile zajedno s jedinicama 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ sve dok krajem decembra 1944. sovjetski 68. streljački korpus nije povučen sa sremskog fronta na front u Mađarskoj.

[31] Nije se moglo tačno utvrditi koje su sve sovjetske poljske bolnice stavljene na raspolaganje NOVJ, niti je pronađen odgovor general-majora Krausa u vezi s Titovim zahtjevom upućenom generalu Gojku Nikolišu, načelniku Sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba, koji se u to vrijeme nalazio u jugoslovenskoj delegaciji koja je po trgovinskim i vojnim pitanjima, predvođena Andrijom Hebrangom, predsjednikom Privrednog savjeta, i general-lajtnantom Arsom Jovanovićem, načelnikom Vrhovnog štaba, posjetila Sovjetski Savez.

[32] Ovdje je bio posrijedi nesporazum između Tita i general-majora Vladimira Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu. Velebit je u nekoliko svojih depeša upućenih Titu pominjao Ljubu Ilića kao generala i predlagao ga za vojnog atašea u Parizu i ujedno za šefa Vojne misije NOVJ, a da vrhovnom komandantu nije objasnio da je Ljubo Ilić kao visoki vojni funkcioner francuskog Pokreta otpora dobio generalski čin od generala Šarla de Gola, što je naveo tek u svojoj depeši od 19. januara 1945, poslije čega je Ljubi Iliću priznat čin i general-majora NOVJ. Ilić je zatim po Titovom naređenju od 30. januara 1945, imenovan za zamjenika šefa Vojne misije NOVJ u Parizu general-majora Ivana Rukavine.

[33] Ovo je Titov odgovor na depešu general-majora Vladimira Velebita od 15. januara 1945. o ponudi vlasti tzv. Nezavisne Države Hrvatske preko svog izaslanika u Švajcarskjoj da sovjetske jedinice preko Drave i jedinice NOVJ iz Slavonije pomognu akciju njihovih vojnih formacija u napadu na njemačke garnizone.

[34] Ova Titova odluka je bila u skladu s naporima vojno-političkog rukovodstva narodnooslobodilačkog pokreta da se svim sredstvima spriječi širenje građanskog rata, na koji su snage starog poretka računale da bi se održale i navukle eventualnu intervenciju zapadnih sila antihitlerovske koalicije protiv NOP-a u Jugoslaviji. Zato su vrhovni komandant i AVNOJ donosili tokom rata niz akata s pozivom na prelazak u redove NOVJ pripadnika neprijateljskih formacija garantujući im slobodu, činove i druga prava, osim ratnim zločincima koji su tim aktima bili izuzeti. U tom smislu je, na Titov predlog, Predsjedništvo AVNOJ-a donelo 21. novembra 1944. i Odluku o opštoj amnestiji lica koja su u četničkim jedinicama Draže Mihailovića učestvovala ili ih pomagala ili su učestvovala u jedinicama hrvatskog i slovenačkog domobranstva s važnošću do 15. januara 1945. (vid. tom 24, str. 31 i 224). Međutim, u ovom slučaju izgleda da je bio posrijedi pokušaj nekih krugova u NDH da se izvuku iz situacije u koju su zapali svojom zločinačkom i kvislinškom politikom, pa su htjeli da otvaranjem neprijateljstva protiv svog patrona – hitlerovske Njemačke izvuku određene pogodnosti, što im nije pošlo za rukom. Ostalo se samo na ponudi koju ustaško-domobranske vlasti nisu uspjele da realizuju iz nepoznatih razloga.

[35] Tito je ovu odluku donio zbog toga što je s dotadašnjih dužnosti komandanta i političkog komesara 21. udarne divizije smijenio general-majora Miloja Milojevića odnosno potpukovnika Mladena Marina smatrajući ih odgovornim za poraz koji je

pretrpjela 21. divizija poslije iznenadnog napada jačih snaga njemačkog 34. armijskog korpusa 3. januara 1945. Tom prilikom 21. divizija imala je velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Više o tome vid. u tomu 25, nap. 335.

[36] Tito je ovu odluku donio zbog toga što je dotadašnji komandant 17. udarne divizije general-major Gligorije Gligo Mandić određen za komandanta 12. udarnog korpusa 3. armije NOVJ.

[37] Tito je donio ovu odluku na predlog Štaba 3. armije NOVJ da se za zamjenika komandanta armije general-lajtnanta Koste Nađa odredi pukovnik Mate Jerković, dok je na njegovo mjesto postavljen pukovnik Veljko Kovačević.

[38] Tito je ovu odluku donio na predlog Štaba 3. armije da se ponovo formira Štab 12. udarnog korpusa, koji je prethodno odlukom Vrhovnog štaba NOV i POJ rasformiran 29. novembra 1944, a njegovo ljudstvo uključeno u sastav Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Štab 3. armije posebno je insistirao na postavljenju general-majora Gligorija Glige Mandića za komandanta 12. korpusa navodeći da on uživa veliki autoritet kod vojvođanskih boraca s obzirom na zajedničke borbe koje su vojvođanske divizije vodile u istočnoj Bosni u sadejstvu sa 17. istočnobosanskom udarnom divizijom čiji je on bio komandant.

[39] Ovo je Titov odgovor na izvještaj Komande 2. obalskog sektora od 11. januara 1945. o zarobljavanju jednog njemačkog narednika i jednog kadeta u gumenom čamcu kod sela Poljane na otoku Ugljanu kao posade njemačkog jurišnog čamca (A–VII, k. 2076, br. 1–178/1).

Nijemci su tada za napade na savezničke ratne brodove i brodove mornarice NOVJ upotrebljavali jurišne čamce MTM-D izgrađene tako da se aktiviraju i eksplodiraju prilikom dodira s brodom. Na njima se nalazila posada od dva člana. Čamac je obično bio obezbjeđivan grupom do pet borbenih čamaca, koji su ga pratili do u blizinu cilja. Tada je posada usmjeravala čamac u pravcu broda, fiksirala krmu i iskakala iz čamca prije nego što bi on udario u brod, spasavajući se u gumenim čamcima. Napadi su vršeni obično noću, ali oni ipak nisu dali neke naročite rezultate, jer su bili često zarobljavani ili uništavani prije nego što bi dostigli cilj (vid. A–VII, k. 24–A, br. 43–1/2).

[40] Tito je ovu odluku donio na predlog Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, pošto se direktno u Titovoj nadležnosti nalazilo sve što se ticalo dolaska i odlaska članova savezničkih vojnih misija i njihovog razmještaja po jedinicama NOVJ, uključujući i novinare i strance uopšte. Kada je obrazovana Privremena jugoslovenska vlada 7. marta 1945. i kada su velike savezničke sile SAD, SSSR i Velika Britanija zvanično priznale Demokratsku Federativnu Jugoslaviju slanjem svojih ambasadora u Beograd, pitanje razmještaja članova vojnih misija i kontaktiranje sa strancima prenijeto je na Odjeljenje za vezu pri Generalštabu JA odnosno Ministarstvu narodne odbrane DFJ. Ova smjena američkih oficira za vezu izvršena je krajem januara 1945.

[41] Odluku o upućivanju 2. proleterske divizije (komandant pukovnik Sredoje Urošević, politički komesar potpukovnik Milija Stanišić) na sremski front donio je vrhovni komandant odmah čim ga je obavijestio Štab 1. armije o neprijateljevom proboju sremskog fronta i situaciji na frontu u ranim jutarnjim satima 17. januara 1945. Tada je automobilima u Ilok upućena 4. proleterska (crnogorska) brigada 2. proleterske divizije.

Druga proleterska divizija nalazila se do tada kao rezerva Vrhovnog štaba u Beogradu, gdje je krajem decembra 1944. i početkom januara 1945. kao garnizonska jedinica smijenila 6. proletersku (ličku) diviziju »Nikola Tesla«, koja je tada upućena na sremski front. Kada je 2. proleterska divizija poslata 17. januara 1945. na sremski front, u svom sastavu je imala 2. proletersku, 3. srpsku, 4. proletersku (crnogorsku) i 6. srpsku brigadu.

[42] Odnosi se na 2. proletersku i 3. srpsku brigadu, dok je po rednom broju četvrta brigada – 6. srpska brigada 2. proleterske divizije u to vrijeme bila u zapadnoj Srbiji, oko Užičke Požege.

[43] Divizija je ostala pod komandom Štaba 1. armije do 9. februara 1945. Tada je upućena na Drinu, gdje je 13. februara u operativnom pogledu stavljena pod komandu Štaba 2. armije NOVJ.

[44] General-lajtnanta Rudolfa Primorca Rudija, koji je u to vrijeme bio pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ, Tito je poslao u Štab 1. armije kao svoga delegata sa zadatkom da prenese njegove direktive za stabilizaciju sremskog fronta i upotrebu 2. proleterske divizije koja je, prema zamisli vrhovnog komandanta, trebalo da se upotrijebi na desnom krilu borbenog rasporeda 1. armije, na pravcu Šarengrad–Lovas pri prelasku 1. armije u protivudar na sremskom frontu.

[45] Ovu odluku Tito je donio poslije izvještaja Štaba 1. armije (komandant general-lajtnant Peko Dapčević, politički komesar pukovnik Mijalko Todorović) od 17. januara 1945. u popodnevnim časovima, a koja je glasila:

»Neprijatelj ušao u Lovas i nadire jakim tenkovskim, konjičkim i pješadijskim snagama ka Tovarniku i Novak-Bapskoj. Moramo izvući Prvu i Šestu diviziju.«

Međutim, razvoj situacije je bio takav da je bilo nemoguće odmah izvući ove divizije, već je Štab 1. armije ubacio u borbu i 21. diviziju (komandant potpukovnik Vlado Bajić, politički komesar Mirko Jovanović) na desno krilo armijskog rasporeda kod Šarengrada, gdje je divizija ujedno štitila prikupljanje i razvoj 2. proleterske divizije u reojonu Iloka.

Tek sutradan, 18. januara, u večernjim satima smijenjena je 1. proleterska divizija (komandant general-major Vaso Jovanović, politički komesar potpukovnik Vladimir Šćekić) od strane 11. udarne (krajiške) divizije i izvučena na liniju Erdevik–Kuzmin–Martinci, dok se sjeverno od nje, od Ljube prema Iloku, nalazila u razvoju 2. proleterska divizija. Na taj način 1. armija je u prvoj borbenoj liniji imala 21, 5. i 11. udarnu i 6. proletersku diviziju, dok su se na liniji Ilok–Ljuba–Erdevik–Kuzmin nalazile 2. i 1. proleterska divizija.

[46] Riječ je o njemačkoj operaciji »Wintergewitter« (»Zimska oluja«) koju su Nijemci, poslije vrlo brižljivih priprema, preduzeli 17. januara u 4,30 časova ujutro poslije kraće artiljerijske pripreme. Za ovu operaciju njemačka Komanda 34. armijskog korpusa (komandant general avijacije Helmut Felmi) pripremila je 3 divizije: 7. SS-diviziju »Princ Eugen« (komandant SS-oberfirer Oto Kum), 41. pješadijsku diviziju (komandant general-major Gerhard Henke) i 117. lovačku diviziju (komandant general-lajtnant August Vitman) i jaku Borbenu grupu »Birgemajster«, kao korpusnu rezervu. Nijemci su prešli u napad s linije Sotin–Grabovo–Negoslavci–Berak–Orolik–Komletinci–Bosut–Sava.

Glavni udar nanosila je 7. SS-divizija »Princ Eugen« koja je, ojačana tenkovima i samohodnim oruđima, uvedena u borbu kroz borbeni poredak 117. lovačke divizije i prešla u napad na pravcu Sotin–Tovarnik, probijajući odbranu i potiskujući jedinice 5. udarne (krajiške) divizije (komandant general-major Milutin Morača, politički komesar potpukovnik Ilija Materić), u iznenadnom i snažnom napadu, po mraku, snijegu i jakom mrazu.

Komandant 1.armije general-lajtnant Peko Dapčević je nizom kratkih depeša, upućenih vrhovnom komandantu, izvještavao o težini situacije. Tako je u jednoj od prvih depeša stajalo: »S jakim snagama i tenkovima neprijatelj se probio na frontu V divizije, uzeo Opatovac i nadire k Lovasu i Mohovu. Ubacujemo rezerve« (A–VII, k. 40, reg. br. 2–20/1).

[47] Gubici jedinica 1. armije NOVJ bili su veoma teški. Samo je 1. proleterska divizija u toku prva dva dana borbe imala 243 mrtva, 648 ranjenih i 1638 nestalih boraca.

[48] Prema zapovijesti Štaba 1. armije od 17. januara u večernjim časovima toga dana, poslije gubitka više mjesta, među kojima Opatovca, Mohova, Lovasa i Tovarnika, jedinice 1. armije povukle su se na liniju Šarengrad–Berkasovo–Šid–Ilinci–Bosut.

[49] Pored ovog naređenja upućenog Štabu 2. armije za preduzimanje aktivnih dejstava radi olakšanja položaja 1. armije na sremskom frontu, vrhovni komandant je preduzeo i niz drugih mjera: Tako je naredio privlačenje 2. proleterske divizije iz Beograda u rejon Ljuba–Ilok, neposredno iza fronta na desnom krilu 1. armije, kao i

dovođenje 22. udarne (srpske) divizije (komandant pukovnik Pero Popivoda, politički komesar potpukovnik Živko Živković) i 6. srpske brigade 2. proleterske divizije iz jugozapadne Srbije. Pored toga, slično naređenje izdao je i 3. armiji. Vazduhoplovnoj grupi »Vitruk« odnosno Vazduhoplovnoj grupi divizija NOVJ, naredio je da napada neprijateljeve kolone, artiljerijske položaje, mjesta prikupljanja i rezervi i tenkove u napadu.

50 Štab 2. armije (komandant general-lajtnant Koča Popović, politički komesar pukovnik Blažo Lompar) izvijestio je depešom od 18. januara 1945. vrhovnog komandanta o namjeri da 19. januara napadne Bijeljinu s 28. udarnom divizijom (komandant potpukovnik Radojica Nenezić, politički komesar potpukovnik Blažo Mraković), a Brčko, čim pristigne artiljerija, sa 17. udarnom divizijom (komandant potpukovnik Blažo Janković, politički komesar potpukovnik Milenko Stojaković). U vezi s tom odlukom Štab 2. armije NOVJ izdao je i zapovijest potčinjenim jedinicama za izvršenje postavljenih zadataka.

51 Više o povlačenju 1. armije NOVJ na nove položaje vid. u nap. 48.

52 Štab 3. armije NOVJ obavijestio je 18. januara vrhovnog komandanta o mjerama koje je preduzeo po njegovom naređenju, dok je 19. januara 1945. naredio 12. korpusu (bez 36. divizije) da napada u pravcu Donjeg Miholjca, 6. korpusu u pravcu Našica, a Zapadnoj operativnoj grupi (10. korpus, 36. divizija 12. korpusa i 40. divizija 6. korpusa) u pravcu Koprivnice i Bjelovara.

Međutim, i pored vrlo oštrih borbi na pravcu Donjeg Miholjca i Našica, jedinice 6. i 12. korpusa nisu uspjele da izvrše postavljene zadatke. Svi pokušaji jedinica NOVJ da ovladaju Novim dravskim kanalom, zauzmu Čađavicu i izvrše prodor prema Donjem Miholjcu ostali su bez rezultata; neprijatelj se na tom pravcu veoma uporno branio, a u međuvremenu je već bio privukao i znatne rezerve za prelazak u protivofanzivu i likvidiranje virovitičkog mostobrana.

53 Na ostrvu Visu su se tada nalazile Eskadrila za vezu Vrhovnog štaba NOVJ (formirana 28. avgusta 1944) s 10 aviona i 2. lovačka eskadrila NOVJ, ili, kako su je Englezi nazivali, 351. jugoslovenska eskadrila (Yugoslav Squadron). Druga lovačka eskadrila prešla je na Vis s prvih 8 aviona 18. oktobra 1944, dok je 1. lovačka eskadrila (352. eskadrila) na Visu imala samo 4 aviona, koji su služili za praćenje »harikena« iz 2. lovačke eskadrile NOVJ.

54 To je bila 1. lovačka eskadrila NOVJ, ili, kako su je Englezi nazivali, 352. jugoslovenska eskadrila. Poslije ovog naređenja vrhovnog komandanta 1. eskadrila prešla je celokupna na Vis do 31. januara 1945.

55 Misli se na pripadnike Balkanskog vazduhoplovstva (Balkan Air Forces – BAF). U sastavu BAF-a nalazile su se 1. i 2. lovačka eskadrila NOVJ.

56 Misli se na situaciju koja je nastala poslije iznenadnog njemačkog napada snagama jačine četiri ojačane divizije na položaj 1. armije NOVJ 17. januara 1945. u operaciji koju su Nijemci šifrovano nazvali »Wintergewitter« (»Zimska oluja«). Tom prilikom, poslije dva dana žestokih i teških borbi, Nijemci su uspeli da potisnu 1. armiju NOVJ na istok prema Šidu. U takvoj situaciji Tito je smatrao da poslije upućivanja 2. proleterske divizije iz Beograda na front, 1. armija treba da se pregrupiše i u sadejstvu s avijacijom NOVJ pređe u protivudar, što je 1. armnija NOVJ i učinila 22. januara 1945. Više o tome vid. u nap. 76.

57 Štab 1. armije NOVJ na ovo naređenje vrhovnog komandanta odgovorio je depešom 18. januara 1945. da »i pored našeg upornog nastojanja naše jedinice nisu u stanju izvršiti nijedan jači protivnapad« i da nastoji da zadrži neprijatelja i sredi jedinice (A-VII, k. 40, reg. br. 2-27/1).

58 Štab armije je tada imao neposredno pod svojom komandom 5 divizija (1. i 6. proletersku, 5, 11. i 21. udarnu diviziju) i jednu konjičku brigadu, od čega se 4 divizije nalazile u prvom borbenom redu, dok se 1. proleterska divizija nalazila na armijskim položajima, u rezervi. Međutim, te snage nisu tada bile sposobne za izvršenje ovoga zadatka vrhovnog komandanta, iako su cio dan 19. januara dejstvovale ispred svojih

odbrambenih rejona u cilju vraćanja izgubljenih položaja. Toga dana i neprijateljevi napadi su počeli da malaksavaju i da inicijativa postepeno prelazi u ruke Štaba 1. armije.

[59] Štab 2. proleterske divizije depešom je 20. januara 1945. izvijestio Vrhovni štab da su se njegove tri brigade prikupile u Iloku radi učešća u protivudaru jedinica 1. armije.

[60] Linija Mohovo–Lovas–Tovarnik–Ilinci–Apševci bila je upravo glavni cilj ove neprijateljeve ofanzive. Nijemci su bili odlučili da po svaku cijenu ovladaju tom linijom (koju su nazivali Nibelunškim položajem) i da je zadrže u svojim rukama. Ona im je garantovala stabilnost fronta u Sremu i sjeveroistočnoj Bosni, obezbjeđenje južnog boka Grupe armija »Jug« u Mađarskoj, sprječavanje prodora jedinica NOVJ prema saobraćajnim čvorovima Vukovaru, Vinkovcima i Brčkom, a posebno prema važnom strategijskom čvoru – Slavonskom Brodu. Pored toga, držanjem Nibelunškog položaja, Nijemci su sprječavali svaku plovidbu Dunavom, tom veoma važnom saobraćajnom arterijom za ishod borbi u Mađarskoj i kod Budimpešte.

Nijemci su već 18/19. januara na Nibelunškom položaju počeli da se utvrđuju, pošto su pod zaštitom 7. SS-divizije »Princ Eugen« izvukli glavnine 41. i 117. divizije na te položaje prema zapovijesti njemačke Komande 34. armijskog korpusa od 18. januara 1945.

Vrhovni komandant NOV i POJ je, prema tome, uočio značaj toga prostora za dalje operacije, ali su Nijemci zauzeli tu liniju i čvrsto je držali sve do 12. aprila 1945, kada su jedinice 1. armije JA izvršile proboj sremskog fronta i potisle na zapad jedinice njemačkog 34. armijskog korpusa.

[61] Prema Uredbi o vojnim sudovima od 24. maja 1944. i njenim članovima 7, 10. i 18. (vid. Uredbu u Prilozima u tomu. 20), vijeća Višeg vojnog suda NOV i POJ formirala su se pri glavnim štabovima, dok su se vojni sudovi obrazovali pri štabovima korpusa i korpusnih vojnih oblasti i njima ravnih ustanova, pa je u tom smislu uslijedila i ova Titova naredba.

[62] Ovu odluku vrhovni komandant NOV i POJ donio je zbog situacije na sremskom frontu poslije proboja fronta od strane neprijatelja 17. januara 1945 (vid. u nap. 46).

Dvadeset druga udarna (srpska) divizija (komandant pukovnik Pero Popivoda, politički komesar potpukovnik Živko Živković) nalazila se u to vrijeme sa svoje tri brigade (8, 10. i 12. srpskom brigadom) na prostoru Rogačica–Bajina Bašta–Vardište–Cajetina, gdje je imala zadatak da u sadejstvu s jedinicama 2. udarnog korpusa NOVJ vrši pritisak prema Višegradu. Glavni štab NOV i PO Srbije (vršilac dužnosti komandanta general-lajtnant Branko Poljanac, politički komesar potpukovnik Vojo Kovačević) čim je primio ovo Titovo naređenje, naredio je istog dana (19. januara) Štabu 22. divizije da se divizija najbržim putem uputi prema Beogradu, pa je prvi transport (8. brigada) krenuo iz Čačka vozom za Beograd 22. januara 1945., dok je iz Užica krenuo Štab divizije s 10. brigadom. U međuvremenu je došlo do stabilizacije fronta u Sremu, pa je Tito promijenio odluku i naredio je da se divizija prebaci na desnu obalu Drine radi sadejstva s jedinicama 2. armije NOVJ u borbama u dolini Drine (vid. str. 30).

[63] Postupajući po ovom Titovom naređenju odnosno naređenju Glavnog štaba NOV i PO Srbije, Štab 22. divizije ostavio je 12. srpsku brigadu, koju su 21. januara 1945. na širem prostoru Dobruna smijenile jedinice 37. sandžačke udarne divizije, dok je brigada prispjela u Čačak 26. januara 1945. čekajući na željeznički transport do Obrenovca, odakle se pješke uputila prema Drini u sastav svoje divizije.

Trideset sedma udarna (sandžačka) divizija (komandant potpukovnik Žarko Vidović, politički komesar potpukovnik Danilo Knežević), kada je primila naređenje za smjenu dijelova 22. divizije, u svom sastavu je imala tri brigade: 3. proletersku (sandžačku) i 4. i 5. sandžačku udarnu brigadu s oko 8000 boraca i starješina.

[64] U to vrijeme postojeći putni most kod Šapca i željeznički most kod Sremske Mitrovice bili su porušeni, pa se iz Srema u Mačvu i obratno prelazilo skelama. O

njihovom obezbjeđenju brinuli su se vojno-teritorijalni organi. Međutim, kada su jedinice njemačkog 34. armijskog korpusa prešle u ofanzivu 17. januara 1945. vjerovatno je da su ti prelazi preko Save zbog svoje važnosti obezbijeđeni jačim snagama.

[65] Nije pronađen odgovor Glavnog štaba Srbije. Najvjerovatnije da je neko od članova Glavnog štaba Srbije lično podnio izvještaj u Vrhovnom štabu NOV i POJ, pošto se u to vrijeme na prostor Šabac–Bogatić i prema Drini vršilo hitno prebacivanje 6. srpske brigade 2. proleterske divizije i 22. udarne (srpske) divizije zbog situacije na sremskom frontu i u dolini Drine.

[66] Komandant 1. armije NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević u vezi s postavljenim zadatkom napisao je naređenje 19. januara 1945. Štabu 1. proleterske divizije da on da »jednu bateriju i jedan bataljon«, dok će druga baterija »biti uzeta iz Mitrovice« (A–VII, k. 258, reg. br. 23–3). Tako je za ovaj zadatak određena 3. haubička baterija Teškog diviziona i Baterija 105 mm iz Sremske Mitrovice. Koordiniranje dejstava artiljerijskih jedinica iz 1. i 2. armije NOVJ na tom prostoru vršio je delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ, koji je bio upućen da kontroliše izvršenje ovog Titovog naređenja i naređenja upućenog Štabu 2. armije NOVJ (vid. str. 21).

[67] Prebacivanje Diviziona izvršeno je skelom kod Sremske Mitrovice.

[68] Za obezbjeđenje je određen jedan bataljon iz 13. proleterske brigade »Rade Končar«.

[69] Divizion se prebacio na vatrene položaje na prostoru Noćajski Salaš–Donja Zasavica do mraka 22. januara 1945, što je bilo suviše kasno, ali do upotrebe ove jedinice nije došlo, jer je front u međuvremenu stabilizovan, dok je 1. armija 22. januara prešla u protivudar.

[70] Komandant 1. armije general-lajtnant Peko Dapčević je u popodnevnim satima 19. januara 1945. izvijestio vrhovnog komandanta o ponovnom zauzimanju Šarengrada i Berkasova, prodoru prednjih dijelova armije na istočnu ivicu Šida i o teškim borbama sjeverozapadno od Novak-Bapske.

Izvršavajući ovo Titovo naređenje, Štab 1. armije naredio je štabovima 5. i 21. divizije da zauzmu Novak-Bapsku kako bi se likvidiranjem ovoga neprijateljevog uporišta uspostavio stabilan front na liniji Šarengrad–Novak-Bapska–Berkasovo–Šid. Napad je otpočeo u 17 časova 19. januara, ali zbog nepotpunog sadejstva između jedinica 5. i 21. divizije, odnosno 1. brigade 5, i 4. brigade 21. divizije, napad nije uspio. Tek u ponovljenom noćnom napadu 20/21. januara 1945. Novak-Bapska je zauzeta, o čemu je komandant 1. armije izvijestio 21. januara vrhovnog komandanta depešom: »Protivnapadom smo ovladali selima Bapskom i Adaševcima. Neprijatelju naneseni gubici« (A–VII, k. 40, reg. br. 2–43/1).

[71] Štab 1. armije je redovno obavještavao Vrhovni štab o situaciji na frontu dostavljajući izvještaje depešama u predviđeno vrijeme (A–VII, k. 40, reg. br. 2–1, knjiga primljenih depeša Vrhovnog štaba NOV i POJ).

[72] Više o prebacivanju Teškog diviziona 1. armije južno od Sremske Mitrovice i o toj depeši vid. str. 21.

[73] Komandant 2. armije NOVJ general-lajtnant Koča Popović izvijestio je depešom od 19. januara 1945. vrhovnog komandanta NOV i POJ da će Teški divizion krenuti iz Loznice u rejon sela Ravnje već sutradan, tj. 20. januara da bi se povezao s najbližim jedinicama 1. armije NOVJ. Ovu depešu vrhovni komandant izgleda nije na vrijeme primio, pa je ponovo intervenisao za dostavljanje izvještaja (vid. str. 22).

Sutradan, 20. januara 1945, Štab 2. armije je ponovo izvijestio vrhovnog komandanta da je polovina Teškog diviziona na putu od Loznice za Ravnje, gdje je trebalo da stigne do mraka istoga dana, dok je za drugu polovinu diviziona izvijestio da je »zapela južno od Loznice zbog kvara kamiona« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–43/4). Ta druga polovina Teškog diviziona je u stvari bila Haubička (motorizovana) baterija 122 mm, koja uopšte nije ni stigla za izvršenje postavljenog zadatka, dok su u rejon sela Ravnje pristigle samo dvije baterije Teškog diviziona topova 76 mm ZIS-3 M. 42.

Zbog uočenih slabosti u izvršenju ovih zadataka Vrhovni štab uputio je naređenje

21. januara 1945. Štabu Teškog diviziona 2. armije u kome je postavio zadatke kako za taj divizion tako i za Teški divizion 1. armije. Za objedinjavanje dejstava ova dva diviziona odredio je svoga delegata (potpukovnika Žarka Aranđelovića), koji je na licu mjesta objedinio dejstva ovih dviju artiljerijskih jedinica pod komandom komandanta Teškog diviziona 2. armije.

[74] Trideset sedma divizija NOVJ (komandant potpukovnik Žarko Vidović, politički komesar potpukovnik Danilo Knežević) nalazila se do tada u zapadnom dijelu Sandžaka. Vrhovni komandant je donio ovu odluku za upućivanje 37. divizije u rejon Višegrada zato što bi taj sektor s odlaskom jedinica 22. udarne (srpske) divizije na novi zadatak (na desnu obalu Drine) ostao bez jedinica NOVJ, dok su se u Višegradu (za obezbjeđenje mostobrana) nalazile jače neprijateljeve snage iz sastava 181. pješadijske divizije. Smjenjivanje jedinica NOVJ izvršeno je 21. januara 1945. kod Dobruna. O zadacima 22. divizije vid. u nap. 62.

[75] Komandant 1. armije NOVJ general-lajtnant Peko Dapčević odgovorio je na ovo Titovo naređenje 20. januara 1945. izvještavajući da se linija fronta proteže linijom: zapadno Šarengrad – Srednje brdo – 800 metara istočno od Novak-Bapske – zapadna ivica Berkasova – istočno od Šida preko Krčevina na Dubrave do rijeke Bosuta; da se 1. armija nalazi sa četiri divizije u prvoj liniji: 21, 5, 11. i 6. proleterskom divizijom; da 1. proleterska divizija vrši utvrđivanje drugog armijskog položaja na liniji Vizić – Erdevik – pustara Slobodince (4 km sjeverno od Kuzmina); da od Slobodinaca do Jelisavetinog kanala utvrđivanje položaja vrše dvije brigade 6. proleterske divizije i da se 2. proleterska divizija nalazi u rejonu Iloka (A–VII, k. 258–A, reg. br. 8–6/10).

[76] Vrhovni komandant je prije toga, 18. januara 1945, naredio Štabu 1. armije da u najkraćem roku pređe u protivudar sa svojim jedinicama na sremskom frontu. Tada je Štab 1. armije odgovorio da za to njegove jedinice trenutno nisu sposobne.

Međutim, pošto je 1. armija konsolidovala svoje redove i preuzela inicijativu u svoje ruke, komandant 1. armije je na ovo Titovo naređenje odgovorio depešom 20. januara 1945, u 24 časa: »Za sređivanje i pripremu jedinica za opšti napad treba nam tri dana. Sada vršimo napad na Bapsku i borba je vrlo teška. Manjim snagama vršimo stalne napade« (A–VII, k. 40, reg. br. 2–42/1;k. 258–A, reg. br. 8–6/10).

Kao dan početka protivudara određen je 22. januar 1945. Tada je trebalo da jedinice 1. armije ovladaju neprijateljevim odbrambenim položajima koji su se protezali pravcem Mohovo – Lovas – Tovarnik – Ilinci – Apševci. Prethodno su jedinice 1. armije u toku 21. januara ovladale u potpunosti Novak-Bapskom, Berkasovom, Šidom i Malom Vašicom, čime su stvoreni uslovi za prelazak u protivudar. Međutim, taj protivudar 1. armije (trajao je skoro puna tri dana) završio se bez uspjeha – Nijemci su, bez obzira na žrtve, čvrsto držali u svojim rukama Nibelunšku liniju s dvije ojačane divizije (41. pješadijskom i 117. lovačkom divizijom) i jakom Borbenom grupom »Birgemajster«.

[77] Tito je ovu odluku donio vjerovatno na pritužbe vojno-teritorijalnih organa i organa narodne vlasti. Takvi postupci štabova, komandi i jedinica NOVJ krnjili su autoritet narodne vlasti, pa je vrhovni komandant bio primoran da preduzme mjere kako bi se spriječila samovolja i stvorio odgovarajući red.

[78] Protivavionski puk je bio formiran od sovjetskog i zaplijenjenog naoružanja poslije oslobođenja Beograda. Puk je zatim poslužio kao jezgro za formiranje novih protivavionskih artiljerijskih jedinica koje su formirane na osnovu ovog Titovog naređenja. Tako su krajem februara 1945. formirane 1, 2. i 3. protivavionska artiljerijska brigada.

[79] Ovo Titovo naređenje Štab 3. armije NOVJ primio je 21. januara 1945. u 16,15 časova i odmah je dostavio izvještaj o preduzetim mjerama angažovanjem jedinica 6, 10. i 12. korpusa.

Međutim, u tim borbama koje su vođene u nepovoljnim uslovima (dubok snijeg i jaki mrazovi do −25°), nisu postignuti željeni rezultati. Nijemci su se žilavo branili, a bili su već prikupili i znatne snage namijenjene za likvidaciju Virovitičkog mostobrana: 3 njemačke divizije (1. kozačko-konjičku, 11. vazduhoplovnu poljsku diviziju i Diviziju za naročitu upotrebu »Štefan«), dok su se druge dvije divizije (297. pješadijska divizija i 7.

SS-divizija »Princ Eugen«) nalazile u prikupljanju na prostoru Našice–Đakovo. Pored toga, u rejonu Donjeg Miholjca nalazila se Borbena grupa »Fišer« jačine jedne slabije divizije. Od ustaško-domobranskih jedinica oko Virovitičkog mostobrana nalazile su se ustaško-domobranska Borbena grupa »Moškov« i dijelovi još tri ustaško-domobranske divizije. U dvodnevnim borbama (20. i 21. januara) samo 7. i 8. brigada 51. divizije imale su 119 poginulih, 436 ranjenih, 38 promrzlih i 36 nestalih boraca, dok je 16. divizija u borbama za Čađavicu, koja se nalazila prema Donjem Miholjcu, imala 51 poginulog i 211 ranjenih boraca. Dvadeset drugog januara 1945. komandant 3. armije general-lajtnant Kosta Nađ obavijestio je depešom vrhovnog komandanta: »Naše jedinice produžavaju snažne napade na sektoru Moslavina–Čađavica–Našice. Neprijatelj dovlači pojačanja u ljudstvu i tenkovima. K.[osta]« (A-VII, k. 295, reg. br. 3-29/1).

[80] Prema Pitomači i Bjelovaru dejstvovala je Zapadna operativna grupa divizija 3. armije (jedinice 10. korpusa, 36. divizija 12. korpusa i 40. divizija 6. korpusa). Međutim, ni ova grupa divizija nije uspjela da postigne neke veće rezultate i pored velike borbenosti i zalaganja boraca i rukovodilaca. Neprijatelj je bio veoma jak, a niske temperature i visok snijeg otežavali su pokrete i uspješna dejstva jedinica.

[81] Štab 3. armije je sa svojim jedinicama pokušavao svim silama da izvrši ovo Titovo naređenje. Posljednji napor učinjen je 25/26. januara 1945. Tada je Udarna grupa brigada 12. korpusa prešla u napad da bi zauzela Čađavicu i Novi dravski kanal. Međutim, iako su pojedini položaji prelazili po nekoliko puta iz ruku u ruke, a borba vođena prsa u prsa, Udarna grupa brigada nije uspjela da izvrši postavljeni zadatak i pored maksimalnog zalaganja boraca i jedinica. Krajem januara 1945. jedinice 3. armije su na cijelom frontu prešle u aktivnu odbranu. Samo u ovim posljednjim borbama za Čađavicu Udarna grupa brigada imala je 125 poginulih, 270 ranjenih i 7 nestalih za 10 časova borbe, dok je u 51. diviziji poginulo 25, a ranjeno 32 rukovodioca.

[82] Štab 3. armije na ovo Titovo naređenje odgovorio je opširnijim izvještajem od 21. januara 1945. iz koga se vidi da su jedinice prešle u odlučna ofanzivna dejstva u pravcu Moslavine i Našica, kao i u pravcu Koprivnice i Bjelovara, da se neprijatelj »očajnički brani, pri čemu trpi velike gubitke«, i da su i »naši gubici osetni« (*Zbornik NOR*, tom V, knj. 37, dok. br. 87).

[83] Ovo je Titov odgovor na predlog general-majora Velebita, od 19. januara 1945. da Tito pozove vladu u zemlju pošto se priznanje Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić od 1. novembra 1944. oko imenovanja kraljevskog Namjesništva i obrazovanja jedinstvene vlade moglo još otegnuti.

Na ovaj zahtjev Velebit je 22. januara 1945. uputio tri depeše u kojima je obavjestio Tita o posjeti britanskog ambasadora pri kraljevskoj vladi u Londonu Stivensona kralju Petru i njegovom zahtjevu, u ime premijera Čerčila, da kralj prihvati sporazum; o Čerčilovoj spremnosti da pripremi deklaraciju triju velikih sila kojom će one izjaviti da prihvataju sporazum bez obzira na kraljev stav; o kraljevom pokušaju da ministre Savu Kosanovića, Dragu Marušića i Juraja Šuteja okrene protiv Šubašića i primora ga da demisionira; o njihovom držanju i pismu koje je kralj uputio Čerčilu protestujući zbog njegovog govora u Donjem domu 18. januara 1945. kada se predsjednik britanske vlade izjasnio za prihvatanje Beogradskog sporazuma.

Naknadnom depešom od 24. januara 1945. Velebit je obavijestio Tita da je kralj pozvao Šubašića, Kosanovića i Šuteja i ponovo zahtijevao Šubašićevo povlačenje, jer navodno u njega nema povjerenja.

[84] Ovaj zahtjev Tito je uputio Šubašiću na predlog general-majora Velebita s obzirom na razvoj situacije i kraljevo držanje u pitanju prenošenja kraljevske vlasti na Namjesništvo.

Prije prijema ove Titove depeše Šubašić je 19. januara 1945. obavijestio Tita o razgovorima održanim 18. januara između članova kraljevske vlade i kralja Petra II. Šubašić je u svojoj depeši rekao da kraljevska vlada čvrsto stoji na pozicijama Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić od 1. novembra 1944, da je kralju stavila do znanja potrebu za prenošenjem kraljevske vlasti na namjesnike, da su sa sjednice održane poslije sastanka s kraljem članovi vlade uputili pismo u kome su tražili da se kralj jasno

opredijeli da li prihvata ili ne prihvata sporazum. U vezi s tim Šubašić je zamolio Tita da ga obavjesti o svom gledištu, što je Tito ovom depešom i učinio.

[85] Riječ je o pregovorima između Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vlade otečestvenofrontovske Bugarske o stvaranju jedne zajedničke federativne države (vid. u tomu 25 nap. 284). Bugarska je tada bila pod veoma jakim uticajem SSSR-a i njena vlada nije mogla samostalno donositi važnije odluke, što se vidi iz ove Molotovljeve depeše upućene Titu.

[86] Bugarska delegacija na čelu s Kimonom Georgijevim, predsjednikom vlade, trebalo je da dođe u Beograd radi potpisivanja sporazuma 19. januara 1945. Međutim, delegacija poslije intervencije sovjetske vlade nije došla, već su Georgijev i njegov ministar unutrašnjih poslova Jugov otputovali za Moskvu (vid. u tomu 25).

[87] Misli se na otečestvenofrontovsku vladu Bugarske, čiji je predsjednik bio Kimon Georgijev.

[88] Ovo je Titov odgovor na depešu Vicka Krstulovića od 16. januara 1945. u kojoj je, pored ostalog, stajalo:
»Maršalu Titu. Ekonomsko stanje naroda je krajnje teško. U decembru umrlo od gladi preko 600, od toga na Pelješcu 100 osoba. Tuberkuloza se mnogo širi. Sveukupne hrane u Dalmaciji sada ima 1100 vagona, stoke 27 000 krupne i oko 200 000 sitne i 6 vagona soli. Kada bi bilo samo za ishranu naroda po pola kg dnevno na osobu, do polovine marta ništa u Dalmaciji ne bi ostalo niti kilogram hrane ni grlo stoke. Tako je i sa stočnom hranom... ali je i pored toga moral naroda na visini« (A-VII, k. 36, reg. br. 1-37/1-1-40/1).
Maršal Tito je u vezi s glađu u Dalmaciji prije toga intervenisao 21. decembra 1944. Tada su Saveznici na Titovu intervenciju poslali jedan brod s 500 tona hrane, ali to nije bilo dovoljno da bi se izbjegla situacija o kojoj se govori u depeši Vicka Krstulovića (A-VII, k. 2076, reg. br. 8-1; »Борба«, 11. januar 1945).

[89] Više o Unri vid. u nap. 412.

[90] Delegacija Unre došla je malo kasnije, pa je, predvođena Rojem Hendriksonom, zamjenikom generalnog direktora Unre, potpisala sporazum 24. marta 1945. s Privremenom narodnom vladom Demokratske Federativne Jugoslavije o pomoći koju je trebala da ukaže Unra. Potpisivanju sporazuma prisustvovao je i predsjednik Ministarskog savjeta DFJ maršal Jugoslavije Josip Broz Tito.

[91] Od ovog načina prebacivanja hrane se odustalo zbog nestašice voznog parka. U međuvremenu je počela da pristiže pomoć od Saveznika u jadranske luke.

[92] Potpunije o sporazumu o avio-bazi kod Zadra govori se u tomu 25, str. 195.

[93] Nije pronađen autentičan tekst tog sporazuma. Međutim, iz kasnijih naređenja vrhovnog komandanta NOV i POJ vidi se da je takav sporazum postojao i da su se kao luke koristili Split, Zadar i Šibenik (vid. u tomu 25, str. 243), dok je prema bilješci brigadira Ficroja Maklina iz februara 1945. taj sporazum potpisan 17. januara 1945 (*PRO*, Fond FO, reg. br. 371/48897, R. 3984/445/92).

[94] Osnivački sastanak Sveslovenskog komiteta u Beogradu održan je 14. januara 1945. Komitet je tada izabrao za predsjednika dr Jevrema Nedeljkovića, profesora Beogradskog univerziteta, a za potpredsjednike Antuna Augustinčića, Dmitra Vlahova, Savu Orovića i Mihovila Logara, dok su se među 21 članom Komiteta nalazili prota Jevstasije Karamatijević, Jaša Prodanović, Božidar Maslarić, Vjekoslav Afrić, Vaso Čubrilović, Skender Kulenović, dr Pavle Savić i dr. Sveslovenski komiteti u to vrijeme postojali su u svim slovenskim zemljama. Osnovni zadatak im je bio da rade na kulturnoj saradnji i zbližavanju slovenskih naroda.

[95] Šef Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ u Beogradu je tada bio potpukovnik Čarls Tejer.

[96] Odnosi se na američku misiju pri 11. korpusu NOVJ. Tada je šef misije pri tome korpusu bio major Arnold Bren.

[97] Na ovaj Titov zahtjev GŠ NOV i PO Hrvatske odgovorio je 31. januara 1945. sljedećom depešom:

»Za V[rhovni] š[tab]. Veza depeše br. 22 od 22. januara. Ispitali smo slučaj američkih avijatičara. Izjava šefa američke misije ne odgovara stvarnosti. Nije bilo nikakve zapreke da se sastaju s tamošnjim predstavnicima američke vojske. U pogledu ishrane i smještaja živjeli su pod istim uslovima kao i Štab korpusa. G.[ošnjak]« (A–VII, k. 119–4, reg. br. 1–17/2).

Ovdje je bila riječ o američkim avijatičarima koji su se prinudno spustili padobranima na slobodnu teritoriju poslije oštećenja njihovog aviona, pa su ih jedinice 11. korpusa prihvatile i privele u Štab 11. korpusa NOVJ.

[98] Podaci o njemačkoj 22. i 181. pješadijskoj diviziji i njihovim pokretima dostavljeni su Vrhovnom štabu depešom Štaba 2. armije 20. januara 1945. U depeši je, pored ostalog, rečeno da ove dvije divizije, prema izjavi zarobljenika, imaju zadatak da se po svaku cijenu probiju pravcem Vlasenica – Tuzla – Slavonski Brod i da se 22. divizija već nalazi na drumu Sokolac – Vlasenica (A–VII, k. 274, reg. br. 6–44/4).

Na osnovu tih podataka vrhovni komandant je naredio da se budno prate pokreti pomenutih njemačkih divizija jer je po tom izvještaju trebalo da bude ugrožena Tuzla, ekonomski i politički centar u sjeveroistočnoj Bosni. Ali ti podaci nisu bili potpuno tačni. Od Vlasenice je nastojala da se dolinom Drine prema Bijeljini probije samo ojačana njemačka 22. pješadijska divizija.

[99] Podatke o 609. mornaričkom bataljonu u sastavu njemačke Pukovske grupe »Skenderbeg«, koja se u to vrijeme nalazila u Bijeljini, dostavio je Štab 2. armije svojom depešom od 20. januara 1945, kao i opširnije podatke o jačini i rasporedu ove grupe na području Bijeljine (A–VII, k. 274, reg. br. 6–45/4). U vezi s ovim Titovim zahtjevom Štab 2. armije dostavio je izvještaj depešom od 23. januara 1945. u kojoj se kaže: »Bataljon 609. obrazovan u Grčkoj od mornara. Operativno podređen ‚Skenderbegu', a ovaj ‚Princ Eugenu'« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–57/4).

Njemačka 21. SS-divizija »Skenderbeg« se poslije poraza u andrijevičkoj i durmitorskoj operaciji potpuno raspala masovnim dezertiranjem boračkog sastava albanske narodnosti i njegovim zarobljavanjem. Tako je u novembru 1944. od ostataka divizije (oko 3000 Nijemaca iz komandnog sastava te divizije) i 4000 pridošlih mornara iz Grčke koji su se povlačili u sastavu Grupe armija »E«, formirana Pukovska grupa »Skenderbeg« (zvali su je i borbena grupa »Skenderberg«), u čijem se sastavu nalazio i pomenuti bataljon.

[100] Taj zaključak Tito je donio na osnovu već pomenute depeše Štaba 2. armije od 20. i depeše od 21. januara 1945. U depeši od 21. januara Štab armije je obavijestio o težini borbe kod Vlasenice i o pokretu jačih neprijateljskih snaga od Sokolca prema Vlasenici. U vezi s takvom situacijom Štab 2. armije je prije prijema ovog naređenja vrhovnog komandanta uputio depešu Vrhovnom štabu 22. januara 1945. i izvijestio ga o svome planu za dejstva potčinjenih jedinica prema Brčkom i Bijeljini i na najvažnijem pravcu prema Vlasenici, gdje je Štab 2. armije angažovao 25. i 27. diviziju upućujući i Štab 14. korpusa za rukovođenje operacijama (A–VII, k. 274, reg. br. 6–50/4).

[101] Štab 2. armije na ovaj zahtjev vrhovnog komandanta za pregrupisavanje snaga i držanjem manjih snaga prema Brčkom i Bijeljini odgovorio je istoga dana depešom sljedeće sadržine: »U vezi Vašeg radio-naređenja br. 65, a smatrajući i da će napredovanje Prve armije pasivizirati garnizone Brčko i Bijeljina, odlučili smo da na sektor Vlasenica bacimo i Sedamnaestu diviziju. Sektor Brčko preuzimaju dve brigade Dvadeset treće. Po izvršenom pregrupisavanju, imaćemo prema Vlasenici tri divizije: Dvadeset petu na zvorničkom pravcu, Sedamnaestu na pravcu Capardi, Trideset osmu na pravcu Kladanj. U međuvremenu ćemo koncentrisati jaku artiljeriju i preduzeti odlučan napad« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–51/4).

[102] Tito je jednu sličnu odluku uputio i Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske zbog toga što su Saveznici prilikom bombardovanja važnih saobraćajnih objekata i koncentracija neprijateljskih trupa nanosili više štete jugoslovenskim gradovima i velike gubitke stanovništvu nego neprijatelju. Zbog toga je Tito dao odrešene ruke Saveznicima u pogledu rušenja saobraćajnih komunikacija (putnih i željezničkih), dok je bombardovanje gradova ovim i ranijim naređenjima izričito zabranio.

[103] Tito je pokrenuo ovu diviziju iz jugozapadne Srbije svojim naređenjem od 19. januara zbog nove situacije na sremskom frontu poslije proboja fronta 17. januara 1945. od strane jedinica njemačkog 34. armijskog korpusa. Međutim, po konsolidovanju fronta i prelasku jedinica 1. armije u protivnapad 22. januara 1945, vrhovni komandant je izmijenio svoju odluku o dovođenju divizije u Beograd; uputio ju je prema Šapcu da se angažuje na desnoj obali Drine (vid. str. 20 i 30). U međuvremenu 22. januara u Beograd je već bio stigao Štab 8. brigade 22. divizije s 2. bataljonom, gdje ih je zateklo ovo naređenje. Zbog toga su 3. i 4. bataljon ove brigade zadržani u Obrenovcu, dok se 1. bataljon nalazio u Kremni, gdje je čekao smjenu od strane jedinica 37. divizije. Sutradan, 23. januara, 3. i 4. bataljon su se prebacili iz Obrenovca u Šabac, a Štab brigade s 2. bataljonom iz Beograda u Obrenovac. Ostale brigade 22. divizije (10. i 12) su po vremenu pristizanja upućivane prema Drini, tako da je cijela divizija bila raspoređena na desnoj obali rijeke od Drinjače do Loznice do 7. februara 1945.

[104] Postupajući po ovome Titovom naređenju, 6. srpska brigada 2. proleterske divizije rasporedila se na dodijeljenoj joj prostoriji do 25. januara 1945 (A-VII, k. 191, reg. br. 10-15/1).

[105] Poslije konačnog oslobođenja Kosova i Metohije, 23. novembra 1944. izvršena je mobilizacija ljudstva i formirane su 4 nove kosovsko-metohijske brigade: 6, 7. i 8. brigada u decembru i Kosovsko-metohijska brigada KNOJ-a u januaru 1945. Međutim, poslije Titovog naređenja od 25. decembra 1944. za formiranje dopunskih brigada pri GŠ NOV i PO Srbije (vid. u tomu 25), GŠ Srbije je početkom januara 1945. naredio Operativnom štabu NOV i PO Kosova i Metohije da za formiranje dopunskih brigada uputi u Vojvodinu 14 000 boraca. U vezi s tim Operativni štab je odlučio da uputi 6, 7. i 8. kosovsko-metohijsku brigadu, u kojima se tada nalazilo oko 14 000 boraca, pa je upućivanje ovih jedinica po ešelonima planirano za drugu polovinu januara 1945. sa stanica u Vranju i Kuršumliji, o čemu je GŠ Srbije obavijestio 22. januara 1945. Vrhovni štab: »Kosmet izvještava. Tri ešelona koji će se ukrcati u Kuršumliju 22. i 23. o. m. svaki od 3000 ljudi. U Vranju će se ukrcati 21. i 22. o. m. dva ešelona od po 1500 ljudi« (A-VII, k. 33, reg. br. 1-32/1). U vezi s tim je i uslijedilo ovo Titovo naređenje.

[106] Tito je donio ovu odluku na osnovu više depeša koje je GŠ Srbije uputio Vrhovnom štabu u vezi sa situacijom na Kosovu i u Metohiji. Naime, Vrhovni štab je obaviješten o pobuni u Podujevu, gdje je drugi ešelon 7. kosovsko-metohijske brigade jačine oko 4000 naoružanih ljudi odbio da pođe prema Kuršumliji, gdje se nalazila ukrcna stanica. Pobunu je organizovao Šaban Poluža, bogati seljak iz drenićkog sela Polužja, koji je po dogovoru s balistima braćom Jusufom i Mehmetom Gradicom, pozvao (s balkona jedne zgrade u Podujevu) Albance da odbiju pokret preko Prepolca ka Kuršumliju, jer im Srbi, rekao je, pripremaju klopku kako bi ih pobili, a žene silovali i sela popalili. To je uskomešalo masu, u kojoj se nalazio i veći dio dotadašnjih pripadnika raznih kontrarevolucionarnih i kvislinških formacija na Kosovu (milicije, balista i dr.), koji su koristeći odredbe amnestije koju je proglasilo Predsjedništvo AVNOJ-a 21. novembra 1944, stupili u redove NOVJ. Svi pokušaji Operativnog štaba Kosova i Metohije da ih odvrati od te namjere ostali su bez uspjeha. Tako je došlo do otvorene pobune grupe u čijim se redovima nalazilo i oko 2000 ljudi koje je Poluža lično na svoju ruku mobilisao i poslije pregovora s Operativnim štabom s njima stupio u 7. kosovsko-metohijsku brigadu.

Ova grupa se zatim sjedinila s još dvije veće grupe balista: jednom pod vođstvom Adema Voce, imućnog seljaka i balista iz sela Pasama (jačine oko 2000 ljudi), i drugom predvođenom Mehmetom Gradicom (jačine oko 700 ljudi). Tako se našlo prikupljeno oko 7000 balista (mada se prema procjeni računa da se u cijeloj oblasti Kosova i Metohije u to vrijeme nalazilo oko 11 000 balista), koji su krenuli u drenički kraj i počeli s oružanom borbom protiv jedinica NOVJ, pa su u jednom momentu, koristeći privremeno svoju brojnu nadmoćnost, ugrozili i samu Kosovsku Mitrovicu, pošto su prethodno zauzeli rudnik Trepču. Tako je stvorena veoma ozbiljna situacija koja je zahtijevala preduzimanje energičnih mjera za suzbijanje kontrarevolucije. Ima čak indicija da je ova pobuna organizovana u duhu opšteg okupatorskog plana za izvođenje diverzija i drugih akcija širih razmjera u proljeće 1945. Ne može se tvrditi da je ova pobuna sinhronizovana

s pojačanim akcijama balista u Albaniji, ali je simptomatično da su u isto vrijeme i balisti u sjevernoj Albaniji preduzeli šire akcije u rejonu Skadra, zbog čega je Vrhovni štab NOV Albanije zatražio od Vrhovnog štaba NOV i POJ da se u Albaniju hitno vrati 5. albanska divizija, koja se privremeno nalazila pod komandom Štaba 2. udarnog korpusa NOVJ (vid. nap. 127). Zbog toga je Tito preduzeo odgovarajuće mjere, među kojima i uvođenje Vojne uprave za Kosovo i Metohiju (vid. str. 69).

U vezi s ovim Titovim obavještenjem o upućivanju crnogorskih brigada na Kosmet, Štab 2. udarnog korpusa NOVJ poslao je 1. bokeljsku i 6. crnogorsku udarnu brigadu iz sastava Primorske operativne grupe brigada (vid. str. 37).

[107] Ovo je bilo drugo Titovo uzastopno naređenje 23. januara 1945. upućeno Glavnom štabu NOV i PO Srbije o mjestu upućivanja 22. divizije. Prema prvom naređenju ova divizija je trebalo da se prikupi u rejonu Šapca (vid. str. 30), dok je ovim naređenjem ona upućena na prostor Lešnica–Bogatić. Do ove promjene i stavljanja divizije u rezervu Vrhovnog štaba došlo je zbog situacije na sremskom frontu, gdje je 1. armija NOVJ preuzela inicijativu u svoje ruke. S druge strane, u dolini Drine vodile su se žestoke borbe između jedinica 2. armije NOVJ i dijelova njemačkog 34. armijskog korpusa. Međutim, pošto se 22. divizija veoma sporo prebacivala vozom iz Čačka prema Obrenovcu, a odatle pješice na koncentracijsku prostoriju, to je krajem mjeseca došlo do izmjene naređenja, pa je ova divizija upućena na obezbjeđenje desne obale Drine od Drinjače do Loznice. Tako su se jedinice 22. divizije uputile 29. januara 1945. prema Drini, o čemu je Štab 22. divizije izvijestio 31. januara 1945. Vrhovni štab: »Mi smo stigli na određeni sektor, utvrdili se i povezali s jedinicama 3. i 14. korpusa. Držimo položaje Mali Zvornik–Drinjača, dalje ne. Isključeno je da će se prodirati k Ljuboviji« (A–VII, k. 1052, reg. br. 4–5/4).

[108] Ovaj zaključak vrhovni komandant je donio na osnovu uvida u situaciju na sremskom frontu prilikom prelaska 1. armije u protivudar 22. januara 1945. Tada je 1. armija imala svih svojih 6 divizija i 1. konjičku brigadu razvijene u prvoj liniji, bez ijedne divizije u rezervi.

[109] Ovo naređenje vrhovnog komandanta Štab 1. armije je primio 24. januara 1945. u 1,30 časova po ponoći, pa je po njemu odmah postupio ostavljajući 4 divizije u prvoj borbenoj liniji, dok je 2 divizije izvukao u armijsku rezervu. Međutim, u toku trodnevnih žestokih borbi za vrijeme protivudara jedinica 1. armije, od 22. do 24. januara 1945, nisu postignuti željeni rezultati. Neprijatelj je zadržao liniju Mohovo–Lovas–Tovarnik–Ilinci–Apševci u svojim rukama i time onemogućio jedinice 1. armije da ovladaju prostorom od operativno-strategijskog značaja na sremskom frontu.

Komandant 1. armije u vezi s tim poslao je 24. januara 1945. vrhovnom komandantu sljedeću depešu: »I pored upornosti nismo uspjeli probiti nepr[ijateljsku] liniju kod Tovarnika i Lovasa. I nepr[ijateljski] i naši gubici su veliki. Prelazimo u odbranu i napustićemo nešto terena zbog smještaja naših i onako iscrpljenih jedinica. Naš raspored će biti: 3 div[izije] u prvoj liniji, a 3 u rezervi na prihvatnoj liniji« (A–VII, k. 40, reg. br. 2–55/1).

[110] U Bijeljini se nalazila njemačka pukovska grupa »Skenderbeg«, dok se u Vlasenici nalazila 22. pješadijska divizija.

[111] Odnosi se na Teški divizion 2. armije koji se nalazio na prostoru sela Ravnje po naređenju vrhovnog komandanta od 19. januara 1945. (vid. str. 21). Divizion je istoga dana kad je primljeno ovo naređenje vrhovnog komandanta (23. januara) upućen iz sela Ravnje za Loznicu (A–VII, k. 21–A, reg. br. 10–1).

[112] Potpunije o pokretu 22. divizije na prostor Lešnica–Bogatić govori se u nap. 107.

[113] Štab 2. armije istoga dana – 23. januara 1945, depešom je potvrdio prijem ove Titove direktive za likvidaciju Bijeljine. Istom depešom je izvijestio vrhovnog komandanta da su bokovi ove armije stalno ugroženi zbog toga što je ona, po primljenom opštem zadatku, najisturenija u odnosu na susjedne frontove; da je obustavljeno pregrupisavanje jedinica 2. armije shodno direktivi vrhovnog komandanta br. 65 od 22. januara

1945; da će se 17. divizija, umjesto da napada Vlasenicu, angažovati prema Bijeljini; da je Vlasenica najopasniji pravac i da će na tome sektoru upotrijebiti 25. i 38. diviziju, glavninu 27. divizije i dvije brigade 45. divizije u rezervi; da će se preduzeti likvidacija Bijeljine sa 17. i 28. divizijom (A–VII, k. 274, reg. br. 6–54 i 6–55/4).

Štab 2. armije je potom svojom depešom od 25. januara 1945. obavijestio Tita da napad na Bijeljinu počinje 27. januara u 7 časova ujutru i da je glavni pravac napada s juga i jugozapada, s obje strane kanala, na Agine Pučile i Pašine Bašče (A–VII, k. 274, reg. br. 6–64/4).

114 Riječ je o direktivi vrhovnog komandanta br. 65 od 22. januara 1945, po kojoj je glavni cilj napada bila Vlasenica (vid. str. 29).

115 Petnaesti (makedonski) korpus NOVJ formiran je u prvoj polovini oktobra 1944. od 41, 48. i 49. udarne (makedonske) divizije. Dva mjeseca kasnije (6. decembra), GŠ NOV i PO Makedonije izdao je naredbu za njegovo preformiranje zbog upućivanja na sremski front; tada je Korpus (komandant general-major Aleksa Demnijevski Bauman, politički komesar potpukovnik Vujadin Popović) formiran od 42. i 48. divizije. Do upućivanja na sremski front Korpus je dejstvovao u zapadnoj Makedoniji, gdje je 2. novembra oslobodio Prilep, 4. Bitolj, 5. Resen, 7. Ohrid, a 8. novembra Strugu, potom je od 15. do 18. novembra 1944. učetvovao u borbama protiv balista kod Kičeva i Gostivara. Na sremski front Korpus je upućen početkom januara po naređenju GŠ NOV i PO Makedonije od 1. januara 1945. Tada je bio razmješten u istočnom Sremu i bio je pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba do 5. aprila 1945. kada je ušao u sastav 1. armije JA. U toku januara 1945. brojno stanje Korpusa je iznosilo 15 400 boraca, od kojih su 126 bile žene.

116 Četrdeset osma udarna (makedonska) divizija formirana je 28. septembra 1944. u selu Plasnici kod Kičeva od 1, 6. i 15. makedonske i 4. šiptarske brigade (od 6. decembra 1944. naziva se 7. makedonsko-šiptarska brigada). Kada je naređeno preformiranje 15. korpusa u decembru 1944, preformirana je i ova divizija i tada su u njen sastav ušle 1, 2. i 14. makedonska brigada, a od 18. februara 1945. i Artiljerijska brigada. Brojno stanje Divizije na dan 22. januara 1945. iznosilo je 7488 boraca. Komandant 48. divizije na sremskom frontu je bio potpukovnik Tihomir Miloševski, a politički komesar Boro Čaušev.

117 Četrdeset druga udarna (makedonska) divizija formirana je 7. septembra 1944. u selu Lisiču kod Velesa (sada Titov Veles) od 3, 8. i 12. brigade. Divizija je u decembru 1944. preformirana radi odlaska na sremski front u sastavu 15. korpusa NOVJ (do tada se nalazila u sastavu 16. makedonskog korpusa); tada su u njen sastav ušle 3. makedonska, 7. makedonsko-šiptarska i 16. makedonska brigada i Artiljerijska brigada (od 18. februara 1945). Brojno stanje 42. divizije 22. januara 1945. iznosilo je 7582 borca i rukovodioca. Komandant 42. divizije na sremskom frontu je bio Milivoje Grozdanić, a politički komesar Beno Ruso.

118 Misli se na Odjeljenje zaštite naroda obrazovano po odluci povjerenika za narodnu odbranu NKOJ-a maršala Tita od 13. maja 1944. Više o njemu i zadacima vid. u tomu 20.

119 Korpus narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ) formiran je po naređenju vrhovnog komandanta NOV i POJ od 15. avgusta 1944. Međutim, Korpus je formalno postojao sve do 28. oktobra 1944, kada se njegov štab (komandant general-major Jovo Vukotić, politički komesar pukovnik Vlado Janić Capo) prvi put sastao da razmotri sprovođenje u život Titovog naređenja od 15. avgusta 1944. Tako je Štab KNOJ-a praktično počeo da funkcioniše tek početkom novembra 1944, kada je otpočelo i uspostavljanje veza s do tada formiranim jedinicama Narodne odbrane. Prva formirana divizija KNOJ-a bila je 1. hrvatska divizija Narodne odbrane. Formirana je 5. avgusta 1944. i tada je u svom sastavu imala 6 brigada. Zatim je u decembru formirano još 5 divizija, u januaru jedna, i u septembru 1945. još jedna divizija, što je činilo 8 divizija KNOJ-a s ukupno 30 brigada.

120 Ovo Titovo naređenje dostavljeno je svim glavnim štabovima i armijama i neposredno potčinjenim korpusima. Međutim, iz dokumenta u A–VII, k. 24, reg. br.

21–2 vidi se da je naređenje prorađivano uz potpis i u Vrhovnom štabu NOV i POJ. Zbog toga se priređivač odlučio da objavi naređenje upućeno Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. Ovo naređenje je jedna od važnijih odluka donijetih na planu samozaštite jedinica i štabova od neprijateljske djelatnosti.

[121] Ovo naređenje Tito je vjerovatno donio na osnovu izvještaja potčinjenih štabova i ustanova, kao i pritužbi, ali za to nisu pronađene odgovarajuće potvrde.

[122] To je naredba Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije (VŠ NOP i DVJ) od 13. septembra 1942. u kojoj se kaže da je konfiskacija »stalna mjera koja se primjenjuje protiv svih narodnih neprijatelja (strijeljanih ili odbjeglih špijuna, ustaša, petokolonaša, izdajnika itd.) kojima se u korist naroda oduzima sva pokretna i nepokretna imovina na osnovu rješenja vojnih vlasti ili sudova. Od konfiskovanih stvari Ekonomski odsjek uzima sve ono što je za potrebu vojske, dok ostalim kofiskovanim stvarima raspolaže vojna vlast koja je konfiskaciju izvršila prema posebnim propisima[...] Mjera konfiskacije primenjuje se i u slučaju prikrivanja robe i njenog izvlačenja iz prometa ma od koga i ma u kom cilju bila prikrivena« (A–VII, k. 2, reg. br. 46–4/2).

Neposredno prije ove naredbe Tito je 2. septembra 1942. izdao i naredbu o izboru, strukturi i zadacima narodnooslobodilačkih odbora, u čijem je V dijelu, tač. 17/ bilo predviđeno da i NOO kao organi narodne vlasti »vrše zapljenu, konfiskaciju imovine svih narodnih neprijatelja: ustaša, špijuna, izdajnika itd. kad o tome vojne vlasti ili sudovi donesu rješenje na osnovu predloga NOO-a ili po svojoj dužnosti« (*Zbornik NOR,* tom II, knj. 6, dok. br. 30).

[123] Tu odluku Tito je donio na osnovu izvještaja Štaba 2. armije od 24. januara 1945. upućenog Vrhovnom štabu u kome je Štab armije izvijestio da je jedna brigada 25. divizije 24. januara izvršila protivnapad na liniji Betanj–Nazirovići i odbacila neprijatelja u Vlasenicu; da je neprijatelj na pravcu Drinjače izbio do Nove Kasabe »gde se vode oštre borbe«; da je »na ostalim sektorima bez promene i da jedinice vrše pregrupisavanje u cilju ostvarenja direktive vrhovnog komandanta« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–60/4).

[124] Tito ima u vidu direktivu od 23. januara 1945 (vid. str. 31).

[125] Riječ je o Titovom naređenju od 26. januara 1945 (vid. str. 37), kojim je traženo da se dvije brigade 2. udarnog korpusa NOVJ pošalju na Kosovo i Metohiju. Štab Korpusa je u ovu svrhu predvidio 6. crnogorsku i 1. bokeljsku brigadu.

[126] Kada je Tito izdao ovo naređenje, 6. crnogorska brigada nalazila se u rejonu Foče, a 1. bokeljska brigada u rejonu Vasojevića. Zbog udaljenosti, smjene i loših vremenskih uslova pokret ovih jedinica za Kosovo i Metohiju potrajao je malo duže, tako da je 6. crnogorska brigada stigla u Peć tek 4. februara 1945.

[127] Riječ je o upućivanju 5. divizije NOV Albanije. Štab 2. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Radovan Vukanović, politički komesar pukovnik Vojin Nikolić) predložio je 10. januara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ da se obje albanske divizije (5. i 6. divizija) upute za Albaniju pošto je Štab Korpusa smatrao da više nema potrebe za njihovim angažovanjem u borbama na operativnom području Korpusa, a pored toga su bili otežani njihova ishrana (većinom su bili Muslimani) i snabdijevanje drugim potrebama u kojima su oskudijevale i jedinice 2. korpusa, ali se Tito s tim predlogom iz političkih razloga nije složio. Međutim, to nisu bili jedini razlozi za upućivanje 5. divizije NOV Albanije u Albaniju. Glavni razlog iz kojeg je Tito donio takvu prvobitnu odluku bio je izvještaj pukovnika Velimira Stojnića, šefa Vojne misije NOVJ u Tirani, od 25. januara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ, u kome je on obavijestio Vrhovni štab da je Vrhovni štab NOV Albanije odlučio da iz Jugoslavije povuče dvije svoje brigade pošto su balisti zauzeli jedno mjesto (Koplik) na putu Skadar–Podgorica i svojim dejstvima ugrožavali i neka druga mjesta sjeverno od Skadra. Kako snage Vrhovnog štaba Albanije u to vrijeme nisu bile velike, to je ovaj štab odlučio da pomenutu diviziju angažuje u borbi protiv balista na tom prostoru. Zatim je pukovnik Stojnić uputio 26. januara 1945. još jednu depešu Vrhovnom štabu u kojoj je naveo da je intervenisao kod Politbiroa CKKP Albanije da pomenuta divizija ostane iz

političih razloga u Jugoslaviji, da pojača sjeverni sektor u Albaniji drugim jedinicama iz unutrašnjosti zemlje i da je Koplik ponovo oslobođen od strane jedinica NOV Albanije. Potom je Stojnić svojom trećom depešom od 29. januara 1945. izvijestio Vrhovni štab da je Vrhovni štab Albanije odlučio da 5. i 6. divizija NOV Albanije i dalje ostanu u Jugoslaviji.

128 Štab 2. udarnog korpusa NOVJ nije imao vremena da odgovori na ovo naređenje, jer je već 29. januara 1945. primio i drugo naređenje vrhovnog komandanta NOV i POJ u vezi s upućivanjem jedinica NOV Albanije, pa je na to naređenje dostavio odgovor (vid. str. 45).

129 Odluku o upućivanju 1. bokeljske i 6. crnogorske brigade na Kosovo i Metohiju Tito je donio na predlog Štaba 2. korpusa od 24. januara 1945 (A–VII, k. 49, reg. br. 1–48/1) zbog naglog jačanja balističkih bandi na tome području i pobune u 7. kosovsko-metohijskoj brigadi; kao i ostataka manjih četničkih grupa, koje su, ujedinjene s balistima, izazivale nerede i ometale normalizaciju života u toj oblasti (vid. u nap. 106). Pošto su jedinice NOVJ na Kosovu bile nedovoljne za likvidaciju ovih kvislinških snaga, koje su tada brojale oko 11 000 naoružanih ljudi, vrhovni komandant je, pored ove dvije brigade, naredio da se upute još dvije brigade iz Srbije i 5. divizija NOV Albanije (vid. str. 43 i 45).

130 Na ovo Titovo naređenje Štab 2. korpusa predložio je 31. januara 1945. da s brigadama pođe Štab Primorske operativne grupe pošto je od cijele Grupe ostala u Crnogorskom primorju samo 10. crnogorska brigada, dok je trebalo da se njena 1. bokeška i 6. crnogorska brigada, po ovome naređenju, upute za Kosovo i Metohiju. Međutim, vrhovni komandant je u međuvremenu regulisao sastav Operativnog štaba Grupe brigada svojom naredbom od 8. februara 1945 (vid. str. 71).

131 Vjerovatno je da je Tito pozvao Vidmara i Brecelja, pošto su u to vrijeme postojale kombinacije o Vidmarovom imenovanju za kraljevskog namjesnika. I Vidmar i Brecelj tada su se nalazili na slobodnoj teritoriji Slovenije.

132 Više o toj Titovoj naredbi od 17. oktobra 1944. kojom je uvedena Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju vid. u tomu 24, str. 96.

133 Glavni narodnooslobodilački odbor Vojvodine konstituisan je 8. februara 1945. poslije ukidanja Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju. Za predsjednika Glavnog NOO Vojvodine izabran je Aleksandar Šević, dok je od trojice potpredsjednika jedan bio i pukovnik Aćim Grulović, bivši komandant, pa zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine. Pored predsjednika i tri potpredsjednika, u Predsjedništvu su se nalazili još dva sekretara i 12 članova.

134 O ukidanju Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju Tito je 3. februara 1945. obavijestio i sekretara PKKPJ za Vojvodinu Jovana Veselinova (vid. str. 58).

135 Pomenuti novinari: Rejbern, Laptef, Vestern, Lambi i Bovden nisu odmah ušli u Jugoslaviju, pa je mjesec dana kasnije (26. februara) Tito obnovio odobrenje za ulazak tih i još tri druga novinara (vid. str. 104).

136 Ovaj govor Tito je održao 28. januara 1945. na mitingu delegatkinja Antifašističkog fronta žena Srbije održanom u dvorani Kolarčevog univerziteta u Beogradu. Miting je organizovao Akcioni odbor s ciljem da se žene Srbije i organizaciono povežu i učvrste. Drugog dana mitinga – 29. januara 1945, izabran je Glavni odbor Antifašističkog fronta žena Srbije. Tom prilikom je dr Ivan Ribar, predsjednik Predsjedništva AVNOJ-a, uručio Orden narodnog oslobođenja kojim je AVNOJ odlikovao Antifašistički front žena Jugoslavije.

137 Ovim apelom Tito se obratio ženama Srbije jer je skoro svakodnevno obavještavan o smrzavanju boraca na frontu, a naročito u jedinicama 1. i 2. armije, koje su bile preko 90%, a neke i 100% popunjene borcima iz Srbije. Mnogi su bili bez odjeće i obuće, tako da je i Generalštab intervenisao kod Štaba armije da se bosi i slabo odjeveni borci ne angažuju na frontu, jer je zima 1944/45. bila veoma oštra, dok je obuća propala u veoma kišnom periodu koji je prethodio dubokom snijegu i jakim mrazevima. Tako je,

na primjer, iz jedne brigade 21. udarne (srpske) divizije formiran za borbu samo jedan bataljon od dobro odjevenih boraca i starješina.

Kao potvrda takvog stanja na frontu, može da posluži i jedan izvještaj potpukovnika Živka Živkovića, političkog komesara 22. udarne (srpske) divizije, upućen dvadesetak dana kasnije (20. februara 1945) pukovniku Voji Kovačeviću, političkom komesaru Glavnog štaba NOV i PO Srbije, depešom sljedeće sadržine: »Za komesara. Obilaskom jedinica na položajima lično smo se uvjerili da imamo oko 1500 vojnika bosih kao od majke rođenih. To utiče štetno uopšte na moral boraca. Čini neki spas. Dajte bar kože za opanke« (A–VII, k. 1052, br. 2–16/4). Ta divizija se tada nalazila na frontu, na Drini i brojala je oko 8500 boraca i rukovodilaca, što znači da je skoro 20% bilo bosog ljudstva.

138 U pismu majki i žena sreza takovskog upućenom početkom januara 1945. Titu, pored ostalog, piše: »Mnogo smo zla pretrpele... Teško je bilo, druže Tito, kuće su gorele, narod klan, pljačkali su nas i batinali, ali puška nije prestajala. Mi smo čuvale i hranile našu malu četu partizana«.

139 Tito pod *demokratima* podrazumijeva pripadnike Demokratske stranke Ljube Davidovića, a pod *radikalima* pripadnike Radikalne stranke Ace Stanojevića. Demokratska stranka Ljube Davidovića obrazovana je sredinom 1919. kao protivteža vladajućoj Radikalnoj stranci u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Stranka je bila sastavljena od različitih stranaka i grupa, koje su se kasnije međusobno konfrontirale, pa su od nje obrazovane Pribićevićeva Samostalna demokratska stranka i Davidovićeva demokratska grupa, koja je kasnije djelovala u okviru Udružene opozicije. Radikalna stranka je bila najstarija građanska stranka u Srbiji (osnovana je 1881) i smatrala je sebe sljedbenikom ideja Svetozara Markovića. Međutim, ova stranka ubrzo odstupa od prvobitnih ideja, tako da je poslije 1918. prihvatila unitarističko-centralističku velikosrpsku ideologiju, što je dovelo do njenog raslojavanja. Više o tim strankama vid. u tomu 5, nap. 78.

140 Misli se na izbore za Ustavotvornu skupštinu Demokratske Federativne Jugoslavije koji su se imali sprovesti poslije oslobođenja zemlje na osnovu Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić od 1. novembra 1944. Izbori za Ustavotvornu skupštinu su održani 11. novembra 1945. Tom prilikom jedinstvena kandidaciona lista Narodnooslobodilačkog fronta Jugoslavije pobijedila je ogromnom većinom, što je omogućilo proglašenje Federativne Narodne Republike Jugoslavije na prvom zasijedanju novoizabrane Ustavotvorne skupštine 29. novembra 1945 (vid. u tomu 25, nap. 28).

141 Riječ je o Viškom sporazumu od 16. juna 1944. sklopljenom između predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršala Tita i predsjednika kraljevske vlade u izbjeglištvu dr Ivana Šubašića.

142 Pregovori su nastavljeni u Vršcu i u Begradu. Trajali su s prekidima 10 dana – od 21. oktobra do 1. novembra 1944. Kao rezultat tih pregovora između Tita i Šubašića, 1. novembra 1944. potpisan je Beogradski sporazum Tito–Šubašić. Tim sporazumom je, pored ostalog, postignuta saglasnost o obrazovanju jedinstvene jugoslovenske vlade a ostala je na snazi odluka Drugog zasijedanja AVNOJ-a o zabrani povratka kralja Petra II Karađorđevića u zemlju dok se o tome ne izjasni narod na slobodnim i demokratskim izborima. Ovaj sporazum je prvi put obnarodovan 25. januara 1945. u dnevnim listovima »Borba« i »Politika«. Više o tom sporazumu vid. u tomu 24, str. 162.

143 Prema odredbama Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić, kralj je bio obavezan da prenese vlast na kraljevske namjesnike (izabrane uz saglasnost predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije maršala Tita) koji bi vršili vlast u kraljevo ime sve dok se narod na izborima ne izjasni o konačnom državnom uređenju. Međutim, kralj Petar II je pokušao svojom izjavom od 11. januara 1945. da dezavuiše Beogradski sporazum, što je dovelo do masovnih demonstracija širom zemlje i do određenih političkih implikacija u inostranstvu, posebno u Velikoj Britaniji. Kralj je najzad morao da popusti, te je svojim ukazom od 29. januara 1945. prenio vlast na Namjesništvo, a 2. marta 1945. imenovao i kraljevske namjesnike: dr Srđana Budisavljevića, inž. Dušana Serneca i dr Antu Mandića.

144 Riječ je o kraljevoj izjavi od 11. januara 1945 (vid. u nap. 24).

145 Tito je ovdje mislio na demonstracije naroda u svim oslobođenim krajevima Jugoslavije protiv kralja Petra II i njegove izjave od 11. januara 1945, kao i na snažnu podršku politici maršala Tita, CKKPJ i NOF-a koju je tom prilikom narod manifestovao (vid. u nap. 24).

146 Juraj Krnjević je bio jedan od vođa Hrvatske seljačke stranke (HSS-a), njen generalni sekretar i član kraljevskih izbjegličkih vlada u inostranstvu. Isticao se krajnje neprijateljskim stavom prema NOP-u i borbi naroda i narodnosti Jugoslavije. Išao je toliko daleko da je Saveznicima predlagao i iskrcavanje na jugoslovensko tlo. Bio je jedna od značajnih spona u povezivanju reakcionarnih krugova u inostranstvu.

147 Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. i 30. novembra 1943. donijete su odluke od istorijskog značaja za dalji razvoj NOP-a i državnog uređenja. U nizu odluka ustavnog karaktera, Drugo zasijedanje AVNOJ-a odlučilo je da se, pored ostalog, AVNOJ konstituiše u vrhovno zakonodavno i predstavničko tijelo naroda i narodnosti i države Jugoslavije; da se ustanovi Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije kao privremeni organ vrhovne narodne vlasti za vrijeme NOR-a; da se Jugoslavija izgradi na demokratskom i federativnom principu kao zajednica ravnopravnih naroda i narodnosti; da se izbjegličkoj kraljevskoj vladi oduzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije i zabrani povratak kralja Petra II u zemlju.

148 Neposredno poslije ovog Titovog govora, kralj Petar II je 29. januara prenio svoju vlast na regentski savjet (Kraljevsko namjesništvo) i priznao vladu dr Ivana Šubašića. Tim kraljevim aktima definitivno je otvoren put za sprovođenje Viškog i Beogradskog sporazuma u život.

149 Ova Titova intervencija uslijedila je na osnovu depeša Glavnog štaba NOV i PO Srbije upućenih 27. i 28. januara 1945. Tako se u depeši od 28. januara 1945. kaže: »Bande jačaju i primaju borbu. Dostigli pet hiljada u dvije grupe. Sve snage Kosmeta angažovane u borbi. Ne izlazi se na kraj. Potrebna vojnička pomoć bar za jednu diviziju. Da li su neke snage već upućene?« (A–VII, k. 191, reg. br. 20–142/1).

150 Misli se na 1. bokeljsku i 6. crnogorsku brigadu Primorske operativne grupe 2. udarnog korpusa NOVJ (vid. str. 37).

151 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Glavni štab NOV i PO Srbije uputio je na Kosmet Štab 24. udarne (srpske) divizije (komandant potpukovnik Dako Puač, politički komesar potpukovnik Srboljub Josipović) sa 11. i 17. srpskom brigadom. Naređenje za njihovo upućivanje izdato je 28. januara 1945, pa je o tome dostavljen i izvještaj Vrhovnom štabu. Štab 24. divizije prebacio se s obje pomenute brigade iz Kuršumlije na Kosmet do 3. februara, i to s jednom brigadom u rejonu Vučitrna, a s drugom između Prištine i Gnjilana (A–VII, k. 191, reg. br. 20–144/1). Do sredine februara 1945. pobunjenici su bili opkoljeni i uništeni na planini Čičavici, o čemu je Operativni štab izvijestio Vrhovni štab 17. februara 1945.

152 Po svoj prilici ova informacija je bila pogrešna (ili tendenciozna od strane Samostalne američke vojne misije), jer je Glavni štab NOV i PO Hrvatske (komandant general-lajtnant Ivan Gošnjak, politički komesar pukovnik Rade Žigić) na ovo naređenje vrhovnog komandanta odgovorio 31. januara 1945. depešom sljedeće sadržine: »Kod nas nema niti je bilo uhapšenih savezničkih pilota. G[ošnjak]« (A–VII, k. 119–4, br. 1–16/2).

153 Ovo naređenje Tito je donio na zahtjev general-majora Pavla Ilića Veljka, načelnika Glavnog štaba NOV i PO Makedonije, upućen 28. januara 1945. Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije s molbom da mu se dodijeli 10 000 litara nafte koja se nalazila u Vranju da bi se obezbijedilo prebacivanje duvana u Niš. Pored toga što je Tito odobrio da se načelniku Ozne u Skoplju stave na raspolaganje izvjesne količine nafte, NKOJ je uputio u Skoplje i jedan broj kamiona.

154 Štab Mornarice NOVJ do ove depeše o tome uopšte nije bio obaviješten. Vjerovatno se depeša vrhovnog komandanta negdje zaturila u Centru veze Vrhovnog štaba NOV i POJ. To se vidi iz telegrafskih intervencija Štaba Mornarice NOVJ upućenih Vrhovnom štabu 24, 25, 26. i 27. januara 1945. Do toga je došlo zato što su članovi

savezničkih vojnih misija pri Štabu Mornarice NOVJ (u duhu postignutog sporazuma od 6. januara 1945. o uspostavljanju savezničke vazduhoplovne baze kod Zadra) intervenisali kod Štaba Mornarice NOVJ za preduzimanje mjera za uređenje baze. Štab Mornarice o tome ništa nije znao, pa se i obraćao u pomenute dane Vrhovnom štabu. Tako u depeši od 26. januara 1945. upućenoj Vrhovnom štabu NOV i POJ, pored ostalog, stoji: »Engleski major Krišton došao je s prepisom sporazuma od 6. januara o uspostavi aerodromskih baza oko Zadra za engleske i američke skvadrone. Najavljuju dolazak 750 ljudi za 1. febr[uar] i traže 200 radnika za radove, ili da pojačaju broj svojih na 950. Pošto nismo upoznati s ovim, molimo hitan odgovor« (A–VII, k. 316, reg. br. 1–8/2). U stvari, na ovu depešu Štaba Mornarice je i odgovorio vrhovni komandant ovim naređenjem od 29. januara 1945.

155 Nije pronađen dokumenat o tom sporazumu o stvaranju privremenih savezničkih baza kod Splita, Šibenika i Zadra, ali o tome postoje britanske verzije. Više o njima vid. u nap. 93 i u tomu 25, str. 243.

156 Kopija sporazuma je dostavljena, što se vidi iz kasnijih izvještaja Štaba Mornarice NOVJ, ali potvrda o njihovom prijemu nije pronađena.

157 Ovo Titovo objašnjenje odnosi se na memorandum sporazuma od 19. januara 1945. o upućivanju pomoći Jugoslaviji od strane Saveznika (vid. str. 109). Međutim, Tito je uputio 1. februara 1945. depešu Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske identičnu drugom stavu ovog dokumenta. To je bio njegov odgovor na pitanje Glavnog štaba Hrvatske od 27. januara 1945. godine: »Šef engleske misije izvijestio je da će u Zadar stići oko 800 njegovih vojnika i 180 motornih vozila. Prvi dolaze 30. januara. Molimo da li je ovo po Vašem odobrenju, kako to oni najavljuju« (A–VII, k. 119–4, reg. br. 1–2).

158 Riječ je o upućivanju u Albaniju 5. divizije NOV Albanije po naređenju vrhovnog komandanta od 26. januara 1945. vid. str. 37.

159 U vezi s tim Titovim naređenjem Štab 2. udarnog korpusa NOVJ dostavio je 30. januara depešu sljedeće sadržine: »Petoj albanskoj diviziji koja se nalazi na prostoriji Priboj – Nova Varoš – Sjenica naredili smo da se odmah prebaci na Kosmet. Šesta crnogorska i Prva bokeljska su u pokretu, koji će za Šestu brigadu trajati duže vrijeme zbog daljine, smjene i slabog vremena« (A–VII, k. 396, reg. br. 11–75/1). Više o tome i o situaciju na Kosovu i u Metohiji u to vrijeme vid. u nap. 106 i 127.

160 O ovome neprijateljevom ispadu Tito je obaviješten 29. januara 1945. depešom Štaba 8. korpusa u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »Ustaše u zajednici s Nijemcima ovladale Čapljinom, Gabelom i Metkovićem. Naše jedinice su bile oslobodile Čapljinu, ali ju je neprijatelj ponovo zauzeo. Od juče drže Ljubuški, Čitluk i Žitomislić« (A–VII, k. 396, reg. br. 26–9/1). Ovaj neprijateljev ispad iz Mostara bio je dobro smišljena i lukavo izvedena operacija, koju su Nijemci šifrovano nazvali »Bora«. U njoj su učestvovale jedinice njemačke 369. legionarske »Vražje« divizije i ustaško-domobranske 9. gorske divizije. Operacija je počela 27. januara 1945. uz istovremenu akciju ustaša u pozadini jedinica 9. divizije 8. korpusa NOVJ. Tom prilikom je neprijatelj uspio da nanese ozbiljne gubitke 4. dalmatinskoj brigadi 9. divizije. Glavni organizatori ove akcije u pozadini bili su ustaški funkcioneri (katolički sveštenici, fratri i dr.) s područja Širokog Brijega (sada Lištice), ili, kako su ga zvali, Lise, kao i dr Ivan Šarić, nadbiskup iz Sarajeva.

161 Načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ general-lajtnant Arso Jovanović nalazio se u Moskvi od 7. januara 1945, gdje je boravio s jugoslovenskom vojno-privrednom delegacijom predvođenom s Andrijom Hebrangom, predsjednikom Privrednog savjeta; vratio se u zemlju 14. februara 1945.

162 U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 8. udarnog korpusa NOVJ dostavio je 31. januara 1945. izvještaj depešom u kojoj je opširno informisao Tita o neprijateljevim dejstvima i preduzetim mjerama, pri čemu je u depeši, pored ostalog, rečeno: »Prema Širokom Brijegu, radi odbacivanja nepr[ijatelja], likvidiranja Š. Brijega i ugrožavanja Mostara upotrijebili smo XXVI div[iziju], tenkovsku polu brig[adu] i dvije brig[ade] XIX div[izije], dok se IX div[izija] već nalazi na sektoru Mostara i ima zadatak zadržavanja

neprij[atelja] dok se ostale jedinice ne koncentrišu. Nemanje prevoznih sredstava usporava pokret« (A–VII, k. 316, reg. br. 1–10/2).

Međutim, i Štab Mornarice NOVJ je izvijestio Vrhovni štab NOV i POJ o ovoj neprijateljevoj akciji, u kojoj je učestvovalo oko 10000 neprijateljskih vojnika. Štab Mornarice NOVJ je pri tome obavijestio Vrhovni štab da »Mornarica usko koordinira sa Štabom VIII korpusa i njegovim jedinicama« (A–VII, k. 2076, reg. br. 8–97/1). Tada je Mornarica NOVJ sa svojim plovnim objektima preduzela hitno prebacivanje morskim putem udaljenih jedinica 8. korpusa koje su se nalazile u Splitu do najbližih luka prema Mostaru, tj. u Gradac. Vrhovni komandant je u vezi s nastalom situacijom ponovo intervenisao istoga dana – 30. januara, zamerajući Štabu 8. korpusa na nebudnosti njegovih jedinica (vid. str. 46).

[163] Povodom ove Titove zamjerke Štab 8. udarnog korpusa NOVJ je sproveo istragu. Međutim, nisu pronađeni pismeni tragovi te istrage, ali se iz drugih dokumenata vidi da je neprijatelj mogao da preduzme ovaj iznenadni napad na 4. splitsku brigadu 9. divizije zbog ležernosti njenih štabova, nedovoljnog obezbjeđenja i nebudnosti jedinica. Štab 9. divizije (komandant potpukovnik Ljubo Truta, politički komesar potpukovnik Andro Kovačević) još prije početka neprijateljevog napada imao je na raspolaganju podatke o njegovim pripremama za ovu operaciju, ali se tome nije pridavala veća važnost.

[164] Štab 8. udarnog korpusa NOVJ u vezi s ovim i prethodnim Titovim naređenjima od 29. i 30. januara 1945. preduzeo je energične mjere za uništenje ustaško-domobranskih uporišta na području Mostara i u dolini Neretve angažujući 9, 19. i 26. diviziju, Artiljerijsku brigadu i 1. tenkovsku brigadu u sadejstvu s jedinicama 29. divizije 2. udarnog korpusa NOVJ. Prema izvještaju Staba 8. korpusa od 25. februara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ, operacije na području Mostara izvedene su u tri faze. U prvoj fazi nakon dolaska jačih snaga 8. korpusa na to područje, neprijatelj je do 6. februara 1945. odbačen na njegove polazne položaje za napad koji su se nalazili na liniji Široki Brijeg–južna ivica Mostarskog blata–Mostar–Nevesinje. U drugoj fazi završeni su prebacivanje i prikupljanje 19. divizije (komandant pukovnik Stanko Parmač, politički komesar potpukovnik Petar Babić) i 26. divizije (komandant pukovnik Božo Božović, politički komesar potpukovnik Dušan Korać), dijelova 1. tenkovske brigade i Artiljerijske brigade na prostor Vrgorac–Vitina–Grude–Posušje. Istovremeno je i 29. divizija izvršila sve pripreme za sadejstvo s jedinicama 8. korpusa na mostarskom području. U ovoj fazi zauzet je 7. februara 1945. Široki Brijeg, jedno od najjačih ustaških uporišta u Hercegovini, poslije veoma žestokih i ogorčenih borbi, često vođenih prsa u prsa. Potom su do 12. februara 1945. oslobođena sva mjesta u dolini Neretve i oko Mostara. U trećoj i posljednjoj fazi oslobođeni su 14. februara 1945. Mostar i Nevesinje. Time je južna Hercegovina oslobođena u cjelini.

[165] Ovo je Titov odgovor na zahtjev Jadranske komisije od 28. januara 1945. upućen Vrhovnom štabu NOV i POJ za dodjelu 10 kamiona iz Baze NOVJ u Bariju za transport robe (A–VII, k. 30, reg. br. 1–76/1). Taj zahtjev (upućen depešom) prispio je u Vrhovni štab 29. januara 1945. Tog istog dana Pozadinsko odjeljenje Vrhovnog štaba odgovorilo je depešom sljedeće sadržine: »Za Jadransku komisiju. Odobravamo za vaše potrebe 10 kamiona po tri tone. Javite Bazi Bari« (A–VII, k. 30, reg. br. 1–2/2). Međutim, ovim naknadnim odgovorom vrhovnog komandanta to prvobitno odobrenje je poništeno.

[166] Ovom depešom Tito je odgovorio na traženje šefa Vojne misije NOVJ u Londonu general-majora Velebita od 28. januara 1945. da se dostave imena članova Vojne misije NOVJ pošto su Francuzi odredili da šef njihove vojne misije u Jugoslaviji bude general Depejrone.

Pregovori s francuskom vladom preko francuskog vojnog atašea u Londonu generala Filipoa o razmjeni vojnih misija između Francuske i nove Jugoslavije počeli su početkom 1945. Ovim Titovim odgovorom pregovori o sastavu Vojne misije NOVJ su ušli u završnu fazu.

[167] Povod za naređenje ove vrste je svakako bio izvještaj Odjeljenja zaštite naroda

(Ozne) o nedostacima pri upućivanju pošte savezničkim avionima, pa je u vezi s tim i Tito preduzeo odgovarajuće mjere. Tako je ovo njegovo naređenje upućeno depešom Štabu 2. korpusa NOVJ, a razaslato je i svim ostalim glavnim štabovima i štabovima 1, 2. i 3. armije i 5. i 8. korpusa NOVJ. Priređivač se odlučio na objavljivanje depeše upućene Štabu 2. korpusa jer original naređenja nije pronađen.

168 Kada je Tito izdao ovu direktivu 4. udarni korpus NOVJ (komandant potpukovnik Miloš Šumonja, politički komesar pukovnik Vjećeslav Holjevac) dejstvovao je na području Banije i Korduna i u dolini Une. Tada je u svome sastavu imao 7, 8. i 34. diviziju, Unsku operativnu grupu brigada (1. i 2. muslimansku brigadu), Omladinsku dopunsku brigadu, Artiljerijsku brigadu i 4 NOP odreda s 22 700 boraca i rukovodilaca, od toga 430 žena. Vojna oblast 4. korpusa imala je sedam vojnih područja s više komandi mjesta i teritorijalnih jedinica s ukupno 6793 borca i rukovodioca. Tako je u operativnim i teritorijalnim jedinicama bilo ukupno 29 493 borca i rukovodioca u januaru 1945.

169 Jedanaesti udarni korpus NOVJ tada je u svom sastavu imao 13, 35. i 43. udarnu diviziju i Artiljerijski divizion s 10 956 boraca i rukovodilaca, od čega 312 žena. Vojna oblast 11. korpusa imala je sedam vojnih područja i dvije komande grada s oko 4000 boraca i rukovodilaca. Komandant korpusa je bio general-major Mićun Šakić, a politički komesar pukovnik Šime Balen. Korpus je dejstvovao na području Gorskog Kotara, Like i Istre.

170 Ovaj zaključak Tito je izveo na osnovu redovnih izvještaja i depeša koje je Glavni štab NOV i PO Hrvatske upućivao u januaru 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ.

171 Politički razlozi koje Tito navodi u ovoj direktivi jesu prije svega situacija koja je nastala poslije izjave kralja Petra II od 11. januara 1945. o nepriznavanju nekih odredaba Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić; Titova ocjena da se u toj situaciji prvenstveno, kao i do tada, na bojnom polju, u borbi protiv okupatora i njegovih slugu, rješava sudbina nove Jugoslavije; neophodnost ispoljavanja još većeg uticaja NOP-a; blizak kraj fašizma itd.

172 U vezi s ovom Titovom direktivom Glavni štab NOV i PO Hrvatske odgovorio je 2. februara 1945. depešom sljedeće sadržine: »Primili opomenu za aktiviranje jedinica IV i XI korpusa. XI korpus u teškoj situaciji zbog ishrane. Snježne vijavice potpuno onemogućile dotur hrane. Jedinice stalno čiste komunikacije. Aktivirat ćemo IV korpus« (A–VII, k. 119/4, reg. br. 1–2).

173 Ovo je odgovor vrhovnog komandanta Tita na depešu Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 3. januara 1945: »Molimo objašnjenje da li VI i X korpus ostaju vezani za nas u organizacijskom, personalnom i nastavnom pogledu, ili to sve prelazi na III armiju« (A–VII, k. 119/4, reg. br. 1–2/2). Kada je Tito izdao ovo naređenje 6. udarni korpus NOVJ dejstvovao je u Slavoniji i Podravini, dok se 10. udarni korpus NOVJ (»Zagrebački«) sa svojim jedinicama nalazio na širem području Koprivnica–Bjelovar–planina Kalnik.

174 General-major Josip Škorpik bio je tada drugi pomoćnik načelnika Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske. Zbog loših vremenskih prilika i rđavog stanja piste na aerodromu u Glini, Škorpik je najvjerovatnije odletio za Vrhovni štab s aerodroma Udbine oko 10. februara 1945.

175 Odnosi se na 1. dopunsku brigadu Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Formiranje brigade je počelo 12, a završeno 22. januara 1945. Na dan 28. februara 1945. u sastavu brigade, koja se tada nalazila u Novom Sadu, bilo je 6642 borca i rukovodioca. Iz ove brigade vršena je popuna jedinica 1. i 2. armije NOVJ. Brigada je rasformirana u drugoj polovini juna 1945. i tada je preostalo ljudstvo upućeno u Vršac, u sastav 3. dopunske brigade Grupe dopunskih brigada.

176 Za Bijeljinu su se tada vodile ogorčene borbe, pošto je Tito svojom direktivom od 23. januara 1945. zahtijevao da se Bijeljina, jako neprijateljevo uporište u trouglu rijeka Save i Drine, zauzme. Napad na Bijeljinu je počeo 27. januara 1945. Međutim, 17. i 28. divizija 2. armije NOVJ nisu uspjele da je zauzmu. Zato je Štab armije u svojim depešama od 28. i 30. januara tražio da se bombarduju određeni ciljevi u Bijeljini, na

osnovu čega je i uslijedilo ovo Titovo naređenje 10. gardijskoj jurišnoj diviziji Vazduhoplovne grupe »Vitruk« za bombardovanje pomenutih ciljeva.

177 U vezi s ovim Titovim zahtjevom Štab 2. armije NOVJ je istog dana (31. januara 1945) dostavio izvještaj: »Ljubo [Vučković] javlja. Avijacija odlično tuče grad, ali dosad nije tukla nepr[ijateljske] spoljne odbrambene položaje, što bi nam pomoglo« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–88/4). U izvještaju Štaba 10. jurišne divizije Vazduhoplovne grupe »Vitruk« od 31. januara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ piše: »1) Avijaciona grupa ,Vitruk' u toku 31. I 1945. vršila je zadatak [dobijen] od vrhovnog komandanta NOV i POJ.

68 IL-2 u grupama od 2–6 aviona izvršili su 105 uspješnih borbenih letova.

Bombardiranjem i mitraljiranjem uništila neprijateljsku kolonu sastavljenu od žive sile, oko 100 automobila i kola po drumu od Nove Kasabe do Drinjače, prikupljanje žive sile i tehnike neprijatelja u rejonima Dolgi Dol, Jasen (kota 693), Muslimanska Kastela, centar Bijeljine i park u Bijeljini« (*Zbornik NOR*, tom X, knj. 1, dok. br. 222).

178 Ovo je Titova zamjerka na depešu Štaba 2. armije od 30. januara 1945. u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »Po sadašnjem toku operacija može se pretpostaviti da će nepr[ijatelj] ipak uspjeti da prodre do Zvornika. Time bi za izvjesno vrijeme bila prekinuta naša veza sa Srbijom i spriječeno snabdijevanje otuda. Ako nastupi takva situacija, moraćemo, već radi same ishrane, baciti bar dvije divizije u Posavinu« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–83/4).

179 U vezi s ovim dijelom direktive za dejstva kod Zvornika Štab 2. armije odgovorio je 31. januara 1945. Titu: »Potpuno je tačno da imamo dovoljno snaga i sredstava da zadržimo i odbacimo nepr[ijatelja] od Zvornika, naročito otkad mu je, izbijanjem na Drinu, desni bok potpuno otkriven. Tako smo i postavili zadatak pred Štab Četrnaestog korpusa. Ali s obzirom na dosadašnji tok operacija na tom pravcu, gdje smo i pored odličnih položaja i obezbjeđenja nadmoćnosti, mada sporo, ipak odstupali – morali smo Vas izvijestiti o onakvoj mogućnosti« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–91/4).

U posljednjoj rečenici ove depeše Štab 2. armije je mislio na depešu od 30. januara 1945. iznijetu u prethodnoj napomeni.

180 Štab 2. armije u vezi s ovim naređenjem dostavio je (depešom od 31. januara 1945) sljedeći izvještaj: »Avion koji je danas pao pronađen osam km od Loznice. Oba avijatičara živa u Loznici. Na avionu oštećeni samo točkovi« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–91/4).

181 Ovo je zahtjev vrhovnog komandanta na depešu Štaba 2. armije od 31. januara 1945. u kojoj su navedeni podaci da su četiri aviona neutvrđene pripadnosti bombardovali u 12,30 časova položaje jedinica 2. armije kod Crvenih stijena i sela Papraće (A–VII, k. 274, reg. br. 6–90/4).

182 Štab 2. armije dostavio je izvještaj depešom 1. februara 1945. kojom je obavijestio vrhovnog komandanta da se radi o selu Paprači i Crvenim stijenama južno od sela Korijen; da su na Crvenim stijenama isturena obezbjeđenja na desnom krilu Armije i da u vezi s tim treba »korigovati orijentaciju aviona« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–92/4).

183 Riječ je o Titovom (i Herte Haas) sinu Aleksandru – Miši, koga je u to vrijeme čuvala jedna povjerljiva osoba (žena) sa stanom u jugoistočnom dijelu Zagreba zvanom Pešćenica. Miša je tada izvučen iz Zagreba i sklonjen u Topusko, na oslobođenu teritoriju, gdje se Krajačić starao o njemu do oslobođenja Zagreba.

184 Misli se na sporazum koji je Tito sklopio 19. januara 1945. s predstavnicima vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju o upućivanju pomoći Jugoslaviji od Saveznika. Više o tom sporazumu vid. na str. 109 u Prilozima.

185 Ovo je Titov odgovor na pitanje Glavnog štaba Hrvatske o modalitetima postignutog sporazuma.

186 Ovo je Titov odgovor na dvije depeše primljene od general-majora Velebita – jedne od 28, a druge od 31. januara 1945.

U prvoj depeši Velebit je obavijestio Tita »da bi kralj pristao na regentstvo u slučaju da Vi od toga traženja ne odustajete, ali sam hoće da imenuje regentstvo s kojim bi se Vi složili«. Pored toga, Velebit je u istoj depeši zatražio od Tita predloge »za lica koja bi došla u obzir kao regenti«, izvještavajući ga pri tom da kralj ne želi Aleksandra Belića. Velebit je takođe zatražio pristanak od Tita da Milan Grol i Boža Marković uđu u vladu.

U drugoj depeši Velebit je javio da je general Dušan Simović bio u audijenciji kod kralja 31. januara 1945; da je kralj izrazio želju da regenti budu general Dušan Simović, dr Josip Smodlaka i inž. Dušan Sernec; da bi kralj pristao da umjesto Smodlake jedan od kraljevskih namjesnika bude dr Ante Mandić i da je za akademika Belića izrazio neslaganje s obzirom na njegovo jevrejsko poreklo (po Sporazumu regenti su morali biti jedan srpskog, drugi hrvatskog, a treći slovenačkog porijekla). Osim toga, kralj je predviđao kao drugu garnituru za regente beogradskog mitropolita Ljubu Tomašića, zatim Ljubu Leontića i Josipa Vidmara.

Svi ti predlozi su odudarali od već načelno postignutog sporazuma, pa je zbog toga Tito na ovaj način reagovao, jer je u jednom momentu za kandidata bio predložen štaviše i dr Juraj Šutej, poznati protivnik NOP-a.

187 Misli se na Šubašićev dolazak u Beograd radi definitivnog utvrđivanja kandidata za kraljevske namjesnike. Šubašić je, međutim, u Beograd došao tek 16. februara 1945.

188 Dr Josip Smodlaka, povjerenik za spoljne poslove NKOJ-a, sam je izjavio da ne želi tu funkciju. Smodlaka je o tome kasnije zapisao: »Ja ne želim da dođem na to mjesto, jer nikako ne bih htio da polažem zakletvu kralju. Ali odluka je o tome bila u rukama Maršala. Pošto me nije pitao da li bih se ja primio tog položaja, zaključujem da nisam u njegovoj kombinaciji, i to me umiruje.«

189 Ovo je Titov odgovor na predlog general-majora Velebita, od 25. januara 1945. da uputi pozdravni telegram banketu koji organizuje Zlatko Baloković, violinista svjetskog glasa i Amerikanac jugoslovenskog porijekla. Banket je organiziran radi prikupljanja 500 000 dolara od uglednih Amerikanaca jugoslovenskog porijekla kao pomoć novoj Jugoslaviji za nabavku materijala i plaćanje usluga za prevoz prikupljene pomoći u naturi i materijalu. Prema Velebitovom predlogu, trebalo je da telegram pročita Sava Kosanović, ministar u Šubašićevoj vladi. Više o tom pozdravu vid. na str. 113.

190 Štab 2. armije obavijestio je 3. februara 1945. vrhovnog komandanta da nije stigao da obustavi noćni napad na Bijeljinu 2. februara 1945; da su borbe bile veoma oštre; da su jedinice Armije upale u sjeverni dio grada, ali da se nisu mogle održati (A–VII, k. 274, reg. br. 6–97/4).

191 U vezi s ovom Titovom opaskom Štab 2. armije je u svojoj depeši od 2. februara 1945. izvijestio da artiljerija 2. armije uspješno dejstvuje sa obje strane Drine, kao i jedinice 22. udarne (srpske) divizije i da je time onemogućeno korišćenje druma (A–VII, k. 274, reg. br. 6–94/4).

192 Štab 2. armije je na ovu direktivu maršala Tita odgovorio depešom istoga dana, tj. 2. februara 1945, u kojoj je saopštio da nije u mogućnosti da pojača zvorničku grupaciju i istovremeno bude ofanzivan zapadno i sjeverozapadno od Tuzle; da ni do tada na pravcu Zvornika nisu nedostajale snage nego »umenje da se pravilno upotrebe«; da je »u svim ovim borbama naročito došlo do izražaja neiskustvo novih rukovodilaca«; da će prema planu 2. armije Bijeljinu napadati i držati u blokadi 28. divizija; da će se na pravcu Vlasenica – Drinjača angažovati 17, 25, 27, 38. i dijelovi 45. divizije; da će se dvije brigade 45. divizije prebaciti u Posavinu radi ojačanja fronta Brčko – Gračanica i da će ostale snage zatvarati pravac Zvornik – Vlasenica (A–VII, k. 274, reg. br. 6–96/4).

S ovim planom Štaba 2. armije, Tito se složio 3. februara (vid. str. 57).

193 Ovo je ujedno Titovo naređenje i odgovor na depešu Štaba 2. armije NOVJ od 1. februara 1945. za preduzimanje opšteg protivnapada na sektoru Drinjače i ponovno ovladavanje linijom Lešanj – Kostijerevo. Tada se na tome dijelu fronta od Zvornika prema Vlasenici nalazila ojačana njemačka 22. pješadijska divizija, čija je namjera bila da se po svaku cijenu probije prema Bijeljini i Brčkom i tamo se spoji s njemačkim

snagama u trouglu Save i Drine, u Semberiji. Međutim, jedinice 2. armije u ovome nisu uspjele. Trećeg februara 1945. Štab 2. armije je izvijestio depešom Vrhovni štab da je neprijatelj 2. februara 1945. produžio »energično nadiranje ka Zvorniku« i da je poslije teških borbi, u kojima su neki položaji prelazili po nekoliko puta iz ruku u ruke, neprijatelj uspio da se probije do Zvornika (A–VII, k. 274, reg. br. 6–98/4).

194 Italijanska partizanska Divizija »Garibaldi« formirana je 2. decembra 1943. u sastavu 2. udarnog korpusa NOVJ od ljudstva italijanske Divizije »Venecija«, dijelova Divizije »Taurinense« i drugih italijanskih jedinica koje su prešle na stranu Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije poslije kapitulacije Italije 8. septembra 1943. Divizija »Garibaldi« je tada u svome sastavu imala četiri brigade: 1, 2, 3. i 4. a njene jedinice su mahom bile pridavane drugim divizijama 2. korpusa. Nije se moglo ustanoviti o kakvom se to lošem postupku radilo, pošto su te italijanske partizanske jedinice u okviru NOVJ, prema izvještajima 2. korpusa odnosno njegovih divizija, tretirane na isti način kao i jedinice NOVJ. Divizija »Garibaldi« se od 1. do 6. marta 1945. prikupila u rejonu Dubrovnika, odakle je prebačena, s cjelokupnom spremom i naoružanjem, u Bari, a zatim u Monopoli, pa na Siciliju, gdje je, kao posadna jedinica, ostala do kraja drugog svjetskog rata.

195 Ovo je Titov odgovor na depešu general-majora Vladimira Popovića, šefa Vojne misije NOVJ u Sofiji i delegata CKKPJ, od 2. februara 1945. kojom je on obavijestio Tita da Ivan Karaivanov polazi iz Sofije za Beograd, da je »dobar naš prijatelj« i da želi da se sastane s Titom. Međutim, nije se moglo utvrditi kada je Karaivanov došao u Beograd i o čemu je vođen razgovor.

196 Glavni grad Poljske Varšavu oslobodile su jedinice 1. poljske armije i 1. bjeloruskog fronta Crvene armije 17. januara 1945. poslije prelaska u ofanzivu i forsiranja Visle 14. januara.

197 Na ovu čestitku predsjednika NKOJ-a maršala Tita predsjednik Poljske privremene vlade Edvard Osupka-Moravski, kome je mandat za sastav vlade povjerio 2. januara 1945. Boleslav Bjerut, predsjednik Nacionalnog vijeća Poljske, odgovorio je istoga dana, tj. 2. februara 1945. telegramom sljedeće sadržine: »Zahvaljujem Vam u ime poljskog naroda na srdačnim željama i čestitkama povodom oslobođenja Varšave. Poljski narod s divljenjem posmatra herojsku borbu jugoslovenskih naroda, koju Vi predvodite. Ja iz sveg srca želim Jugoslaviji da što brže bude oslobođena od njemačkih fašističkih osvajača« („Политика", 3. februar 1945).

198 Prastari običaj je u primorskim gradovima da se pojedini sveci uzimaju kao zaštitnici grada ili naselja. Tako se sveti Vlaho svetkuje svakog februara u Dubrovniku kao praznik slobode. Međutim, kako je Dubrovnik po završetku aprilskog rata 1941. pripao fašističkoj Italiji, a kasnije, poslije kapitulacije Italije 8. septembra 1943, bio okupiran od strane njemačkih jedinica, ovaj dubrovački praznik u oslobođenom Dubrovniku proslavljao se početkom februara 1945; Dubrovnik je oslobođen 18. oktobra 1944.

199 Ovo je Titov odgovor na depešu Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 3. februara 1945. godine: »Baza Bari saopštava da možemo dobiti od Saveznika američke topove. [Potpukovnik] Mur [šef britanske vojne misije pri Glavnom štabu Slovenije] kaže da to zavisi od V[rhovnog] š[taba]. Ako nam ih on odredi, mi imamo mogućnosti preko Hrvatske dobiti ih ovamo. To bi bilo za nas od ogromne važnosti. Bez topova ne možemo izvršiti nikakvu ofanzivnu akciju zbog jakih utvrđenja. Kveder, Kidrič«. Inače, za snabdijevanje svojih jedinica Glavni štab Slovenije imao je organizovanu svoju bazu za prijem materijala od Saveznika u Biogradu na moru, odakle se je materijal dopremao preko slobodne teritorije u Hrvatskoj (koridorom) do slobodne teritorije na području Glavnog štaba Slovenije (vid. nap. 309).

200 Ratko Pavlović Ćićko, komandant 2. južnomoravskog NOP odreda, poginuo je u borbi protiv bugarskih okupatorskih jedinica kod Strežimirovaca, 25/26. aprila 1943, gdje je i pokopan na Strežimirovačkoj ledini. Odatle mu je tijelo preneto 24. decembra 1944. na Trnsko groblje, da bi konačno bio svečano sahranjen u centru Prokuplja, 28. februara 1945.

[201] Ovo je Titov odgovor na dostavljeni plan dejstava Štaba 2. armije NOVJ od 2. februara 1945, a u vezi s njegovom direktivom od istog dana. Više o Titovoj direktivi vid. na str. 54, a o planu Štaba 2. armije NOVJ u nap. 192.

[202] Tito je ovim upozorio Štab Mornarice NOVJ na potrebu korektnog odnosa poslije potpisivanja sporazuma 17. januara 1945. sa Saveznicima o korišćenju pomorskih luka na jugoslovenskom dijelu Jadrana i aerodroma u širem rejonu Zadra. Prije potpisivanja tih sporazuma dolazilo je do zaoštravanja odnosa i prepiske između Tita i Čerčila, britanskog predsednika vlade (vid. tom 25). Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab Mornarice NOVJ prenio je ovo Titovo naređenje 4. februara 1945. Komandi 2. obalskog sektora, u čijoj se nadležnosti nalazila zadarska luka (vid. A–VII, k. 2076, reg. br. 8–105/1).

[203] Odnosi se na Vojnu upravu za Banat, Bačku i Baranju (nazivali su je i Vojna uprava za Vojvodinu), koja je ukinuta Titovim naređenjem od 27. januara 1945 (vid. str. 38).

[204] Ovo je Titova reakcija na vijest londonskog radija od 3. februara 1945. da je kralj Petar II potpisao ukaz kojim je za regente imenovao generala Dušana Simovića, dr Juraja Šuteja i inž. Dušana Serneca. Zbog toga je Tito odmah poslao ovaj telegram general-majoru Vladimiru Velebitu, pošto su već ranije bili usaglašeni stavovi u vezi s imenovanjem Šuteja, s čijom se kandidaturom Tito nije mogao složiti s obzirom na neprijateljski stav Šuteja prema NOP-u. (vid. str. 53). U vezi s tom radio-viješću Tito je još jednom u toku dana intervenisao kod Velebita (vid. str. 59).

[205] Ovo je bila druga uzastopna Titova depeša u toku dana upućena Velebitu u vezi s vijestima londonskog radija o imenovanju Šuteja za jednog od kraljevskih namjesnika (vid. str. 59). Međutim, ta vijest londonskog radija prenijeta je na osnovu izvještaja telegrafske agencije »Rojter«, čiji su novinari te podatke primili od kraljeve tašte kraljice Aspazije. Međutim, vijest nije bila tačna, već se željelo da se time ispita Titov stav. Ali, kao što se vidi, Tito je zadržao energičan stav u pitanju izbora regenata i od njega nije odstupao.

[206] Postupajući po ovom Titovom naređenju Štab 8. udarnog korpusa NOVJ (komandant general-major Petar Drapšin, politički komesar pukovnik Boško Šiljegović) izvijestio je 4. februara 1945. Vrhovni štab NOV i POJ o grupisanju 9. udarne divizije prema Mostaru i Širokom Brijegu i gotovosti za protivnapad 19. i 26. udarne divizije.

[207] Štab 8. udarnog korpusa NOVJ, postupajući po ovom Titovom naređenju, izvijestio je 6. februara 1945. Vrhovni štab o načinu prebacivanja 19. i 26. udarne (dalmatinske) divizije i njihovom grupisanju na širem prostoru Vrgorac–Ljubuški.

[208] Misli se na depešu Štaba 8. udarnog korpusa NOVJ od 4. februara 1945. upućenu Vrhovnom štabu u kojoj se govori o grupisanju jedinica 8. korpusa na širem području Mostara radi prelaska u protivnapad.

[209] O pitanju prekomorskih brigada Tito je odgovorio 7. januara 1945. Glavnom štabu NOV i PO Slovenije (komandant general-major Dušan Kveder, politički komesar Boris Kidrič) da se ljudsvo 5. prekomorske brigade zadrži u 8. korpusu pa se na to naređenje i odnosi ova Titova primjedba. Međutim, Glavni štab NOV i PO Slovenije i pored toga ponovo je intervenisao 5. februara 1945. sljedećom depešom: »Molimo odgovor na našu depešu od 26. I o prekomorskoj brigadi u Splitu. Ovo je za nas vrlo hitno« (A–VII, k. 29, reg. br. 2–31/1). Izgleda da Vrhovni štab nije odgovorio na depešu od 26. januara 1945. smatrajući da je i dalje na snazi Titovo naređenje od 7. januara 1945. Zbog toga, kada je primljena ova urgencija od 5. februara, Tito je odgovorio ovim naređenjem (o ovoj brigadi vid. u tomu 27, nap. 25).

[210] Misli se na dalji razvoj operacija NOVJ za konačno oslobođenje zemlje. Tito je očekivao u vezi s tim da će neprijatelj preduzeti opsežne mjere da spriječi ofanzivna dejstva NOVJ prema sjeverozapadnim krajevima zemlje, pa je stoga očekivao i veće grupisanje neprijateljskih snaga na tom području. Zbog toga je donio ovu odluku, jer

bi se stvaranjem jačih snaga na području Slovenije izazvala reakcija neprijatelja i jedinice Glavnog štaba Slovenije izložile nepotrebnim gubicima.

[211] Misli se na formiranje 4. armije JA. Ovu svoju odluku Tito je realizovao 2. marta 1945. donošenjem naredbe o formiranju 4. armije od 7, 8. i 11. udarnog korpusa NOVJ. Više o tome vid. u tomu 27, str. 10.

[212] Štab 2. korpusa primio je ovu Titovu depešu 6. februara 1945. i odmah je sutradan 7. februara dostavio izvještaj: »Poslije oslobođenja Čapljine i Ljubuškog angažovali smo glavninu 29. divizije prema neprijateljskim uporištima južno i jugoistočno od Mostara u cilju sadejstva sa jedinicama VIII korpusa koje napadaju pravcem Široki Brijeg–Mostar. V. Šegrt je prethodno imao sastanak sa P. Drapšinom i dogovorili su se o sadejstvu. Dvadeset deveta divizija dijelom je angažovana prema Nevesinju i Konjicu«. (A–VII, k. 396, reg. br. 11–78/1).
Devetog februara Štab 2. korpusa je depešom ponovo obavijestio Vrhovni štab da »29. divizija sadejstvuje prema utvrđenom planu s jedinicama VIII korpusa i vrši pritisak na utvrđeno neprijateljsko uporište Nevesinje« (A–VII, k. 396, reg. br. 11–79/1).

[213] Odnosi se na ojačanu njemačku 22. pješadijsku diviziju.

[214] Štab 2. udarnog korpusa NOVJ postupajući po ovom Titovom naređenju izvijestio je depešom 9. februara 1945. Vrhovni štab da 37. udarna divizija vrši pritisak prema Višegradu i da do tada ima 150 boraca izbačenih iz stroja (A–VII, k. 396, reg. br. 11–79/1). Tito je istovjetnu direktivu uputio i Štabu 3. korpusa.

[215] Misli se na 5. prekomorsku brigadu. Vrhovni komandant je ovim naređenjem ponovo (vid. str. 60) upozorio Štab 8. korpusa o ostajanju ove brigade pod njegovom neposrednom komandom zbog stalnih intervencija Glavnog štaba NOV i PO Slovenije za upućivanje Slovenaca iz prekomorskih brigada u Sloveniju radi popune i formiranja novih jedinica (vid. tom 27, nap. 25).

[216] Mjesec dana kasnije (5. marta 1945) Tito je naredio Štabu 4. armije JA da 5. prekomorsku brigadu uvodi u lakše borbe kako bi se krajem aprila, kao borbeno sposobna jedinica, uputila Glavnom štabu NOV i PO Slovenije (vid. tom 27, str. 19).

[217] Štab 8. udarnog korpusa NOVJ svojom depešom od 7. februara 1945. izvijestio je vrhovnog komandanta da su njegove jedinice u sadejstvu s 29. divizijom preduzele 6. februara mostarsku operaciju napadom na okolna uporišta s težištem na zauzimanje Širokog Brijega kao glavnog neprijateljevog bastiona u organizovanju odbrane Mostara. Borbe koje su se potom zametnule bile su veoma teške i ogorčene, često prsa u prsa, a naročito u Širokom Brijegu, gdje je osvajana zgrada po zgrada, dok to mjesto nije zauzeto 7. februara. Ta dejstva jedinica 8. korpusa i 29. divizije završena su uspješno 14. februara oslobođenjem Mostara i mjesta u njegovom širem rejonu i u dolini Neretve, čime je realizovana ova Titova direktiva. Više o tome vid. na str. 89.

[218] Ovo je najverovatnije Titov odgovor na depešu general-majora Velebita od 22. januara 1945, u kojoj je on javio da se Šutej boji povratka u zemlju »jer misli da ćemo ga zatvoriti«. Kako je tada ponovo bila lansirana vijest o imenovanju Šuteja za jednog od kraljevskih namjesnika, čemu se Tito energično suprotstavio, pa je ovom depešom vjerovatno želio razuvjeriti Šuteja i ostale da NKOJ ima rđavu namjeru.

[219] Riječ je o cirkularnom pismu CKKPJ od 14. januara 1945. upućenom svim centralnim, pokrajinskim, oblasnim i divizijskim komitetima o zadacima i reorganizaciji partijske organizacije i Saveza komunističke omladine u vojsci (vid. str. 3).

[220] Pukovnik Savo Drljević je 8. februara 1945. naredbama vrhovnog komandanta postavljen za komandanta Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju i ujedno komandanta Vojne uprave za to područje. Zbog toga je i opozvan s dužnosti načelnika Štaba 1. armije. Umjesto njega je postavljen general-major Milutin Morača, komandant 5. divizije 1. armije NOVJ (vid. str. 63).

[221] Prema izjavi dr Dragiše Ivanovića, profesora Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu, u to vrijeme pukovnika i političkog komesara Štaba Mornarice NOVJ, do nesporazuma je dolazilo zbog toga što Štab Mornarice NOVJ uopšte nije primio nikakve

tekstove sporazuma sklopljenih između Tita i Saveznika u vezi s korišćenjem aerodroma u rejonu Zadra i pomorskih luka u Splitu, Šibeniku i Zadru, pa je bilo normalno da se bez odgovarajućih zvaničnih akata nije moglo udovoljiti zahtjevima Saveznika. Više o tim sporazumima vid. u tomu 25, str. 195 i 243.

222 General-major Ljubodrag Đurić, komandant grada Beograda, stigao je tih dana u Štab Mornarice NOVJ koji se nalazio u Splitu. Đurić je zatražio podatke od Štaba Mornarice o tome zbog čega se ne izvršavaju Titova naređenja u vezi sa sklopljenim sporazumima. Međutim, Štab Mornarice NOVJ je obavijestio generala Đurića da nije primio nikakve tekstove sporazuma o kojima ih je Tito informisao i 29. januara 1945 (vid. str. 44), pa da zbog toga i nisu bili u mogućnosti da odgovore zahtjevima Saveznika. Nije se moglo utvrditi zašto kopije tih sporazuma nisu pravovremeno dostavljene. General Đurić se vratio u Beograd s tako dobijenim podacima od Štaba Mornarice. Tek iz nekih drugih izvještaja Štaba Mornarice može se razabrati da su kopije tih sporazuma primljene. Međutim, svi problemi su rešeni u kontaktu s generalom Đurićem, ličnim Titovim izaslanikom.

223 Ovo je Titovo naređenje pukovniku Peru Popivodi, komandantu 22. udarne divizije. Šesta srpska brigada 2. proleterske divizije dobila je direktno naređenje od Vrhovnog štaba da se postavi sjeverno od Malog Zvornika, na desnoj obali Drine radi obezbjeđenja njene obale. Vrhovni štab NOV i POJ obavijestio je Štab 2. armije svojom depešom od 6. februara 1945. u 11,45 časova o zadacima 6. srpske brigade i 22. udarne divizije. Prema toj depeši, pored pomenutih zadataka koje je dobila 6. srpska brigada, 22. udarna divizija imala je zadatak da se grupiše na prostoru Mali Zvornik – Ljubovija radi odbrane Drine na tome dijelu fronta i radi sprječavanja saobraćaja neprijatelju na cesti Drinjača – Zvornik. Tim aktom su i sve jedinice na desnoj obali Drine stavljene pod komandu 22. udarne divizije (A–VII, k. 41, reg. br. 3–3/1).

224 Delegacija u Rimu, prvo međunarodno priznato diplomatsko predstavništvo nove Jugoslavije ustanovljeno na osnovu sporazuma Tito – Šubašić, počela je da radi 17. novembra 1944. Bila je akreditovana pri savezničkom Savjetodavnom vijeću za Italiju (ranije nazivanom Mediteranska komisija), u kome su se, pored jugoslovenske, nalazile još delegacije Velike Britanije, SAD, SSSR-a, Francuske i Grčke. Vijeće je bilo nadležno da o nevojnim pitanjima daje savjete savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju u to vrijeme generalu ser Henri Mejtlendu Vilsonu.

225 Misli se na dio zlata od ukupno 166 sanduka koji su 13/14. aprila 1941. prebačeni avionima iz Beograda u Nikšić za vrijeme aprilskog rata 1941. Od navedene količine, 90 sanduka prebačeno je 16. aprila 1941. na Cetinje. Kada su Italijani ušli u Cetinje, Privremeni administrativni crnogorski komitet, formiran 17. aprila 1941. od crnogorskih kvislinga, prebacio je 50 sanduka zlata u trezore Narodne banke u Cetinju, dok je 40 sanduka uputio u Herceg-Novi, gdje su ih uz put zaplijenili Italijani, koje su poslije rata vratili.

226 To je saveznička institucija sa sjedištem u Rimu. Predsjednik komisije je po funkciji saveznički vrhovni komandant na Sredozemlju, dok je funkciju izvršnog organa vršio glavni komesar američki kontraadmiral Stoun. Zadatak komisije je bio da nadzire ispunjavanje uslova primirja od strane italijanske vlade.

227 Misli se na govor predsjednika britanske vlade Vinstona Čerčila u Donjem domu 18. januara 1945. U tome govoru, u dijelu posvećenom Jugoslaviji, Čerčil se nedvosmisleno opredijelio za poštovanje Beogradskog sporazuma Tito – Šubašić od 1. novembra 1944. Tom prilikom je Čerčil, pored ostalog, istakao da će britanska vlada priznati jedinstvenu vladu čak i u slučaju da kralj ne prenese svoju vlast na namjesnike (regente).

228 Zbog razvoja događaja i depeša primljenih od Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, Tito je opozvao ovaj poziv upućen Šubašiću da dođe u zemlju. Međutim, pošto se direktno upoznao sa svim zakulisnim potezima kralja i reakcionarnih krugova oko kralja, Tito je revidirao svoj stav i kategorički se založio za dolazak kraljevske vlade u zemlju, bez regenata, oslanjajući se na Čerčilov govor u Donjem

domu od 18. januara 1945. Zbog toga je u toku 6. februara 1945. uputio i treću depešu Velebitu u London (vid. str. 65).

[229] Ovo je Titov odgovor na Velebitovu depešu od 4. februara 1945. U toj depeši Velebit je obavijestio Tita o kraljevim mahinacijama u vezi s imenovanjem kraljevskih namjesnika. S tim i sadržajem Velebitove depeše Tito je upoznao i povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a dr Josipa Smodlaku. Međutim, Tito je našao za potrebno da odmah poslije ove depeše uputi još jednu depešu Velebitu u kojoj mu je dao instrukcije za zauzimanje odgovarajućih stavova (vid. str. 64–65). Takođe je uputio depešu i Šubašiću zahtijevajući od njega da odmah krene u zemlju (vid. str. 64).

[230] S ovim je Tito izmijenio svoje prvobitno mišljenje o pozivu kraljevskoj vladi da dođe u zemlju, što je prenio i lično Šubašiću. Time je Tito nastojao da se striktnim sprovođenjem Beogradskog sporazuma obezbijedi i priznanje od strane velikih sila, čime bi u stvari bila dobijena politička bitka s kraljem i reakcionarnim krugovima na Zapadu (vid. str. 64).

[231] Nije se moglo utvrditi s kojim je to ljudima Tito vodio razgovor. Ali ovaj Titov stav je bio kategoričan, čime je opozvana druga depeša upućena Velebitu u London 6. februara 1945 (vid. str. 65).

[232] Misli se na malodušnost Save Kosanovića i njegovu popustljivost prema kralju u pogledu izbora kraljevskih namjesnika i uopšte na njegovo držanje u pitanju sprovođenja Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić od 1. novembra 1945. Sava Kosanović, ministar u kraljevskoj vladi, čak je u jednom momentu sugerisao da vlada demisionira, što bi imalo nesagledive političke reperkusije. To je u stvari išlo naruku pokušajima kralja i reakcionarnih krugova oko njega da dezavuiše Beogradski sporazum. Kosanović je, sem toga, imao namjeru da i sam podnese ostavku, dok je u izboru kraljevskih namjesnika išao na kompromis koji nije bio u skladu s Titovim stavovima. Ali on to nije činio kao protivnik NOP-a, već kao čovjek koji se nije najbolje snašao u jednoj delikatnoj i kritičnoj situaciji.

[233] Ovaj stav je bio definitivan Titov pogled na cjelokupno rješavanje problema koji su gotovo dva mjeseca vještački stvarali reakcionarni krugovi okupljeni oko kralja. Oni su na taj način željeli da dobiju u vremenu.

[234] Misli se na Čerčilov govor u Donjem domu od 18. januara 1945 (vid. nap. 24).

[235] Tito je u skladu s ovim svojim mišljenjem time potvrdio poziv upućen Šubašiću 6. februara 1945. da bez odlaganja dođe u zemlju (vid. str. 64).

[236] General Dušan Simović se nije uklapao u kraljeve koncepcije o imenovanju kraljevskih namjesnika zbog nekih njegovih pozitivnih izjava i odnosa prema NOP-u. Zbog toga su kralj i reakcionarni krugovi nastojali da ga uklone kao potencijalnog kandidata za kraljevskog namjesnika srpske nacionalnosti, s čijom se kandidaturom Tito inače slagao. Prema sporazumu Tito–Šubašić nijedno lice koje je na ma koji način sarađivalo s okupatorom nije moglo da uđe u jedinstvenu vladu niti da bude kraljevski namjesnik. Stojan Gavrilović, pomoćnik ministra spoljnih poslova kraljevske vlade, pokušao je da diskvalifikuje Simovića pozivajući se na njegove navodne pokušaje da poslije puča od 27. marta 1941. ubijedi nacističko vođstvo da će njegova vlada poštovati odredbe o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu. U tome, kao što je poznato, nije uspio. Ti pokušaji Simovića i njegove vlade na tome planu, sada su upotrijebljeni protiv njega lično da se ukloni kao potencijalni kandidat za kraljevskog namjesnika. Na njegovo mjesto kralj je pokušavao da imenuje ljude koji nisu bili nimalo skloni NOP-u. Takav je bio slučaj s Milanom Grolom i drugima.

[237] To se odnosi na poziv predsjednika NKOJ-a i vrhovnog komandanta NOV i POJ maršala Tita od 30. avgusta 1944. svim pripadnicima neprijateljskih jedinica za dobrovoljno prelaženje u redove Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i na njegovo naređenje od 12. septembra iste godine u vezi s postupkom s licima koja do 15. septembra 1944. dobrovoljno stupe u redove NOV i POJ. Više o tome vid. u tomu 23, str. 144.

[238] Ovo naređenje vrhovnog komandanta dostavljeno je cirkularom svim glavnim

štabovima, štabovima armija i 2. i 8. korpusa. Ovdje se objavljuje radiogram koji je upućen Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

[239] Glavni štab NOV i PO Slovenije odgovorio je na ovo Titovo upozorenje opširnom depešom 8. februara 1945. U depeši je GŠ Slovenije uglavnom opovrgao optužbe dr Rodžersa, šefa savezničke vojne bolnice, kao i pogibije jednog savezničkog podoficira i obavijestio Tita da zategnuti odnosi s dr Rodžersom datiraju još od avgusta 1944. zbog njegovog grubog odnosa prema ljekarima Glavnog štaba, da ne veruje da se tako nešto moglo desiti u Štabu 9. korpusa, da su svi ti nesporazumi rešeni s pukovnikom Murom i da su na kraju regulisani odnosi i lično s dr Rodžersom. Što se tiče pogibije jednog savezničkog podoficira, Glavni štab je kategorički odbio ma kakve insinuacije u vezi s njegovom smrću i smatrao je za potrebno da Titu iznese sumnju da su sve te provokacije smišljeno uperene protiv Glavnog štaba. U vezi s tim zamolio je maršala Tita da ga redovno izvještava o žalbama savezničkih oficira. Depešu su potpisali general-major Dušan Kveder, komandant i Boris Kidrič, politički komesar GŠ Slovenije.

[240] Vrhovni komandant NOV i POJ je izdao ovo naređenje na osnovu tri uzastopne depeše koje je GŠ NOV i PO Makedonije uputio 7. februara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ. U jednoj depeši je stajalo da se u General Jankoviću nalaze cisterne s mašinskim uljem za fabriku cementa; u drugoj depeši je GŠ NOV i PO Makedonije obavijestio Vrhovni štab da je Operativni štab NOV i PO Kosova i Metohije prisvojio fabriku cementa u General Jankoviću, uklonio njihovu stražu i uspostavio svoju upravu u fabrici, dok je u trećoj depeši stajalo: »Po naređenju Štaba Kosmeta izbačena je naša straža, a ulje prebačeno u Kačanik. Preti opasnost da ulje bude razvučeno i da dve fabrike prestanu da rade. Molimo da se spreči ovo. Kosmet ukoliko treba ulje, izdaćemo« (A–VII, k. 35, reg. br. 3-9/1).

[241] Ovdje je Tito imao u vidu tešku situaciju u kojoj su se nalazile 3. armija pod komandom general-lajtnanta Koste Nađa nakon snažne operacije koju su otpočeli Nijemci 6. februara 1945. za likvidiranje Virovitičkog mostobrana i 2. armija, koja je pod komandom general-lajtnanta Koče Popovića vodila teške borbe s njemačkom ojačanom 22. pješadijskom divizijom. U vrijeme kad je ova njemačka divizija zauzela Zvornik i svim silama pokušavala da se probije prema Bijeljini Nijemci su pravcem Doboj – Gračanica otpočeli s napadima u pravcu Tuzle, uz istovremeno prikupljanje jačih snaga u rejonu Bijeljine za deblokiranje opkoljene njemačke 22. pješadijske divizije.

[242] Štab 1. armije NOVJ je u jednom prethodnom izvještaju od 2. februara 1945. izvijestio Vrhovni štab da njegove jedinice nisu u mogućnosti da pomognu 2. armiji, pošto se bataljon i čete ne mogu slati bez probijanja fronta, dok su Bosutske šume neprohodne. Međutim, kada je primljeno ovo Titovo naređenje, 1. armija je u toku 8, 9, 10. i 11. februara vršila manje ispade, ali bez nekih značajnijih rezultata za olakšavanje položaja 3. i 2. armije.

[243] Štab 2. armije izvijestio je depešom 6. februara 1945. Vrhovni štab da je napad na neprijateljsku zvorničku grupu predviđen najranije za 7. februar s 2 divizije 3. korpusa. Trebalo je da se napada pravcem Jasenica – Liješanj – Kostijerevo – Drinjača sa 17. divizijom preko Pravoslavne Kamenice, a s 25. divizijom s linije Zmajevac – Ahmetovo brdo. Tito je ovim naređenjem intervenisao i zbog toga što je bio obaviješten od Štaba 2. armije i o pokretu njemačke 181. pješadijske divizije, čije je čelo stiglo u Vlasenicu. Ali taj podatak o pokretu njemačke 181. pješadijske divizije nije bio tačan, jer se ta divizija nalazila istočno od Sarajeva na liniji Višegrad – Goražde. Takođe ni napad 2. armije nije otpočeo u predviđeno vrijeme, već tek 9. februara (vid. nap. 267).

[244] Ovo je Titov odgovor na izvještaj Štaba 22. udarne (srpske) divizije od 6. februara 1945. Vrhovnom štabu o mogućnosti da neprijatelj s dijelom svojih snaga pređe na desnu obalu Drine i na mjere koje je Štab divizije preduzeo za obezbjeđenje desne obale rijeke prema prethodnom telefonskom naređenju Vrhovnog štaba. Međutim, i pored predviđanja neprijateljevih namjera i ovog Titovog upozorenja, 22. divizija nije uspjela da spriječi 8. februara 1945. prelaženje jedne jače neprijateljske borbene grupe na desnu obalu Drine kod sela Budišića. Više o tome vid. u nap. 260.

[245] Tito je ovom naredbom o postavljenjima u Operativnom štabu NOV i PO za

Kosovo i Metohiju u stvari izvršio reorganizaciju već postojećeg štaba njegovim pojačavanjem zbog situacije na Kosmetu. Naime, u to vrijeme došlo je do pobune u 7. kosovsko-metohijskoj NO brigadi. Više o tome vid. u nap. 106.

[246] Kosovska divizija je odmah nakon toga preimenovana u 52. udarnu diviziju. U njen sastav su ušle 8. februara 1945. godine 1, 2. i 4. kosovsko-metohijska udarna brigada.

[247] Vrhovni komandant NOV i POJ je to postavljenje potpukovnika Blaža Markovića 11. februara 1945. stavio van snage (vid. str. 72) zbog toga što se u ovom naređenju nije radilo o potpukovniku Blažu Markoviću, načelniku štaba 1. proleterske divizije, već o majoru Blažu Markoviću, zamjeniku političkog komesara 6. crnogorske udarne brigade. Lice koje je sastavljalo ovu naredbu u Vrhovnom štabu znajući za potpukovnika Blaža Markovića u 1. proleterskoj diviziji, a ne znajući za majora Blaža Markovića u 6. crnogorskoj brigadi, najvjerovatnije je zamijenilo ličnosti pri sastavljanju ove Titove naredbe.

[248] Tito je zaveo Vojnu upravu zbog nesređenog stanja na Kosovu i u Metohiji i pobune koja je izbila u 7. kosovsko-metohijskoj NO brigadi krajem januara 1945. Uvođenjem Vojne uprave za Kosovo i Metohiju u stvari je suspendovana narodna vlast i ona je prenijeta na organe Vojne uprave, koja je na Kosmetu postojala sve do kraja rata, kad ju je zamijenio Oblasni narodnooslobodilački odbor kao najviši organ narodne vlasti na tom području.

[249] Odnosi se na 52. udarnu diviziju.

[250] To su bile 6. crnogorska i 1. bokeljska brigada (vid. nap. 125).

[251] Četrdeset šesta udarna (srpska) divizija formirana je 20. septembra 1944. u rejonu Pirota od 25, 26. i 27. srpske brigade. Tada je imala u stroju oko 5600 boraca pod oružjem, dok je 12. februara 1945. brojala 7314 boraca i rukovodilaca. Divizija je po formiranju ušla u sastav 13. udarnog korpusa NOVJ. Kada je ovaj korpus rasformiran 3. decembra 1944, ova divizija je stavljena pod neposrednu komandu Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

[252] Do formiranja te divizije nije došlo vjerovatno zbog toga što su kontrarevolucionarne i kvislinške grupe sredinom februara 1945. potpuno poražene te više nije postojala potreba za formiranjem jedinice ranga divizije. Međutim, 1. februara 1945. formirana je Operativna grupa brigada od 3. i 5. kosovsko-metohijske brigade, 6. crnogorske i 1. bokeljske brigade. Zbog toga je Tito po ovim crnogorskim jedinicama i nazvao celu grupu Crnogorskom operativnom grupom.

[253] Misli se na uputstva od januara 1945. po kojima je bilo predviđeno više tipova divizija, pa je po njima sprovedena reorganizacija i prelazak na trojnu formaciju uglavnom kod svih divizija u martu 1945, kao i na preoružanje onih jedinica kod kojih ono do tada nije bilo završeno.

[254] Izgleda da ova Titova naredba nije bila odmah dostavljena Operativnom štabu za Kosovo, pa nije bila odmah ni sprovedena. To se vidi iz depeše Štaba 2. korpusa upućene 17. februara 1945. Vrhovnom štabu u kojoj se izvještava da Operativni štab Grupe crnogorskih brigada čine komandant 6. crnogorske i politički komesar 1. bokeljske brigade (A–VII, k. 49, reg. br. 3–50/1). Istog dana Štab 2. korpusa dostavio je i drugu depešu Vrhovnom štabu: »Iz Kosmeta traže da uputimo načelnika našeg štaba Veljka Žižića. Mi u tom pogledu od vas nemamo još naređenje« (A–VII, k. 49, reg. br. 3–51/1).

Do tog zakašnjenja postavljenja rukovodilaca u Operativnoj grupi brigada došlo je vjerovatno zbog toga što je ova naredba upućena redovnom poštom, dok Štab 2. korpusa o tome nije bio obaviješten.

[255] Druga proleterska divizija se nalazila u to vrijeme privremeno pod komandom 1. armije NOVJ. Tito ju je uputio na sremski front 17. januara 1945. poslije proboja fronta od strane jedinica njemačkog 34. armijskog korpusa (vid. str. 16).

[256] Čim je primio ovo Titovo naređenje, Štab 1. armije je naredio Štabu 2. proleterske divizije da se iz rejona Ilok–Neštin, gdje se nalazila od 1. februara u

armijskoj rezervi i na preoružanju, uputi pravcem Erdevik–Čalma–Sremska Mitrovica, gdje je trebalo da se prebaci preko Save. Divizija se sa svojim jedinicama prebacila do 12. februara. Odatle je dijelom peške, a dijelom željeznicom (od Šapca do Koviljače) upućena na front na Drini, gdje je od Vrhovnog štaba dobila zadatak da obezbjeđuje desnu obalu Drine od Koviljače do njenog ušća. Za izvršenje ovoga zadatka Divizija je ojačana 16. makedonskom brigadom 42. divizije 15. korpusa NOVJ. (Korpus se tada nalazio u istočnom Sremu radi priprema za proljećnje operacije i proboj sremskog fronta u aprilu 1945.) U toku pokreta Divizije na koncentracijsku prostoriju Šabac–Bogatić, Tito je ponovo intervenisao 11. februara zbog sporosti u njenom prebacivanju (vid. str. 79).

[257] Misli se na obrazovanje mostobrana od strane jedne borbene grupe jačine jednog ojačanog puka iz sastava njemačke 22. pješadijske divizije, koja je 8. februara 1945. prešla na desnu obalu Drine kod sela Budišića (vid. nap. 260).

[258] Druga armija NOVJ bila je šestostruko nadmoćnija, ako bi se računao broj divizija u armiji prema ovoj njemačkoj diviziji. Međutim, njemačka 22. pješadijska divizija ojačana 963. tvrđavskom brigadom »Kloc« imala je tada oko 16000 dobro naoružanih vojnika i važila je za jednu od elitnijih njemačkih jedinica (vid. nap. 335). U vrijeme borbi protiv ove njemačke grupacije Štab 2. armije angažovao je 4 divizije: 17, 25, 27. i 38. diviziju, dok su druge tri divizije 2. armije (23, 28. i 45. divizija) bile angažovane na drugim sektorima. Tako je u pomenute 4 divizije upotrijebljene u borbi protiv njemačke 22. pješadijske divizije bilo 26674 borca i rukovodioca, što nije bilo dovoljno da bi se ova njemačka jedinica uništila ili spriječila u pokušaju da se probije iz okruženja (vid. nap. 267).

[259] Potpunije o razlozima nemoći jedinica 2. armije NOVJ u borbi protiv njemačke 22. pješadijske divizije vid. u nap. 266.

[260] Rijeku Drinu forsirao je 8. februara 1945. ojačani bataljon iz sastava njemačke 22. pješadijske divizije. Cilj je bio da se stvaranjem mostobrana na desnoj obali rijeke omogući izvlačenje njemačke 22. divizije kroz Zvornik prema Bijeljini. Bataljon se tada, po prelasku preko Drine zabacio za leđa 4. bataljona 10. srpske brigade 22. divizije NOVJ. Tom prilikom je zauzeo Budišiće, dok se 4. bataljon u neredu povukao prema selu Donjoj Trešnjici. Po zauzimanju Budišića neprijatelj je nastavio s dovlačenjem novih snaga. Tako je u toku dana napredovao prema selu Vlaške Njive i ugrozio položaj 1. bataljona 10. srpske brigade. U tim borbama izginuo je i jedan cio vod 1. bataljona boreći se hrabro u rovovima da bi spriječio prodiranje njemačkih jedinica. Borbe na tom mostobranu su se zatim produžile do 12. februara 1945, kada je ova njemačka borbena grupa (tada jačine ojačanog puka) bila primorana da se povuče na lijevu obalu Drine.

[261] Neprijatelj nije pokušao da forsira rijeku na drugim mjestima.

[262] Misli se na Štab 22. udarne divizije, koji je redovno izvještavao Vrhovni štab o situaciji na frontu koristeći i telefonske veze. Međutim, Štab 2. armije NOVJ nije imao nikakvih veza s 2. proleterskom i 22. udarnom divizijom od 6. do 11. februara zbog kvara na radio-stanici 22. divizije, kao i s 25. divizijom iz istih razloga. Usljed toga Štab armije nije imao jasan pregled situacije na frontu, što je otežavalo komandovanje i koordinaciju dejstava u dolini rijeke Drine.

[263] Raspored jedinica za opšti protivnapad dostavio je Štab 2. armije svojom depešom upućenom 9. februara 1945. vrhovnom komandantu.

[264] Ovdje je riječ o depeši Štaba 2. armije upućenoj 8. februara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ, kojom se obavještavalo da »noćas 8. na 9. vršimo sa četiri brigade napad na Novo Selo–selo Prav[oslavnu] Kamenicu–Šamani« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–104/4).

[265] Riječ je o planu Štaba 2. armije od 2. februara 1945. s kojim se vrhovni komandant saglasio 3. februara (vid. str. 57). Međutim, ovdje je došlo do nesporazuma, pošto objašnjenje u prethodnoj depeši nije bilo dovoljno jasno, pa je Štab 2. armije to ispravio u svojoj depeši br. 36 od 9. februara 1945, kada je izvijestio vrhovnog komandanta: »U protivnapadu dejstvuju sve četiri predviđene div[izije], a četiri brigade Sedam-

naeste i Dvadeset sedme učestvuju samo na glavnom pravcu« (A–VII, k. 274, reg. br. 6–107/4).

[266] U opširnom izvještaju Štab 2. armije NOVJ izvijestio je 9. februara 1945. vrhovnog komandanta o teškoćama i razlozima zakašnjavanja. Između ostalog, Štab 2. armije je iznio da jedinice i kadrovi 2. armije, u odnosu na njemačke jedinice, nemaju iskustva; da bez obzira na snage 2. armije, njene jedinice nisu sposobne da održe nijedan položaj pred jačim neprijateljskim napadom i da nisu u stanju da spriječe prolazak ijedne njemačke divizije; da nedostaje municija; da je sva artiljerija na stočnu vuču i da je ishrana stoke nedovoljna; da se jedinice bore na bespuću; da je armija imala velike gubitke; da protivnapad nije mogao početi ranije pošto se 17. divizija nije mogla izvući iz borbi u rejonu Bijeljine; da u protivnapadu učestvuju četiri divizije i da su jedinice već u borbi (A–VII, k. 274, reg. br. 6–106/4 – 6–108/4). Druga armija je od 27. januara do 9. februara 1945. imala preko 5000 boraca izbačenih iz stroja.

[267] Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 2. armije depešom od 9. februara 1945. izvijestio je vrhovnog komandanta da je »opšti protivnapad otpočeo jutros u tri časa«; da se vode žestoke borbe; da je glavni pravac napada Velika Njiva – Šamani; da na tom pravcu napada pet brigada i da u napadu učestvuju 17, 25, 27. i 38. divizija (A–VII, k. 274, reg. br. 6–108/4).

[268] Više o toj njemačkoj borbenoj grupi koja je prešla 8. februara 1945. na desnu obalu Drine, vid. u nap. 260.

[269] Vrhovni štab je upozorio Štab 22. divizije na mogućnost i namjeru neprijatelja da pređe na desnu obalu Drine svojom depešom od 5. februara 1945: »Neprijatelj može pokušati prelazak preko Drine na sektoru od Drinjače do sela Crnče da bi vas odbacio sa sektora Drinjača – Zvornik i oslobodio cestu. Budite oprezni i pojačajte ovaj sektor jednom brigadom i to odmah« (A–VII, k. 54, reg. br. 4–1/4).

[270] Štab 22. udarne divizije je imao, pored tri svoje formacijske brigade (8, 10. i 12. srpske brigade), od 6. februara 1945. pod komandom i 6. srpsku brigadu 2. proleterske divizije (vid. str. 103).

[271] Ova Titova intervencija je uslijedila na depešu Štaba 2. armije upućenu 8. februara Vrhovnom štabu kojom je taj štab izvijestio da veza s 22. udarnom divizijom slabo funkcioniše; da 22. divizija artiljerijom i automatskom vatrom treba da potpomogne opšti protivnapad jedinica 2. armije i da su artiljerijske jedinice 2. armije na desnoj obali Drine već ranije stavljene pod komandu Štaba 22. udarne divizije (A–VII, k. 274, reg. br. 6–104/4). O tome vid. i na str. 72.

[272] Tito je ovo obavještenje uputio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije na osnovu njegovog izvještaja od 8. februara 1945. u kome se kaže: »Maribor u poslednje vreme nekoliko puta bombardovan. Porušena trećina grada. Izgorelo više vojničkih objekata, ali i mnogo civilnih kuća. Da li ste Vi dozvolili bombardovanje Maribora? Molimo da nas obavestite šta ste dozvolili da se bombarduje u Sloveniji. Kveder – Kidrič«. Potom je Tito uputio još jedno obavještenje Glavnom štabu Slovenije da je dozvoljeno bombardovanje samo Novog Mesta »po vašem traženju« (vid. str. 78). Inače krajem januara i početkom februara 1945. bombardovano je više mjesta u Sloveniji, među kojima i Celje. Ta bombardovanja od strane savezničke avijacije, kao i u drugim krajevima zemlje, nanijela su više štete civilnim nego vojnim objektima.

[273] Riječ je o operaciji njemačkog 69. i 91. armijskog korpusa koju su Nijemci šifrovano nazvali »Wehrwolf« (»Vukodlak«). Operacija je počela 6. februara 1945. s ciljem da se ovlada Virovitičkim mostobranom koji je ugrožavao pozadinu njemačkih jedinica na sremskom frontu i strategijski saobraćajni čvor u Slavonskom Brodu. U ovoj operaciji Nijemci su upotrijebili 4 divizije (7. SS-»Princ Eugen«, 11. vazduhoplovnu poljsku, 297. pješadijsku i 1. kozačku konjičku diviziju), Borbenu grupu »Fišer« i 2 ustaško-domobranske divizije, pa su već prvog dana operacije zauzeli nekoliko naseljenih mjesta, a 8. februara Podravsku Slatinu, dok su Viroviticom ovladali 9. februara 1945.

[274] U toku 9/10. februara prebačene su na lijevu obalu Drave sve 3 divizije 12.

udarnog korpusa NOVJ: 16, 36. i 51. divizija, kao i Osječka brigada 12. divizije 6. korpusa NOVJ. Prebacivanje jedinica 12. korpusa je izvršeno pod izuzetno teškim okolnostima i pod borbom, pošto su napad Nijemaca podržavali tenkovi iz sastava 202. tenkovskog bataljona. Štab 3. armije u svojoj depeši od 10. februara 1945. upućenoj Vrhovnom štabu pored ostalog je rekao i ovo: »Neprijatelj u svom nadiranju iz pravca Suhopolja–Budakovca i Pitomače do podne ušao u Viroviticu, a do pada mraka svojim prednjim delovima u pravcu Barča izbio do našeg predviđenog užeg mostobrana... Pet protivkolskih topova uništeno nam je u borbi. Uopšte moral i borbenost naših jedinica u ovim teškim operacijama bili su na visini« (A–VII, k. 295, reg. br. 3–46/1).

U petodnevnim borbama jedinice 3. armije su imale 347 poginulih, 656 ranjenih i 646 nestalih boraca i rukovodilaca.

[275] Štab 3. armije NOVJ svojim opširnim depešama od 9. i 10. februara 1945. izvijestio je Tita o urednom povlačenju 12. korpusa na lijevu obalu Drave, postepenom prebacivanju artiljerijskih jedinica koje su štitile izvlačenje 12. korpusa na lijevu obalu Drave, raspoređivanju 12. korpusa sjeveroistočno od Barča radi sređivanja, popune i odmora, poslije neprekidnih dvomjesečnih teških borbi na desnoj obali rijeke u Virovitičkom mostobranu i zadacima 6. i 10. korpusa: da s osloncem na Papuk i Psunj dejstvuju u leđa i bočno na neprijateljeve prolazne kolone na komunikaciji Virovitica–Našice–Đakovo (6. korpus) i Slavonska Požega–Pakrac (10. korpus).

[276] Štab 3. armije se u tim danima striktno pridržavao ovog naređenja vrhovnog komandanta (vid. A–VII, k. 295, reg. br. 3–1; knjiga depeša 3. armije).

[277] Ovo je Titov odgovor na depešu general-majora Vladimira Popovića, šefa Vojne misije NOVJ u Sofiji, od 6. februara 1945. u kojoj je on pitao: »Da li Grci mogu doći u Beograd?« Vjerovatno se radilo o delegaciji Antifašističkog fronta Grčke (EAM-a) ili KP Grčke. Međutim, nije se moglo tačno utvrditi koja je delegacija trebala da dođe i da li je uopšte stigla u Beograd.

[278] Kimon Georgijev, predsjednik vlade otečestvenofrontovske Bugarske, nalazio se tada u Moskvi, gdje je dobio instrukcije u vezi stvaranja federacije s Demokratskom Federativnom Jugoslavijom. Poslije tih njegovih moskovskih razgovora svi dogovori o tom pitanju su praktično prestali. Istovremeno je engleska vlada uložila protest kod bugarske vlade protiveći se svakoj namjeri Bugarske da se sjedini »s Jugoslavijom putem jedne južnoslovenske konfederacije«, jer se plašila stvaranja jedne jake slovenske države na Balkanu. Zbog toga su Englezi predlagali da se stvori konfederacija balkanskih država u koju bi pored Bugarske i Jugoslavije ušle i Rumunija, Grčka i Turska, tako da bi u toj konfederativnoj državi Jugoslavija i Bugarska bile u manjini. U vezi s tim i šef Britanske vojne misije brigadir Ficroj Maklin posjetio je 12. februara maršala Tita.(Više o tome vid. u tomu 25.)

[279] U to vrijeme dio jedinica 22. udarne divizije vodio je oštre borbe s jednom ojačanom pukovskom grupom iz sastava njemačke 22. pješadijske divizije. Ta grupa je obrazovala mostobran na desnoj obali Drine kod sela Budišića kako bi obezbijedila povlačenje glavnine 22. divizije od Zvornika prema Bijeljini. Međutim, i pored toga što je Štab 22. udarne divizije NOVJ angažovao svu raspoloživu artiljeriju (brigadu) na desnoj obali Drine da bi potpomogao dejstva 2. armije NOVJ, ipak zadatak koji je postavio vrhovni komandant nije izvršen. Tako se u izvještaju Štaba 22. udarne divizije od 13. februara 1945. kaže, pored ostalog, i ovo: »Kod Žarkovića popravili smo položaje uzevši k[otu] 346 i Žarkoviće. K ovom sektoru doveli smo jaku artiljeriju, ali nam fali municija. Potpomažemo naše na levu stranu [Drine]«.

[280] Andrija Hebrang, povjerenik za industriju i trgovinu NKOJ-a nalazio se tada u Moskvi od 7. januara do 14. februara 1945. radi zaključenja trgovinskih i drugih aranžmana sa sovjetskom vladom.

[281] Ovo je Titov odgovor na molbu Andrije Hebranga upućenu iz Moskve 7. februara 1945. da se dostave podaci o kapacitetima rezervoara za benzin i naftu u Petrovgradu (sada Zrenjaninu), Pančevu, Smederevu i Beogradu.

[282] Ovo je Titov odgovor na pitanje zastupnika šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi

potpukovnika Vinka Švoba od 2. februara 1945. o istinosti generalija koje je dala Olga Mandić, rođena Stepenko, supruga dr Ante Mandića, advokata iz Opatije, člana ZAVNOH-a i kandidata za kraljevskog namjesnika, za čiju se kandidaturu Tito posebno zalagao. Kada je dr Ante Mandić poslije kapitulacije Italije 8. septembra 1943. otišao sa sinom Olegom iz Opatije u partizane, Gestapo je na prijavu četničke komande u Opatiji sredinom aprila 1944. zatvorio Olgu Mandić, njenu snahu Nevenku (suprugu Olegovu) i unuka Olega u zatvor Koroneo u Trstu. Potom ih je maja iste godine prebacio u zloglasni koncentracioni logor Osvjencim (Aušvic), gdje ih je januara 1945. oslobodila Crvena armija s grupom preživjelih logoraša i zadržala jedno vrijeme na oporavku u Krakovu (u Poljskoj). Odatle su početkom februara prebačeni u Moskvu, povodom čega je i postavio pitanje potpukovnik Švob, koji do tada nije ništa znao o porodici Mandić. Olga, Nevenka i unuk Oleg ostali su kao gosti Vojne misije NOVJ u Moskvi do aprila 1945. Tada su prebačeni u Beograd, gdje se već nalazio dr Ante Mandić u svojstvu kraljevskog namjesnika.

[283] Problem snabdijevanja jedinica GŠ NOV i PO Slovenije iz baza u Dalmaciji i evakuisanje ranjenika postojao je još odranije. Krajem 1944. vodili su se stalni razgovori i prepiska između glavnih štabova Hrvatske i Slovenije za rješavanje ovog problema. U vezi s tim Tito je uputio dva gotovo istovjetna naređenja glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije. U njegovom naređenju od 1. januara 1945. Glavnom štabu Slovenije stajalo je: »G[lavni] š[tab] Hrvatske dobio je naređenje da skupa s vama organizira prebacivanje opreme iz Splita za vas. Stupite u vezu s njima i riješite ovo pitanje (A-IZDG SRSl, k. 41, f. III). GŠ Hrvatske je, pak, na to Titovo naređenje odgovorio Vrhovnom štabu 3. januara 1945: »Mi nismo u mogućnosti da svojim snagama i sredstvima obezbijedimo transport materijala preko komunikacije Zagreb–Ogulin i molimo da naredite GŠ Slovenije da materijal prebacuje onako kao i mi, ili da kod toga angažuje svoje snage. Mi ćemo ih s ovim upoznati« (*Zbornik NOR*, tom V, knj. 37, dok. br. 121). Poslije toga je nastala prepiska između glavnih štabova Hrvatske i Slovenije, pa je krajem februara 1945. obrazovana baza u Biogradu na moru (vid. nap. 309).

[284] Postupajući po ovom Titovom naređenju, GŠ NOV i PO Slovenije dostavio je 14. februara 1945. Vrhovnom štabu sljedeću depešu: »Smatramo da bi za proboj linije Zagreb–Senj bilo potrebno likvidirati Ogulin. Mi smo taj predlog dali G[lavnom] š[tabu] Hrvatske. U tom slučaju GŠ Hrvatske morao bi angažovati jače snage i više t[eškog] oružja. Potrebna i jača pomoć engleske avijacije. Mi prije dolaska 14. div[izije] ne možemo dati većih snaga« (A-VII, k. 29, reg. br. 2-86/1). Međutim, na ovaj predlog Glavnog štaba Slovenije, Glavni štab Hrvatske je negativno odgovorio. O tome je i GŠ Slovenije izvijestio depešom 17. februara 1945. Vrhovni štab (A-VII, k. 29, reg. br. 2-96/1). Za stvaranje koridora i organizovanje baze vrhovni komandant je 12. februara 1945. izdao slično naređenje i Glavnom štabu Hrvatske vid. str. 82.

[285] Više o Uredbi o vojnim sudovima vid. u Prilozima, tom 20.

[286] Potpunije o tom Titovom naređenju govori se u tomu 25, str. 15.

[287] Štab 1. armije NOVJ dostavio je istog dana (12. februara) vrhovnom komandantu NOV i POJ depešu sljedeće sadržine: »Prvi dijelovi Druge divizije stigli u Loznicu. Stupili u borbu i uspjeli da obrazuju mostobran na Drini. Peko [Dapčević]« (A-VII, k. 40, reg. br. 4-90/3).

U međuvremenu je i Štab 2. proleterske divizije uputio 11. februara 1945. izvještaj Vrhovnom štabu NOV i POJ kojim ga je obavijestio da jedna brigada kreće s područja Bogatića prema Lešnici, a da su ostale dvije brigade stigle – jedna u Šabac, a druga u Bogatić i da očekuju konkretne zadatke.

[288] Riječ je o napadu ojačanog 724. puka njemačke 104. lovačke divizije, četnika Valjevskog korpusa i dijelova 3. gorskog i 12. ustaškog stajaćeg zdruga (brigade) od Doboja preko Gračanice k Tuzli, koji je neprijatelj preduzeo 9. februara radi deblokiranja opkoljene njemačke 22. pješadijske divizije u rejonu Zvornika, uz istovremeno dejstvo 734. puka 104. lovačke divizije iz Bijeljine k Zvorniku. Borbe na dobojsko-gračaničkom pravcu prvo je prihvatila 23. udarna divizija, a zatim je kao

ojačanje upućena i 45. udarna divizija, dok su se prema Brčkom i Bijeljini nalazile 2. proleterska i 28. udarna divizija 2. armije NOVJ.

[289] Štab 2. armije NOVJ izvijestio je depešom 11. februara 1945. vrhovnog komandanta da je 17. udarna divizija izvučena sa zvorničkog sektora i upućena prema Tuzli.

[290] Zbog pripreme napada Nijemaca od Brčkog preko Bijeljine prema Janji, do tog pomjeranja jedinica 28. udarne divizije nije došlo, već je njena 17. brigada prebačena prema Brčkom radi zatvaranja pravca Brčko–Čelić, dok se 21. brigada nalazila zapadno od Bijeljine, a 25. brigada (nazivana i Brodska) sjeverno od Janje, tj. južno od Bijeljine. Na taj način jedinice 28. divizije su vršile blokadu Brčkog i Bijeljine. Na desnoj obali Drine od Koviljače do Lešnice tada su se nalazile jedinice 2. proleterske divizije.

[291] Štab 2. armije NOVJ za dejstva zapadno i sjeverozapadno od Tuzle angažovao je 23. i 45. diviziju, koje su uspjele da blokiraju neprijateljeve napade na pravcu Doboj–Gračanica–Tuzla, dok je 17. udarna divizija izvučena sa zvorničkog fronta za obezbjeđenje Tuzle. Međutim, čim je postignut uspjeh prema Gračanici, Štab 2. armije je ponovo vratio 17. diviziju na zvornički front i ubacio u borbu 16/17. februara. Tom prilikom joj je potčinio i 8. srpsku brigadu 22. udarne divizije. Prema tome, na zvorničkom frontu dejstvovale su neprekidno tri divizije: 25, 27. i 38. divizija, o čemu je Štab 2. armije svojom depešom od 11. februara obavijestio i vrhovnog komandanta.

[292] Više o tome naređenju vrhovnog komandanta pukovniku Peru Popivodi, komandantu 22. udarne divizije, vid. na str. 82.

[293] Štab 2. armije je istoga dana (11. februara 1945) dostavio izvještaj o planu za dalja dejstva jedinica Armije prema Gračanici, Brčkom, Bijeljini i na zvorničkom frontu. Više o tome vid. u: A–VII, k. 274, reg. br. 6–115/4.

[294] Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba 3. armije NOVJ upućenu 10. februara 1945. Vrhovnom štabu kojom je izvijestio da se 12. udarni korpus NOVJ, prema direktivi maršala Tolbuhina, treba da razmjesti sjeveroistočno od Barča radi odmora i sređivanja poslije teških borbi na virovitičkom mostobranu, koji su jedinice 3. armije morale da napuste 9/10. februara 1945.

[295] Dvanaesti korpus, poslije odmora i sređivanja, smijenio je 23. februara 1. bugarsku armiju od Torjanaca na Dravi do Plavna na Dunavu.

[296] Štab 3. armije NOVJ postupajući po ovom Titovom naređenju naredio je 12. februara 1945. štabovima 6. i 10. korpusa da postupe po zadacima primljenim od maršala Tita. Međutim, Nijemci su s ustaško-domobranskim jedinicama, po završetku prve faze operacije »Vukodlak«, otpočeli od 11. do 23. februara drugu fazu pomenute operacije s ciljem da potpuno ovladaju slobodnom teritorijom 6. i 10. korpusa. Koristeći znatnu brojnu i tehničku nadmoćnost (5 nemačkih divizija i 1 borbena grupa i dvije ustaško-domobranske divizije – 1. i 5. divizija) i uz podršku tenkova, neprijatelj je uspio da ovlada Papukom, Bilo-gorom, Ravnom gorom, Krndijom i Moslavinom i da zauzme sva veća mjesta na do tada slobodnoj teritoriji, među kojima je zauzeo Daruvar 18, a Pakrac i Lipik 19. februara 1945.

[297] Podatak o kretanju Nijemaca prema Varaždinu nije bio tačan pošto su Nijemci baš u to vrijeme nastavili žestoke napade na cijelom području Slavonije i Podravine. Nijemci su tek poslije 23. februara 1945. prestali s ofanzivnim operacijama i otpočeli pregrupisavanje snaga na dijelu fronta Valpovo–Donji Miholjac radi učešća u velikoj proljećnoj operaciji koju su Nijemci preduzeli 6. marta 1945. u južnoj Mađarskoj pod šifrom »Frühlingserwachen« (»Prolećno buđenje«).

[298] Jedinice 6. i 10. udarnog korpusa NOVJ iz razloga iznijetih u nap. 296. nijesu bili u mogućnosti da ispolje aktivnost na području Slavonije i Podravine. Tako je Štab 6. korpusa slao svakodnevno dramatične izvještaje o teškim borbama koje su jedinice 6. i 10. korpusa vodile s nadmoćnijim protivnikom. U depeši od 10. februara 1945. je stajalo: »Poslije žestokih borbi na liniji V[elika] Barna–Lončarica–Dabčevica prošlu noć uspjelo nam je izvući naše jedinice i prebaciti ih na daruvarski sektor. Naše jedinice

pokazale su u ovim borbama veliko junaštvo i upornost starješinskog kadra. Imamo dosta izbačenih iz stroja. Poginuo je komandant Čehoslovačke brigade Ružička Josip, komandant 12. brigade i načelnik iste brigade ranjeni. Pomoćnik komesara 18. brigade ranjen, nekoliko komandanata i komesara bataljona poginulo i ranjeno« *(Zbornik NOR*, tom V, knj. 38, dok. br. 72).

U izveštaju Štaba 6. korpusa (komandant pukovnik Veljko Kovačević, politički komesar pukovnik Otmar Kreačić) od 19. februara 1945. pored ostalog se kaže: »Ofanziva protiv nas sve više uzima zamaha. Borbe se vode po Papuku, Ravnoj gori i Psunju. Mi skačemo sa čuke na čuku. Vezu s jedinicama imamo. Sasvim je sigurno da je kod nas [7. SS-divizija] »Princ Eugen« *(Zbornik NOR*, tom. V, knj. 38, dok. br. 72). Zbog takve situacije Štab 3. armije je izmijenio prvobitnu odluku o zadacima 6. i 10. korpusa pošto oni nisu mogli da budu realizovani u duhu zamisli vrhovnog komandanta, pa je 17. februara 1945. izdao sljedeće naređenje potčinjenim korpusima: »Nije potrebno da vodite frontalne borbe, već radite incijativno prema konkretnoj situaciji snaga« *(Zbornik NOR*, tom V, knj. 38, dok. br. 66). U vezi s tim naređenjem Štab 6. korpusa je 22. februara izvijestio Štab armije da pristupa »u potpunosti partizanskom načinu ratovanja«, dok su teška oružja i komore sklonjeni na sigurna mjesta, a teški ranjenici zabunkerisani *(Zbornik NOR*, tom. V, knj. 38, dok. br. 72).

[299] Riječ je o izvještaju komandanta 2. armije NOVJ general-lajtnanta Koče Popovića od 9. februara 1945. Vrhovnom štabu o prelasku Nijemaca na desnu obalu Drine kod sela Budišića (vid. A–VII, k. 274, reg. br. 6–105/4). Iako se to desilo na sektoru Štaba 22. divizije, taj štab nije mogao obavijestiti Vrhovni štab zbog kvara na radio-stanici od 6. do 11. februara, što je otežavalo i dejstva 2. armije (vid. nap. 262).

[300] Ta njemačka grupa jačine oko jednog puka u oštrim borbama i uz sadejstvo avijacije odbačena je preko Drine do 12. februara 1945 (vid. nap 260).

[301] Divizija je tada u svome sastavu imala 8, 10. i 22. srpsku brigadu, dok se 6. srpska brigada 2. proleterske divizije nalazila od 6. februara 1945. privremeno pod komandom Štaba 22. divizije. Na prostoru Ljubovija–Drinjača nalazila se 8. srpska brigada, dok su se ostale brigade nalazile na dijelu fronta od Drinjače do Malog Zvornika.

[302] Odnosi se na 16. makedonsku brigadu 42. divizije 15. udarnog korpusa NOVJ; brigada se do tada nalazila privremeno pod komandom 2. proleterske divizije.

[303] Štab 22. divizije nije se javljao toga dana zbog kvara na radio-stanici, pa je tek u večernjim satima 11. februara 1945. dostavio izvještaj o situaciji na sektoru Divizije.

[304] Glavni štab NOV i PO Hrvatske postupajući po ovom Titovom naređenju dostavio je 14. februara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ depešu sljedeće sadržine: »Glavnina snaga 4. i 11. korpusa već dva mjeseca angažovana za obezbjeđenje komunikacije Bihać–Vrhovine. Stalni saobraćaj između Dalmacije i Slovenije nemoguće je uspostaviti. Mi nemamo za to raspoloživih snaga. Manje količine materijala mogu se prebacivati preko komunikacije u Žumberku, gdje treba da se angažuju slovenačke jedinice. Mi ukazujemo moguću pomoć. Slovenci imaju u Biogradu na moru bazu za prihvat materijala. Tu je i centar za formiranje i obuku njihovih jedinica, što se izvodi uz punu pomoć 8. korpusa u kadru i organizaciono. G[ošnjak]« (A–VII, k. 119–4, br. 1–24/2). O uspostavljanju koridora i baze vid. u nap. 309.

[305] Početkom 1945. područje Slovenije, Julijske krajine i Istre bilo je od izuzetne važnosti po okupatora zbog važnih saobraćajnih arterija koje su vodile preko tih oblasti i povezivale Treći Rajh s Italijom, Jugoslavijom i Mađarskom i koje su spajale u stvari tri fronta: jugozapadni u Italiji, jugoistočni u Jugoslaviji i dio istočnog fronta u Mađarskoj. Tito je to imao u vidu, pa je navedene zadatke i postavio Glavnom štabu NOV i PO Slovenije odnosno njegovim jedinicama.

GŠ NOV i PO Slovenije je tada pod neposrednom komandom imao 7. korpus (komandant potpukovnik Franc Poglajen, politički komesar pukovnik Janez Hribar) i 9. korpus (komandant pukovnik Stane Potočar, politički komesar pukovnik Viktor Avbelj) i 4. operativnu zonu (komandant potpukovnik Peter Stante Skala, politički komesar

Dragomir Benčić Brkin) s ukupno 36 163 borca i rukovodioca na dan 7. februara 1945, računajući u taj broj i pripadnike vojno-teritorijalnih organa. Međutim, i pored nastojanja jedinica Glavnog štaba NOV i PO Slovenije da se zadatak koji je postavio vrhovni komandant izvrši što bolje, u tome se tada u potpunosti nije uspjelo, jer su Nijemci privukli znatne snage za obezbeđenje komunikacija preko tih područja, koje su bile od vitalnog značaja po sistem njihove odbrane na frontu u Italiji i Jugoslaviji.

306 Misli se na odobrenje Vrhovnog štaba NOV i POJ od 3. februara 1945. po kome je trebalo da jedinice Glavnog štaba NOV i PO Slovenije prime jedan kontingent topova iz Baze NOVJ u Bariju. To odobrenje Vrhovni štab je dao na osnovu izvještaja Glavnog štaba NOV i PO Slovenije od 3. februara 1945: »Baza Bari saopštava da možemo dobiti od Saveznika američke topove. Potpuk[ovnik] Moore kaže da to zavisi od V[rhovnog] š[taba]. Ako nam ih on odredi, mi imamo mogućnosti preko Hrvatske dobiti ih ovamo. To bi bilo za nas od ogromne važnosti. Bez topova ne možemo izvršiti nikakvu ofanzivnu akciju zbog jakih utvrđenja« (A-VII, k. 29, br. 2-21/1). Vrhovni štab je to odobrio, pod uslovom da se ne preuzimaju nikakve obaveze prema Saveznicima.

307 Misli se na novu formaciju koju je Generalštab JA propisao 14. marta 1945 (vid. tom 27, str. 237).

308 To je Titovo naređenje za preduzimanje mjera za izvlačenje jedinica 4. operativne zone iz Štajerske zbog jakog neprijateljevog pritiska na njene jedinice, koje su u to vrijeme znatno ugrožavale neprijateljev saobraćaj na tom području. GŠ NOV i PO Slovenije postupajući po ovom Titovom naređenju dostavio je izvještaj 14. februara 1945: »Izdali naređenje zoni prema vašoj depeši. Smatramo da je put zone preko Hrv[atskog] zagorja i Moslavine dug, težak i opasan. Naročito je težak preko Hrv[atskog] zagorja. Put preko Primorskog je mnogo lakši i manje opasan, bolje kontrolisan od naših jedinica. Ako nema kakvih specifičnih razloga za put preko Hrvatske, mi ćemo dati Zoni ovaj maršrut« (A-VII, k. 29, br. 2-84/1).

309 Postupajući po ovom naređenju vrhovnog komandanta, GŠ NOV i PO Slovenije izvijestio je 14. februara 1945. Vrhovni štab depešom u kojoj se, pored ostalog, kaže: »Odmah ćemo u saglasnosti sa GŠ Hrvatske stvoriti bazu u Dalmaciji i uraditi prema uputima« (A-VII, k. 29, br. 2-85/1). Zatim je GŠ Slovenije obavijestio 21. februara 1945. Vrhovni štab da je u Dalmaciju upućen Štab Baze u sastavu: pukovnik Stane Potočar, komandant Baze, potpukovnik Jože Vidmar, zamjenik komandanta, potpukovnik Aleksandar Elsner, načelnik štaba i potpukovnik Dragomir Benčić Brkin, politički komesar Baze. Pored toga, u sastav Baze je upućeno i više drugih rukovodilaca i 300 starih boraca. Takođe je GŠ Slovenije obavijestio da će se sjedište Baze nalaziti u Biogradu na moru. Potom je GŠ Slovenije izvijestio 28. februara 1945. Vrhovni štab da se snabdijevanje iz Dalmacije vrši suvozemnim putem redovno i da jedino nedostaju transportna vozila.

310 Brigada nije formirana pošto je u međuvremenu formirana 4. armija JA. Tada je u njen sastav ušao i 7. korpus, dok su ostale jedinice Glavnog štaba Slovenije dobile druge zadatke u okviru opštih zadataka 4. armije u ličko-primorskoj i riječko-tršćanskoj operaciji.

311 Glavni štab NOV i PO Slovenije potvrdio je 13. februara 1945. prijem ove Titove direktive.

312 Ne raspolaže se s tim telegramom maršala Tolbuhina. Međutim, Štab 3. armije NOVJ izvijestio je 10. februara 1945. Vrhovni štab NOV i POJ o direktivi koju je primio od maršala Tolbuhina za razmještaj 12. korpusa sjeverno od Drave. Po toj direktivi trebalo je da se 12. korpus razmjesti sjeveroistočno od Barča na prostoru Doranj – Hranješ – Kalmauča – Merenje – Šot Sent Đerđ – Nomerške. Tu je trebalo da se Korpus odmori i sredi poslije povlačenja njegovih jedinica s Virovitičkog mostobrana, dok su jedinice 1. bugarske armije imale da zaposjednu lijevu obalu Drave nizvodno od Barča. U vezi s tim nastali su izvjesni nesporazumi između Štaba 3. armije i Štaba 3. ukrajinskog fronta, o čemu je Štab 3. armije izvijestio Tita. Komandant armije general-lajtnant Kosta Nađ je zatim otišao lično u Beograd da

referiše Titu o situaciji na dravskom frontu i o odnosima između pripadnika 3. armije NOVJ i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

313 Više o tim zadacima i direktivi vrhovnog komandanta NOV i POJ upućenoj 11. februara 1945. Štabu 3. armije NOVJ vid. na str. 80.

314 Potpunije o tim zadacima 3. armije NOVJ na desnoj obali Drave govori se na str. 80.

315 Više o pokretima njemačkih snaga i dejstvima i zadacima 6. i 10. udarnog korpusa NOVJ vid. u nap. 296–298.

316 Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba 3. armije NOVJ upućenu 12. februara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ kojom su tražene direktive u vezi sa zahtjevom general-majora Blagodatova za podnošenjem izvještaja od strane Štaba 12. udarnog korpusa 3. armije NOVJ Štabu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, na osnovu čega su u Štabu armije došli do zaključka da je 12. korpus potčinjen Štabu fronta. U vezi s tom situacijom Tito je depešom obavijestio lično maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta, o zadacima 3. armije NOVJ (vid. str. 84).

317 Postupajući po ovom Tivovom naređenju, GŠ NOV i PO Srbije izvijestio je 13. februara 1945. Vrhovni štab NOV i POJ da su 2. februara 1945. u sastav 5. divizije (srpske) Narodne odbrane uvršćeni Kopaonički i Jablanički NOP odred, dok su 4. februara u sastav iste divizije ušli Užički i Ibarski NOP odred i da drugih odreda nisu ni imali (A–VII, k. 191, br. 19–186/1).

318 Ova Titova intervencija uslijedila je u vezi s naređenjem maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, o upotrebi 12. udarnog korpusa NOVJ poslije njegovog povlačenja s Virovitičkog mostobrana. Štab 3. ukrajinskog fronta je predviđao da se Korpus povuče sjeveroistočno od Barča radi odmora i sređivanja, a potom, prema Tolbuhinovoj depeši od 11. februara upućenoj Titu, da se upotrijebi u borbenom rasporedu s 1. bugarskom armijom, s čim se Tito nije složio. Više o tome vid. i u nap. 294.

319 Zbog nesporazuma koji su nastali između Štaba 3. armije NOVJ i predstavnika Štaba 3. ukrajinskog fronta (general-majora Blagodatova), kao i zbog dobijenih zadataka s kojima se komandant 3. armije general-lajtnant Kosta Nađ nije složio, Tito je, na osnovu obavještenja primljenih od Štaba 3. armije, pozvao Nađa na referisanje u Vrhovni štab i tom prilikom mu uručio odgovarajuće direktive za upotrebu 12. korpusa sjeverno od rijeke Drave, i 6. i 10. korpusa u Slavoniji. O tome je Tito obavijestio 12. februara 1945. Štab 3. ukrajinskog fronta (vid. str. 84).

320 Riječ je o dejstvima 10. jurišne vazduhoplovne divizije. U izvještaju njenog štaba od 13. februara 1945. Vrhovnom štabu NOV i POJ, pored ostalog, je pisalo: »Avijaciona grupa ‚Vitruk' u toku 13. februara 1945. vršila je zadatak od vrhovnog komandanta NOV i POJ (...) Bombardovanjem i mitraljiranjem neposredno iznad zemlje uništavane su živa sila i tehnika protivnika u rejonima: Zvornik i po drumovima od Zvornika do 4 km prema sjeveru i 2 km prema zapadu i 2 km prema jugu, i kota 379. Napadi naše avijacije vršeni su sa visine od 900–700 metara, i do neposredno iznad zemlje, s tim da je svaki nalet bio izvršen sa 4–6 kružnih napada« (*Zbornik NOR,* tom X, knj. 1, dok. br. 257).

321 Odnosi se na opkoljenu njemačku 22. pješadijsku diviziju u rejonu Zvornika. Prema izjavi zarobljenika iz te divizije, stanje zvorničke grupacije je bilo »vrlo teško u pogledu ishrane, municije, benzina i drugog materijala, dok su u Vlasenici pojeli sve pse, a jeli su i konje«, pa je o tome Štab 2. armije 8. februara 1945. izvijestio Vrhovni štab, na što je Tito odgovorio ovim naređenjem (A–VII, k. 274, reg. br. 6–118/4).

322 Te podatke o rasporedu 25, 27. i 38. udarne divizije podnio je Štab 2. armije NOVJ u svojoj depeši od 13. februara 1945. upućenoj Vrhovnom štabu.

323 Na lijevu obalu Drine (sjeverno od Loznice), su se tada prebacile dvije brigade 2. proleterske divizije: 3. srpska i 4. proleterska (crnogorska) brigada. Treća brigada prebacila se 13. februara i zaposjela položaje u rejonu sela Crkvine, dok se 4. brigada

prebacila na lijevu obalu rijeke 13/14. februara i rasporedila se na dijelu fronta na liniji Osoj – Vrela – Gradac. Tada su obje brigade prihvatile borbu s neprijateljem. Na desnoj obali Drine ostale su 2. proleterska, 6. srpska (koja se do 13. februara 1945. privremeno nalazila pod komandom Štaba 22. udarne divizije NOVJ) i 16. makedonska brigada. One su držale položaje od Koviljače preko Loznice do Runjana.

[324] Stavljanje 2. proleterske divizije pod komandu Štaba 2. armije (do tada se nalazila neposredno pod komandom Vrhovnog štaba) uslijedilo je na predlog Štaba 2. armije od 12. februara 1945. Vrhovnom štabu o upućivanju jedne divizije iz rejona Lešnice na lijevu obalu Drine radi učešća u borbama protiv njemačke 22. pješadijske divizije, čiji su prednji dijelovi prodirali prema Kozluku.

[325] Štab 22. udarne divizije dostavio je prvu depešu o dejstvima 2. proleterske divizije na lijevoj obali Drine 15. februara 1945. U njoj je, pored ostalog, stajalo: »Nismo vam se redovno javljali zbog opterećenja i kvara stanice, a zbog neprestane borbe nismo još postupili po nekim vašim depešama. Nijemci su lijevom obalom prodrli prema Loznici. Druga divizija prešla je Drinu i vodi borbu sa čelom kolone. Nijemci su u očajnom stanju po izjavi zarobljenika« (A–VII, k. 1052, reg. br. 2–14/4).

[326] Više o prebacivanju 2. proleterske divizije na lijevu obalu Drine vid. u nap. 323.

[327] Štab 2. armije NOVJ nije imao na raspolaganju šifre za održavanje radio-veze s jedinicama 2. proleterske divizije. Veza s njima nije uopšte bila uspostavljena u toku 13. i dobrim dijelom i 14. februara. Tek u popodnevnim satima 14. februara 1945. Štab 2. armije je uspio da uspostavi relejnu radio-vezu s 2. proleterskom divizijom preko radio-stanice Štaba 22. udarne divizije.

[328] To je Titov odgovor na depešu Štaba 2. armije od 13. februara 1945. upućenu vrhovnom štabu o neredovnosti veze s 22. udarnom divizijom i o nepoznavanju situacije kod te jedinice (rasporeda i dejstava).

[329] Tito je ovim naređenjem o stavljanju ta tri bataljona pod komandu 2. armije ujedno i odgovorio na predlog Štaba 2. armije od 13. februara 1945. da se brigada stavi pod komandu 2. armije. Ti bataljoni su pripadali 8. srpskoj brigadi 22. udarne divizije, koja se 10/11. februara 1945. kod Ljubovije prebacila na lijevu obalu Drine zajedno sa Srebrničkim NOP odredom radi dejstava na komunikaciju Nova Kasaba – Drinjača. Brigada je potom 12. februara oslobodila Drinjaču. Ovu brigadu Štab 2. armije 16. februara je potčinio 17. udarnoj diviziji.

[330] Treći udarni korpus NOVJ (koji je bio u operativnom pogledu potčinjen Štabu 2. armije) dejstvovao je tada na zvorničkom frontu bočno na neprijateljevu grupaciju koja se izvlačila prema sjeveru. U tim dejstvima bile su angažovane 27. i 38. udarna divizija 3. korpusa i privremeno potčinjena 25. divizija 14. korpusa 2. armije NOVJ. Međutim, Štab 2. armije u depeši od 14. februara upućenoj Vrhovnom štabu je izvijestio da Korpus dejstvuje na dijelu fronta Zvornik – Kozluk, ali da je veza s njim takođe slaba. Zbog toga je Tito najverovatnije direktno upoznao Štab 3. korpusa s dejstvima 2. proleterske divizije na lijevoj obali Drine.

[331] Štab 2. armije NOVJ obavijestio je 15. februara 1945. maršala Tita o sadržini ultimatuma i namjeri da ga istoga dana uputi na ličnost komandanta njemačke 22. pješadijske divizije general-lajtnanta Helmuta Fribea. Međutim, zbog pogoršanja situacije u dolini Drine i otpočinjanja napada ojačane borbene grupe 104. lovačke divizije od pravca Bijeljine prema Janji za deblokiranje opkoljene njemačke 22. pješadijske divizije (koja je već bila razdvojena na dva dijela), ultimatum toga dana nije poslat. Štab 2. armije je zatim 17. februara 1945. izvijestio Vrhovni štab da će poziv za predaju biti upućen u toku dana ukoliko jedinice 2. armije budu uspjele da zadrže neprijateljevo prodiranje iz Bijeljine prema Janji. Kako u tome ipak nisu uspjele jer su se Nijemci probili preko položaja 28. i 2. proleterske divizije i spojili s opkoljenom grupacijom 18/19. februara kod Branjeva, poziv za predaju nije ni upućivan.

[332] Štab 2. armije NOVJ istog dana (14. februara) izvijestio je vrhovnog komandanta NOV i POJ da se 25. udarna divizija (komandant major Uroš Kukolj, politički

komesar potpukovnik Milojica Pantelić) nalazi prema začelju njemačke kolone koja odstupa prema sjeveru, napadajući njene zaštitnice prema selu Jardanu (vid. A-VII, k. 274, reg. br. 6-123/4 i 6-124/4).

333 Usklađivanje dejstava s 2. proleterskom divizijom bilo je otežano zbog prekida u radio-vezama. Štab 2. armije nije raspolagao planom veze i šifrom za radio-vezu s 2. proleterskom divizijom kada je ova stavljena pod njegovu komandu. Zbog toga je Štab armije intervenisao 13. februara kod 22. udarne divizije, a 14. februara i kod Vrhovnog štaba, pa je veza uspostavljena tek u kasnim popodnevnim satima 14. februara 1945. preko radio-stanice 22. udarne divizije (vid. nap. 262).

334 U vezi s ovim Titovim naređenjem, Štab 2. armije NOVJ je svojom depešom od 14. februara upućenom u popodnevne sate Vrhovnom štabu saopštio sljedeće: »Jutros smo vam javili raspored jedinica na sektoru Zvornik–Kozluk. Cela Trideset osma [divizija] je baš na liniji k[ota] 400–440–Jasenice. Cela Dvadeset sedma [divizija] u pokretu ka Kozluku. Dvadeset peta [divizija] na začelju i prema Jardanu. Sada saznajemo da je Trideset osma u borbi s linije Jasenica–Pećine prema selu Skočić« (A-VII, k. 274, reg. br. 6-123/4).

335 Jedinice 2. armije nisu uspjele da razbiju i zarobe ovu elitnu njemačku jedinicu, iako se divizija nalazila pred konačnim uništenjem kada je 11. februara 1945. kod Zvornika bila razdvojena na dva dijela. U najkritičnijim trenucima po ovu njemačku diviziju, Štab 2. armije donio je odluku (na osnovu pogrešnih obavještajnih podataka) da izvuče svoje 2 divizije sa zvorničkog fronta, pa su tako prema njemačkoj 22. pješadijskoj diviziji ostale 3 divizije 2. armije s oko 25 000 boraca prema oko 16 000 ljudi koliko je imala s ojačanjima njemačka 22. pješadijska divizija, što nije bilo dovoljno da bi se ona uništila.

Njemačka 22. pješadijska divizija (koja je nosila i počasni naziv »vazdušnodesantna«) formirana je 1934/35. Za vrijeme II svjetskog rata učestvovala u napadu na Holandiju, borila se na Krimu (SSSR), a u jesen 1942. prebačena je na Krit u Sredozemnom moru, gdje je ostala sve do početka povlačenja Grupe armija »E«, tj. do sredine oktobra 1944. Potom je učestvovala u borbama protiv jedinica Glavnog štaba Makedonije i 2. udarnog korpusa NOVJ (vid. u tomu 25), do svog prelaska u istočnu Bosnu sredinom januara 1945.

336 Više o prebacivanju 2. proleterske divizije NOVJ na lijevu obalu Drine vid. u nap. 323.

337 O sadejstvu 38. udarne divizije s 2. proleterskom divizijom vid. u nap. 350.

338 Nijemci su otpočeli napad od Bijeljine prema Janji 16. februara 1945. Time je potvrđeno Titovo predviđanje o mogućnosti intervencije njemačkih jedinica na pravcu Bijeljina–Zvornik (vid. nap. 351).

339 Ovo Titovo naređenje nije izvršeno, iako je Štab 3. armije NOVJ izdao naredbu 12. korpusu za zaposijedanje lijeve obale Drave od Donjeg Miholjca do ušća Drave u Dunav. Sve jedinice 12. udarnog korpusa NOVJ (16, 36. i 51. divizija) bile su u pokretu 17. februara za izvršenje toga zadatka, kada im je predstavnik 3. ukrajinskog fronta pri Štabu 3. armije general Blagodatov prenio naređenje maršala Tolbuhina da se dvije divizije 12. korpusa postave na lijevu obalu Drave od ušća do sela Torjanci, a jedna divizija u rejon Belog Manastira. U vezi s tim naređenjem Štab 3. armije obavijestio je depešom 18. februara 1945. maršala Tita i zamolio za najhitniji odgovor (A-VII, k. 295, reg. br. 3-50/1). Tito je odmah odgovorio 19. februara naređujući 3. armiji da postupi po traženju predstavnika 3. ukrajinskog fronta Crvene Armije (vid. str. 94).

340 Pošto je Široki Brijeg oslobođen 7. februara 1945 (tom prilikom poginulo je 719, a zarobljeno 104 neprijateljskih vojnika, dok su jedinice 9. i 26. udarne divizije 8. udarnog korpusa NOVJ imale 602 borca izbačena iz stroja) i Nevesinje, koje su oslobodili dijelovi 29. udarne divizije 2. udarnog korpusa NOVJ 14. februara 1945, Tito je obnovio naređenje za oslobođenje Mostara (prvo naređenje izdao je 5. februara 1945, vid. str. 61). Međutim, u ovom ponovljenom naređenju za oslobođenje glavnog grada i ekonomskog i političkog centra Hercegovine, očigledno se zakasnilo zbog nepravovre-

menog i nepotpunog izvještavanja o toku mostarske operacije od strane Štaba 8. udarnog korpusa NOVJ; Mostar je poslije dvodnevnih žestokih borbi oslobođen (do 19 časova) 14. februara 1945.

[341] Misli se na dejstva 8. udarnog korpusa NOVJ poslije njegovog ulaska u sastav 4. armije Jugoslovenske armije, tj. na ličko-primorsku operaciju, koja je počela 20. marta 1945.

[342] Bišina, Buna, Žitomislić, Nevesinje, Blagaj, i Gnojnice, oslobođeni su 14. februara 1945. neposredno pred oslobođenje Mostara. Podaci da su ta mjesta oslobođena 15. februara 1945. došli su vjerovatno na osnovu nepotpunog i netačnog izvještavanja od strane 8. korpusa, koji je 15. februara 1945. uputio vrhovnom komandantu depešu u kojoj se, pored ostalog, kaže: »Danas 15. II u šest sati oslobođen Mostar« (A–VII, k. 53, reg. br. 3–2). Međutim, u jugoslovenskoj istoriografiji i u opširnom izvještaju Štaba 8. korpusa od 25. februara 1945 (u kome je prikazan tok mostarske operacije) vidi se da je Mostar oslobođen 14. februara do 19 časova, kao i da su sva ostala pomenuta mjesta oslobođena toga dana (*Zbornik NOR*, tom IV, knj. 33, dok. br. 136).

[343] Široki Brijeg (sada Lištica) oslobođen je 7. februara 1945.

[344] Ta divizija se u jugoslovenskoj istoriografiji naziva njemačka 369. legionarska »Vražja« divizija (nazvana tako po liku đavola koji je nosila na dijelu odeće). Trista šezdeset deveta legionarska »Vražja« divizija formirana je 19. avgusta 1942. u Delrshajmu, u Austriji, od mobilisanih pripadnika hrvatske i manjeg dijela muslimanske nacionalnosti, dok su komandni kadar sačinjavali Nijemci. Krajem 1942. divizija je prebačena iz Austrije u Jugoslaviju radi učešća u tzv. četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. Divizija je potom uglavnom dejstvovala na području Bosne i Hercegovine, a najviše u istočnoj Hercegovini. Brojno stanje divizije se kretalo obično oko 12000 ljudi, dok u mostarskoj operaciji njeno brojno stanje nije bilo veće od 9000 vojnika. Na kraju rata je uspjela dijelom da izbjegne zarobljavanje prebacujući se preko Karavanki u Austriju, gdje se predala Englezima.

[345] Šesti ustaški zdrug (brigada) i domobranski 2. gorski (brdski) zdrug pripadali su ustaško-domobranskoj 9. hrvatskoj gorskoj diviziji. Međutim, pored 369. divizije i 9. gorske divizije na području Mostara potučene su još i ustaška Crna legija i fašistička italijanska 49. legija »San Marko«, kao i domobranska 6. oružnička (žandarmerijska) pukovnija (puk).

[346] U mostarskoj operaciji jedinice 2. i 8. udarnog korpusa NOVJ uništile su ili zaplijenile 3 tenka, 46 topova, 21 protivavionsko oruđe, 195 mitraljeza i puškomitraljeza, 1900 pušaka, kao i mnogo drugog ratnog materijala, dok je u borbama ubijeno 3716 neprijateljskih vojnika, podoficira i oficira, a zarobljeno je 1044. Gubici 8. korpusa su takođe bili znatni. Poginulo je 450 boraca i rukovodilaca, dok je ranjeno 1417.

[347] Odnosi se na 1. tenkovsku brigadu NOVJ u sastavu 8. korpusa. Formiranje brigade počelo je 16. jula 1944. u Gravini (u Italiji) od ljudstva upućenog iz zemlje, od oslobođenih interniraca i dijela pripadnika bivše jugoslovenske vojske koji su dobrovoljno stupili u redove NOVJ, a završeno je poslije razgovora Tito–Čerčil 12. i 13. avgusta 1944. u Kazerti. Po završenom formiranju brigada je u svome sastavu imala 1. i 2. tenkovski bataljon, 3. oklopni bataljon (blindi) i 4. inžinjerijski bataljon, dvije protivavionske i dvije protivtenkovske baterije i prištapske jedinice. Početkom oktobra 1944. prebačena je na kopno i dejstvovala je podijeljena na dvije grupe: Sjevernu i Južnu grupu. Sjeverna grupa se nalazila u sastavu 26. divizije 8. korpusa NOVJ, dok je Južna grupa bila pridata 29. hercegovačkoj udarnoj diviziji 2. korpusa NOVJ. Poslije kninske operacije, brigada je reorganizovana u tri tenkovska bataljona (1, 2. i 3. bataljon i 4. inžinjerijski bataljon s tri protivavionske i tri protivtenkovske baterije), pa je tako ušla i u mostarsku operaciju. U januaru 1945. u brigadi se nalazilo 1469 boraca i rukovodilaca (od toga 52 žene), 60 tenkova »stjuart«, 23 oklopna automobila i 7 tanketa. Komandant 1. tenkovske brigade u mostarskoj operaciji bio je potpukovnik Periša Grujić, a politički komesar potpukovnik Franc Hočevar.

[348] Petar Drapšin je bio komandant 8. udarnog korpusa NOVJ; politički komesar

korpusa je bio pukovnik Boško Šiljegović. U mostarskoj operaciji 8. udarni korpus NOVJ u svome sastavu je imao 9. udarnu diviziju (komandant potpukovnik Ljubo Truta, politički komesar potpukovnik Andro Kovačević), 19. udarnu diviziju (komandant pukovnik Stanko Parmač, politički komesar potpukovnik Petar Babić), 20. udarnu diviziju (komandant pukovnik Mile Uzelac, politički komesar potpukovnik Mate Bilobrk), 26. udarnu diviziju (komandant pukovnik Božo Božović, politički komesar potpukovnik Dušan Korać), 1. tenkovsku brigadu i Artiljerijsku brigadu od dva haubička i dva brdska diviziona s ukupno 41 298 boraca i rukovodilaca, od toga 1503 žene.

349 Vlado Šegrt je tada bio komandant 29. hercegovačke udarne divizije, dok je politički komesar divizije bio potpukovnik Vukašin Mićunović. U mostarskoj operaciji 29. divizija u svome sastavu je imala pet brigada: 10, 11, 12, 13. i 14. omladinsku hercegovačku brigadu i Artiljerijski divizion.

350 Poslije prebacivanja 3. srpske i 4. proleterske (crnogorske) brigade 2. proleterske divizije 13. februara na lijevu obalu Drine kod Branjeva, blokirane su čelne jedinice njemačke 22. pješadijske divizije u njihovom nadiranju na sjever prema Janji, odnosno Bijeljini. Skoro u isto vrijeme, poslije snažnog napada 38. udarne divizije (komandant potpukovnik Franjo Herljević, politički komesar potpukovnik Milutin Pejanović) 13/14. februara i zauzimanja sela Trnovice i Skočića, ta čelna neprijateljeva grupacije jačine jednog puka razdvojena je od glavnine i našla se opkoljena u rejonu Rojčevića i Šepka. Pošto su Nijemci, ulažući krajnje napore, pokušavali da se probiju iz obruča, Štab 2. proleterske divizije je 15. februara prebacio s desne na lijevu obalu Drine kod Branjeva i svoju 6. srpsku brigadu, tako da je neprijatelj bio primoran da pređe u odbranu u pomenutom rejonu, gdje se utvrdio i ukopao.

351 Druga proleterska divizija nije uspjela da uništi ovu opkoljenu neprijateljsku grupu u rejonu Rojčević–Šepak, pošto joj je iz Bijeljine pritekao u pomoć jedan ojačani puk 104. lovačke divizije, koji je uz podršku tenkova prešao u napad na pravcu Bijeljina–Janja 16. februara 1945. U trodnevnim borbama Nijemci su uspjeli da probiju front 2. proleterske i 28. slavonske udarne divizije i da se spoje s opkoljenom čelnom njemačkom grupacijom, tako da je njemačka 22. divizija uspjela da se spase od uništenja (vid. nap. 331).

352 Nije se moglo utvrditi od koga je Tito primio podatak o neaktivnosti 27. udarne divizije (komandant potpukovnik Miloš Zekić, politički komesar potpukovnik Zarija Škerović) 3. korpusa, kada je ova od 14. do 17. februara vodila veoma teške borbe u rejonu sela Tršića, gdje su položaji u te dane prelazili po nekoliko puta iz ruku u ruke. Tom prilikom divizija je imala 35 poginulih, 111 ranjenih i 8 nestalih boraca (*Zbornik NOR,* tom IV, knj. 33, dok. br. 109).

353 Tito je ovo naređenje uputio povodom 23. februara 1918, dana kada je ukazom sovjetskih vlasti formirana Crvena armija.

354 Prva armija NOVJ je tada imala razvijene tri divizije u prvoj liniji: 5, 11. i 6. proletersku, dok su se 1. proleterska i 21. divizija nalazile u rezervi, na drugom armijskom položaju. Postupajući po ovom Titovom naređenju, jedino je jači pritisak izvršila 1. lička brigada 6. proleterske divizije. Ona je napala 18/19. februara 1945. s 1. konjičkim divizionom 1. konjičke brigade neprijateljeva uporišta u selu Strašincima i selu Soljanima. Međutim, poslije pristizanja neprijateljskih ojačanja, brigada se povukla na svoje polazne položaje, tako da ova akcija nije praktično imala nikakvog uticaja na dejstva u dolini Drine.

355 Janju je zauzeo ojačani 734. puk njemačke 104. lovačke divizije, napadajući na pravcu Bijeljina–Janja uz podršku tenkova. Dvadeset osma udarna divizija (čije je brojno stanje tada iznosilo 7654 borca i rukovodioca) razvučena na širokom frontu nije bila u stanju da se suprotstavi nadmoćnijem i tehnički bolje opremljenom neprijatelju (vid. nap. 351).

356 Ova informacija nije bila tačna, jer 2. proleterska divizija NOVJ nije uspjela da uništi opkoljenu neprijateljevu grupu u rejonu Rojčevića, iako je 17. januara

1945. vodila veoma teške borbe kako s opkoljenom neprijateljevom grupom u rejonu Rojčević–Muslimanski Šepak tako i prema Janji. Više o tome vid. u nap. 350. i 351.

[357] To Titovo naređenje 28. divizija nije mogla da izvrši. Njene jedinice (kao i dijelovi 2. proleterske divizije), rokirale su se zapadno od druma Bijeljina–Janja–Zvornik dejstvujući bočno na neprijatelja. Štab 2. armije istog dana (17. februara) izvijestio je Vrhovni štab da 28. divizija neće moći sama da zadrži neprijateljevo nadiranje, što se i obistinilo, jer je neprijatelj koji je prodirao od Bijeljine preko Janje uspio da se 18/19. februara 1945. spoji kod Muslimanskog Šepka s opkoljenim prednjim dijelovima njemačke 22. pješadijske divizije (vid. nap. 351).

[358] Podatak o pokretu jedne njemačke SS-divizije na sektoru Bijeljine, koji je Štab 2. armije dostavio Vrhovnom štabu 17. februara 1945, nije bio tačan. Tada su se u još neoslobođenim dijelovima Jugoslavije nalazile samo 2 SS-divizije: 31. SS-divizija »Lombard« (koja se nalazila u slovenačkom dijelu Štajerske) i 7. SS-divizija »Princ Eugen«, koja je vodila borbe protiv jedinica 6. i 10. korpusa NOVJ u Slavoniji.

[359] Više o zauzimanju Janje od dijelova njemačke 104. lovačke divizije vid u nap. 351.

[360] Ta predviđanja vrhovnog komandanta neprijatelj je ostvario 18/19. februara 1945. spojivši svoje snage koje su prodirale od Bijeljine preko Janje k jugu s opkoljenom neprijateljevom grupacijom, čije se čelo nalazilo tada kod Muslimanskog Šepka (vid. nap. 351).

[361] Nijemci tada nisu preduzimali demonstrativan prelazak Drine na odsjeku Loznica–Janja.

[362] Prema izvještaju Štaba 2. armije od 18. februara 1945, 8. srpska brigada (koja se nalazila privremeno pod komandom Štaba 17. udarne divizije) toga dana je ušla u Zvornik i potom se prebacila na desnu obalu rijeke, u sastav svoje matične 22. udarne divizije. Međutim, na lijevoj obali Drine sve do 27. februara nalazile su se 2 brigade 2. proleterske divizije: 3. srpska i 4. proleterska (crnogorska) brigada. One su se tek 26. februara prebacile na desnu obalu Drine.

[363] Na desnoj obali Drine u to vrijeme nalazile su se 10. i 12. brigada 22. udarne divizije, 2. proleterska brigada 2. proleterske divizije i 16. makedonska brigada 42. divizije 15. korpusa NOVJ, koja se tada nalazila privremeno pod komandom 2. proleterske divizije.

[364] Štab 2. armije istoga dana (18. februara 1945) izvijestio je vrhovnog komandanta da je naredio potčinjenim jedinicama da dejstvuju bočno na neprijateljeve snage u povlačenju, kao i da zadržavaju sjevernu neprijateljevu grupaciju koja je težila da se spoji s čelnim dijelovima njemačke 22. pješadijske divizije kod Muslimanskog Šepka.

[365] Nijemci tada nisu imali uopšte namjeru da vrše prodor k Tuzli, jer im je jedini cilj bio da izvuku već desetkovanu i na ivici propasti 22. pješadijsku diviziju. Ta divizija je trebala da se na području Bijeljina–Brčko osveži, popuni i pripremi za nove zadatke. Pošto su Nijemci uspjeli da se 18/19. februara spoje, 734. puk je snabdio njemačku 22. pješadijsku diviziju gorivom, municijom, lijekovima i hranom, pa je poslije toga smijenjen kod Branjeva od 16. puka 22. pješadijske divizije, koja je već uspostavila jedinstveni borbeni poredak, dok je 104. lovačka divizija povučena u Podravinu. Prema izvještaju Štaba 2. armije od 7. marta 1945. Generalštabu Jugoslovenske armije, borbe u dolini Drine s njemačkom 22. pješadijskom divizijom završene su 20. februara, kada je iz borbe izvučen 3. korpus, a neposredno prije toga i 25. divizija.

[366] Poslije oslobođenja Mostara 14. februara 1945, u skladu s ovim Titovim naređenjem, dvije brigade 29. divizije (10. i 13. brigada) bile su orijentisane na pravac Ostrožac–Ivan-sedlo–Sarajevo, gdje su ostaci njemačke 369. legionarske »Vražje« dvizije i ustaško-domobranske 9. hrvatske gorske divizije uspostasvile uporišta. Te dvije brigade su uspjele da do 21. februara oslobode Ramu i Jablanicu. Istovremeno su i druge dvije brigade: 11. i 14. brigada (omladinska) dejstvovale u pravcu Konjica, dok je 12. brigada zadržana u Mostaru kao divizijska rezerva.

[367] Štab 2. udarnog korpua NOVJ dostavio je 19. februara izvještaj o orijentisanju 29. divizije prema Sarajevu, što je ponovio i u depeši od 20. februara 1945. U tim depešama Štab 2. korpusa obavijestio je Vrhovni štab i o dejstvima 3. i 37. udarne divizije (A-VII, k. 396, br. 11-85/1 i 11-86/1).

[368] Na tom prostoru ostala je 9. udarna divizija.

[369] Između Zadra i Splita, na prostoru Biograd na moru – Benkovac, ostala je 19. udarna divizija. U širem rejonu Knina, prema Obrovcu, Gornjem Lapcu i Mazinu nalazile su se 20. i 26. udarna divizija.

[370] Štab 8. udarnog korpusa NOVJ 19. februara 1945. dostavio je depešom izvještaj Vrhovnom štabu o rasporedu i načinu prebacivanja jedinica Korpusa na naređenu prostoriju (A-VII, k. 316, reg. br. 1-17/2).

[371] Ovo je Titov odgovor na depešu Štaba 3. armije NOVJ od 18. februara 1945.

[372] Misli se na završne operacije za oslobođenje zemlje; preduzete su krajem marta i početkom aprila 1945. Tada je Generalštab Jugoslovenske armije izdao 9. aprila 1945. dvije direktive za dejstva 1, 2, 3. i 4. armije JA (vid. u tomu 27). Četvrta armija JA počela je s dejstvima 20. marta 1945.

[373] General-major Josip Černi bio je tada komandant Mornarice NOVJ. U Beograd tj. u Vrhovni štab je bio pozvan radi razgovora s kapetanom bojnog broda Ivanom Kernom, vršiocem dužnosti komandanta kraljevske jugoslovenske mornarice o predaji brodova Mornarici NOVJ. Ti razgovori su zatim nastavljeni u Kazerti, gdje je 1. marta 1945. objavljen i Ed-memoar o anglo-jugoslovenskim razgovorima (predstavnik Mornarice JA bio je general-major Srećko Manola, načelnik Štaba Mornarice) o predaji brodova kraljevske mornarice Mornarici NOVJ i pomoći NOVJ za planirane operacije. Malo kasnije Ured za vezu Štaba Mornarice NOVJ u svom izvještaju od 12. marta obavijestio je Generalštab JA da je admiral Džajls Morgan, komandant savezničkih pomorskih snaga za Jadran i Jonsko more, dao saglasnost da se 11 brodova (remorkera) preda Mornarici NOVJ i to 5 u bazi Bari, a 6 – u bazi Augusta. Među remorkerima nalazili su se i brodovi »Ustrajni«, »Snažni« i »Spasilac«.

[374] Na ovo Titovo naređenje lično su odgovorili general-major Josip Černi, komandant, i Dragiša Ivanović, politički komesar Mornarice NOVJ 20. februara izvjestivši da general Černi čeka prvu vezu u Zemuniku.

[375] Štab 2. udarnog korpusa NOVJ dostavio je 4. marta 1945. izvještaj depešom Generalštabu JA sljedećeg sadržaja: »Italijanska divizija ‚Garibaldi' prikupljena je u Dubrovniku i 6. ov. mj. dolazi jedan brod za prvi transport vojnika« (A-VII, k. 49. reg. br. 4-9/1). Divizija je tada prevezena iz Dubrovnika u Bari (u Italiji), a odatle je prebačena na Siciliju.

[376] Divizija je sa sobom ponijela sve teško naoružanje smatrajući da će biti upotrijebljena na savezničkom frontu u Italiji u borbi protiv njemačkog okupatora (vid. nap. 194).

[377] Ovo je Titov odgovor na pozdravni telegram upućen s prve okružne konferencije Antifašističkog fronta žena valjevskog okruga održane u Valjevu februara 1945. Na konferenciji je bilo istaknuto da su žene okruga valjevskog poslije oslobođenja valjevskog kraja u septembru, kao i samog Valjeva 15. septembra 1944, u prvo vrijeme organizovale cjelokupnu ishranu ranjenika, da su za vojnike na frontu isplele 4500 pari čarapa, 300 pari rukavica, 70 džempera, da su za bolnice prikupile 574 slamarice, 227 navlaka, 218 krevetskih čaršava, 108 velikih jastuka, 112 malih jastuka, 12 kreveta, 138 košulja, 383 peškira, 127 maramica, 1445 komada raznog posuđa i 216830 dinara. Na konferenciji su žene obećale da će nastaviti s takvim radom do konačne pobjede nad okupatorom i oslobođenja cijele zemlje, pa su u vezi s tim uputile pozdrave maršalu Titu i obećanje da će primljene obaveze na okružnoj konferenciji AFŽ-a dokraja ispuniti.

[378] Riječ je o planu GŠ NOV i PO Hrvatske dostavljenom na odobrenje vrhovnom komandantu 19. februara 1945. Tom prilikom GŠ Hrvatske je iznio da je momen-

talno u Hrvatskoj najaktuelnije oslobođenje Like, Gorskog kotara i primorskog pojasa sa Senjom. Glavni štab je pri tom ukazao na vojnički i politički značaj toga područja i iznio podatak da snage 4. i 11. korpusa nisu dovoljne za izvođenje ove operacije s obzirom na brojnost neprijateljevih snaga na tome području. U vezi s tim je zamolio Vrhovni štab da dozvoli upotrebu 8. korpusa. Takođe je Glavni štab obavijestio da bi operacija počela polovinom marta 1945. Međutim, Tito je u međuvremenu održao savjetovanje u Beogradu s komandantima 1, 2. i 3. armije, komandantom Mornarice NOVJ i komandantom 8. udarnog korpusa NOVJ u vezi predstojećih operacija. Tom prilikom je s komandantom 8. korpusa general-majorom Petrom Drapšinom utanačio i izvođenje ličko-primorske operacije, pa je time ličko-primorska operacija prešla u njenu nadležnost, a plan GŠ Hrvatske je otpao (vid. nap. 381).

379 Ovo je Titov odgovor na depešu GŠ NOV i PO Hrvatske od 17. februara 1945. upućene Vrhovnom štabu. U depeši je stajalo: »Molimo vas javite da li je odobren ulazak u našu zemlju američkom poručniku Reksu Dinu. On je došao za šefa američke misije umjesto dosadašnjeg majora Franklina Lindzeja, koji odlazi. G[ošnjak]« (A–VII, k. 119/4, reg. br. 1–26/2).

380 Slične depeše Tito je uputio i komandantima 1. i 3. armije (vid. str. 97 i 98).

381 Vrhovni komandant NOV i POJ Tito pozvao je komandante armija i komandanta 8. korpusa na savjetovanje u Vrhovni štab i zadržao ih u Beogradu do 3. marta 1945. Redakcija ne raspolaže nikakvim dokumentom s tog savjetovanja, ali se iz prethodnih i kasnijih naređenja i direktiva vrhovnog komandanta i Vrhovnog štaba vidi da su na tome savjetovanju pomenuti komandanti jedinica referisali o situaciji i stanju jedinica; da je Tito saopštio svoju odluku o preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju, Mornarice NOVJ u Jugoslovensku mornaricu i Vrhovnog štaba u Generalštab Jugoslovenske armije i o formiranju 4. armije JA; da su komandanti armija upoznati o mjerama za preoružanje jedinica i prelazak na trojnu formaciju u martu; da je globalno razrađen plan za konačno oslobođenje zemlje, dok je s komandantom 4. armije plan za ličko-primorsku i riječkotršćansku operaciju razrađen detaljnije; da je Tito svoje komandante armija lično predstavio feldmaršalu Aleksanderu, savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju, koji je tada, od 21. februara do 1. marta 1945, boravio u Beogradu, gdje je vodio razgovore o daljim zajedničkim dejstvima savezničkih armija i mjerama koje će se preduzeti radi sadejstva ovih dviju savezničkih armija.

Međutim, vjerovatno je da toga puta nisu detaljno razrađivani planovi za prelazak u ofanzivu 1, 2. i 3. armije u aprilu 1945, već da je to učinjeno na savjetovanju od 25. do 28. marta 1945. Za ovo drugo savjetovanje takođe nisu pronađena nikakva pismena naređenja, ali se iz knjiga depeša 1, 2. i 3. armije vidi da su sva tri komandanta pomenutih armija u to vrijeme bili odsutni iz svojih štabova. Upravo, to savjetovanje je održano neposredno pred Titov odlazak u Sovjetski Savez, gdje je boravio od 5. do 20. aprila 1945, pa je zbog toga Tito sa komandantima 1, 2. i 3. armije tada najverovatnije detaljno razradio plan za prelazak u opštu i konačnu ofanzivu za oslobođenje zemlje, u kojoj su uzele učešća i te pomenute tri armije. Na osnovu Titovih odluka na ovome savjetovanju, Generalštab Jugoslovenske armije donio je dvije direktive 9. aprila 1945. za prelazak u opštu ofanzivu (vid. u tomu 27).

Odgađanje termina savjetovanja je naređeno zbog toga što su maršal Tito i feldmaršal Aleksander produžili svoje razgovore, koji su počeli 21. a završili se 24. februara. Komandant 2. armije stigao je u Beograd 24. februara po podne, a vratio se u Štab armije (u Tuzli) 4. marta 1945.

382 Prema izvještaju (depešom) zamjenika načelnika Vrhovnog štaba, general-major Petar Drapšin je stigao istoga dana u Beograd, tj. 22. februara 1945. On se zadržao u Beogradu do 4. marta, gdje je prisustvovao savjetovanju kod vrhovnog komandanta u vezi s formiranjem 4. armije i njenih daljih zadataka. Zbog loših vremenskih prilika, Drapšin je napustio Beograd umjesto 2, kako je bilo planirano, tek 4. marta 1945, pošto je prethodno obavijestio Štab 8. korpusa o formiranju 4. armije i njenim narednim zadacima. Više o savjetovanju kod vrhovnog komandanta vid. u nap. 381.

[383] Riječ je o Odluci o amnestiji od 21. novembra 1944. Više o njoj vid. u tomu 25, str. 31 i 224.

[384] Ovo Titovo naređenje Glavnom štabu Srbije za prihvat upućenog ljudstva s Kosova i iz Metohije u sastav dopunskih brigada uslijedilo je na osnovu izvještaja Operativnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije o upućivanju 7000 boraca u dva ešelona, pri čemu je zamolio Vrhovni štab da naredi Glavnom štabu Srbije da izvrši prihvat pomenutog broja ljudstva u Kuršumliji. Inače Vrhovni štab NOV i POJ i Glavni štab NOV i PO Srbije naredili su početkom januara 1945. Operativnom štabu NOV i PO Kosova i Metohije da uputi u sastav Grupe dopunskih brigada u Vojvodinu oko 14 000 boraca. O tome vid. i u nap. 105.

[385] Ovo je Titov odgovor na depešu GŠ NOV i PO Slovenije od 14. februara 1945. upućenu Vrhovnom štabu s molbom da se od 6. i 11. slovenačke brigade iz Štajerske i 3. prekomorske brigade formira jedna jaka slovenačka divizija.

[386] Proslava 27. godišnjice stvaranja Crvene armije, obrazovane dekretom CKSKP(b) i vlade mlade sovjetske republike od 23. februara 1918, svečano je obeležena širom zemlje, u svim oslobođenim krajevima i jedinicama NOV i POJ. Proslava je obilježena mitinzima, svečanim akademijama, prigodnim umjetničkim programima i sličnim manifestacijama.

U jedinicama NOV i POJ proslava je sprovedena na najsvečaniji način po naređenju vrhovnog komandanta od 17. februara 1945 (vid. str. 91). U Beogradu je, na primjer, u uličnim manifestacijama učestvovalo preko 100 000 ljudi, dok je na mitingu održanom 23. februara 1945. kod Kneževog spomenika govorilo više javnih, državnih i političkih radnika, među kojima i dr Zlatan Sremec, povjerenik NKOJ-a, kao i general-major A. F. Kiseljov, šef Sovjetske vojne misije pri VŠ NOV i POJ. Slično je bilo i u drugim mjestima: Skoplju, Tuzli, Zadru, Kraljevu, dok je mitingu u Splitu prisustvovalo preko 20 000 građana. U Beogradu je uoči 23. februara priređena svečana akademija kojoj je prisustvovao maršal Tito sa svojim gostom feldmaršalom Aleksanderom, vrhovnim savezničkim komandantom na Sredozemlju i generalom Kiseljovim. Akademiji su prisustvovali i najviši državni, partijski i vojni rukovodioci federativne Jugoslavije i članovi ostalih savezničkih vojnih misija u Beogradu.

[387] Ovu odluku za razbijanje i uništenje četničkih grupa u zahvatu Kopaonika, Gledićkih planina i dragačevskog sreza Tito je donio poslije razbijanja balista na planini Čičavici, u dreničkom srezu (vid. nap. 106). Tada su ostaci balista pokušali da se sklone kod četnika na Kopaoniku, gdje se u to vrijeme nalazila najjača četnička grupa kapetana Živadina Žike Markovića, komandanta 2. kosovskog četničkog korpusa, čija je glavnina razbijena za vrijeme borbi u dolini Ibra, pa su se njeni ostaci s još nekim grupama povukli na pomenuti prostor, dok je 24. divizija NOVJ u februaru 1945. vodila borbe s ostalim jedinicama pod komandom Operativnog štaba NOV i PO Kosova i Metohije protiv kontrarevolucionarnih balističkih snaga na širem prostoru Kosovska Mitrovica--Priština-Gnjilane. U izvršenju ovih zadataka koje je Tito postavio pred GŠ Srbije, čišćenje je potrajalo duže, pa su četnici razbijeni, dok je kapetan Marković s manjom grupom četnika likvidiran u junu 1945.

[388] Odnosi se na 5. i 6. diviziju NOV Albanije. Ovo Titovo naređenje Štab 2. udarnog korpusa NOVJ odmah je prenio preko Štaba 37. udarne divizije štabovima 5. i 6. divizije NOV Albanije, pošto s tim divizijama nije imao direktnu radio-vezu zbog neispravnosti radio-stanica.

[389] Ova Titova zabrana upotrebe 5. i 6. divizije u Bosni uslijedila je na depešu Štaba 2. korpusa od 22. februara 1945. upućene Vrhovnom štabu: »Da li ćemo upotrebljavati albanske divizije prema Sarajevu ili će one ostati u dolini Lima kako ste ranije naredili? Jedna albanska divizija nalazi se na prostoriji Rudo-Višegrad, a jedna Prijepolje-Sjenica-Nova Varoš« (A-VII, k. 396, br. 11-86/1). Na prostoru Rudo-Višegrad nalazila se 6. divizija NOV Albanije. Ona je 16. februara 1945. učestvovala zajedno s jedinicama 37. udarne divizije u oslobađanju Višegrada.

[390] Prema izvještaju Štaba 2. korpusa od 3. marta 1945, Štab 6. divizije NOV

Albanije izvijestio je da će na određenu prostoriju krenuti iz doline Lima 4. marta, dok se 5. divizija NOV Albanije nalazila u pokretu (A–VII, k. 396, reg. br. 11–89/1). Više o tim albanskim divizijama vid. u nap. 127.

391 Riječ je o četničkim grupama i tzv. »kraljevskim komandosima« koje su obučavali specijalni njemački štabovi za vršenje terorističkih i diverzantskih akcija na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije. Organizovanje ovih grupa izvršeno je na osnovu Uredbe o ustrojstvu Komande kraljevskih komandosa koju je Draža Mihailović donio 4. decembra 1944. Prema Mihailovićevoj zamisli, trebalo je da komandosi budu osnova za formiranje »nove vojske« u Srbiji, pa je zbog toga predviđena i podjela Srbije na 9 zona s većim brojem oblasti. Prvi kurs komandosa pod pokroviteljstvom Nijemaca održan je u selu Srednjem (u istočnoj Bosni) od 22. do 30. decembra 1944. Kurs su završili 51 komandos i 14 kandidata. Zatim su uslijedili kursevi u Modriču i nekim drugim mjestima. Prva grupa komandosa (oko 70 ljudi) prebacila se u Srbiju tokom februara 1945. pod komandom Aleksandra Mihailovića Saše i trebalo je da dejstvuje na području beogradskog okruga. Desetorica iz te grupe, s majorom Božom Ivanovićem, pohvatani su kod Lazarevca. Računa se da je do maja 1945. ubačeno u Srbiju oko 350 komandosa, ali su svi oni većinom pohvatani od organa Odjeljenja zaštite naroda (Ozne).

U vrijeme kad je Tito donio ovu odluku za onemogućavanje prelaženja četnika iz istočne Bosne preko Drine u zapadnu Srbiju 21/22. februara 1945. jedna grupa četnika je prešla Drinu između Badovinaca i Prnjavora, o čemu je »Borba« donijela informaciju 4. marta 1945. dok je Štab 22. divizije NOVJ o tome izvijestio Vrhovni štab 27. februara 1945 (vid. nap. 393).

392 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 22. udarne divizije NOVJ dostavio je 25. februara 1945. izvještaj (depešom) sljedeće sadržine: »Deseta brigada na putu za Ljuboviju i Bajinu Baštu; 8. i 12. brigada drže sektor od Lešnice do Badovinaca bez promene« (A–VII, k. 1052, reg. br. 4–8/4).

393 U vezi s izvršenjem zadataka koje je Tito postavio 22. udarnoj diviziji, Štab 22. divizije je izvijestio 27. februara 1945. Vrhovni štab da se jedna grupa četnika prebacila na odsjek Badovinci – ušće Drine; da su joj ušli u trag i pohvatali veze; da je 10. srpska brigada stigla na sektor Ljubovija – Bajina Bašta i da se na lijevoj obali Drine prema jedinicama brigade nalazi oko 1200 ustaša. U depeši od 2. marta Štab divizije je izvijestio da su se četnici povukli prema Bijeljini; da jedinice divizije i dalje drže desnu obalu Drine i da će se izvjesne snage prebaciti na lijevu obalu u cilju izviđanja i postavljanja zasjeda.

394 Ovaj govor Tito je održao na svečanom prijemu koji je šef Britanske vojne misije pri VŠ NOV i POJ brigadni general Ficroj Maklin priredio 24. februara 1945. povodom uzvraćanja posjete feldmaršala Harolda Aleksandera, savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju, vrhovnom komandantu NOV i POJ maršalu Titu. Ovome svečanom prijemu pored Tita i Aleksandera prisustvovali su i dr Ivan Ribar, Siniša Stanković, šef Sovjetske misije general-major Kiseljov, američki general-major L. L. Lemnicer, britanski pukovnik Randolf Čerčil i predsjednik kraljevske vlade u izbjeglištvu dr Ivan Šubašić, kao i više drugih javnih i kulturnih radnika iz Beograda i predstavnika VŠ NOV i POJ.

395 Do toga poznanstva je došlo prilikom boravka maršala Tita u prvoj polovini avgusta 1944. u Kazerti i Napulju (u Italiji). Tom prilikom se Tito sastao s predsjednikom britanske vlade Vinstonom Čerčilom i najvišim savezničkim komandantima na Sredozemlju, među kojima su se nalazili Aleksander i Iker.

396 U svojoj zdravici feldmaršal Aleksander, pored ostalog, rekao je i ovo: »Dugo sam željno očekivao ovu posjetu. Kada sam postao vrhovni komandant na Sredozemnom moru u decembru prošle godine, želio sam da u najkraćem obnovim poznanstvo s maršalom Titom. Maršal me je počastvovao svojom posjetom mome štabu u Italiji prošlog ljeta, u vrijeme našeg pobjedonosnog pohoda od Rima do Apenina«. U svom govoru je izrazio divljenje jugoslovenskim narodima u borbi protiv fašizma »kada je ratna situacija bila vrlo crna za nas« i odao priznanje NOVJ za vezivanje 15 – 20 neprijateljskih divizija, koje su mogle biti upotrijebljene protiv Saveznika na bilo kome mjestu.

Feldmaršal Aleksander je u svom govoru s dubokim pijetetom odao poštu palim borcima na legendarnoj Kozari i bici na Sutjesci i uručio pozdrave savezničke vojske u Italiji Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i njenom vrhovnom komandantu maršalu Titu.

[397] Brigadni general Maklin, kao domaćin na prijemu u Oficirskom domu u Beogradu, održao je prvi govor, u kome je, pored ostalog, rekao:

»Večeras moram da izvršim dve dužnosti: jednu prijatnu i jednu tužnu. S jedne strane, imam prijatnu dužnost da u ime britanskih snaga u ovoj zemlji pozdravim feldmaršala Aleksandera, savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemnom moru. S druge strane došlo je vreme da se, po svršetku svoje misije, oprostim od maršala Tita i mnogih drugih divnih prijatelja koje sam stekao otkad sam 1943. godine prvi put stigao u Jugoslaviju« (»Борба«, 25. februar 1945).

[398] Bitka kod El Alamejna odigrala se od 23. oktobra do 4. novembra 1942. Tada su prvi put poražene osovinske snage u Africi. Njemačko-italijanska Oklopna armija »Afrika« pod komandom čuvenog njemačkog general-feldmaršala Ervina Romela (»Pustinjske lisice«) bila je do nogu potučena. Od oko 93 000 vojnika (koliko je imala Oklopna armija »Afrika« prije početka ofanzive britanske 8. armije pod komandom generala Bernarda Montgomerija), poslije bitke ostalo je oko 40 000 ljudi, dok je 55 000 izbačeno iz stroja. Aleksander je tada bio komandant Srednjeg istoka. Pod njegovom komandom, između ostalih, nalazila se i britanska 8. armija.

[399] Savezničke snage iskrcale su se u septembru 1943. na dva mjesta u Italiji: 3. septembra kodReđa (operacija »Bejtaun«) i 9. septembra kod Salerna (operacija »Avalanš«).

[400] U Italiji je dejstvovala 15. grupa armija pod komandom feldmaršala Aleksandera, dok su se sjeverno od Drave u Mađarskoj borile jedinice 3. ukrajinskog fronta Crvene armije pod komandom maršala Tolbuhina.

[401] Tito je ovdje mislio na britanske komandose i artiljerce, američke avijatičare i mornare koji su se borili zajedno s jedinicama 8. korpusa za oslobođenje nekih ostrva i dijela Dalmacije.

[402] Brigadir Maklin došao je u Vrhovni štab kao šef Britansko-američke (savezničke) vojne misije 18. septembra 1943.

[403] Ovo Titovo naređenje je njegov odgovor na nekoliko depeša GŠ NOV i PO Makedonije, koje je ovaj uputio Vrhovnom štabu povodom nekorektnih postupaka nekih članova savezničkih vojnih misija pri GŠ NOV i PO Makedonije. Tako su pojedinci održavali veze s neprijateljski nastrojenim elementima, dijelili propagandni materijal i pokušavali da vrše obavještajne djelatnosti u vezi s nekim privrednim objektima u Makedoniji.

[404] Odnosi se na feldmaršala Harolda Aleksandera, savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju, koji je boravio u Jugoslaviji od 21. februara do 1. marta 1945. vodeći razgovore s maršalom Titom u Beogradu (vid. nap. str. 118).

[405] Feldmaršal Aleksander u pratnji general-lajtnanta Peka Dapčevića, komandanta 1. armije, general-majora Vladimira Velebita, šefa Vojne misije JA u Londonu, general-lajtnanta Rudolfa Primorca, pomoćnika načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ i drugih savezničkih i jugoslovenskih vojnih rukovodilaca stigao je na sremski front, u Štab 1. armije, koji se tada nalazio u Erdeviku, 25. februara 1945. oko 19 časova. Pošto je obišao počasnu četu, feldmaršal Aleksander je u kraćem govoru između ostalog rekao i ovo:

»Vojnici! Nisam nameravao da govorim, ali ne mogu odoleti da vam ne kažem ono što osećam. Ovo je za mene radosno veče jer se nalazim s vojnicima s fronta, a i sâm sam vojnik s fronta. Neobično sam zahvalan maršalu Titu koji mi je omogućio da posetim front i komandanta I armije general-lajtnanta Peka Dapčevića.

Vi ste pre tri godine ustali na borbu, onda kada je situacija bila veoma tamna i teška za sve nas. Tek onda kad sam se iskrcao u Italiju s mojom pobedonosnom armijom, tek tada sam mogao uvideti koliku pomoć pruža vaša vojska opštoj savezničkoj stvari...

Teški dani stoje iza nas. Veliki dani su pred nama. Uskoro ćemo se spojiti severno od Jadrana i tako kao pravi ratni drugovi pobedonosno završiti ovu borbu... Pozdravljam hrabru borbu Jugoslovena i Jugoslavije i njenog vođu, koji vodi narode Jugoslavije u srećan život.«

Zatim je oko 22 časa priređen prigodan umetnički program u Štabu 1. armije. Sutradan feldmaršal Aleksander je obišao borce na položajima (u rovovima) i duže vreme se zadržao s njima u srdačnom razgovoru.

[406] Ovu odluku vrhovni komandant NOV i POJ maršal Tito je donio poslije prikupljenih podataka krajem januara i početkom februara o brojnom stanju i rasporedu savezničkih vojnih misija pri jedinicama i štabovima NOVJ. Odluka je donesena radi usklađenije saradnje i izbjegavanja sukoba do kojih je povremeno dolazilo između pripadnika NOVJ i članova savezničkih misija, te u vezi s tim nesporazuma, kao i nepotrebnih intervencija kod Vrhovnog štaba NOV i POJ od strane šefova engleske i američke vojne misije. Istog dana kada je Tito dostavio ovu depešu Vrhovni štab je dostavio i Uputstvo GŠ NOV i PO Slovenije o odnosima prema savezničkim oficirima za vezu shodno postignutom dogovoru u Beogradu od 21. do 24. februara 1945. između maršala Tita i feldmaršala Aleksandera.

[407] Ulazak jednom broju novinara (Rejbernu, Laptefu, Vesternu i Bovdenu) Tito je odobrio još 27. januara 1945. Međutim, izgleda da ti novinari tada nisu ušli u zemlju, pa je Tito ovim obavještenjem ponovio svoje odobrenje od 27. januara proširujući ga za još trojicu savezničkih žurnalista (vid. str. 38).

[408] Navedena lica su vjerovatno suđena zbog svoje kontrarevolucionarne djelatnosti, ali se to nije moglo sa sigurnošću da utvrdi.

[409] Druga proleterska brigada formirana je 1. marta 1942. u Čajniču (odlukom CKKPJ i naređenjem vrhovnog komandanta NOP i DV Jugoslavije Josipa Broza Tita). Tada se nalazila neposredno pod komandom VŠ NOP i DVJ, a kada je 1. novembra 1942. formirana 2. proleterska divizija, brigada je ušla u njen sastav i ostala pod njenom komandom cijelo vrijeme rata osim kraćeg perioda od 1. septembra do 18. decembra 1944; tada se privremeno nalazila u sastavu 21. udarne (srpske) divizije.

[410] U Arhivu Vojnoistorijskog instituta (A–VII) postoji dokumenat bez naslova sa sličnim tekstom, ali bez »postskriptuma«, tj. zabilješke Sretena Vukosavljevića, ministra u Šubašićevoj vladi. Taj dokumenat je nepotpisan; nije se moglo utvrditi da li je to prevod ili neki neovjereni prepis originala. Zbog toga se priređivač odlučio da objavi ovu britansku verziju ugovora. Više o jugoslovenskoj verziji vid. u A–VII, k. 25–A, reg. br. 13–1/12.

[411] Organizacija za vojnu vezu u Jugoslaviji (ML/Yugoslavija) obrazovana je radi toga da se omogući distribucija Unrine pomoći dok se ne postigne odgovarajući sporazum s Unrom. Naime, još početkom jeseni 1944. Administracija Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu postavila je zahtjev da distribuciju pomoći vrše njeni organi. Predsjednik NKOJ-a maršal Tito takav zahtjev nije mogao da prihvati, pa je preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija« 29. septembra 1944. otkazao tu pomoć kao neprihvatljivu, jer se smatralo da je to pokušaj miješanja u unutrašnje stvari jedne suverene zemlje. U vezi s tim otpali su i pregovori koje je Američka počasna legija (ALM) vodila s predstavnicima NKOJ-a početkom oktobra 1944. Više o tome vid. u tomu 24, str. 19.

[412] To je skraćenica od United Nations Relief and Rehabilitation Administration, što znači Administracija Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu, a ne organizacija kako u ovome memorandumu piše.

Ova organizacija osnovana je 1943. i delovala je sve do 1947. pomažući hranom, odjećom, obućom, lijekovima i drugim potrebama u ratu postradale narode.

[413] Sporazum između Privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i Administracije Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu potpisan je 24. marta 1945, čime su otpale odredbe sporazuma po ovome memorandumu kao privremenom sporazumu potpisanom između dva saveznička vrhovna komandanta – maršala Tita i feldmaršala Aleksandera.

O potpisivanju ovog memoranduma sporazuma od 19. januara 1945. u dnevnoj štampi objavljen je sljedeći kominike:

»1. U Beogradu 19. januara 1945. potpisan je ugovor između vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije maršala Josipa Broza Tita i predstavnika savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju o slanju materijala za pomoć i obnovu Jugoslavije od strane vlada Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjene Kraljevine i o njegovoj raspodeli. Ugovor je rađen u sporazumu s jugoslovenskom vladom u Londonu.

2. Obe strane su izrazile zadovoljstvo zbog sklapanja ugovora koji će mnogo učiniti da olakša patnje koje je zajednički neprijatelj naneo Jugoslaviji.

3. Ovaj će materijal dopremiti u Jugoslaviju Organizacija za vojnu vezu savezničkog vrhovnog komandanta uz pomoć izvesnog broja činovnika UNRRA. Administraciju i raspodelu pomoći preuzeće jugoslovenske vlasti« (»Борба«, 21. januar 1945).

U vezi s prednjim sporazumom, 23. januara 1945. stigao je prvi tovar namirnica norveškim brodom »Iuilgur« sa 73 t brašna, 100 t konzervi, 60 t šećera, 20 t soli i drugog materijala – ukupno 1000 t namirnica, odnosno 100 vagona hrane za narod, kako je pisalo u depešama Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora za Dalmaciju za 25. i 27. januar 1945 (A–VII, k. 36, br. 1–67/1 i 1–69/1).

[414] Sreten Vukosavljević je tada bio ministar u Šubašićevoj vladi, pa je on u skladu s Viškim sporazumom Tito – Šubašić od 16. juna 1944. supotpisao ovaj dokumenat dajući na taj način odgovarajuću saglasnost u ime kraljevske jugoslovenske vlade u izbjeglištvu, pošto je Viškim sporazumom bilo predviđeno da se za međunarodne aranžmane ili slične sporazume koji se odnose na Jugoslaviju postiže saglasnost između NKOJ-a i kraljevske vlade.

[415] Pitanje komunikacija koje su iz Julijske krajine vodile kroz tzv. Ljubljanska vrata na sjever prema Austriji, kao i pitanje Trsta, Istre i Slovenačkog primorja krajem rata je postalo glavni problem u odnosima između Demokratske Federativne Jugoslavije s jedne, i zapadnih saveznika, s druge strane. O tome se potpunije govori u tomu 28.

[416] Riječ je o Jugoslovenskoj delegaciji u Rimu kao prvom međunarodno priznatom diplomatskom predstavništvu nove Jugoslavije. Delegacija je akreditovana 17. novembra 1944. pri Savjetodavnem vijeću za Italiju. Za njenog šefa je imenovan dr Josip Smodlaka, povjerenik za spoljne poslove NKOJ-a, a za njegovog zamjenika njegov sin Slaven Smodlaka.

[417] Ovu depešu za Jugoslovensku delegaciju u Rimu sastavio je dr Josip Smodlaka 29. januara 1945. na osnovu uputstava dobijenih od Tita u Beogradu.

[418] Riječ je o izbjeglicama jugoslovenskog porijekla koje su se našle u Italiji za vrijeme II svjetskog rata bilo kao internirci bilo kao zarobljenici. Najveći dio ovih lica vratio se u zemlju i aktivno učestvovao u borbi protiv okupatora. Mnogi od tih ljudi ušli su u sastav prekomorskih brigada ili u druge jedinice formirane na italijanskom tlu u sastavu NOVJ. Samo manji dio deklarisao se kao neprijatelj narodnooslobodilačke borbe i to se na njih odnosi.

[419] Aleksander Kirk se tada nalazio na dužnosti američkog ambasadora pri savezničkom Savjetodavnom vijeću za Italiju. Opširnije o tom vijeću govori se u tomu 24.

[420] Šef Samostalne američke vojne misije pri VŠ NOV i POJ bio je tada potpukovnik Čarls Tejer. Tito je s njim razgovarao, prema Smodlakinim kazivanjima, 23. januara 1945.

[421] Ovaj pozdravni telegram Prvom američkom banketu za Jugoslaviju održanom 9. februara 1945. u hotelu »Baltimor« u Njujorku sastavio je general – major Vladimir Velebit, šef Vojne misije NOVJ u Londonu po Titovom nalogu od 1. februara 1945 (vid. str. 54).

[422] Misli se na sve one demokratske snage koje su se okupile u antifašističkoj koaliciji, čiju je platformu u II svjetskom ratu činila Atlantska povelja.

[423] U II svjetskom ratu Jugoslavija je imala velike materijalne štete, odmah iza

Sovjetskog Saveza i Poljske. U Jugoslaviji je spaljeno ili oštećeno 504 160 zgrada (20% cjelokupnog fonda); bez krova nad glavom je ostalo oko 3,3 miliona ljudi, uništeno je 289 000 seoskih gazdinstava s cjelokupnim inventarom, onesposobljeno je 83,9% željezničkog saobraćaja, 6478 (65%) osnovnih i srednjih škola i dr. Procijenjeno je da je ukupna šteta u Jugoslaviji u II svjetskom ratu iznosila oko 47 milijardi dolara po cijenama iz 1938. Od toga je hitlerovska Njemačka pričinila štetu od 35,8 milijardi dolara.

[424] Jugoslavija je u II svijetskom ratu izgubila oko 1 700 000 ljudi, žena i djece ili 11, 2% od cjelokupnog broja stanovništva, pa je u apsolutnom i relativnom smislu bila po ljudskim gubicama odmah iza SSSR-a i Poljske.

[425] Prvom američkom banketu za Jugoslaviju prisustvovalo je oko 1000 zvanica, koje su obećale da će prikupiti 500000 dolara za pomoć jugoslovenskim narodima i narodnostima.

[426] Prilozi 1 i 4 sastavni su dio ovog dokumenta i objavljuju se u njegovom nastavku, dok se prilozi 2 i 3 (zapisnici s održanih sastanka 22. i 23. februara između predstavnika Vrhovnog štaba NOV i POJ i Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju) odnose na neka tehnička pitanja vezana za predstojeću ofanzivu jedinica JA, pa se zbog toga ne objavljuju.

[427] Zamjenik načelnika štaba Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju tada je bio general – major Liman Lemnicer.

[428] Prema direktivi Kombinovanog komiteta načelnika generalštabova od 2. februara 1945. dostavljenoj savezničkom vrhovnom komandantu na Sredozemlju feldmaršalu Aleksanderu predviđeno je da se sa Sredozemlja što prije prebace u Francusku 1. pješadijska i 5. oklopna divizija 1. kanadskog korpusa, jedna oklopna brigada i tri britanske divizije: 5. pješadijska divizija iz Italije, 46. pješadijska divizija iz Grčke i 1. pješadijska divizija sa Srednjeg istoka. U toku februara su iz Italije u Francusku prebačene obje divizije 1. kanadskog korpusa i 5. pješadijska divizija, dok je prebacivanje ostalih jedinica prema naknadnoj direktivi od 28. februara 1945. obustavljeno.

[429] Do uspostavljanja tih baza, osim baza kod Zadra, usljed razvoja situacije u završnim operacijama za oslobođenje zemlje i nepredviđene brze kapitulacije njemačkih oružanih snaga, nije upošte došlo.

[430] Misli se na ličko – primorsku operaciju. Inače, ostrvo Lošinj oslobodile su jedinice 4. armije tek 20. aprila 1945.

[431] Feldmaršal Aleksander prije nego što je došao na razgovore u Beograd imao je 15. februara 1945. sjednicu u ambasadi Velike Britanije u Atini, na kojoj je, u prisustvu ministra spoljnih poslova Velike Britanije Antoni Idna, razmatrano pitanje uspostavljanja privremene savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini. Tom prilikom se došlo i do izvjesnih zaključaka o mogučim teškoćama koje bi nastale zbog Titovog držanja. Na tome sastanku je ipak zaključeno da se Trst i komunikacije koje vode preko Julijske krajine moraju čvrsto držati u britanskim rukama »i da bi u međuvremenu trebalo postići sporazum s Jugoslavijom na vladinom nivou da jugoslovensko–italijanska granica bude približno ona iz 1914. godine, pošto se o tome sporazumiju velike sile«. Prema tome, feldmaršal Aleksander je već imao određen stav u tom pitanju (vidi dok. br. 1 u Prilozima 4. knjige XI toma *Zbornika NOR*).

[432] Kapetan bojnog broda Ivan Kern je u to vrijeme bio vršilac dužnosti komandanta bivše kraljevske jugoslovenske mornarice. U vezi s Kernovim boravkom u Beogradu 19. februara 1945, Vrhovni štab NOV i POJ hitno je pozvao u Beograd komandanta Mornarice NOVJ general-majora Josipa Černija radi razgovora u vezi s predajom zaplijenjenih brodova Mornarici NOVJ (vid. nap. 373).

[433] Pored razgovora između Kerna i Černija koji su vođeni u Beogradu, razgovori su nastavljeni krajem februara i u Kazerti, gdje se nalazila Glavna komanda savezničkog vrhovnog komandanta na Sredozemlju. U razgovorima su tada učestvovali pored Kerna još i načelnik štaba Mornarice NOVJ general-major Srećko Manola, kontraadmiral A.

Paker i kapetan Velman, viši pomorski oficir pri savezničkoj vojnoj misiji u Beogradu. U vezi s tim razgovorima o predaji brodova Mornarici NOVJ izdat je Ed – memoar 1. marta 1945.

[434] Ti tenkovi nalazili su se u sastavu 1. tenkovske brigade NOVJ 8. korpusa, a od 2. marta 1945 – 4. armije JA.

[435] Zakon o zajmu i najmu izglasan je u Kongresu Sjedinjenih Američkih Država 11. marta 1941. Po tome zakonu isporuke ratnog materijala iz SAD nisu se plaćale u gotovom, već su davane na neodređeno vrijeme saveznicima u ratu protiv sila Osovine: fašističke Italije i Japana i nacističke Njemačke.

[436] Misli se na ličko – primorsku operaciju koja je počela 20. marta 1945. i čiji je cilj bio oslobođenje Like, Bihaća i Hrvatskog primorja.

[437] Odnosi se na sprazum koji je 19. januara 1945. u Beogradu potpisao maršal Tito s predstavnicima savezničkog vrhovnog komandanta za Sredozemlje o upućivanju pomoći Jugoslaviji od strane vlada SAD i Ujedinjenog Kraljevstva (vid. str. 109).

[438] Vazduhoplovnu bazu u Zadru uspostavili su Saveznici poslije postignutog sporazuma s Titom 6. januara 1945. u Beogradu (vid. tom 25, str. 195 i 243).

[439] Saopštenje (prilog »C«) objavila je Telegrafska agencija nove Jugoslavije (Tanjug) 27. februara 1945.

[440] Taj prilog je forma propusnice za sve savezničke organe koji se kreću u zoni operacija NOVJ. Međutim, kasnije je zbog nepoštovanja ovoga propisa od strane saveznika i kretanja njihovih vojnih lica, posebno u Istri, dolazilo do nesporazuma i veoma ozbiljnih konflikata, zbog kojih je intervenisao i lično maršal Tito.

[441] Ovaj prilog je identičan sa saopštenjem koje je objavila Telegrafska agencija nove Jugoslavije (Tanjug) 27. februara 1945.

Feldmaršal Aleksander je, po završenoj posjeti maršalu Titu, 28. februara 1945. uputio načelniku Imperijalnog generalštaba strogo povjerljivu depešu sljedeće sadržine:

»Danas sam se vratio iz vrlo uspješne posjete Beogradu. Tito je bio veoma ljubazan, razuman i spreman na saradnju. Složio se sa svim predlozima koje sam mu iznio. Julijska krajina je složen problem zbog svog političkog aspekta. Sa čisto vojne tačke gledišta mogu da dobijem sve što mi je potrebno, čak i više od toga. Ponudio mi je da koristim železničke komunikacije preko Ljubljane, koje nam, najvjerovatnije, neće biti potrebne. Ipak, ukoliko nam zatrebaju, imamo ih na raspolaganju. Šaljem Vam potpun izveštaj o situaciji u vezi s Julijskom krajinom.

Posetio sam front koji drže partizanske snage kod Šida. To je propisno organizovan front s rovovima, artiljerijom, mitraljezima i protivtenkovskim topovima itd. Tamo se vode dosta žestoke borbe i partizani imaju uspeha u napadima na nemačke položaje i u zarobljavanju Nemaca. Tokom moje posete vodila se manja borba. Moj utisak je da je Jugoslovenima vredno pomoći i da se oni bore ograničenim sredstvima da bi isterali Nemce iz svoje zemlje« (A–VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 30–2).

[442] Riječ je o razgovorima koje su vodili maršal Tito i feldmaršal Harold Aleksander, vrhovni savezniški komandant na Sedozemlju, od 21. do 24. februara 1945. u Beogradu. Više o sadržini tih razgovora vid. na str. 118–126.

[443] Odnosi se na tzv. Ljubljanska vrata – geostrategijski pojas koji označava prostor između Trsta i Ljubljane. Ovladavanjem ovim prolazom omogućava se ulazak u Ljubljansku kotlinu, odakle se račvaju važni strategijski pravci prema Zagrebu, Mađarskoj i Austriji.

[444] Misli se na formiranje privremene vlade Demokratske Federativne Jugoslavije. Potpunije o njenom formiranju 7. marta 1945. govori se u tomu 27.

[445] Više o sporazumu u Kazerti (kod Napulja, u Italiji) vid. u tomu 22 (Prilozi).

[446] Više o obilasku sremskog frona vid. u nap. 405.

[447] Feldmaršal Aleksander nije odletio za Budimpeštu, već je 28. februara 1945. odletio sovjetskim avionom iz Beograda u blizinu jednog malog mađarskog grada čije ime Aleksander u svojim memoarima ne pominje.

HRONOLOGIJA

1945.

14. januar

Centralni komitet KPJ, uz saglasnost generalnog sekretara KPJ Josipa Broza Tita, izdao je direktivno pismo za partijsko-politički rad u NOVJ.

Tito je primio telegram upućen s protestnog zbora 50 000 građana Beograda održanog povodom kraljeve izjave od 11. januara 1945. U telegramu se kaže: »Građani slobodarskog Beograda pozdravljaju te, naš voljeni maršale druže Tito, i daju ti čvrsto obećanje da će dati sve od sebe da se sačuva izvojevana sloboda, učvrsti i izgradi naša nova, srećna Federativna Demokratska Jugoslavija«.

General-lajtnant Jakob Avšič je pred okupljenim narodom u ime maršala Tita čestitao borcima i starješinama 1. inžinjerijske brigade NOVJ završetak izgradnje mosta kod Beograda.

S osnivačkog sastanka Sveslovenskog komiteta u Beogradu Tito je primio pozdravni telegram, u kome je, između ostalog, pisalo: »Sveslovenski komitet u Beogradu šalje, sa svog osnivačkog sastanka, Vama, najvećem sinu Slovenskog Juga, svoje plamene pozdrave. On Vam izražava divljenje i zahvalnost za veliko djelo bratstva Južnih Slovena ostvareno borbom naroda Jugoslavije pod vašim mudrim vojničkim i političkim rukovodstvom« (»Борба«,15. januar 1945).

Vodio je razgovore s brigadirom Maklinom i kapetanom bojnog broda Lejngom, zamjenikom načelnika štaba vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, oko sklapanja sporazuma za korišćenje jadranskih luka od strane Saveznika.

Donio je uredbu o nadopuni Uredbe o vojnim sudovima u vezi s primjenom kazne robije.

Izdao je naređenje Štabu 3. armije NOVJ za hitno prebacivanje svih raspoloživih jedinica Armije na desnu obalu reke Drave (virovitički mostobran).

Obavijestio Štab Mornarice NOVJ o pravima savezničke ratne flote u jugoslovenskim teritorijalnim vodama.

Odobrio je Štabu Mornarice NOVJ da osnuje Pomorsku trgovačku akademiju.

Obavijestio je general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, o demonstracijama u zemlji i predložio da Šubašićeva vlada ne demisionira i da Šubašić dodje u zemlju.

15. januar

Izdao je naredbu o uvodjenju funkcije pomoćnika komesara divizije.

Naredio je Štabu Mornarice NOVJ da ne čini smetnje engleskoj krstarici »Delhi« u plovidbi po Jadranskom moru.

Dozvolio je pregled zaplijenjenog njemačkog motornog čamca od strane organa engleske obavještajne službe i o tome obavijestio Štab Mornarice NOVJ.

Tito je primio pismo Komiteta Narodnog oslobođenja u Švajcarskoj u ime 2500 jugoslovenskih građana koji žive u toj zemlji. U pismu upućenom povodom kraljeve izjave od 11. januara 1945, između ostalog, piše: »Kao stvaraoca nove Demokratske Federativne Jugoslavije, bratske zajednice svih naših naroda, mi Vas smatramo jedinim političkim i vojnim predstavnikom i zalogom naše bolje i srećnije budućnosti«.

Preko Vojne misije u Moskvi Tito je zatražio od general-majora dr Gojka Nikoliša da izdejstvuje kod sovjetskih organa da bolnice koje su dodijeljene za potrebe NOVJ ostanu u jugoslovenskoj nadležnosti.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a Tito je s povjerenikom za finansije donio Odluku o uvođenju razreza i naplate prireza na državni osnovni porez.

Zatražio je od general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, objašnjenje o proizvodjenju Ljube Ilića u čin generala.

Obavijestio je general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, o mjerama za čuvanje hrvatskog naroda i naselja, a posebno Zagreba, od razaranja.

16. januar

Primio je telegrafsko obavještenje od maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, o smjeni sovjetskih jedinica u rejonu Barča od 1. bugarske armije.

Obišao je sremski front, razgovarao s borcima 1. proleterske i 5. divizije u prvim rovovima i održao radne sastanke sa Štabom 1. armije NOVJ i štabovima divizija.

Depešama je izvijestio štabove 1, 2. i 3. armije NOVJ o postavljenjima u vezi sa svojom naredbom od 11. januara 1945.

Obavijestio je Štab 8. udarnog korpusa NOVJ o smjeni američkih oficira za vezu pri 5. i 8. korpusu.

Naredio je 2. obalskom pomorskom sektoru NOVJ da dozvoli Englezima saslušavanje posada njemačkih torpednih čamaca koje su zarobljene u Zadarskom kanalu, kao i da se spriječi njihovo odvođenje u Italiju.

17. januar

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da izvrši prihvat 2. proleterske divizije, koja je kao rezerva Vrhovnog štaba NOV i POJ upućena na sremski front.

Poslije neprijateljevog proboja sremskog fronta na pravcu Sotin–Tovarnik Tito je naredio Štabu 1. armije NOVJ da organizuje armijski položaj na liniji Ilok – Ljuba – Erdevik – Kuzmin – Sava.

Uputio je naređenje Štabu 2. armije NOVJ da sa svojim jedinicama izvrši napad u pravcu Bijeljine da bi oslabio neprijateljev pritisak na sremskom frontu.

Potpisao je sporazum s brigadirom Maklinom o korišćenju splitske luke i svih luka sjeverno od Splita za potrebe savezničke mornarice

uz uslov da se savezničke snagu ne miješaju u poslove vojnih vlasti NOVJ i da se povuku čim izvrše svoj zadatak; vodio je razgovor o dodeljivanju vozila za potrebe transporta i obaviješten o odluci britanske vlade da se povuku britanske jedinice stacionirane kod Dubrovnika.

Naredio je Štabu 3. armije NOVJ da aktivnim dejstvima u pravcu Našica i Donjeg Miholjca olakša položaj 1. armije NOVJ na sremskom frontu.

Obavijestio je Štab 8. udarnog korpusa NOVJ da je Saveznicima i za treću eskadrilu odobrio upotrebu aerodroma na Visu.

Obavijestio je Josipa Smodlaku, povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a, o dolasku u Beograd – 19. januara 1945. predsjednika bugarske otečestvenofrontovske vlade Kimona Georgijeva radi potpisivanja ugovora o federaciji. Tom prilikom Tito je predao Smodlaki jedan novi bugarski nacrt ugovora, koji se bitno razlikovao od jugoslovenskog predloga.

Priredio je večeru za grupu sovjetskih umetnika iz ansambla »Crnomorska flota«, koja je prethodno izvela prigodan program.

17/18. januar

Obišao je u toku noći ponovo sremski front i konsultovao se sa Štabom 1. armije NOVJ u vezi s nastalom situacijom na frontu.

18. januar

Izdao je naređenje general-lajtnantu Rudolfu Primorcu, delegatu Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Štabu 1. armije NOVJ, da u najkraćem roku prikupi podatke o operativnoj situaciji radi prelaska u protivudar jedinica 1. armije na sremskom frontu.

Tito je dopunio naredbu o postavljenjima pomoćnika komesara divizija određujući im rang majora.

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da sa svojim jedinicama preduzme protivudar na komunikaciju Sotin – Tovarnik, na sremskom frontu.

19. januar

U Beogradu je Tito u svojstvu vrhovnog komandanta NOV i POJ potpisao sporazum s predstavnicima savezničkog vrhovnog komandanta za Sredozemlje o upućivanju pomoći Jugoslaviji od strane vlada Sjedinjenih Američkih Država i Ujedinjenog Kraljevstva (Velike Britanije). U vezi s tim je izdat i zvanični komunike, dok su članovi delegacije zadržani kod njega na ručku.

Uputio je naređenje Glavnom štabu NOV i PO Srbije da u Beograd bez ikakvog odlaganja uputi 22. diviziju i da do smjene od strane 37. divizije može ostati najviše jedna brigada.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da čvrsto drži u svojim rukama prevozna sredstva preko Save kod Sremske Mitrovice i Šapca.

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da izvrši prebacivanje Teškog artiljerijskog diviziona na desnu obalu Save radi obezbjeđenja prilaza Sremskoj Mitrovici.

Izdao je telegrafsko naređenje Štabu 1. armije NOVJ da zauzme Novak-Bapsku.

Depešom je izdao naređenje Štabu 2. armije NOVJ da prebaci jedan artiljerijski divizion u rejon sela Ravnje za obezbjeđenje prilaza Sremskoj Mitrovici.

Zatražio je izvještaj od Štaba 2. armije NOVJ o upućivanju artiljerijskog diviziona u rejon Ravnja.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da s dijelovima 37. divizije smijeni 22. diviziju u rejonu Višegrada.

Izdao je naredbu o postavljanju predsjednika i sudija u Višem vojnom sudu pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije, Vojnom sudu Komande grada Skoplje i Vojnom sudu Skopske vojne oblasti.

20. januar

Naredio je depešom Štabu 1. armije NOVJ da dostavi izvještaj o rasporedu jedinica na sremskom frontu i spremnosti za prelazak u protivnapad.

Tito je vodio razgovore sa šefom Samostalne američke vojne misije potpukovnikom Čarlsom Tejerom, koga je zatim zadržao na ručku.

21. januar

Izdao je naređenje glavnim štabovima NOV i POJ, štabovima 1, 2. i 3. armije NOVJ, štabovima 2, 3. i 5. udarnog korpusa NOVJ, Štabu Mornarice NOVJ, Štabu Korpusa narodne odbrane, Komandi vazduhoplovstva, Štabu gardijske brigade, Štabu 1. tenkovske brigade i odjeljenjima Vrhovnog štaba NOV i POJ o suzbijanju samovoljne mobilizacije ljudstva, stoke i prevoznih sredstava.

Izdao je naređenje glavnim štabovima NOV i PO Srbije i Makedonije, Vojnoj upravi Vojvodine, Komandi Sremske oblasti, Komandi grada Beograda i Komandi Vojne oblasti 8. udarnog korpusa NOVJ za mobilizaciju ljudstva radi formiranja protivavionskih jedinica.

Naredio je depešom Štabu 3. armije NOVJ da nastavi ofanzivna dejstva prema Našicama i Donjem Miholjcu.

Zatražio je od general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, da utiče na Šubašića kako bi s vladom došao u zemlju.

Obavijestio je Šubašića da treba s vladom da dođe u zemlju, pošto natezanje s kraljem šteti interesima zemlje.

Josip Smodlak, povjerenik za spoljne poslove NKOJ-a, poslao je po Titovim instrukcijama depešu Jugoslovenskoj delegaciji u Rimu da dio novca (višak) koji primaju od Saveznika za pokriće svojih vanvrednih troškova pošalju Štabu Baze NOVJ u Bariju, kako bi se u Italiji nabavile životne namirnice za potrebe Oblasnog NO odbora za Dalmaciju radi prehrane izgladnelog stanovništva u Dalmaciji.

Obavijestio je general-majora Vladimira Popovića, šefa Vojne misije NOVJ u Sofiji, o Molotovljevom zahtjevu da u vezi s predstojećim pregovorima između Jugoslavije i Bugarske da mi i Bugari pošaljemo po jednog delegata u Moskvu.

Obavijestio je sekretara Oblasnog komiteta Komunističke partije Hrvatske za Dalmaciju o upućivanju hrane za Dalmaciju i odnosima prema Saveznicima.

Zahvalio je Sveslovenskom komitetu u Beogradu na pozdravnom telegramu koji mu je upućen 14. januara 1945. s osnivačkog sastanka i izrazio uvjerenje da će Sveslovenski komitet u Beogradu učiniti sve za učvršćivanje tekovina narodnooslobodilačke borbe i za produbljivanje bratskih veza između slovenskih naroda.

22. januar Zatražio je izvještaj od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske o odnosima prema američkim avijatičarima u Korenici (Lika).

Izdao je telegrafsko naređenje Štabu 2. armije NOVJ da pregrupiše snage za obezbjeđenje lijevog boka Armije i da dostavlja izvještaje o pokretima njemačke 22. i 181. pješadijske divizije.

23. januar Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije o dogovoru s Englezima o uslovima za bombardovanje komunikacija i gradova.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da 22. diviziju uputi u Šabac kao rezervu Vrhovnog štaba NOV i POJ, 6. srpsku brigadu 2. proleterske divizije u rejon jugoistočno od Sremske Mitrovice, a mobilisano ljudstvo s Kosmeta u Beograd. Obavijestio je takođe da se dvije crnogorske brigade koje se upućuju na Kosmet stavljaju pod komandu Glavnog štaba NOV i PO Srbije.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da cijelu 22. diviziju prebaci na prostor Lešnica – Bogatić, gdje će se nalaziti kao rezerva Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Depešom je izdao naređenje Štabu 1. armije NOVJ da poboljša armijski raspored jedinica i da ešelonira snage po dubini.

Izdao je direktivu Štabu 2. armije NOVJ za dejstva prema Bijeljini i Vlasenici.

Izdao je naredbu o postavljenju starješina u 15. udarnom korpusu NOVJ.

Obavijestio je Štab Baze NOVJ u Bariju o dozvoli ulaska u zemlju novinarima iz Francuske i Kanade.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je, s povjerenikom za socijalnu politiku, donio odluku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije o određivanju radničkih razreda i tablica novčanog ekvivalenta prinadležnosti u naturi u radničkom osiguranju na području cijele zemlje.

Primio je pozdravni telegram Predsjedništva Prve opštezemaljske konferencije Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije.

24. januar Izdao je naređenje svim glavnim štabovima i odjeljenjima Vrhovnog štaba NOV i POJ o čuvanju vojne tajne.

Depešom je izdao naređenje o postupku vojnih vlasti pri konfiskaciji imovine.

Vrhovni štab NOV i POJ, prema zapovijesti vrhovnog komandanta maršala Tita, izdao je naredbu o postavljenjima u Vojnogeografskom institutu.

Primio je brigadira Ficroja Maklina, šefa Britanske vojne misije, koji mu je uručio poruku britanskog ministra inostranih poslova Antoni Idna o negativnom stavu britanske vlade prema kraljevoj izjavi i s njim je vodio razgovor u vezi s kvislinškim formacijama u zemlji, uslovima priznavanja jedinstvene jugoslovenske vlade i akreditovanju savezničkih ambasadora u Beogradu.

25. januar Objavljen je u dnevnoj štampi (»Borbi« i »Politici«) tekst sporazuma Tito – Šubašić od 1. novembra 1944. o zabrani ulaska kralja Petra II u zemlju i o sastavu jedinstvene jugoslovenske vlade.

Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da neprijateljevu kolonu koja je izbila u Novu Kasabu, odbaci prema Vlasenici.

26. januar

Ponovo je obavijestio Glavni štab NOV i PO Srbije da je naređeno da se dvije brigade 2. udarnog korpusa NOVJ upute na Kosmet i da se one stavljaju pod neposrednu komandu Glavnog štaba.

Kanađani hrvatskog porijekla sa svoje godišnje skupštine uputili su telegram maršalu Titu dajući mu punu podršku za stvaranje nove Jugoslavije.

Izdao je naređenje Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za povratak jedne divizije Narodnooslobodilačke vojske Albanije u Albaniju.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da na Kosovo i u Metohiju uputi 6. crnogorsku i 1. bokešku brigadu radi čišćenja teritorije od zaostalih kontrarevolucionarnih grupa (balista i četnika) i uspostavljanja i učvršćenja narodne vlasti u tim krajevima.

Vrhovni štab NOV i POJ po Titovoj zapovijesti izdao je naređenje o formiranju Organizacijskog odjeljenja.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je, s povjerenikom za socijalnu politiku, donio Odluku o privremenoj pomoći licima koja uživaju rente i potpore za osiguranje radnika.

27. januar

Prisustvovao je svečanom prijemu koji je povodom svetosavske proslave priredilo u Narodnoj skupštini Predsjedništvo Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije (ASNOS). Poslije pozdravnog govora predsjednika ASNOS-a dr Siniše Stankovića, i prigodnog programa, Tito se upoznao s članovima ASNOS-a, s kojima je ostao u dužem razgovoru interesujući se za aktuelne probleme privrednog, socijalnog i kulturnog života u Srbiji.

Zatražio je od Glavnog štaba NOV i PO Slovenije da Vidmar i Brecelj dođu u Beograd.

Primio je depešu od dr Ivana Šubašića u vezi s predlogom da se Milan Grol imenuje za jednog od kraljevskih namjesnika i proširenjem AVNOJ-a članovima bivše jugoslovenske Skupštine koji se nisu kompromitovali u toku rata.

Izdao je naredbu o ukidanju Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju, koja je obrazovana njegovim aktom od 17. oktobra 1944.

Odobrio je ulazak stranim novinarima u zemlju.

28. januar

Održao govor na Kolarčevom univerzitetu povodom mitinga delegata Antifašističkog fronta žena Srbije. Poslije govora zadržao se u dužem razgovoru s delegatkinjama, od kojih je primio mnogobrojne poklone. Na mitingu su, pored delegatkinja, prisustvovali i mnogi predstavnici javnog, političkog i kulturnog života u Srbiji, kao i predstavnici savezničkih vojnih misija i NOVJ.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da hitno uputi dvije brigade na Kosmet zbog tamošnje situacije i da ostanu na tom području do dolaska crnogorskih brigada.

29. januar

Zatražio je objašnjenje od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske o hapšenju jedne grupe američkih pilota.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da se načelniku OZNE u Skoplju stavi na raspolaganje nafta za prebacivanje duvana kamionima iz Makedonije u Vranje.

Uputio je direktivu Štabu Mornarice NOVJ povodom sporazuma sa Saveznicima od 6. januara 1945. o uspostavljanju savezničkih vazduhoplovnih baza kod Zadra.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa da hitno obustavi pokret 5. divizije NOVA u sjevernu Albaniju i da je uputi na Kosovo i u Metohiju sa zadatkom da s crnogorskim brigadama popravi vojno-političku situaciju na tome području.

Povodom neprijateljevog ispada iz Čitluka i Ljubuškog u pravcu Čapljine, Tito je naredio Štabu 8. korpusa da odbaci neprijatelja.

Tito je razgovarao s dopisnikom britanske agencije »Rojter« Harisonom, koji mu je tom prilikom rekao:»One Beograđane koji su mi prije dva mjeseca govorili protiv Vas i partizana, sad sam našao s crvenom zvijezdom na kapi« (Josip Smodlaka, *Partizanski dnevnik,* »Nolit«, Beograd, 1972, str. 252).

Preko Vojne misije NOVJ u Moskvi Tito je zatražio da se po načelniku Vrhovnog štaba NOV i POJ pošalju nastavni planovi i programi, kao i potrebne knjige za vojna učilišta i akademije NOVJ.

Po Titovoj zapovijesti Vrhovni štab NOV i POJ izdao je naređenje o odnosima prema novoformiranom Organizacijskom odjeljenju u Vrhovnom štabu NOV i POJ.

Primio je u posjetu brigadira Ficroja Maklina, šefa Britanske vojne misije, koji mu je uručio poruku britanskog ministra spoljnih poslova Antoni Idna o negativnom gledanju Saveznika na sjedinjenje Bugarske i Jugoslavije i da bi to pitanje trebalo ostaviti da se rješava poslije rata.

Josip Smodlaka, povjerenik NKOJ-a za spoljne poslove, po Titovoj direktivi poslao je dvije depeše Jugoslovenskoj delegaciji u Rimu: jedna sadrži demanti neistinotog prikaza Titovog razgovora sa šefom Samostalne američke vojne misije potpukovnikom Čarlsom Tejerom, a druga – uputstvo o zabrani davanja izbjegličke pomoći jugoslovenskim državljanima u Italiji koji neće da se vrate u oslobođene krajeve Jugoslavije.

30. januar

U svojstvu predsjednika NKOJ-a Tito je s povjerenikom za socijalnu politiku donio Odluku o vrhovnom državnom nadzoru Povjereništva za socijalnu politiku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije nad svim ustanovama obaveznog socijalnog osiguranja.

Naredio je Štabu 8. korpusa NOVJ da hitno interveniše na sektoru Gabela–Čapljina–Metković upotrebom svih raspoloživih snaga uključujući tenkovske i pomorske jedinice i zatražio da posvete veću pažnju sektoru Mostara zamjerajući im na gubitku teritorije.

Zamjerio je Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ na nebudnosti na pravcu Mostar–Metković i zatražio da Štab 8. korpusa svim raspoloživim snagama popravi situaciju i preduzme gonjenje neprijatelja prema Mostaru.

Naredio je Jadranskoj komisiji NOVJ da kamione za prevoz robe traži od Saveznika.

Primio je deputaciju makedonskih žena, većinom seljanki, s

kojom je vodio razgovore i tom prilikom je primio i narodne darove.

Tito je razgovarao s Metodijem Andonovom Ćentom o stanju i situaciji u Makedoniji i zadržao ga na večeri.

Obavijestio je general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, o sastavu vojne misije naimenovane za Francusku.

31. januar

Izdao je naređenje potčinjenim štabovima, komandama i ustanovama o slanju pošte savezničkim avionima i ukazao na slabosti i propuste.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da aktivira dejstva 4. i 11. udarnog korpusa NOVJ, naročito na komunikacijama Ogulin–Karlovac–Zagreb i Bihać–Sisak–Zagreb.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da 6. i 10. udarni korpus NOVJ od tada potpadaju i u organizacijskom pogledu pod komandu Štaba 3. armije NOVJ.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske da razriješi dužnosti general-majora Josipa Škorpika i odmah ga uputi u Vrhovni štab NOV i POJ, na novu dužnost.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da prebaci Dopunsku brigadu iz Iriga u Novi Sad.

Izdao je direktivu Štabu 2. armije NOVJ za dejstva prema Bijeljini i Zvorniku u sadejstvu s avijacijom NOVJ.

Uputio je instrukciju za Jugoslovensku delegaciju u Rimu u vezi s postupkom s Jugoslovenima koji neće da se vrate u oslobođene krajeve.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je s povjerenikom za finansije donio Privremenu odluku o finansiranju državnih organa.

Saopštio je Josipu Smodlaki, povjereniku za spoljne poslove NKOJ-a, da je primio depeše od generala Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, u kojima ga ovaj obavještava da kralj ima namjeru da za regente imenuje generala Dušana Simovića, njega (Smodlaku) i inž. Dušana Serneca.

Povjerenik za spoljne poslove NKOJ-a Josip Smodlaka uputio je po Titovim uputstvima depešu Jugoslovenskoj delegaciji u Rimu u vezi s odnosima u Savjetodavnom vijeću i slanjem sanitetskog materijala.

1. februar

Povodom grešaka koje su uočene pri vršenju mobilizacije Tito je izdao naređenje po kojem mobilizaciju na oslobođenoj teritoriji mogu da vrše samo komande područja preko nadležnih mobilizacijskih organa.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Hrvatske da će dobiti kopiju sporazuma koji je sklopio s predstavnicima savezničkog vrhovnog komandanta za Sredozemlje 19. januara 1945. o ukazivanju pomoći Jugoslaviji od strane Saveznika.

Preko Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske uputio molbu Ivanu Krajačiću Stevi da se njegov najmlađi sin Aleksandar-Mišo ukloni iz Zagreba na sigurno mjesto.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je s povjerenikom za

finansije donio Finansijsku odluku o proračunu državnih rashoda i prihoda Jugoslavije za proračunsko razdoblje februar–mart 1945.

Intervenisao je kod general-majora Vladimira Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, u vezi s menjanjem kandidata za regente.

Obavijestio je general-majora Velebita da nema ništa protiv toga da umjesto Aleksandra Belića za regenta bude imenovan Dušan Simović.

Zatražio je od general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, da uputi pozdravni telegram skupu Amerikanaca jugoslovenskog porijekla u Njujorku u vezi s akcijom za prikupljanje pomoći za novu Jugoslaviju.

2. februar Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da obustavi napade na Biljeljinu i da ispita uslove za napad na neprijateljevu grupaciju južno od Zvornika poklanjajući naročitu pažnju zaštiti tuzlanskog basena s pravaca koji vode od Doboja i Brčkog.

Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da pristupi uništenju neprijateljeve grupacije južno od Zvornika.

Povodom žalbe italijanske vlade Tito je naredio Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da se bolje postupa s vojnicima italijanske partizanske divizije »Garibaldi«.

Zatražio je od general-majora Vladimira Popovića, šefa Vojne misije NOVJ u Sofiji, da saopšti Ivanu Karaivanovu da mu se javi pri prolazu.

Uputio je telegram predsjedniku Privremene vlade Poljske Republike Osupka-Moravskom povodom oslobođenja Varšave od fašističkih zavojevača.

Povodom dana svetog Vlaha, koji se u Dubrovniku praznovao kao dan slobode, Tito je uputio čestitku Narodnooslobodilačkom odboru Dubrovnika.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je s povjerenikom za prosvjetu donio Odluku o obaveznom dostavljanju štampanih stvari na području Jugoslavije Povjereništvu za prosvjetu NKOJ-a.

3. februar Dao je saglasnost Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da primi topove od Saveznika, ali bez ikakvih uslova.

Naredio je da se telo Ratka Pavlovića, narodnog heroja, prenese uz odgovarajuće počasti u Toplicu.

Saglasio se s planom operacija Štaba 2. armije NOVJ u istočnoj Bosni.

Zadržao je na ručku prve članove Albanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ na čelu s majorom Vasiljom Konomijem.

Obavijestio je sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu Jovana Veselinova o ukidanju Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju i o namjeri da se organizuje Korpusna vojna oblast za Vojvodinu pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ.

Upozorio je Štab Mornarice NOVJ da se korektno odnosi prema posadi engleskih brodova u zadarskoj luci.

Zamjerio je general-majoru Velebitu, šefu Vojne misije NOVJ u

Londonu, što je dao saglasnost da Šutej bude regent umjesto Mandića i zatražio da Šutej odstupi.

Obavijestio je general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, da od dr Ante Mandića kao kandidata za regenta ne odstupa, a da mjesto Simovića može doći u obzir Sreten Vukosavljević.

4. februar

Telegramom je naredio Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ da dostavi izvještaj o liniji protezanja fronta kod Mostara i Širokog Brijega i da izvijesti o snagama i načinu prebacivanja jedinica 8. korpusa na to područje.

Obavijestio je Josipa Smodlaku, povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a, da će NKOJ štampati 5 milijardi novčanica da bi službenici mogli dobijati redovne plate.

5. februar

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da se prekomorske brigade neće upućivati u Sloveniju zbog namjere Vrhovnog štaba da formira jednu slovenačku diviziju u Dalmaciji i da zbog razvoja situacije Glavni štab Slovenije ne smije imati velike snage.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da orijentiše 29. hercegovačku NOU diviziju prema Mostaru, gdje bi sadejstvovala s jedinicama 8. udarnog korpusa NOVJ i da se Štab 2. korpusa za likvidaciju svih uporišta oko Mostara poveže sa Štabom 8. korpusa NOVJ.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da poveća aktivnost svojih jedinica na komunikaciji Višegrad–Sarajevo, kako bi se olakšala situacija kod jedinica 2. armije NOVJ, koje vode teške borbe s neprijateljem u rejonu Zvornika.

Ponovo je naredio Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ da 5. prekomorska brigada ostaje pod komandom Korpusa, čiji je zadatak da ovu brigadu naoruža i obuči kako bi zatim po posebnom naređenju mogla da bude upućena u Sloveniju.

Naredio je Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ da u sadejstvu s 29. divizijom pristupi likvidaciji svih neprijateljevih uporišta u rejonu Mostara.

Zatražio je od general-majora Velebita, šefa Vojne misije NOVJ u Londonu, da saopšti Šuteju da iako nije prihvaćen za regenta, nema čega da se plaši, ako dođe u zemlju.

Razgovarao je s brigadirom Ficrojem Maklinom, šefom Britanske vojne misije, i izrazio nezadovoljstvo odugovlačenjem kralja Petra II da imenuje namjesništvo, smatrajući da kralj želi da dobije u vremenu i da »opet odustane od cijelog sporazuma«. Takođe je vodio razgovor u vezi s odnosom vojnih vlasti NOVJ prema pripadnicima britanskih pomorskih oružanih snaga u Dalmaciji, o čemu je sproveo istragu.

Razgovarao je sa šefom Samostalne američke vojne misije potpukovnikom Čarlsom Tejerom povodom držanja kralja Petra II prema sprovođenju Beogradskog sporazuma.

6. februar

Centralni komitet KPJ dostavio je propratno pismo Oblasnom komitetu KPJ za Dalmaciju uz cirkularno pismo CKKPJ o reorganizaciji svih komiteta i sastava komiteta u Mornarici i NOVJ.

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da razriješi dužnosti načelnika

Štaba pukovnika Savu Drljevića i uputi ga u Vrhovni štab NOV i POJ.

Naredio je da se provede istraga u Štabu Mornarice NOVJ u vezi s opstrukcijom u sprovođenju potpisanog sporazuma sa Saveznicima o korišćenju vazduhoplovnih i pomorskih baza.

Naredio je Štabu 22. udarne divizije da stavi pod svoju komandu 6. srpsku brigadu 2. proleterske divizije NOVJ.

Saopštio je dr Šubašiću, predsjedniku kraljevske vlade u izbjeglištvu, svoj stav u vezi s kraljevom opstrukcijom u pitanju sprovođenja sporazuma i pozvao ga da s vladom dođe u zemlju.

Naredio je Velebitu da saopšti Šubašiću da se jedanput završi s odugovlačenjem oko imenovanja kraljevskih namjesnika i da vlada treba da dođe u zemlju.

Naredio je Velebitu da obavijesti Šubašića i članove kraljevske vlade da NKOJ traži samo priznaje sporazuma, a ukoliko kralj ne prihvati sporazum, namjera je NKOJ-a da formira privremenu vladu i bez ostvarenja sporazuma.

Obavijestio je Velebita o promjeni mišljenja o sprovođenju sporazuma zbog zatezanja u Londonu oko njegove realizacije; zatražio je da vlada dođe odmah u zemlju i iznio mišljenje o imenovanju generala Simovića za jednog od kraljevskih namjesnika.

Uputio je naređenje Jugoslovenskoj delegaciji u Rimu da traga za zlatom koje su Italijani zaplijenili u Herceg-Novom u aprilskom ratu 1941.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je s povjerenikom za finansije donio Odluku o poreskim stopama.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je s povjerenikom za finansije donio Odluku o uvodjenju državne trošarine.

7. februar

Naredio je potčinjenim štabovima da dostave predloge za priznanje čina svim oficirima domobranske ili bivše jugoslovenske vojske koji su do 15. septembra 1944. dobrovoljno stupili u redove NOVJ, kao i o postupku za priznanje čina onim oficirima koji su se poslije toga datuma na bilo koji način našli u redovima NOVJ.

Upozorio je Glavni štab NOV i PO Slovenije na korektno postupanje prema dr Rodžersu i britanskim oficirima za vezu u 9. udarnom korpusu NOVJ i naredio da se preduzmu mjere kako bi se spriječile provokacije.

Naredio je Operativnom štabu NOV i PO Kosova i Metohije da vrate Makedoncima ulje i fabriku cementa u General-Jankoviću.

Izdao je naređenje Štabu 1. armije NOVJ da pojača dejstva na cijelom frontu, a naročito južno od Tovarnika, da bi se olakšala situacija na frontu 2. i 3. armije NOVJ.

Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da pređe sa svojim jedinicama u opšti protivudar da im Nijemci ne bi preuzeli inicijativu i poremetili plan operacija.

Naredio je Štabu 22. udarne divizije da zatvori komunikaciju Zvornik – Drinjača i spriječi pokušaj neprijatelja da stvori mostobran na desnoj obali Drine na odsjeku Zvornik – Drinjača.

8. februar

Povodom formiranja Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju i

formiranja 52. divizije izdao je naredbu o postavljenju rukovodilaca.

Izdao je naredbu za formiranje Vojne uprave za Kosovo i Metohiju i za postavljanje rukovodilaca u Vojnoj upravi i Vojnoj oblasti Kosova i Metohije.

Povodom formiranja Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju izdao je naređenje za stavljanje pod neposrednu komandu Operativnog štaba 46. i 52. divizije i Operativne grupe brigada.

Izdao je naredbu o postavljenju Štaba Grupe crnogorskih brigada.

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da uputi 2. proletersku diviziju na prostor Šabac–Bogatić, gdje će dobiti novi zadatak.

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da uputi potpukovnika Blaža Markovića na raspored u Operativni štab za Kosovo i Metohiju.

Povodom neuspješnih operacija u istočnoj Bosni, Tito je uputio više naređenja Štabu 2. armije NOVJ sa zamjerkom u vezi s propustima i nepotpunom izvršavanju zadataka i zahtjevima za prelezak u opšti protivnapad.

Naredio je Štabu 22. divizije da odbaci neprijateljevu grupu koja se kod Budišića prebacila na desnu obalu Drine.

Dozvolio je dolazak u Jugoslaviju jedanaestorici savezničkih novinara.

S godišnje skupštine jugoslovenskog udruženja »Slobodna Jugoslavija« u Švedskoj primio je pozdravni telegram sljedeće sadržine: »Herojski druže, naša jedina želja jeste da se opet vratimo Tebi i pod Tvojim genijalnim rukovodstvom uložimo sve svoje snage za ostvarenje nove, Demokratske Federativne Jugoslavije.«

9. februar

Uputio je direktivu 3. armiji NOVJ za povlačenje 12. korpusa na lijevu obalu Drave, usljed namjere neprijatelja da nadmoćnijim snagama ovlada Podravinom i izdao uputstva da 6. i 10. udarni korpus NOVJ dejstvuju u pozadini neprijatelja.

Obavijestio je general-majora Vladimira Popovića, šefa Vojne misije NOVJ u Sofiji, da grčki delegati mogu doći u Beograd i zatražio da ga obavijesti o povratku bugarskog predsjednika vlade Kimona Georgijeva iz Moskve.

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije o zabrani bombardovanja naseljenih mjesta u Sloveniji izuzev komunikacija.

Uputio je poruku Amerikancima zvanicama na banketu koji je u Njujorku priredio američki Komitet za pomoć Jugoslaviji na čelu s Amerikancima jugoslovenskog porijekla Zlatkom Balokovićem i Lujom Adamičem u znak priznanja herojskoj borbi jugoslovenskih naroda protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Razgovarao je s brigadirom Ficrojem Maklinom, šefom Britanske vojne misije, u vezi s političkom situacijom, Šubašićevim dolaskom u Beograd i imenovanjem kraljevskih namjesnika.

Naredio je Štabu 22. divizije da pomogne artiljerijom dejstva 2. armije NOVJ na lijevoj obali Drine.

Pošto je primio dvije depeše iz Londona u kojima ga je šef Vojne misije NOVJ general-major Vladimir Velebit izvijestio o odbijanju kralja Petra II da prizna predloženo namjesništvo, Tito je

uputio instrukciju o čuvanju legitimiteta i obavijestio Velebita da se neće upuštati ni u kakve nove pregovore o imenovanju kraljevskih namjesnika u zemlji.

Uputio je depešu Vojnoj misiji NOVJ u Moskvi s podacima za povjerenika za privredu o smeštajnim kapacitetima za benzin i naftu.

10. februar

Izdao je naređenje svim potčinjenim štabovima i odjeljenjima Vrhovnog štaba NOV i POJ o zabrani uzimanja kadrova iz operativnih jedinica za razne pozadinske dužnosti.

Saopštio je Josipu Smodlaki, povjereniku za spoljne poslove NKOJ-a, da je britanska vlada uložila protest kod bugarske vlade zbog namjere Bugarske da se sjedini s Jugoslavijom.

Primio je grupu sovjetskih umjetnika i prisustvovao svečanom koncertu u Narodnom pozorištu koji su umjetnici priredili u njegovu čast; grupa je stigla u Beograd 8. februara, a već 9. februara održala je svoj prvi koncert vojnicima beogradskog garnizona.

Naredio je komandantu 3. armije NOVJ general-lajtnantu Kosti Nađu da mu se javi na referisanje o situaciji na dravskom frontu i da ga upozna s odnosom prema Štabu 3. ukrajinskog fronta u vezi sa stavovima generala Blagodatova, sovjetskog delegata pri Štabu 3. armije.

Obavijestijo je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o odlasku Olge Mandić, supruge dr Ante Mandića, iz Moskve u zemlju.

11. februar

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Slovenije da obezbijedi stalan saobraćaj između baza u Dalmaciji i Slovenije stvaranjem jednog koridora koji bi išao sjeverno od Zagreba preko Žumberka, ili zapadno od Ogulina preko Gorskog kotara.

U drugoj depeši obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da je dozvolio da se bombarduje samo Novo Mesto.

Uputio je naređenje štabovima 1, 2. i 3. armije NOVJ za uređenje i organizaciju vojnosudske službe u divizijama i armijama i za izvršenje smrtne kazne.

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da usiljenim maršem uputi 2. proletersku diviziju na prostor kod Lešnice na desnoj obali Drine.

Opozvao je naređenje o upućivanju potpukovnika Blaža Markovića na raspored u Operativni štab za Kosovo i Metohiju.

Uputio je direktivu Štabu 2. armije NOVJ za dejstva njenih jedinica na komunikaciji Drinjača–Zvornik i za obezbeđenje Tuzle.

Uputio je direktivu Štabu 3. armije NOVJ za dejstva njenih jedinica poslije ovladavanja Podravinom od strane neprijatelja.

Uputio je naređenje Štabu Korpusa narodne odbrane Jugoslavije za uređenje i organizaciju vojnosudske službe u divizijama i pri Štabu korpusa.

Naredio je Štabu 22. udarne divizije da odbaci neprijatelja na lijevu obalu Drine poslije njegovog prijelaska na desnu obalu rijeke kod Malog Zvornika, da razmjesti jedinice na sektoru Drinjača–Zvornik i da stavi 16. makedonsku brigadu pod komandu Štaba divizije.

Saopštio je Josipu Smodlaki, povjereniku za spoljne poslove

NKOJ-a, da je od sovjetske vlade primio telegram u kome ona izražava želju da se sprovedu odredbe Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić, da se proširi AVNOJ i da se odluke AVNOJ-a podnesu na odobrenje Ustavotvornoj skupštini.

12. februar Zatražio je podatke od Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske o bazi određenoj za prijem materijala koji stiže od Saveznika u Dalmaciju za Glavni štab NOV i PO Slovenije i naredio da se obezbijedi jedan koridor preko Žumberka ili Gorskog kotara za saobraćaj između Dalmacije i Slovenije.

Uputio je direktive Glavnom štabu NOV i PO Slovenije za reorganizaciju štabova, za dejstva potčinjenih jedinica u Sloveniji i za uspostavljanje baze za prijem materijala od Saveznika u Dalmaciji.

Uputio je telegram maršalu Tolbuhinu, komandantu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, kojim da je obavijestio o zadacima 3. armije NOVJ.

Primio je brigadira Ficroja Maklina, šefa Britanske vojne misije, koji ga je obavijestio da je britanska vlada izrazila želju za što brže sprovođenje Beogradskog sporazuma Tito–Šubašić o istim pitanjima o kojima je vlada SSSR-a dan ranije obavijestila depešom maršala Tita.

Obavijestio je Štab 3. armije NOVJ da komandant armije general-lajtnant Kosta Nađ donosi sa sobom direktivu za dejstva 3. armije poslije njegovog boravka na referisanju u Beogradu 11/12. februara 1945.

13. februar Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da partizanske odrede uključi u sastav jedinica Korpusa narodne odbrane Jugoslavije.

Upoznao je maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta, sa zadacima 12. udarnog korpusa 3. armije NOVJ.

Saopštio je Josipu Smodlaki, povjereniku za spoljne poslove, da je od kralja Petra II primio pismo kojim ga on moli za sastanak. Tito nije odgovorio šta će preduzeti.

Obavijestio je Štab 2. armije o prebacivanju dvije brigade 2. proleterske divizije na lijevu obalu Drine i stavljanju tih brigada pod komandu Štaba armije. Ujedno je naredio Štabu armije da nastavi s pritiskom u rejonu Zvornika radi uništenja neprijateljeve grupacije.

Uputio je naređenje Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da rasformira partizanske odrede i da njihovo ljudstvo koje se nalazi na području Štaba korpusa, stavi na raspolaganje jedinicama Korpusa narodne odbrane Jugoslavije.

Naredio je Štabu 2. proleterske divizije NOVJ da se Štab divizije s još jednom brigadom prebaci na lijevu obalu Drine, uspostavi kontakt s 38. divizijom 3. udarnog korpusa NOVJ i stavi se pod komandu Štaba 2. armije NOVJ.

14. februar Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da opkoljene Nijemce u rejonu Zvornika pozove na predaju i obavijestio ga je o stavljanju 2. proleterske divizije pod njegovu komandu, kao i o zadacima 22. udarne divizije na desnoj obali Drine.

Zatražio je izvještaj od Štaba 2. armije NOVJ o položaju 25.

udarne divizije i naredio sadejstvo s jedinicama 2. proleterske divizije koje vode teške borbe na odsjeku Muslimanski Šepak – Rojčevići.

Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da se svim jedinicama armije stavi do znanja politički značaj uništenja njemačke 22. pješadijske divizije.

Uputio je naređenje Štabu 3. udarnog korpusa NOVJ da svoju 38. diviziju poveže s jedinicama 2. proleterske divizije NOVJ koje su se prebacile na lijevu obalu Drine i upozorio ga na mogućnost jačeg neprijateljevog ispada iz Bijeljine u pravcu opkoljene neprijateljeve grupacije.

Povodom povratka boraca Rađevine u svoj rodni kraj uputio im je slijedeću poruku: »Vi idete u onaj kraj koji je prvi ustao na borbu 1941. godine. Tamo je na Ivan-dan u Beloj Crkvi pukla prva puška osvetnica. Žalim što i ja ne mogu da pođem s vama. Ali ja ću poći na naša prva bojišta čim to vrijeme dozvoli« (»Политика«, 15, februar 1945).

15. februar

Na predlog maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta, Tito je izdao direktivu Štabu 3. armije NOVJ za dejstva na lijevoj obali Drave (poslije smjene bugarskih jedinica) i u Slavoniji.

Naredio je Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ da s potčinjenim jedinicama pristupi oslobađanju Mostara.

Povodom oslobođenja Mostara Tito je u svojstvu vrhovnog komandanta u vanrednom izvještaju Vrhovnog štaba NOV i POJ pohvalio pješadijske, tenkovske i artiljerijske jedinice 8. udarnog korpusa NOVJ i 29. udarne divizije i izrazio im svoju zahvalnost na postignutoj pobjedi.

16. februar

Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da s 2. proleterskom divizijom pristupi likvidiranju opkoljene neprijateljeve grupe sjeverno od Kozluka u rejonu Rojčevića.

Dr Ivan Šubašić s ministrima kraljevske jugoslovenske vlade doputovao je avionom u Beograd; sačekao ga je Edvard Kardelj.

17. februar

Naredio je cirkularnom depešom svim potčinjenim štabovima, komandama i ustanovama da na najsvečaniji način proslave Dan Crvene armije kako u jedinicama tako i u pozadini.

Povodom prebacivanja jačih neprijateljskih snaga na odsjek Brčko – Bijeljina i napada u pravcu Janje, Tito je naredio Štabu 1. armije NOVJ da sa svojim jedinicama razvije najveću aktivnost na cijelom frontu, a naročito na lijevom krilu kako bi se olakšao položaj 2. armije NOVJ.

Vodio je razgovor s brigadirom Maklinom oko sastava Namjesništva i izrazio svoje neslaganje da za namjesnike prihvati Milana Grola i Juraja Šuteja.

Naredio je Štabu 2. armije NOVJ da 28. udarna divizija izvrši jak pritisak na Janju i Bijeljinu.

18. februar

Svim potčinjenim štabovima, komandama, jedinicama i ustanovama Tito je izdao naređenje o pozdravljanju, oslovljavanju, odijevanju, ponašanju i ophođenju u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije.

Povodnom dolaska njemačke 104. lovačke divizije na sektor Bije-

ljina- Janja Tito je izdao direktivu Štabu 2. armije NOVJ za dejstva u dolini Drine.

Obavijestio je Štab 2. udarnog korpusa NOVJ o zadacima 8. udarnog korpusa NOVJ i naredio Štabu 2. korpusa da 29. udarnu diviziju orijentiše prema Sarajevu.

Uputio je naređenje Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ za raspored jedinica i obavjestio ga o upućivanju 29. udarne divizije prema Sarajevu.

Primio je dr Ivana Šubašića, predsjednika kraljevske izbjegličke vlade u Londonu, s članovima njegovog kabineta i s njima vodio razgovore u vezi sa stvaranjem jedinstvene vlade i sprovođenjem Beogradskog sporazuma; Tito ih je zadržao na ručku.

Obavijestio je Vojnu misiju NOVJ u Moskvi o odlasku dr Olge Nepdobe u Jugoslaviju.

19. februar

Uputio je naređenje Štabu 3. armije NOVJ da raspored svojih snaga izvrši prema zahtjevu predstavnika maršala Tolbuhina.

Naredio je da se general-major Josip Černi, komandant Mornarice NOVJ, javi Vrhovnom štabu NOV i POJ.

Uputio je instrukciju Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ za intervenciju kod Divizije »Garibaldi« da ona ostavi cijelo teško naoružanje, artiljeriju i minobacače Štabu Korpusa prije nego što napusti jugoslovensku teritoriju radi odlaska u Italiju.

Odgovorio je na pozdravni telegram upućen s Okružne konferencije Antifašističkog fronta žena valjevskog kraja.

Primio je Josipa Smodlaku, povjerenika za spoljne poslove NKOJ-a, i saslušao njegov izvještaj o radu Jugoslovenske delegacije u Rimu.

Primio je delegaciju albanske Privremene vlade u vezi sa zaključenjem trgovinskog i vojnog sporazuma i pri tom je vodio razgovore o budućim političkim i ekonomskim odnosima između dviju susjednih i prijateljskih zemalja. Albansku delegaciju, u čijem su se sastavu nalazili potpredsjednik vlade i tri ministra, Tito je zadržao na večeri.

20. februar

Potpisao je s Josipom Smodlakom, povjerenikom za spoljne poslove NKOJ-a, Ugovor o vojnom savezu Jugoslavije i Albanije o zajedničkoj borbi protiv fašističke Njemačke, koji bi se poslije rata produžio radi zajedničke odbrane od svake agresije na dvije zemlje. Takođe je prisustvovao potpisivanju trgovinskog ugovora između predstavnika NKOJ-a i Privremene vlade Albanije. Poslije potpisivanja oba ugovora Tito je zadržao članove albanske delegacije na zajedničkoj večeri.

Dao je saglasnost na plan operacija Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske za oslobođenje Like.

Obavijestio je Glavni Štab NOV i PO Hrvatske da je odobren ulazak u Jugoslaviju novoimenovanom šefu Američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

Naredio je komandantima 1. i 2. armije NOVJ i 8. udarnog

korpusa NOVJ da dođu na vojno savjetovanje koje bi se održalo u Vrhovnom štabu NOV i POJ 24. februaru u Beogradu.

Odložio je datum javljanja komandanata 1. i 2. armije NOVJ za 25. februar u 12 časova.

Naredio je komandantu 8. udarnog korpusa NOVJ da se s aerodroma u Zemuniku (kraj Zadra) prebaci 22. februara u 10 časova za Beograd.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je s povjerenikom za socijalnu politiku donio Odluku o obrazovanju Stručnog savjeta socijalnog osiguranja pri Povjereništvu za socijalnu politiku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

U svojstvu predsjednika NKOJ-a, Tito je s povjerenikom za prosvjetu potpisao Odluku o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina.

Razgovarao je s brigadirom Ficrojem Maklinom, šefom Britanske vojne misije, u vezi sa Šubašićevim nastojanjem da se Milan Grol i Juraj Šutej imenuju za kraljevske namjesnike, onemogućavanjem sprovođenja Beogradskog sporazuma i Šubašićevim protivljenjem da se umjesto Šuteja imenuje dr Ante Mandić, a umjesto Grola–general Dušan Simović ili akademik Aleksandar Belič.

21. februar

Otpočeli su zvanični razgovori u Beogradu između Maršala Tita i feldmaršala Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju; razgovori su trajali do 24. februara 1945.

Dao je uputstva i svim potčinjenim štabovima za postupak s licima koja su se predala NOVJ poslije 15. januara 1945.

Naredio je Glavnom štabu NOV i PO Srbije da izvrši prihvat mobilisanih boraca s Kosova i iz Metohije.

22. februar

Obavijestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da je naredio Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ da mu stavi na raspolaganje sve Slovence iz 5. prekomorske brigade i ujedno ga upoznao sa svojom odlukom da ne može dobiti 3. prekomorsku brigadu.

Naredio je komandantu 1. armije NOVJ da mu se javi u Beograd 25. februara.

Naredio je komandantu 3. armije NOVJ da se javi u Beograd 24. februara do 12 časova, čime je povukao naređenje od 20. februara o javljanju komandanta 3. armije NOVJ u Beograd 25. februara.

Povodom 23. februara – Dana Crvene armije, Tito je s feldmaršalom Aleksanderom, savezničkim vrhovnim komandantom na Sredozemlju, general-majorom Kiseljevom, šefom Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, šefovima Britanske i Američke vojne misije i drugim predstavnicima javnog i kulturnog života u Beogradu i NOVJ, prisustvovao svečanoj akademiji u dvorani Kolarčeve zadužbine na kojoj je, uz prigodan program, general-lajtnant Velimir Terzić, zamjenik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ, održao referat. Potom je Tito u Belom dvoru priredio svečani prijem.

23. februar

Uputio je čestitku Staljinu povodom 27. godišnjice stvaranja Crvene armije.

Izdao je naređenje Glavnom štabu NOV i PO Srbije da pristupi

čišćenju Kopaonika, Gledićkih planina i dragačevskog sreza od zaostalih četničkih grupa.

Izvršio je smotru i prisustvovao polaganju zakletve I klase pitomaca Vojne akademije NOVJ u kasarni u Topčideru.

Primio je pozdravni telegram s mitinga oko 10 000 građana Mostara priređenog povodom njegovog oslobođenja. U telegramu je stajalo: »Zahvaljajući jedino vašem mudrom rukovodstvu, rodoljubivi Srbi, Muslimani i Hrvati glavnog grada Hercegovine uspjeli su da odole mnogim otvorenim i prikrivenim neprijateljima i da svijetlog obraza, zbratimljeni više nego ikad u svojoj istoriji, dočekaju ovaj veliki dan.«

Povodom 23. februara – Dana Crvene armije, prisustvovao je s feldmaršalom Aleksanderom, dr Ivanom Ribarom i drugim predstavnicima javnog, političkog i kulturnog života i NOVJ, svečanom prijemu koji je priredio u Oficirskom domu šef Sovjetske vojne misije general-major Kiseljov.

Oprostio se s članovima albanske vlade na njihovom povratku u Albaniju poslije uspješno zaključenog sporazuma.

Primio je telegram Sveslovenskog komiteta u Sofiji s pozivom da prisustvuje 3. marta 1945. velikom Slovenskom zboru na kome će se manifestovati borbeno jedinstvo i slovenska solidarnost u borbi protiv fašizma. Zbor se organizuje povodom 67-godišnjice oslobođenja Bugarske od turskog jarma.

Naredio je Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ da prikupi 5. i 6. diviziju Narodnooslobodilačke vojske Albanije na prostoru Kosovska Mitrovica – Vučitrn, gdje će primiti nove zadatke.

Uputio je naređenje Štabu 22. udarne divizije da sa svojim jedinicama zatvori Drinu na odsjeku Bajina Bašta – Ljubovija i spriječi prelaženje četnika preko rijeke iz istočne Bosne u zapadnu Srbiju.

24. februar

Priredio je svečani ručak u čast feldmaršala Aleksandera, na kome su, pored Aleksandera, prisustvovali američki general Liman Lemnicer, brigadir Maklin, još dva oficira engleske vojne misije i potpukovnik Čarls Tejer, šef Samostalne američke vojne misije.

Na svečanom prijemu koji je u Oficirskom domu u Beogradu priredio šef Britanske vojne misije brigadir Ficroj Maklin u čast posjete feldmaršala Aleksandera Jugoslaviji, Tito je odgovorio na zdravice brigadira Maklina i feldmaršala Aleksandera. U svom govoru Tito se, pored ostalog, oprostio i od šefa Britanske vojne misije brigadira Maklina povodom njegovog odlaska iz Jugoslavije na novu dužnost.

25. februar

Uputio je instrukciju Glavnom štabu NOV i PO Makedonije o odnosu prema engleskoj misiji i zabranio da Amerikanci vrše pregled rudnika.

Naredio je Štabu 1. armije NOVJ da preduzme mjere za što bolji doček feldmaršala Aleksandera, koji dolazi u posjetu njenim jedinicama na sremskom frontu.

Upoznao je brigadira Maklina sa svojim predlogom Šubašiću o sastavu Namjestništva.

26. februar

Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je odluku »da se za izvanredne zasluge u narodnooslobodilačkoj borbi veliki vojskovođa, organi-

zator i rukovodilac narodnooslobodilačke borbe, stvaralac bratstva i jedinstva naših naroda i izgraditelj Demokratske Federativne Jugoslavije maršal Jugoslavije Josip Broz Tito odlikuje Ordenom narodnog oslobođenja« (»*Službeni list*« Ministarstva narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije, br. 1, 2. i 3/1945).

Održao je s predsjednikom Prezidijuma AVNOJ-a dr Ivanom Ribarom i šest povjerenika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije zajedničku sjednicu s članovima Šubašićeve vlade, na kojoj su pretresana pitanja oko imenovanja kraljevskih namjesnika i formiranja jedinstvene vlade. Sporazumno su predloženi kralju za regente profesor dr Aleksandar Belić (ili jedan od druge dvojice predloženih Srba), dr Ante Mandić i inž. Dušan Sernec. Tito je na zajedničkoj sjednici rekao Šubašiću da ako kralj do kraja sedmice ne imenuje namjesnike (regente), NKOJ će se proglasiti za privremenu vladu, uključujući i sve ministre sadašnje kraljevske jugoslovenske vlade, s čime su se saglasili Šubašić i njegovi ministri. Tito je rekao Šubašiću da će u tom slučaju Šutej biti ministar bez portfelja.

Obavjestio je Glavni štab NOV i PO Slovenije da se savezničke vojne misije mogu nalaziti samo kod štabova korpusa.

Tito je informisao brigadira Fieroja Maklina da on neće prihvatiti Šuteja i Grola ako bude formirana jedinstvena vlada, već da će im dati diplomatske položaje.

Obavijestio je Štab Baze NOVJ u Bariju o odobrenju za ulazak 8 savezničkih novinara u Jugoslaviju.

27. februar — Objavljen je zajednički kominike o razgovorima u Beogradu i postignutom sporazumu između feldmaršala Aleksandera i maršala Tita.

Izdao je naređenje Višem vojnom sudu NOV i POJ o pomilovanju izvjesnog broja lica osudjenih na kaznu smrti 24. februara 1945. i preinačilo kaznu smrti u kaznu robije u trajanju od 15 godina.

Primio je telegram od Staljina kojim mu on zahvaljuje na poslatoj depeši povodom 23. februara – Dana Crvene armije.

28. februar — U pratnji članova Vrhovnog štaba NOV i POJ, komandanata armija i vazduhoplovstva, prisustvovao je na zemunskom aerodromu svečanom ispraćaju feldmaršala Aleksandera na njegovom odlasku iz Jugoslavije, gdje je boravio od 21. do 28. februara 1945.

Izdao je naredjenje svim potčinjenim štabovima, komandama, jedinicama i ustanovama o dodjeljivanju privremene pomoći u naturi porodicama oficira, podoficira i vojnih službenika NOVJ, koje dotična vojna lica izdržavaju.

Uputio je pozdravni telegram Drugoj proleterskoj brigadi povodom trogodišnjice njenog formiranja.

Kraj februara — Uputio je pozdravni telegram invalidima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije drvarskog okruga.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Adamič Luj (1898–1951), američki književnik i publicista slovenačkog porekla, osnivač i prvi predsjednik Udruženog odbora američkih Jugoslovena. Tri razreda gimnazije završio je u Ljubljani, zatim se iselio u Ameriku (1913). Kao dobrovoljac u američkoj vojsci, borio se u Francuskoj u I svjetskom ratu. Prve radove objavio je u »Glasu naroda«, čiji je bio stalni dopisnik od 1915. do 1917. Posle I svjetskog rata nastanio se u Kaliforniji, gdje je živio do 1930. Godine 1926. objavio je prevod Cankarevog dela »Sluga Jernej i njegovo pravo« i od tada je živio isključivo od književnog rada. Za vrijeme II svjetskog rata sav svoj društveni rad posvetio je oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije i sve njegove publikacije imale su za cilj da pobude američki narod i vladu da pomognu tu borbu. Pokrenuo je dva svoja sopstvena biltena. Borio se protiv separatističkih težnjâ izvjesnih jugoslovenskih emigranata. Zbog svog aktivnog političkog rada je ubijen u svom stanu pod neobjašnjenim okolnostima dok je pripremao knjigu o novoj Jugoslaviji i njenim državnicima – 202

Afrić Vjekoslav (1906–1980), pozorišni i filmski reditelj i glumac. Završio Akademiju za kazališnu umjetnost u Zagrebu. Režirao prvi jugoslovenski igrani film »Slavica«, zatim filmove »Borba Žvane« i »Hoja Lero«. Bio koreditelj i tumač dviju uloga u sovjetsko-jugoslovenskom filmu »U planinama Jugoslavije«. Bavio se pozorišnom režijom, glumom, scenografijom i kostimografijom od 1924. do 1945. Učesnik NOP-a od 1941, član KPJ od 1945. Bio umjetnički rukovodilac, glumac i reditelj Kazališta narodnog oslobođenja pri Vrhovnom štabu NOV i POJ od 1942. do 1945. Od 1960. do 1963. dekan Akademije za pozorište, film, radio i televiziju u Beogradu i rektor Beogradskih umjetničkih akademija. Bavio se filmskom i pozorišnom publicistikom i esejistikom, kao i pisanjem drama – 145

Aleksander Herold (Alexander Harold; 1891–1969), feldmaršal. Završio je Imperijalni koledž odbrane; u I svjetskom ratu je bio komandant bataljona, zatim je služio u Indiji. Za vrijeme II svjetskog rata bio komandant divizije i korpusa (kod Denkerka, 1940), komandant britanskih snaga u Burmi (1942), zatim komandant na Bliskom istoku, komandant 18. grupe armija u Tunisu, pa 15. grupe armija u Italiji. Od decembra 1944. je vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju. Poslije rata je bio britanski guverner u Kanadi (1946–1951) i ministar narodne odbrane u britanskoj vladi (1952–1954) – 100–102, 109, 119–129, 180–184, 186, 187, 207–209

Andonov Metodije-Čento (1903–1957). U međuratnom periodu pripadao je Udruženoj opoziciji, čiji je kandidat bio na izborima za Narodnu skupštinu 1935. i 1938. U ovom periodu više puta je zatvaran. Od ljeta 1941. do ljeta 1943. nalazio se u bugarskom zatvoru i u internaciji. Član KPJ od 1943. Oktobra 1943. prešao na slobodnu teritoriju u zapadnu Makedoniju kada je postavljen za člana GŠ NOV i PO Makedonije. Bio je predsjednik Inicijativnog odbora za sazivanje ASNOM-a, vijećnik II zasijedanja AVNOJ-a, član Prezidijuma ovog tijela i predsjednik Prezidijuma ASNOM-a. Poslije rata (do 16. marta 1946) bio je poslanik Narodne skupštine FNRJ, i predsjednik Narodnog sobranja Makedonije. Zbog nacionalističkih stavova isključen je iz KPJ i osuđen – 198

* Biografske beleške priredio Milovan Dželebdžić.

Aranđelović Žarko (1903). Prije rata je bio aktivni oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. Kao komandant artiljerijskog diviziona Triglavskog odreda Jugoslovenske vojske pao je u italijansko zarobljeništvo. Poslije kapitulacije Italije 1943. stupio u NOVJ. U NOR-u je bio na službi u Štabu Tomšičeve brigade, zatim nastavnik u Oficirskoj školi Glavnog štaba. Poslije rata bio na raznim artiljerijskim dužnostima. Penzionisan je 1964. kao pomoćnik komandanta artiljerije 5. jugoslovenske armije u činu potpukovnika JNA – 143

Aspazija, tašta kralja Petra II, Grkinja – 160

Augustinčić Antun (1900–1979), vajar svjetskog glasa, član JAZU. Bio je predsjednik Društva prijatelja SSSR-a 1940. U NOP-u učestvuje od 1941. Te godine uhapšen i u zatvoru u Gracu ostaje do 1943. Član ZAVNOH-a i potpredsjednik AVNOJ-a od 1943 – 145

Avbelj Viktor (1914), pravnik. Član KPJ postao 1937. na Pravnom fakultetu u Ljubljani. Jedan je od organizatora oružanog ustanka u Dolenjskoj 1941. U NOR-u je bio politički komesar 4. slovenačke brigade »Matija Gubec«, politički komesar 1. operativne zone Slovenije, politički komesar 15. divizije NOVJ, pomoćnik političkog komesara GŠ Slovenije i politički komesar 9. korpusa NOVJ. Poslije rata ministar u vladi Slovenije, član i predsjednik Izvršnog vijeća Slovenije, član CKSKJ, član IKCKSK Slovenije. Predsjednik Predsjedništva SR Slovenije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 171

Avšič Jakob (1896–1978), pobjegavši iz austrougarske vojske u prvom svjetskom ratu, stupio 1916. u Jugoslovenski dobrovoljački korpus i borio se u Dobrudži i na Solunskom frontu. Od 1920. bio je u Jugoslovenskoj vojsci i dobio čin konjičkog pukovnika. Poslije kapitulacije Jugoslavije (aprila 1941), od početka borbe aktivno sarađivao u NOP-u; odbio je saradnju s D. Mihailovićem. Maja 1942. postao je član, a septembra zamjenik komandanta GŠ Slovenije; decembra 1944. komandant pozadine NOV i POJ. U NOR-u je bio član Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora i Predsjedništva AVNOJ-a od 1943. Poslije rata šef Jugoslovenske vojne misije u Berlinu, ministar u vladi Slovenije. General-potpukovnik JNA – 191

Babić Petar (1919), metalski radnik. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. U ratu bio politički komesar 2. ličke brigade, Kninskog sektora, i 19. divizije. Poslije rata bio komesar divizije, mehanizovanog korpusa, načelnik Kabineta Vrhovnog komandanta oružanih snaga, pomoćnik državnog sekretara za vojnoprivredni sektor, ambasador SFRJ u Kanadi. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 155, 177

Bajić Vlado (1915), šumarski radnik. Član KPJ i u NOR-u od 1941. U ratu bio komandant bataljona, 3. proleterske krajiške brigade, i 21. divizije. Poslije rata bio načelnik štaba armije, načelnik I klase VVA, načelnik štaba Korpusa narodne odbrane, rukovodilac Opunomoćstva SKJ za JNA. Član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ od 1965. do 1969. i član Konferencije SKJ od 1969. General-pukovnik JNA u penziji – 14, 139

Balen Šime (1912), u zatvoru u Sremskoj Mitrovici prišao Komunističkoj partiji, čiji je član od 1936. Nakon povratka s robije uređivao list »Seljačka misao« 1937. Početkom 1938. izabran za člana Seljačke komisije pri CKKPH, od marta 1941. član Vojnog komiteta za Zagreb. U NOR-u na raznim dužnostima: vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a i komesar korpusa. U vrijeme napada IB na KPJ 1948. pokolebao se i prestao biti član KPJ. Ubrzo je javno osudio svoje držanje i nastavio da radi kao publicista – 156

Baloković Zlatko (1895–1965), violinista. Od 1924. živio u Njujorku; za vrijeme NOB-a bio jedan od osnivača i predsjednik Društva prijatelja nove Jugoslavije i pristalica NOB-a u Jugoslaviji, a poslije rata je ostao prijatelj socijalističke Jugoslavije – 158, 202

Barbara, italijanski karabinjerski potpukovnik i komandant mjesta u Herceg-Novom za vrijeme okupacije 1941 – 64

Barjaktarević Branislav (1911), inženjer šumarstva. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu bio na komandnim i štapskim dužnostima od bataljona do brigade i član Vojne misije NOVJ (JA) u Parizu. Poslije rata je vojni izaslanik u Francuskoj, načelnik štaba korpusa i na drugim štapskim dužnostima u Generalštabu JNA. General-potpukovnik JNA u penziji – 47

Belić Aleksandar (1876–1960), akademik, lingvista, profesor univerziteta i predsjednik Srpske akademije nauka. Studirao u Odesi, Moskvi i Lajpcigu. God. 1905. postao je vanredni, a 1919. redovni profesor Beogradskog univerziteta. U I svjetskom ratu boravio u Rimu, Petrogradu i Parizu, boreći se perom i rečju za stvaranje jugoslovenske države po koncepcijama srpske vlade. Za vrijeme II svjetskog rata penzionisan i više mjeseci proveo u logoru. Poslije oslobođenja vratio se na Univerzitet. Bavio se mnogim oblastima srpskohrvatskog jezika – dijalektima, akcentologijom, pitanjima sintakse, jezičkog razvitka i napisao djela od velike vrijednosti. Bio je član svih slovenskih akademija i počasni doktor mnogih stranih univerziteta. Ubraja se u najveće predstavnike lingvističke nauke – 53, 54, 158, 199, 207, 209

Benčić Dragomir Brkin (1911–1967), inženjer. U NOP-u je od 1941, a od 1942. je član KPJ. Bio je politički komesar Dalmatinskog NOP odreda, politički komesar 1. istarske i 13. slovenačke brigade, politički komesar 14. divizije, politički komesar 4. operativne zone (Štajerske) i politički komesar 9. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant Jugoslovenskog odreda za Istru i Slovenačko primorje i načelnik Građevinske uprave DSNO. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 172

Berković Jelisaveta Matvejevna (1897–?), ljekar. Rođena je u Sarajevu. Za vrijeme I svjetskog rata bila milosrdna sestra (1914), član RKP (b) od 1917; učesnik oktobarske revolucije; završila medicinski fakultet; školovala se na KUNMZ-u (1925); po ličnoj želji i Titovom odobrenju došla na rad u Jugoslaviju krajem 1944. pod pseudonimom *dr Olga Nepdoba;* ostala u Jugoslaviji do Rezolucije Informbiroa 1948, kada se vratila u SSSR kao sovjetski građanin. Poslije normalizacije odnosa između SSSR-a i Jugoslavije više puta dolazila u Jugoslaviju. Umrla u Sovjetskom Savezu (godina smrti neutvrđena). Major Crvene armije – 93, 206

Nepdoba dr Olga vid. *Berković Jelisaveta Matvejevna*

Bilobrk Mate (1920–1976), službenik. Prije rata učestvovao u radničkom pokretu i bio član MKSKOJ-a za Split. Član KPJ od 1938, a u NOR-u od 1941. U ratu bio instruktor PKKPH za južnu Dalmaciju, komesar Biokovskog i Cetinskog odreda, Grupe udarnih bataljona, 10. dalmatinske brigade i 20. divizije. Poslije rata završio VVA JNA i bio komesar divizije, korpusa i pomoćnik komandanta za pozadinu armije. General-potpukovnik JNA – 177

Bjerut Boleslav (1892–1956), poljski političar i državnik. Član KP Poljske je od 1918. i jedan je od njenih osnivača. Organizator je pokreta otpora poljskog naroda u II svjetskom ratu i od januara 1942. je jedan od njegovih rukovodilaca. Od januara 1944. do 1947. je predsjednik poljske vlade. Od 1947. do 1952. je predsjednik Poljske Republike, a od 1948. i prvi sekretar CKPRP. Od decembra 1948. je predsjednik Poljske ujedinjene radničke partije (PURP). Od marta 1954. je prvi sekretar PURP-a – 159

Blagodatov Aleksej Vasiljevič (1893), učesnik građanskog rata u Rusiji. U Crvenoj armiji od 1918. Član KPSS od 1943. Prije velikog otadžbinskog rata Sovjetskokg Saveza bio je, pored ostalog, načelnik štaba streljačkog korpusa i predavač na Vojnoj akademiji Generalštaba Crvene armije. Za vrijeme rata je bio od 1943. zamjenik komandanta 57. armije, 2, pa 3. ukrajinskog fronta Crvene armi-

je. Od aprila 1945. vojni komandant Beča. Od 1946 – 1949. je stariji predavač na Vojnoj akademiji Generalštaba Crvene armije. General-potpukovnik Crvene armije – 173, 175, 203

Borojević Mile – 104

Bošković Đuro (1914–1945), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1935. U NOR-u od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Crmnici (Crna Gora). Krajem jula 1941. pao je u ruke okupatora i interniran u Albaniju. Početkom marta 1942. razmijenjen zajedno s grupom crnogorskih komunista za zarobljene italijanske oficire. Potom je bio poitički komesar čete, a u V neprijateljskoj ofanzivi politički komesar 2. bataljona 2. dalmatinske udarne brigade. U vrijeme borbi početkom juna 1943. na Barama iznad Sutjeske poslao je čuveni izvještaj: »Izgubili smo polovinu ljudstva, ali računajte s nama kao da smo u punom sastavu«. Poslije V neprijateljske ofanzive bio politički komesar Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba i rukovodilac Politodjela u 9. dalmatinskoj udarnoj diviziji, s koje je dužnosti povučen na rad u Ozni Jugoslavije – 62

Bovden Edvard (Bowden Edward), saveznički novinar – 38, 104, 151, 184

Božanić Nikola (1912), učitelj. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio komandant bataljona, obavještajni oficir 2. proleterske brigade, načelnik Obavještajnog odjeljenja Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant Vojne oblasti za Kosovo i Metohiju. Poslije rata komandant Narodne milicije NR Srbije, načelnik Glavne uprave narodne milicije SFRJ i Komandant vojnog područja. Nalazio se i na raznim dužnostima u Generalštabu JNA (predsjednik Ispitne komisije za čin pješadijskog pukovnika) i načelnik Nastavnog odjeljenja Više vojne akademije. Završio je VVA JNA. General-pukovnik JNA u penziji i nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 69

Božović Božo (1911), službenik. Kao učenik srednje škole uključio se u revolucionarni radnički pokret. Učestvovao u raznim akcijama koje je Partija organizovala, a član KPJ od 1941. Aktivno učestvuje u pripremama ustanka u svome mjestu. Istakao se već u prvim borbama. Bio komandir čete u Crnogorskom NOPO za vrijeme operacije u Sandžaku i u 1. proleterskoj brigadi, komandant bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, komandant 26. (dalmatinske) divizije u NOVJ. Poslije rata komandant armije, načelnik uprave u SSNO i na dužnosti u Generalštabu JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 155, 177

Brajović Petar (1915), aktivni oficir Vazduhoplovstva jugoslovenske vojske. Kao đak gimnazije pripadao naprednom omladinskom pokretu. Radio na organizovanju ustanka na Kosovu. Član KPJ od 1941. Bio je komandant Metohijskog NOPO, komandant Šarplaninskog odreda, komandant 1. makedonsko-kosovske brigade, komandant 48. makedonske divizije, zatim 16. korpusa NOVJ, zamjenik komandanta Operativnog štaba NOV i PO za Kosmet, komandant 52. divizije. Poslije rata na radu u Generalštabu JNA, načelnik Vojnoistorijskog instituta, poslanik Skupštine Srbije, predsjednik CO RVI Jugoslavije, član Saveznog odbora SUBNORJ, član Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 68

Brecelj Marijan Miha (1910), pravnik. U NOR–u je od 1941. Član KPJ od 1943. Jedan je od osnivača Osvobodilne fronte (OF). Za vrijeme rata je bio član Glavnog štaba NOP odreda Slovenije, jedan od osnivača Osvobodilne fronte, njen organizacioni sekretar i član Izvršnog odbora. Bio je član AVNOJ-a i Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora. Poslije rata bio je potpredsjednik narodne vlade Slovenije i Izvršnog vijeća NR Slovenije, član SIV-a, državni sekretar za poslove robnog prometa, potpredsjednik Skupštine SR Slovenije i Savezne narodne skupštine. Više puta biran za republičkog i saveznog poslanika. Član CKSKJ je bio od 1958. do 1964. Takođe je bio član CK Slovenije. Rezervni pukovnik JNA – 37, 151, 196

Bren Arnold, major; šef Samostalne američke vojne misije pri Štabu 11. udarnog korpusa NOVJ – 145

Broz Aleksandar Mišo (1941), sin Josipa Broza Tita i Herte Haas; pravnik – 157, 198

Budisavljević dr Srđan (1883–1968), advokat; političar i državnik. Kao član Hrvatsko-srpske koalicije 1908. izabran za zastupnika u Saboru. Povjerenik za unutrašnje poslove Narodnog vijeća i podban. Između dva rata biran stalno za poslanika i kao funkcioner SDS igrao istaknutu ulogu u okviru građanske opozicije. Kao ministar unutrašnjih poslova u Simovićevoj vladi od 27. marta 1941. na zahtjev KPJ naredio da se puste iz zatvora i logora svi politički zatvorenici i internirci, što je samo djelimično izvršeno – 136, 152

Burić Mirko (1916), prije rata studirao prava na Beogradskom univerzitetu. Član KPJ i u NOR-u od 1941; bio je politički komesar čete, bataljona i 8. crnogorske brigade, član brigadnog i divizijskog politodjela i pomoćnik političkog komesara 42. vazduhoplovne jurišne divizije. Poslije rata je bio političi komesar Vazduhoplovne oficirske škole i Vazduhoplovnog vojnog učilišta i na raznim drugim dužnostima u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu i Generalštabu JNA. General-potpukovnik JNA u penziji – 32

Čaušev Boro (1917), radnik. Prije rata pristupio naprednom radničkom pokretu. Član KPJ od 1940, u NOP-u od 1941. Bio član Mjesnog komiteta KPJ Negotino. U NOVJ bio politički komesar čete, politički komesar bataljona 14. makedonske brigade, politički komesar 50. pa 48. divizije. Od 1949. radi u građanstvu: državni sekretar za unutrašnje poslove NR Makedonije, član Izvršnog vijeća NR Makedonije, član CKSK Makedonije, poslanik Savezne skupštine i Sobranja Makedonije. General-potpukovnik JNA u rezervi – 149

Čerčil Randolf (Churchill Randolph), major, Čerčilov sin i šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske; u Jugoslaviju je došao u januaru 1944. i jedno vrijeme se nalazio u Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ; napustio Jugoslaviju maja 1945 – 182

Čerčil Vinston (Churchill Winston; 1874–1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije – 64, 65, 136, 144, 160, 162, 163, 176, 182

Černi Josip (1903), oficir Mornarice Jugoslovenske vojske – kapetan korvete. U NOP-u od 1941, a član KPJ od 1943. Od novembra 1941. do septembra 1943. ilegalno politički radio u organizacijama NOP-a. U NOVJ od septembra 1943. Bio je na dužnosti u Štabu Primorske operativne zone Slovenije, a od avgusta 1943. do kraja rata komandant Mornarice NOVJ odnosno Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata komandant JRM, pomoćnik načelnika Generaštaba, komandant Eskadre JRM, načelnik Mornaričko-tehničkog instituta. Admiral JNA u penziji – 94, 125, 136, 145, 179, 186

Čubrilović Vaso (1897), akademik. Doktorirao istorijske nauke. Kao pripadnik nacionalnorevolucionarne organizacije »Mlada Bosna« učesnik je sarajevskog atentata. Prvi svjetski rat proveo u austrougarskom zatvoru. Između dva svjetska rata profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Bio pripadnik lijevog krila Zemljoradničke stranke. Kao rodoljub bio zatvoren u logoru na Banjici. Ministar u Privremenoj vladi DFJ. Poslije rata ministar vlade FNRJ, profesor univerziteta i dr. Autor je više naučnih radova iz

naše istorije. Dobitnik Oktobarske nagrade i Sedmojulske nagrade – 145

Čukalevski Vangel (1910), prije rata aktivni vazduhoplovni oficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u je od aprila 1944; bio je komandant Prespanskog NOP odreda, komandant bataljona, komandant 1. makedonske brigade, komandant 4. operativne zone, komandant 48. makedonske udarne divizije i pomoćnik načelnika Glavnog štaba Makedonije. Poslije rata je bio vojni ataše u Londonu i na raznim dužnostima u Komandi Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva. Pukovnik JNA u penziji – 19

Ćopić Vladimir (1891–1939), revolucionar i publicist. Učesnik u oktobarskoj revoluciji, član RKP(b) i sekretar Jugoslovenske grupe RKP(b). Po povratku u zemlju nastavlja s revolucionarnim radom, te u KPJ obavlja odgovorne dužnosti; sekretar je i član IO KPJ, komunistički poslanik u parlamentu (1920–1921), član CK i PB CKKPJ (1919–1925. i 1932–1936), predstavnik KPJ u KI 1934–1935; instruktor KI pri CKKP Čehoslovačke (1930–1931); komandant XV internacionalne brigade u Španiji (1937–1938). Po povratku u Moskvu uhapšen u novembru 1938. u vrijeme Staljinovih čistki i u aprilu 1939. pogubljen. Rehabilitovan odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR-a 1958 – 134

Dapčević Peko (1913), student; u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OKKPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik načelnika, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CKSKJ. General-pukovnik JNA. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 97, 139, 142, 143, 169, 183

Davidović Ljubomir Ljuba (1863–1940), političar i državnik; ministar u vladi Kraljevine Srbije i Kraljevine Jugoslavije, predsjednik vlade 1919, 1920. i 1924. Poslije toga politički aktivan uglavnom kao šef Demokratske stranke, na čijem je čelu ostao sve do smrti. Sredinom tridesetih godina zalagao se za okupljanje opozicionih i antifašističkih snaga u demokratski front – 152

De Gol Šarl (De Gaulle Charles; 1899–1970), učesnik u I svjetskom ratu; kao pripadnik francuskog 33. pješadijskog puka zarobljen 1916. kod Verdena. Za vrijeme II svjetskog rata je bio komandant francuske 4. oklopne divizije, s kojom se povukao od Denkerka u Englesku. Osnivač je Komiteta slobodnih Francuza i predsjednik Komiteta nacionalnog oslobođenja (francuske vlade u izbjeglištvu). Bio je predsjednik Francuske Republike. General francuske vojske i jedan od najpoznatijih rukovodilaca pokreta otpora u II svjetskom ratu u borbi protiv fašizma. Izbacio je poznatu krilaticu 18. juna 1940. godine: »Francuska je izgubila jednu bitku, ali nije izgubila rat« – 137

Depejrone, francuski general, šef Francuske vojne misije u Beogradu – 155

Demnijevski Aleksa (Bauman; 1905–1961), u radničkom pokretu u Velesu učestvuje od 1926. Boravio u SSSR-u od 1928. do 1936, gdje je završio KUNMZ; zatim je otišao u Španiju; bio je major španske republikanske vojske. Iz Španije se vraća u SSSR, zatim u Jugoslaviju; bio je komandant 15. udarnog korpusa i na drugim vojnim dužnostima poslije rata – 149

Drapšin Petar (Petar Ilić; 1914–1945), student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. gdje je postao oficir. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu,

gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa i 4. armije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 90, 96, 160, 161, 176, 180

Drljević Savo (1912), prije rata bio privatni činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Bjelopoljskog, pa Komskog NOP odreda, komandant bataljona 4. proleterske brigade, komandant 4. udarne i 2. proleterske dalmatinske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske divizije, načelnik GŠ Srbije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije. Krajem rata bio komandant Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju i Vojne uprave za istu oblast. Poslije rata bio komandant pozadine JNA, načelnik Uprave artiljerije, načelnik Štaba 1. armije i zamjenik načelnika VVA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 63, 68, 69, 161, 201

Drmanović Đorđe Uča – 104

Đenova Alberto (Genova Alberto), italijanski potpukovnik, pripadnik trupa FFAA u Tirani – 64

Đilas Milovan Điđo (1911), studirao filozofiju i prava. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MKKPJ Beograda i PKKPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CKSKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CKSKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunista i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja – 3, 62

Đurić Ljubodrag Ljubo (1917–1988), učitelj. Član KPJ od 1939, a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, komandant iste brigade, i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član Savezne vlade, direktor »Službenog lista SFRJ«. General-major JNA u penziji – 63, 162

Elsner Aleksandar (1902), učesnik I svjetskog rata u borbama na sjevernom frontu u Koruškoj; aktivni oficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije; zarobljen je kao major i komandant artiljerijskog diviziona; septembra 1943. stupio u NOVJ i bio komandant artiljerije 7. udarnog korpusa NOVJ, načelnik Štaba baze Glavnog štaba Slovenije u Biogradu na moru. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima u tenkovskim jedinicama JA. Preveden u rezervu 1945, a zatim obavljao razne odgovorne funkcije, pored ostalog bio je i direktor Narodne banke u Šoštanju. Rezervni potpukovnik JNA – 172

Engels Fridrih (Engels Friedrich, 1820–1895), marksist, tvorac naučnog socijalizma – 134

Felmi Helmut (Felmi Helmuth), generallajtnant avijacije. Bio je komandant njemačkog 68. armijskog korpusa za vrijeme borbi na batinskom mostobranu i komandant 34. armijskog korpusa u Sremu – 139

Filipo, francuski general i vojni ataše u Londonu – 155

Filipović Mladen – 104

Foks (Fox), američki general pri Vrhovnoj savezničkoj komandi na Sredozemlju – 113

Fribe Helmut (Friebe Helmuth), generallajtnant. Bio je za vrijeme povlačenja kroz Jugoslaviju komandant njemačke 22. pješadijske divizije – 174

Gavrilović Miloš – 104

Gavrilović Stojan, diplomata u Kraljevini Jugoslaviji. Za vrijeme aprilskoga rata 1941. izbjegao iz zemlje i bio je savjetnik u kraljevskoj jugoslovenskoj diplomatiji. Viškim sporazumom Tito – Šubašić postao je Šubašićev pomoćnik za spoljne poslove. Po formiranju jedinstvene jugoslovenske vlade 7. marta 1945. godine, Gavrilović je u toj vladi bio pomoćnik ministra za spoljne poslove, tj. Šubašića. Emigrirao je iz zemlje 1946. godine i umro u izbjeglištvu – 163

Georgijev Kimon (1882–1969), bugarski političar i državnik. Prije rata je bio ministar transporta, pošta i telegrafa i predsjednik vlade (1934/35). Za vrijeme rata 1943. pristupio je Otečestvenom frontu Bugarske i rukovodio političkom grupom »Zveno«. Od 9. septembra 1944. do 1946. predsjednik otečestvenofrontovske vlade Bugarske; zamjenik predsjednika Ministarskog savjeta 1946–1959. i 1959–1962; predsjednik Narodnog saveza »Zveno« (1944–1949); ministar spoljnih poslova 1946–1947; ministar elektrifikacije i meliorizacije (1947–1951); član Prezidijuma Narodnog sobranja NR Bugarske i zamjenik predsjednika Nacionalnog savjeta Otečestvenog fronta – 75, 145, 168, 193, 202

Gligorijević Aleksandar Backo – 104

Gošnjak Ivan (1909–1980), stolar. Član KPJ od 1933. Od 1935. do 1937. u SSSR-u, gdje je završio Lenjinsku partijsku školu i oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom građanskom ratu na strani republikanske Španije u internacionalnim brigadama i imao čin kapetana. Poslije poraza republikanske Španije interniran u koncentracioni logor u Francuskoj, gdje je bio sekretar partijske organizacije jugoslovenske grupe interbrigadista. Septembra 1941. bježi u Pariz, a zatim, u prvoj polovini jula 1942, preko Njemačke u Jugoslaviju. U NOR-u od jula 1942. Bio je zamjenik komandanta GŠ Hrvatske, komandant 1. korpusa NOV Hrvatske i komandant GŠ Hrvatske. Poslije rata komandant 2. armije JA, načelnik Personalne uprave JA, zamjenik ministra narodne odbrane FNRJ, državni sekretar za poslove narodne odbrane, član CKSKJ i član IKCKSKJ. Narodni heroj – 146, 153, 171, 180

Gradica Jusuf (?–1945), brat Mehmeta Gradice i balista. Poginuo je početkom 1945. u borbi protiv jedinica NOVJ za vrijeme gušenja kontrarevolucije na Kosovu i Metohiji – 147

Gradica Mehmet (?–1945), imućni seljak i balista. Okupio je oko sebe oko 700 balista u rejonu planine Čičavice i učestvovao je u kontrarevoluciji na Kosovu krajem januara i februara 1945. Smrtno je ranjen 21. februara 1945. prilikom pokušaja da se probije iz okruženja iz sela Trstenika (kod Srbice) u pravcu sela Globovac i poslije nekoliko dana podlegao ranama – 147

Grizer (Greaser), poručnik, šef Samostalne američke vojne misije pri Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ, potom u Splitu, a zatim u 5. udarnom korpusu NOVJ – 16

Grol dr Milan (1876–1952), književnik i političar. Višegodišnji upravnik Narodnog pozorišta u Beogradu. Poslije smrti Ljube Davidovića izabran za predsjednika Demokratske stranke. Bio ministar u nekoliko vlada Kraljevine Jugoslavije. Za vrijeme II svjetskog rata ministar jugoslovenske vlade u Londonu. God. 1945. vratio se u Jugoslaviju poslije zaključenja sporazuma Tito–Šubašić i izvjesno vrijeme bio potpredsjednik vlade. Avgusta 1945, poslije uzaludnog pokušaja razbijanja Narodnog fronta, podnio je ostavku i pokrenuo list »Demokratija« (septembar–novembar 1945). Poslije novembarskih izbora 1945. povukao se iz javnog političkog života – 158, 163, 196, 205, 207, 209

Grozdanić Milivoje (1918), podoficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandir čete i komandant bataljona u NOP odredu »Bijeli Pavle«, zamjenik i komandant bataljona u 5. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, zamjenik komandanta 7. omladinske (crnogorske) brigade »Budo Tomo-

vić« i komandant 42. udarne divizije NOVJ. Poslije rata završio Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. Bio komandant divizije i na službi u Generalštabu JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, lišen čina pukovnika JNA i isključen iz KPJ 1952. Na osnovu vlastitog rada ponovo primljen 1968. u SKJ – 149

Grujić Periša (1915), prije II svjetskog rata potporučnik JV. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. U ratu je bio načelnik Štaba brigade, pa 16. divizije, načelnik Štaba 12. korpusa i komandant 1. tenkovske brigade 4. armije. Poslije rata načelnik Operativnog odjeljenja 1. tenkovske armije, načelnik Tenkovskog školskog centra, načelnik Oklopnih jedinica armijske oblasti i načelnik Katedre oklopnih jedinica VVA. General-major JNA u penziji – 176

Grulović Aćim (1898–1948), u revolucionarnom radničkom pokretu učestvovao od 1919. Prije rata završio trgovačku školu, aktivno radio u sindikalnim organizacijama službenika, 1939. postao sekretar Okružnog komiteta KPJ za Srem, a 1940. član PKKPJ za Vojvodinu. U NOR-u od 1941. Radio na dizanju ustanka i organizovanju partizanskih jedinica u Vojvodini. Bio komandant Grupe vojvođanskih udarnih bataljona, komandant GŠ NOV i PO Vojvodine, pa zamjenik komandanta GŠ NOV i PO Vojvodine; u novembru 1943. izabran za člana AVNOJ-a. Poslije oslobođenja bio je predsjednik Narodne skupštine NR Srbije. Pukovnik JA – 151

Hanzl Aleksandar – 104

Harison Hjubert (Harrison Hubert), dopisnik britanske agencije »Rojter« – 197

Haas Herta Micika (1914), revolucionarnom radničkom pokretu pristupila je kao student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a je od 1934, a KPJ od 1936. Aktivno radi u Ženskom pokretu u Mariboru i omladinskoj sekciji Ženskog pokreta u Zagrebu u punktu za odašiljanje dobrovoljaca u Španiju i na zadacima tehnike CKKPJ. Učesnik NOP-a od 1941, najprije u Zagrebu, a zatim u partizanskim jedinicama u Sloveniji. Objavila je niz radova i rasprava iz ekonomskih nauka – 157

Hebrang Andrija (1899–1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MKKPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR-u na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a krajem iste godine zamijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što nije odmah otkriveno). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CKKPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju 1948. aktivno i organizovano radio protiv zemlje i Partije, zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo – 137, 154, 168

Hendrikson Roj (Handrixon Roy), zamjenik generalnog direktora Unre – 145

Henke Gerhard (Hencke Gerchard), general-major, komandant njemačke 11. vazduhoplovne poljske divizije – 139

Herljević Franjo (1915), tipografski radnik. Član SKOJ-a od 1932, a član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. Za vrijeme rata bio je komandir čete, komandant bataljona, zamjenik komandanta 15. majevačke brigade, komandant 18. istočnobosanske (hrvatske) brigade, a krajem 1944. postao je komandant 38. udarne divizije. Poslije oslobođenja nalazio se na raznim dužnostima u JNA: komandant vojnog područja, načelnik Vojne akademije JNA, zamjenik načelnika Više vojne akademije JNA, komandant Republičkog štaba narodne odbrane BiH. Preveden je u rezervu u činu general-pukovnika JNA. Bio je i savezni sekretar za unutrašnje poslove. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj – 177

Hitler Adolf (1889–1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od

najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu »Mein Kampf«, u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca Osovine Rim – Berlin, Antikominternpakta i Trojnog pakta. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939–1945), u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi – 40, 65

Hjudž I. T. P (Hughes I. T. P.) američki general-major – 111

Hočevar dr France (1913), diplomirao na Pravnom fakultetu u Ljubljani 1937. Član KPJ od 1932. U NOR-u od 1941. U martu 1942. uhapšen i interniran. Poslije kapitulacije Italije 1943. bio komandant Sabirnog centra u Gravini (u južnoj Italiji), politički komesar 3. prekomorske brigade i 1. tenkovske brigade. Poslije oslobođenja bio politički savjetnik Vojne misije i šef Političkog predstavništva FNRJ u Beču, zatim šef Privredne delegacije FNRJ, javni tužilac LRS (1949–1951) i predsjednik Vrhovnog suda LRS (1951–1957). Radio je u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove (1957–1963) kao opunomoćeni ministar, ambasador FNRJ u Rumuniji, Poljskoj i u DSIP-u. Bio savezni javni tužilac (1963–1967). U dva saziva biran za republičkog poslanika. Za člana CKSKS biran na III, IV, V kongresu. Bio član Pravnog savjeta SIV i član Glavnog odbora SUBNOR Slovenije. Predsednik Odbora za nauku, kulturu i prosvetu Izvršnog veća SRS, član Savezne konferencije SSRN, član Komisije za idejna pitanja kulture CKSKS i član Komisije za kulturu Predsedništva SKJ. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 176

Hodža Fadilj (Hoxha Fadil; 1916), završio učiteljsku školu u Albaniji, kuda je emigrirao 1932. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je sekretar MKKPJ u Đakovici, član Biroa Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, instruktor CKKPJ, politički komesar i komandant NOPO »Zejnel Ajdini«, komandant NOPO »Emin Duraku«, komandant GŠ NOV i PO za Kosovo i Metohiju, zamjenik komandanta Vojne uprave i dr. Poslije rata bio je predsjednik Oblasnog NO AKMO, Izvršnog vijeća i Skupštine AKMO i član SIV-a. Bio je član CKSKS, CKSKJ, Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ, Predsjedništva SFRJ i Savjeta Federacije. Zbog odgovornosti za razvoj kontrarevolucije na Kosovu i oportunizma prema politici CKSKJ isključen iz Savjeta Federacije i SKJ. Narodni heroj – 68

Holigvort (Holigworth) saveznička novinarka – 104

Holjevac Većeslav (1917–1971), prije rata bio privatni namještenik. Član KPJ od 1939; član MKKPH i OKKPH Karlovac. U NOR-u od 1941. Jedan je od organizatora ustanka na Kordunu. Bio je politički komesar NOP odreda Korduna i Banije i Grupe kordunaških NOP odreda, politički komesar i komandant 2. operativne zone i politički komesar 4. udarnog korpusa. Poslije rata bio je komandant Zagreba i Vojne uprave JA za Istru i Slovenačko primorje, šef Vojne misije FNRJ u Berlinu, ministar u vladi Hrvatske i FNRJ, predsjednik Gradskog NO Zagreba; član CKSK Hrvatske, republički i savezni poslanik. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 156

Hribar Janez (1909–1967), zemljoradnik. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Za vrijeme rata član OKKP Slovenije za Notranjsku, politički komesar bataljona, brigade »Ljubo Šercer«, 18. slovenačke udarne divizije, 9. i 7. udarnog korpusa JA. Poslije rata ministar u vladi SR Slovenije, predsjednik Oblasnog NO odbora Ljubljanske oblasti, savezni poslanik i član Politbiroa i Izvršnog komiteta CKSK Slovenije. Više puta biran za republičkog i saveznog poslanika. Bio je i član CKSKJ. Rezervni pukovnik JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj – 171

Idn Antoni (Eden Anthoni Robert; 1897–1977), britanski političar i držav-

nik. U I svjetskom ratu bio oficir u Generalštabu, a politikom se počeo baviti 1923, kada je izabran na listi Konzervativne stranke za člana parlamenta, u kome je ostao do 1957. Između dva svjetska rata predstavljao je Veliku Britaniju u Društvu naroda u Ženevi (1931. i 1935), bio lord čuvar državnog pečata (1934. i 1935) i ministar inostranih poslova (1935–1938). Podnio ostavku 1938. zbog Čemberlenove minhenske politike. Ponovo je prihvatio položaj ministra inostranih poslova u Čerčilovoj vladi (1940–1945. i 1951–1955). Kada je Čerčil 1955. demisionirao, Idn je postao predsjednik vlade (1955–1957) – 186, 195, 197

Ignjatović Dušan – 104

Iker Ajra Klerins (Eaker Ira Clarence; 1896), pilot. Jedan od pionira američke vojne avijacije. Prvi je preduzeo 1936. transkontinentalni avionski let. Bio je komandant 8. bombarderske vazduhoplovne komande i 15. američke vazduhoplovne armije. Od januara 1944. je vrhovni saveznički vazduhoplovni komandant na Sredozemlju, a potom komandant strategijskih vazduhoplovnih snaga u Evropi. Od aprila 1945. do juna 1947. je zamjenik vrhovnog komandanta američkih vazduhoplovnih snaga. Penzionisan je 1947. u činu general-lajtnanta, a zatim je prešao na rad u vazduhoplovnu industriju SAD – 182

Ilić Ljubo (1905), inženjer. Član KPJ od 1931. Učesnik španskog građanskog rata – bio komandant 76. partizanske divizije, komandant Vojne partizanske akademije i dobio čin majora; odlikovan visokim odlikovanjima. Po padu Španske Republike zatočen u logoru u Francuskoj, gdje je ostao do 1943. kada je pobjegao i pristupio francuskom pokretu otpora; bio je komandant Južne zone Francuske, a zatim rukovodilac svih stranih formacija koje su se borile u Francuskoj. General francuske vojske; odlikovan i »Legijom časti«. Od decembra 1944. u diplomatskoj službi Demokratske Federativne Jugoslavije – predstavnik JA u Štabu savezničkih snaga u Evropi, ambasador u više zemalja. General-major JNA. Narodni heroj – 14, 47, 137, 192

Ilić Pavle Veljko (1910–1964), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske brigade, načelnik Štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika VŠ, vršilac dužnosti komandanta 8. korpusa, delegat pri GŠ NOV i PO Srbije, načelnik GŠ Makedonije i načelnik Štaba 5. armije. Poslije rata bio načelnik Štaba armije, komandant Inžinjerije JNA i komandant graničnih jedinica JNA. General-pukovnik JNA – 153

Ivanović Božo, major i četnički komandant; uhvaćen je u proleće 1945. kod Lazarevca kao diverzant i osuđen – 182

Ivanović Dragiša (1914), profesor univerziteta, akademik i politički radnik. Doktor tehničkih nauka; jedno vreme studirao filozofiju. U napredni pokret uključio se na početku studija; član SKOJ-a od 1934. Aktivno je politički djelovao na Beogradskom univerzitetu. Zbog revolucionarnog rada progranjan; 1935. zatočen u višegradski logor. Član KPJ od maja 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Kučima. Bio je politički komesar gerilskih odreda Kuča, politički komesar bataljona »Marko Miljanov«, politički komesar Zetskog NOPO, politički komesar 5. proleterske brigade, politički komesar 29. hercegovačke divizije i Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, rektor Beogradskog univerziteta, član CK SK Srbije. Pukovnik JNA u rezervi. Dobitnik nagrade AVNOJ-a. Narodni heroj – 136, 161, 179

Ivanovski Pero Tikvar (1920), kao mladi kožarski i duvanski radnik u Prilepu uključio se u komunistički omladinski pokret sredinom tridesetih godina; od 1938. član KPJ; ubrzo postaje član i sekretar MKKPJ za Prilep, a u toku 1940. član i organizacioni sekretar PKKPJ za Makedoniju; bio delegat na V konferenciji KPJ (oktobra 1940). U septembru 1941. zbog kolebljivog držanja u vezi s akcijom Me-

todija Šatorova Šarla smijenjen iz PK, ali je već krajem iste godine uključen u MK-KPJ za Skoplje, a uskoro obavlja dužnost i u Mjesnom i Pokrajinskom štabu NOV i POJ za Makedoniju. U aprilu 1942. uhapšen i osuđen na 15 godina robije; u julu 1944. pobjegao iz zatvora, uključio se u 3. kumanovsku brigadu, zatim bio politički komesar 11. brigade, a poslije 42, pa 48. divizije NOV – 19

Janić Vlado Capo (1904), u sindikalnom pokretu učestvuje od 1924. u Sisku, gdje je radio kao bravar i ložač na lokomotivi u Željezničkoj radionici. Član KPJ od 1931, zatim član i sekretar OK Partije za Sisak (1935). Delegat je na Osnivačkom kongresu KPH (1937) kada je izabran i za člana CKKPH; na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj (formiranog juna 1941), zatim komandant odreda, sekretar OKKPH za Sisak, Baniju i član Oblasnog komiteta KPH za Sloveniju, politički komesar Korpusa narodne odbrane Jugoslavije itd. Poslije oslobođenja više puta biran za narodnog poslanika, za člana CKSKH i CKSKJ i obavljao odgovorne dužnosti u JNA. Narodni heroj – 149

Janković Blažo (1910), prije II svjetskog rata diplomirao na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu i bio službenik. Član KPJ od 1935. Radio u štampariji PKKPJ za Srbiju i CKKPJ. U NOR-u od 1941. Bio komandant 1. bataljona i komandant 4. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 2. proleterske divizije, komandant 17. udarne divizije i dr. Poslije rata bio načelnik uprave Generalštaba JNA, načelnik inžinjerije JNA i načelnik Vojnoistorijskog instituta. Završio Višu vojnu akademiju JNA i Kurs operatike. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 15, 140

Jerković Mate (1915–1980), pravnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu. Član KPJ od februara 1942. u NOR-u od 1941. na svim komandnim mjestima, od bataljona do armije: komandant 5. banijskog bataljona, komandant Kalničkog partizanskog odreda, komandant 4. slavonske divizije, načelnik Štaba i komandant 6. slavonskog korpusa i zamjenik komandanta 3. armije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u Moskvi, a zatim bio načelnik Štaba i komandant Jugoslovenske ratne mornarice. Stalni je saradnik armijskih i mornaričkih listova i časopisa. Autor je knjige »Borba u Slavoniji za vrijeme IV i V ofanzive« i zbirke ratnih priča »Četiri proletera« i većeg broja vojno-stručnih studija i članaka. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Admiral JNA – 15, 138

Josipović Srboljub Srba (1909), član KPJ od 1938. U NOR-u od 1941. zamjenik komandanta Posavskog odreda; član PK KPJ za Srbiju. Bio član Politodjela 1. proleterske brigade, a 1944. komesar 24. divizije NOVJ. Od decembra 1944. u građanskoj službi: poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije više saziva; bio član Izvršnog vijeća Srbije i član CKSK Srbije – 153

Jovanović Arso (1907–1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941: član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »K. J. Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB, postao neprijatelj socijalističke Jugoslavije; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje avgusta 1948 – 45, 123–125, 137, 154

Jovanović Blažo (1919), zemljoradnik. Uoči rata kandidat za člana SKOJ. U NOR od 1941, a u KPJ od 1942. U ratu je bio: sekretar SKOJ u 1. proleterskoj brigadi i član Politodjela 19. dalmatinske divizije. Poslije rata bio član Politodjela divizije KNOJ za Beograd i u Upravi državne bezbjednosti – 62

Jovanović Mirko (1923–1977), đak; član SKOJ-a od 1939. U NOR-u i član KPJ

od 1941. U ratu bio komesar kragujevačkog bataljona 1. proleterske brigade, komesar 1. proleterske brigade i 21. divizije. Poslije rata bio komesar divizije, armije i korpusa, komandant divizije, načelnik štaba armijske oblasti, komandant armijske oblasti i armije, i načelnik Centra visokih vojnih škola. General-pukovnik JNA – 14, 139

Jovanović Vaso (1915), vazduhoplovni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ i u NOR-u od 1941: komandant bataljona »18 oktobar«; zamjenik komandanta 2. bataljona 1. proleterske brigade, pa komandant Rogatičkog NOPO, načelnik Štaba 1. pa 2. proleterske brigade i 1. proleterske divizije; komandant 1. proleterske divizije. Poslije rata komandant armije i dr. General-pukovnik JNA u penziji – 139

Jugov Anton (1904), bugarski političar i državnik. Član je KP Bugarske od 1928. Jedno vrijeme nalazio se u emigraciji u SSSR-u. Član Politbiroa CKKPB je od 1937. Hapšen je i interniran za vrijeme II svjetskog rata. Poslije rata je bio ministar unutrašnjih poslova bugarske vlade od 1945. do 1949. Bio je kraće vrijeme potpredsjednik vlade. Poslije smjenjivanja Vlka Červenkova 1956. postao je predsjednik bugarske vlade, s koje funkcije je smijenjen 1962. i isključen iz Politbiroa i CK Bugarske komunističke partije – 145

Kapičić Jovo (Kapa; 1919), student medicine. Član SKOJ-a od 1934, a član KPJ od 1936. Jedan je od organizatora ustanka u cetinjskom srezu 1941. Bio je član OKKPJ za Cetinje, politički komesar 1. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 2. dalmatinske brigade, politički komesar 3. divizije i 12. korpusa. Poslije rata bio je pomoćnik ministra unutrašnjih poslova FNRJ, ministar unutrašnjih poslova NR Crne Gore, ambasador i pomoćnik sekretara za informacije u vladi SFRJ. Član CKSK Crne Gore, Revizione komisije CKSKJ i Predsjedništva Savezne konferencije SSRNJ. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 15

Karaivanov Ivan (1889–1960), publicista i politički radnik; član KP Bugarske od 1918. U septembarskom ustanku 1923. protiv fašističke diktature član Revolucionarnog komiteta i saradnik G. Dimitrova. Poslije ugušenja ustanka živi u emigraciji u Beču do 1926, zatim u SSSR-u, Kini i drugim zemljama kao funkcioner Kominterne. U Bugarsku se vraća 1934, ali je zbog neslaganja s nekim članovima CKKP Bugarske napušta u maju 1945. i prelazi u Jugoslaviju. Bio član CKKPJ i narodni poslanik Savezne skupštine – 56, 159, 199

Karamatijević Jevstatije (1883–1949), prota. Veteran balkanskih ratova i I svjetskog rata. Bio je član Glavnog odbora Samostalne demokratske stranke. U NOR-u od 1941. s cijelom porodicom. Dvije su mu kćerke poginule kao pripadnice NOP-a. Bio je vjerski referent 3. proleterske (sandžačke) NOU brigade, prvi predsjednik Sreskog NO odbora za novovaroški srez. Učesnik je Konferencije rodoljuba Crne Gore i Sandžaka koja je 16. juna 1942. na Tjentištu osudila kontrarevolucionarnu djelatnost Dragoljuba Mihailovića. Član je obaju saziva AVNOJ-a. Rezervni pukovnik JA i nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 145

Kardelj Edvard (B. L., Be, Bevc, Birk, Krištof, Leuc, Mali, Petar Lovrič, Sperans, Šestak) (1910–1979), revolucionar, državnik, publicista, marksistički teoretičar. Član SKOJ-a od 1926. kao đak učiteljske škole; od 1928. član KPJ i član MKSKOJ-a za Ljubljanu. Godine 1929. član PKSKOJ-a za Sloveniju, zatim njegov sekretar. Februara 1930. uhapšen, a 18. septembra osuđen na 2 godine strogog zatvora. Od 1932. nastavlja rad u Sloveniji. Jedan od osnivača novog PK KPJ, u kojem je radio do novembra 1934, kad je otišao u Beč, gdje je bilo sjedište CKKPJ. Jedan od organizatora i učesnika Pokrajinske konferencije KPJ za Sloveniju (15. i 16. septembra 1934). U SSSR-u od kraja 1934. do početka 1937. slušalac Međunarodne lenjinske škole, apsirant i ujedno predavač na njoj. U to vrijeme je bio i član rukovodećeg aktiva KPJ u Moskvi. Avgusta 1936. učestvo-

vao je na savjetovanju rukovodilaca KPJ, na kojem je bilo postavljeno novo centralno rukovodstvo. Na Titov predlog, u početku 1937. vratio se u Jugoslaviju. Na Osnivačkom kongresu KP Slovenije 18. aprila 1937. izabran za člana CKKPS. Od maja 1938. član Privremenog CK KPJ. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ podnio je izvještaj o političkoj situaciji i bio izabran za člana CKKPJ i Politbiroa. Učesnik majskog savjetovanja CKKPJ u Zagrebu 1941; zatim je organizovao kao delegat CKKPJ ustanak u Sloveniji i Hrvatskoj. U jesen 1941. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, gdje je bio na savjetovanju u Stolicama imenovan za člana toga štaba. U Vrhovnom štabu je na oslobođenoj teritoriji u Užicu uređivao *Borbu*. Od početka januara 1942. dalje opet je u Zagrebu, gdje je s Ivom Lolom Ribarom predstavljao Povjereništvo CK KPJ za okupirani deo Jugoslavije. Marta iste godine otišao je u Ljubljanu; u ljeto 1942. se s Glavnim štabom NOV i PO Slovenije povukao na oslobodenu teritoriju. Na Prvom zasijedanju AVNOJ-a 26. novembra 1942. izabran za potpredsjednika Izvršnog odbora. U početku oktobra 1943. otišao u Vrhovni štab NOV i POJ, a radio i u CKKPJ. Aktivno je učestvovao u pripremanju Drugog zasijedanja AVNOJ-a, na kojem je bio izabran u Predsjedništvo i za potpredsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije. Poslije oslobođenja kao najbliži Titov saradnik obavlja najodgovornije partijske i državne dužnosti: bio za sve vrijeme član CKKPJ odnosno SKJ, član Politbiroa, sekretar CK, član IK; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne skupštine, član Predsjedništva SFRJ i Predsjedništva CKSKJ. Narodni heroj – 3, 62, 205

Kern Ivan (1898), kapetan bojnog broda u ratnoj mornarici bivše Jugoslovenske vojske. U I svjetskom ratu bio austrougarski oficir, potom je stupio u vojsku Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu emigrirao iz zemlje, pa je krajem II svjetskog rata učestvovao u pregovorima s predstavnicima Mornarice NOVJ o uključenju Kraljevske mornarice u sastav Mornarice NOVJ; tada je obavljao funkciju vršioca dužnosti komandanta Kraljevske jugoslovenske mornarice – 122, 125, 129, 179, 186

Kidrič Boris (1912–1953), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacija KPJ u Sloveniji; član PKKPJ Slovenije. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CKSKOJ-a. Od 1935. do 1939. živio u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a; član Politbiroa CKSKSL; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasijedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije, pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IKCKSKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada – 159, 160, 164, 167

Kirk Aleksander, američki ambasador pri savezničkom Savjetodavnom vijeću za Italiju (pri Mediteranskoj komisiji) – 113, 185

Kiseljev Anisim Fjodorovič (1901–1952) stupio je u Crvenu armiju 1920. godine. Prije rata završio je Vojno-političku akademiju »V. I. Lenjin«, a od 1944. do 1946. bio je načelnik Sovjetske vojne misije pri VŠ NOV i POJ, odnosno Generalštabu JA. Po povratku u Sovjetski Savez završio je Generalštabnu vojnu akademiju »K. E. Vorošilov«. Bio je na dužnostima načelnika armijskih političkih odjela i načelnika Političke uprave vojnih okruga. Imao je čin general-majora – 181, 182, 207, 208

Klark Džon (Clark John), britanski potpukovnik; sekretar u štabu feldmaršala

Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju – 123, 126

Knežević Danilo (1917), prije II svjetskog rata student prava. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Sandžak, organizacioni sekretar OKKPJ za Sandžak, politički komesar 3. sandžačke proleterske brigade i politički komesar 37. divizije. Poslije rata politički komesar divizije i načelnik Političkog odjeljenja 2. armije. Preveden u rezervu 1954. Biran je za člana Predsjedništva Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije i za republičkog poslanika Crne Gore. Bio je predsjednik Savezne komisije za fizičku kulturu. Rezervni pukovnik JNA – 141, 143

Konomi Vasilj, major, šef Albanske vojne misije u Beogradu – 199

Korobar Pero Dimitrov (1914), pravnik. U NOB-u bio sekretar ilegalnog Narodnooslobodilačkog odbora u Velesu i vojnosudski tužilac pri Glavnom štabu NOV i PO Makedonije. Poslije oslobođenja javni tužilac Makedonije, sekretar za zakonodavstvo Izvršnog vijeća, sekretar Sobranja NR Makedonije, predsjednik Ustavnog suda Makedonije i predsjednik Saveznog suda – 19

Korać Dušan (1920), metalski radnik u Vojno-tehničkim zavodima u Kragujevcu, gdje je 1937. primljen u SKOJ, a 1940. u KPJ. U NOP-u od avgusta 1941, komesar 1. čete, zatim 1. bataljona Kragujevačkog NOP odreda, zamjenik poitičkog komesara i politički komesar 1. proleterske udarne brigade, u čijim je mnogim akcijama učestvovao. Aprila 1944. postavljen za političkog komesara 26. divizije. Poslije rata bio je politički komesar Tenkovske armije, komesar 3. armije, komesr 2. vojne oblasti, komesar JRV i PVO, komandant 1. proleterske divizije, komandant vojnog područja, načelnik štaba armije, načelnik III uprave i Uprave kopnene vojske, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA, član Komisije CKSKJ za opštenarodnu odbranu i Komiteta Konferencije SKJ u JNA. Predsjednik je Savezne konferencije SRVSJ. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 155, 177

Kosanović Sava (1894–1956), političar, pravni fakultet završio u Budimpešti. Prije II svjetskog rata bio sekretar Samostalne demokratske stranke i narodni poslanik; u predratnoj političkoj aktivnosti isticao se stavom protiv vojno-monarhističke diktature; u vladi od 27. marta 1941. bio ministar snabdijevanja. Po okupaciji emigrirao i pridružio se akciji za priznanje NOP-a; 1944. ušao u vladu I. Šubašića, a od 7. marta 1945. bio ministar informacija; bio ambasador u SAD i član Savezne vlade; poslije ustavne reforme 1953. član SIV-a – 65, 144, 158, 163

Kovačević Andro (1913–1971), prije II svjetskog rata radnik. Član KPJ od 1933, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar 1. i 3. dalmatinske brigade i 9. divizije. Poslije rata načelnik personalnog odjeljenja armije, zatim na dužnostima u MNO i JRM, direktor »Croatia filma« i dr. Završio Višu vojnu pomorsku akademiju. Rezervni kapetan bojnog broda – 155, 177

Kovačević Veljko (1912), studije filozofije počeo (1937) u Zagrebu. Iste godine odlazi kao dobrovoljac u Španiju. Član KPJ od 1938. Poslije poraza Španske Republike dvije godine proveo u koncentracionim logorima u Francuskoj. U proljeće 1941. pobjegao iz logora i došao u zemlju. Jedan je od organizatora ustanka u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju. U NOR-u član Glavnog štaba Hrvatske, komandant Primorsko-goranskog NOP odreda, 5. operativne zone Hrvatske, 13. pa 40. divizije i 6 (slavonskog) korpusa NOVJ. Poslije rata komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, član CKSKJ, član Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 138, 171

Kovačević Vojo (1912), student tehnike. Član KPJ od 1934; 1937–39. bio član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu. Više puta hapšen i proganjan. U

NOR-u od 1941; član OKKPJ Nikšić, ilegalni politički radnik u Crnoj Gori, rukovodilac Političkog odjeljenja 2. dalmatinske i 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije i politički komesar iste divizije. Od decembra 1944. do kraja rata politički komesar GŠ Srbije. Poslije rata politički komesar armije i oblasti, načelnik Tehničke uprave u SSNO, član stalnog dijela Konferencije partijske organizacije u JNA i dr. Narodni heroj. Penzionisan je kao general-pukovnik JNA – 141, 152

Krajačić Ivan Stevo (1906–1986), radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MKKPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PKKPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941: bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CKKPH 1944. Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 53, 157, 198

Kraus Herbert (1910–1970), ljekar. U NOR-u je i član KPJ od 1941. Bio je liječnik Valjevskog i 1. šumadijskog NOP odreda i na liječničkim dužnostima u bolnicama u Novoj Varoši i Foči. Zatim je bio referent saniteta, pomoćnik načelnika Sanitetskog odsjeka i odjeljenja u Vrhovnom štabu NOV i POJ. Poslije rata je bio upravnik Glavne vojne bolnice JA, načelnik VMA, zamjenik načelnika Sanitetske uprave DSNO, a zatim je 1956. preveden u rezervu i bio je sekretar za narodno zdravlje u SIV-u i dr. General-major sanitetske službe JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 13, 137

Kreačić Otmar (1913), službenik. Aktivno radio u URS-u. Član KPJ je od 1937. Učestvovao je u španskom građanskom ratu. U NOR od 1941. i u početku radio na organizovanju ilegalnih štamparija i partijske tehnike u Zagrebu, zatim kao član Agitpropa CKKPH radio na pokretanju partizanskih listova. Od 1944. je politički komesar 12. slavonske divizije i 6. korpusa NOVJ. Poslije rata bio je zamjenik načelnika i načelnik Glavne političke uprave JNA, državni podsekretar u DSNO; član CKKPH, CKSKJ, Saveznog odbora SSRNJ, Predsjedništva SUBNOR-a, Savjeta Federacije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 171

Krišton – 154

Krnjević dr Juraj (1895–?), jedan od istaknutih prvaka HSS-a; poslije šestojanuarske diktature 1929. napustio zemlju (uglavnom boravio u Londonu, Parizu i Ženevi) i iz emigracije se vratio 1939, kada postaje senator i generalni sekretar HSS-a. Ušao u vladu D. Simovića, s kojom je emigrirao poslije 6. aprila 1941. Bio je član jugoslovenske vlade u emigraciji na čelu s dr Ivanom Šubašićem. Živio je u Londonu – 42, 153

Krstevski Kiro (1925), prije rata je bio bravar i trgovački pomoćnik. U NOR-u je od septembra 1944; bio je borac. Poslije rata politički komesar čete, intendantski oficir i na raznim drugim funkcijama. Potpukovnik JNA u penziji – 19

Krstulović Vicko (1905), radnik; član KPJ od 1922; član PKSKOJ-a za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar. U zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član, a od 1939. sekretar PKKPH za Dalmaciju. Član CKKPH i CKKPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji; komandant Štaba IV operativne zone Hrvatske i 9. dalmatinske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Posije oslobođenja bio na mnogim odgovornim političkim i državnim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 28, 145

Kukolj Uroš (1917), prije II svjetskog rata zemljoradnik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant bataljona, zamjenik komandanta 8. krajiške brigade, načelnik Štaba i komandant 25. divizije. Poslije rata načelnik štaba i komandant divizije, nastavnik taktike u Pješadijskoj oficirskoj školi, pomoćnik

komandanta vojnog područja i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-major JNA u penziji – 174

Kulenović Skender (1910–1977), književnik, član SANU, dopisni član JAZU i ANUBiH. Gimnaziju završio u Travniku; prava studirao u Zagrebu. Prije rata učestvovao u naprednom omladinskom pokretu; u NOB-u od 1941; bio član AVNOJ-a; poslije rata u Beogradu na odgovornim dužnostima u politici i kulturi. Za vrijeme rata napisao potresnu poemu »Stojanka majka Knežpoljka«. Jedan je od naših prvih književnika koji je poslije oslobođenja pokušao da slika savremeni život. Djela: »Poeme«, »Soneti«, »Pisma Jove Stanivuka«; komedije: »Djelidba«, »Večeri«; drama: »Svjetlo na drugom spratu«. Dobio mnoge književne nagrade: Savezne vlade 1946, Šantićevu 1969, Sedmojulsku 1971, Dvadesetsedmojulsku 1971. i nagradu AVNOJ-a 1972 – 145

Kum Oto (Kumm Otto), SS-oberfirer, komandant njemačke 7. SS-brdske dobrovoljačke divizije – 139

Kveder Dušan (1915–1966), član SKOJ-a od 1933; bio je član MKSKOJ-a za Ptuj i član PKSKOJ-a za Sloveniju. Godine 1936. emigrirao iz Jugoslavije. Bio u španskom građanskom ratu do 1939. Jedan je od organizatora ustanka u Štajerskoj. Poslije rata nalazio se na raznim vojnim dužnostima – 159, 160, 164, 167

Lembi Kristifor (Lamby Kristifor) – britanski novinar; dopisnik londonskog »Tajmsa« (»Times«) – 38, 104, 151

Lang vid. Lejng B.M.

Laptef (Lapteff), francuski novinar; dopisnik Francuske informativne agencije u Beogradu (Agence Française Informations – AFI) – 38, 104, 151, 184

Lebedev Igor – 104

Lejng B. M. (Laing B. M.), saveznički kapetan bojnog broda. Pratio je generala Morgana na razgovorima s maršalom Titom u Beogradu 8. i 9. maja 1945 – 122, 124, 191

Lemnicer Liman (Lemnitzer Lyman; 1899), završio vojnu akademiju 1920; američki general, organizator i planer vojnih operacija. God. 1941. bio komandant bataljona, pa član Planskog biroa Generalštaba. God. 1942. postao brigadni general; u Londonu radi s generalom Dvajtom Ajzenhauerom na planiranju iskrcavanja savezničkih snaga u Francuskoj (operacija »Overlord«). Uoči iskrcavanja bio je u specijalnoj misiji kod francuskih trupa u Alžiru. Zatim je bio komandant 34. protivavionske brigade u borbama za Tunis i Siciliju. Učestvovao je u tajnim pregovorima s nemačkom Komandom »Jugozapada« o kapitulaciji njemačkih snaga u Italiji bez znanja njemačke Vrhovne komande Vermahta. Za vrijeme operacije u Italiji 1944. bio je zamjenik načelnika Vrhovne savezničke komande u Italiji. Poslije rata zamjenik komandanta Nacinalnog ratnog koledža (1947–1949), komandant divizije u Koreji; od 1955. do 1957. komandant trupa Sjevernoatlantskog pakta (NATO); načelnik štaba Američke armije i dr. – 123, 125, 126, 182, 186, 208

Lenjin Vladimir Iljič (1870–1924), vođ i organizator RSDRP (boljševika), vođ oktobarske socijalističke revolucije i organizator sovjetske države, dosljedni nastavljač djela Marksa i Engelsa, klasik marksizma, osnivač Komunističke internacionale – 134

Leontić Ljubo (1887–1973), pravnik i publicista. Za vrijeme I svjetskog rata član Jugoslovenskog odbora. Od 1924. član Samostalne demokratske stranke, a od 1936. zagovornik saradnje s KPJ. Po izbijanju rata 1941. uhapšen i upućen u koncentracioni logor na Liparima. Poslije sloma Italije 1943. uključuje se u borbu; biran za člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Poslije oslobođenja podsekretar u Ministarstvu informacija i u Ministarstvu inostranih poslova i ambasador – 158

Lesels H. J. (Lascelles H. J.), britanski pukovnik, sekretar Ratnog saveta (Komiteta načelnika generalštabova) – 120

Li S. G. A. (Lee S. G. A.), vicemaršal avijacije i šef 37. britanske vojne misije pri VŠ NOV i POJ – 121, 129

Lindzej Frenk (Lindsay Frank), major, šef Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske – 180

Linkoln Abraham (Lincoln Abraham; 1809–1865), zemljoradnik, drvoseča, lađarski momak, upravnik pošte, advokat, član Kongresa i predsjednik SAD (1860–1865). Pripadao je Republikanskoj stranci, stranci industrijske buržoazije, koja je bila za ukidanje crnačkog ropstva u južnim državma Konfederacije. Međutim, vlasnici plantaža na jugu htjeli su da zadrže ropstvo Crnaca, pa su 1863. poveli secesionistički rat, koji je trajao do 1865. i završio se pobjedom sjevernih država i ukidanjem ropstva na cijeloj teritoriji SAD. Linkolna je pozdravila američka i svjetska javnost, ali ga je poslije njegovog ponovnog izbora za predsjednika ubila fanatizovana grupa pristalica ropstva – 114

Logar Mihovil (1902), kompozitor; studirao u Pragu; u Beogradu od 1927. profesor Muzičke škole, a od 1945. profesor Muzičke akademije. U početku ekspresionista, kasnije se orijentisao ka klasici i novoromantici u kompozicijama svijetlih boja i razigranog orkestra. Komponovao opere, balete, kantate, simfonije, koncertna i kamerna dijela, masovne pjesme, filmsku muziku itd. Dobio više nagrada, među kojima i Sedmojulsku 1972 – 145

Lompar Blažo (1912–1985), pravnik. Član KPJ od 1939. Bio instruktor Mjesnog komiteta KPJ za Beograd. Hapšen i proganjan više puta. U NOR-u od 1941. Bio politički komesar bataljona, rukovodilac Politodjela 1. krajiške brigade, rukovodilac Politodjela 6. primorsko-goranske brigade, rukovodilac Politodjela 13. divizije, rukovodilac Politodjela 8. divizije, politički komesar 2. armije (od januara 1945). Poslije rata načelnik odsjeka u Političkoj upravi JNA, politički komesar 1. vojne oblasti, politički komesar Više vojne akademije JNA, komandant korpusa. General-pukovnik JNA u penziji – 140

Lukarski Duško (1913), član KPJ od 1939, u NOB-u od 1941. Za vrijeme rata obavljao razne političke dužnosti; bio član ASNOM-a i predsjednik Vojnog suda Komande grada Skoplja. Poslije rata komandant grada Skoplja, predsjednik Vojnog suda u Skoplju, direktor Zavoda »Tito«, direktor fabrike »Jug«, bio poslanik Sobranja Makedonije, predsjednik NO sreza Skoplje, predsjednik Glavnog odbora Narodnog fronta Makedonije, potpredsjednik Republičkog vijeća sindikata Makedonije – 19

Ljotić Dimitrije (1891–1945), osnivač i vođa fašističke organizacije Jugoslovenski narodni pokret »Zbor«, obrazovane 1935. Od pristalica »Zbora« i prisilno mobilisanih organizovao je u vrijeme okupacije vojnu formaciju pod nazivom Srpska dobrovoljačka komanda (od 1943. Srpski dobrovoljački korpus s 5 pukova) koja je bila u službi okupatora i borila se protiv oružanih snaga narodnooslobodilačkog pokreta. Poginuo je 1945. u Vipavskoj dolini (Slovenija) u automobilskom udesu – 40

Maklin Ficroj (Maclean Fitzroy; 1911), engleski političar i član parlamenta, šef Vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ. Učestvovao u borbama od početka II svjetskog rata, Osobito u Malaji i Africi. God. 1943. engleski premijer ga kao svog prijatelja i predstavnika šalje u Jugoslaviju. Znatno je doprinio tome da engleska vlada shvati ulogu i važnost NOVJ, i da se ostvare teheranski zaključci i ukaže pomoć jugoslovenskim partizanima. Od 1945. je podsekretar u engleskom Ministarstvu vojnom. Kao prijatelj Jugoslavije napisao je tri knjige o borbi jugoslovenskih naroda – 63, 66, 100, 102, 112, 120, 123, 125, 126, 129, 145, 168, 182, 183, 191, 192, 195, 197, 200, 202, 204, 205, 207–209

Mandić dr Ante (1881–1959), političar. Prava studirao u Beču i Gracu. Bio advokatski pripravnik, zatim advokat. Prvi svjetski rat zatekao ga je u Rusiji, gdje je 1915. kao član Jugoslovenskog odbora postao delegat tog odbora za Rusiju. Od septembra 1917. vodi u Londonu centralnu kancelariju Jugoslovenskog odbora do kraja njegovog postojanja. Po povratku u

domovinu 1919, sarađuje u Jadranskom odboru i predsjednik je Jugoslovensko-čehoslovačke lige; 1921. odlazi u Opatiju, a 1937. se nastanjuje u Beogradu. Poslije aprilskog sloma 1941. živi ponovo u Opatiji, a 1943, poslije kapitulacije Italije, prelazi na oslobođenu teritoriju. U oktobru iste godine izabran je za vijećnika ZAVNOH-a. U novembru 1943. učestvuje kao delegat na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, gdje je izabran u njegovo Predsjedništvo. Godine 1944. je predsjednik republičke Komisije za ratne zločine, a od 2. marta do 29. novembra 1945. član Kraljevskog namjesništva – 59, 77, 136, 152, 158, 169, 200, 203, 207, 209

Mandić Gligorije Gligo (1912), podoficir Mornarice Kraljevine Jugoslavije. Otpušten iz vojske kao komunista. Član KPJ od 1935. Do 1940. radio kao mašinista u Beogradu; bio sekretar Saveza mašinstva Jugoslavije. Kao član MKKPJ Herceg-Novi organizator je ustanka. U NOR-u od 1941: politički komesar čete, komandant Orjenskog bataljona Nikšićkog NOPO, komandant Komskog NOPO, komandant 1. dalmatinske brigade, 17. divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, KNOJ-a i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 15, 138

Mandić Nevenka (1906–1969), domaćica, snaha dr Ante Mandića, člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a i kraljevskog namjesnika. Zbog pristupanja NOP-u njenog svekra i njenog supruga uhapšena sredinom aprila 1944, odvedena u tršćanski zatvor Koroneo, a odatle u zloglasni koncentracioni logor Osvjenćim (Aušvic). Oslobodila ju je januara 1945. Crvena armija, a potom je prebačena u Moskvu, a odatle sredinom aprila 1945. u Beograd. Poginula je u saobraćajnoj nesreći – 169

Mandić Oleg (1933), pravnik. Unuk dr Ante Mandića, člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a i kraljevskog namjesnika. Poslije hapšenja njegove majke i babe, interniran je zajedno s njima u zloglasni logor Osvjenćim (Aušvic) maja 1944, gdje ga je januara 1945. s majkom i babom oslobodila Crvena armija. Prebačen je u Moskvu, a odatle u Beograd sredinom aprila 1945 – 169

Mandić Olga (1877–1970), supruga dr Ante Mandića, člana ZAVNOH-a i AVNOJ-a i kraljevskog namjesnika. Zbog pristupanju NOP-a njenog supruga i njenog sina uhapšena je sredinom aprila 1944, odvedena u tršćanski zatvor Koroneo, a odatle u koncentracioni logor Osvjenćim (Aušvic). Oslobodila ju je januara 1945. Crvena armija zajedno sa snahom i unukom. Potom je prebačena u Moskvu, a odatle sredinom aprila 1945. u Beograd – 77, 169, 203

Manola Srećko (1914–1979), učestvuje u naprednom radničkom pokretu od tridesetih godina. Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939. godine; bio komandant diviziona, poručnik. Od februara 1939. do maja 1941. bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u od 1941. Bio je delegat Vojnog komiteta CKKPH, komandant grupe NOP odreda Banije i Korduna, 1. operativne zone Hrvatske, 6. ličke divizije, prvi pomoćnik komandanta GŠ Hrvatske i zamjenik komandanta Mornarice. Poslije rata načelnik II uprave Generalštaba JNA i Više vojne akademije, komandant Teritorijalne odbrane Hrvatske i dr. Narodni heroj – 125, 129, 179, 186

Marin Mladen (1920–1987), rudarski radnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio politički komesar čete i bataljona, zatim politički komesar 1. krajiške brigade i 21. divizije i dr. Poslije rata politički komesar divizije i korpusa, pomoćnik komandanta vojnog područja, načelnik odjeljenja u Višoj vojnoj akademiji, pomoćnik komandanta graničnih jedinica, predsjednik Komisije za statutarna pitanja SKJ u JNA i načelnik Centra za naučno-istraživački rad. General-pukovnik JNA u penziji – 137

Marković Blažo (1906), šumski radnik. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1942. Bio je komandir čete, komandant bataljona i

komandant 8. crnogorske udarne brigade i načelnik štaba 1. proleterske divizije. Poslije rata načelnik štaba divizije, komandant divizije, načelnik komande vojnog područja i načelnik ispitne komisije, na kojoj je dužnosti i penzionisan u činu pukovnika JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 72, 165, 202

Marković Blažo (1920), student Tehničkog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1939; u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komesara čete, politički komesar čete i bataljona, zamjenik političkog komesara 6. crnogorske udarne brigade, politički komesar 52. kosovsko-metohijske udarne divizije. Poslije rata bio politički komesar 41. makedonske i 2. tenkovske divizije, a zatim direktor fabrike »Ikarus« i »Soko«, kao i na službi u Generalštabu JNA. Penzionisan je 1977. u činu general-majora JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 72, 165

Marković Božidar Boža (1874–1946), pravnik i političar. Bio je profesor na Beogradskom univerzitetu. Za vrijeme II svjetskog rata emigrirao iz zemlje i bio je protivnik narodnooslobodilačkog pokreta – 158

Marković Svetozar (1846–1875), političar i književnik, osnivač socijalističkog pokreta u Srbiji i propagator marksizma na Balkanu. Godina 1871. pokrenuo je list »Radenik«, prvi socijalistički list. Pokretač je i saradnik niza listova i časopisa, a napisao je i mnoge studije i djela sa socijalističkih pozicija – 152

Marković Živadin Žika (?–1945), oficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Za vrijeme II svjetskog rata pristupio četnicima i dobio čin kapetana I klase. Bio je komandant 2. četničkog kosovskog korpusa. Ubijen kao odmetnik juna 1945 – 181

Marušić dr Drago (1884–1964), pravnik i advokat. Bio je sekretar Slovenačke nacionalne stranke za Gorišku. U I svjetskom ratu pobjegao je iz austrijske vojske i kao dobrovoljac prešao u Srbiju 1915. Bio je član Jugoslovenskog odbora, a 1917. osnovao je u SAD Slovenački nacionalni savez. Poslije I svjetskog rata, pored ostalog, bio je ban Dravske banovine, ministar u Jevtićevoj vladi i dr. Za vrijeme II svjetskog rata pristupio je NOP-u i bio član Vrhovnog plenuma Osvobodilne fronte slovenačkog naroda. Uhapsili u ga Italijani 1942. i internirali. Poslije kapitulacije Italije prešao je na slobodnu teritoriju početkom 1944. Po zaključenju Viškog sporazuma Tito–Šubašić bio je ministar u Šubašićevoj vladi. Biran je za člana AVNOJ-a. Poslije rata je ministar PTT u vladi DFJ, savezni poslanik i član Glavnog odbora SSRN Slovenije – 144

Maslarić Božidar (Andrejev; 1895–1963), profesor i partijski radnik. Član KPJ od 1919. Bio je član MKKPJ u Osijeku i PKKPJ za Hrvatsku. Zbog stalnih progona i hapšenja prešao u ilegalnost, a potom upućen za predavača na KUNMZ-u. S KUNMZ-a prešao za rukovodioca Jugoslavenskog sektora na MLŠ. U Španiju odlazi 1936; 1937. postaje komandant 2. bataljona 63. španske brigade, a poslije pogibije B. Parovića prelazi na rad u Bazu interbrigada kao predstavnik KPJ pri KP Španije. Vraća se u SSSR 1939. U toku II svjetskog rata bio je potpredsjednik Sveslovenskog komiteta u Moskvi i radio na popularizaciji NOB-a preko Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. U oktobru 1944. dolazi u Jugoslaviju. Bio je ministar Savezne vlade i savezni poslanik; potpredsjednik Izvršnog vijeća NR Hrvatske; član CKSKJ, CKSKH i član IKCKSKH. Narodni heroj – 145

Materić Ilija (1911), radnik. Kao radnički i sindikalni funkcioner, rukovodio štrajkovima u Drvaru 1938. i 1940. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona »Sloboda«, 1. krajiške i 10. krajiške brigade i 5. divizije. Poslije rata član Izvršnog vijeća i ministar u vladi BiH, direktor Glavne direkcije drvne industrije BiH i dr. Biran za republičkog i saveznog poslanika u nekoliko saziva i za člana CKSKBiH. Rezervni pukovnik JNA. Narodni heroj – 139

Medenica Đuro (1911), prije II svjetskog rata student prava. Član KPJ od 1934.

Zbog revolucionarnog rada osuđen 1937. na godinu dana zatvora. Jedan je od organizatora ustanka 1941. u kolašinskom srezu. U ratu je bio politički komesar Komskog NOP odreda, bataljona u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi, rukovodilac Politodjela 27. divizije, politički komesar 51. divizije i Operativnog štaba za Kosovo i Metohiju. Poslije rata pomoćnik ministra Savezne vlade, Javni pravobranilac FNRJ, direktor Uprave carina FNRJ, zamjenik predsjednika Saveznog savjeta za pravosuđe, sudija Ustavnog suda SFRJ. Rezervni pukovnik JNA – 68, 69, 136

Mek Kena (Mac Kenna), saveznički novinar – 104

Mićunović Vukašin (1919), student filozofije. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Bio je sekretar OKSKOJ-a i član OKKPJ za okrug Cetinje, rukovodilac politodjela 10. hercegovačke udarne brigade i 29. hercegovačke udarne divizije i politički komesar iste divizije. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JA, politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, sekretar Ideološke komisije pri CKSKJ, direktor NIP »Borbe«, predsjednik Savjeta za obrazovanje i kulturu SIV-a. Završio je VVA JNA. Bavio se publicistikom. Rezervni general-major JNA – 177

Mihailović Aleksandar Saša (?–1945), major bivše Jugoslovenske vojske. Kao odani saradnik Draže Mihailovića postao je komandant Beogradske grupe četničkih korpusa. Marta 1945. ubačen je u Beograd kao vođa diverzantsko-terorističke grupe. Ubijen je 30. aprila 1945. od pripadnika KNOJ-a u Beogradu pri izvršenju ubistva majora Đure Boškovića, oficira Ozne – 182

Mihailović Dragoljub Draža (1893–1946), vođa kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske vojske u otadžbini; jula 1942. unapriješen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu, kao ratni zločinac i izdajnik, osuđen na smrt – 137, 182

Milevski Boro (1916–1963), završio je gimnaziju u Kragujevcu i Vojnu akademiju Jugoslovenske vojske. Kao artiljerijski potporučnik učestvovao je u aprilskom ratu 1941. Krajem 1943. stupio je u Kumanovski NOP odred. Po formiranju 3. makedonske udarne brigade postavljen je za načelnika njenog štaba, a zatim za komandanta 4. makedonske udarne brigade; u septembru 1944. je određen za komandanta 50. divizije NOVJ. U proboju sremskog fronta učestvuje kao komandant artiljerije 15. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata završio je artiljerijsko školovanje u SSSR-u i zatim se nalazio na visokim artiljerijskim dužnostima u JNA, bio je i komandant Artiljerijske oficirske škole. Poginuo je u zemljotresu 1963. u Skoplju kao aktivni pukovnik JNA na dužnosti pomoćnika načelnika artiljerije Skopske armije – 32

Milojević Miloje (1912–1984), prije rata vojni službenik JV. U NOR-u od 1941. Član KPJ od marta 1942. Bio zamjenik komandanta bataljona, zamjenik komandanta i komandant 1. proleterske brigade, zamjenik komandanta i komandant divizije i dr. Poslije rata na raznim dužnostima u JNA – komandant grada Beograda, komandant armije; bio član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ, Centralnog odbora SSRNJ i dr. Godine 1964. penzionisan u činu general-pukovnika JNA. Narodni heroj – 137

Miloševski Tihomir (1915–1983), prije II svjetskog rata potporučnik JV. Poslije aprilskog rata 1941. bio u bugarskoj internaciji, a u NOR-u je od 1942. Član KPJ od 1943. U ratu je bio komandant grupe bataljona, 3. makedonske brigade, 2. operativne zone, zatim komandant 41. divizije i 15. korpusa. Poslije rata komandant divizije, komandant nastavnog centra, načelnik štaba vojnog područja. General-major JNA u penziji. Narodni heroj – 32, 149

Milutinović Vukalica (1919), prije rata je bio učenik trgovačke akademije. U NOR-u je od jula 1941; bio je politički komesar čete, pomoćnik političkog komesara bataljona i politički komesar Operativne grupe crnogorskih brigada na Kosmetu. Poslije rata obavljao razne funkcije u Političkoj upravi, Pješadijskoj oficirskoj školi i u 7. vojnoj oblasti. Pukovnik JNA u penziji – 71

Mišić Momir – 104

Molotov Vjačeslav Mihailovič (1890), sovjetski političar. U radničkom pokretu od 1907, član Politbiroa RKP(b) od 1921. U 1929/1930. član Prezidijuma KI; od 1930. do 1941. predsjednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a. Od tada do 1957. ministar inostranih poslova i potpredsjednik vlade. Poslije toga ambasador. Jedan od najistaknutijih Staljinovih saradnika; vidno se angažovao u kampanji IB protiv Jugoslavije. Na plenumu CKKPSS juna 1957. isključen iz CK zbog antipartijske djelatnosti i otpora politici XX kongresa KPSS i smijenjen s funkcije prvog zamjenika predsjednika vlade – 27, 145, 194

Montgomeri Bernard Lou (Montgomery Bernard Law; 1887–1976), oficir. Služio je u Indiji i borio se u I svjetskom ratu, kada je ranjen i odlikovan God. 1938. ugušuje nemire u Palestini. God. 1939. i 1940. bio oficir u engleskom Ekspedicionom korpusu u Francuskoj. Od avgusta 1942. komandant je 8. engleske armije, pobjednik u bici kod El Alamejna. Učestvuje u borbama u Tunisu, na Siciliji i u Italiji. Prilikom iskrcavanja u Francusku komanduje 21. grupom armija. U Remsu je primio njemačku ponudu kapitulacije; poslije 1945. bio komandant engleske okupacione zone u Njemačkoj, član Savezničke kontrolne komisije, a od juna 1946. načelnik Imperijalnog generalštaba. Imao je čin feldmaršala – 183

Morgan Džajls (Morgan Giles), admiral i komandant savezničkih pomorskih snaga na Jadranu i Jonskom moru – 179

Mraković Blažo (1911–1951), prije II svjetskog rata bio pravnik. Član KPJ od 1937, u NOR-u od 1941. Bio je sekretar Sreskog komiteta KPJ za Danilovgrad i jedan od organizatora ustanka u danilovgradskom kraju. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara brigade 7. banijske divizije, rukovodilac Politodjela 35. divizije i politički komesar 28. divizije. Poslije rata instruktor Glavne političke uprave JA i dr. Pukovnik JNA. Narodni heroj – 68, 72, 140, 165, 202, 203

Mrđenović Stanko, major; načelnik štaba 52. kosovske udarne divizije NOVJ – 68

Mur Piter (Moore Peter), pukovnik; šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije – 159, 164, 172

Nađ Kosta (1911–1986), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U naprednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CKSKS i CK SKJ, predsjednik SUBNORJ. General armije JNA. Narodni heroj – 67, 84–86, 98, 135, 138, 164, 172, 173, 203, 204

Nedeljković dr Jevrem (1888–1977), ljekar. Redovni profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu od 1940. Bio dekan 1945–46. i upravnik Ftiziološke klinike od njenog osnivanja do 1952. Iz oblasti medicine objavio više radova – 145

Nedeljkovski Panče (1912–1945), vazduhoplovni poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u je od 1941. i član KPJ od 1943. Bio je član i zamjenik komandanta GŠ Makedonije. U proleće i ljeto 1944. rukovodio je operacijama u zapadnoj Makedoniji. Početkom 1944. bio je član vijeća Višeg vojnog suda GŠ Makedonije. Poslije rata načelnik Operativnog odjeljenja u Komandi Ratnog vazduhoplovstva. Poginuo u avionskom udesu. Pukovnik JA – 19

Nedić Milan (1877–1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su mnogobrojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 – 40

Nenezić Radojica (1921), zemljoradnik. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu bio komandant bataljona 1. slavonskog odreda, zamjenik komandanta 12. slavonske brigade i komandant 17. brigade, zatim načelnik štaba 6. korpusa, a od februara 1944. komandant 28. divizije. Poslije rata završio Vojnu akademiju »M. V. Frunze« u SSSR-u i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA i bio komandant korpusa, armije, načelnik uprave u Generalštabu JNA i na drugim dužnostima u JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 140

Nikolić Milutin, major JA i član Politodjela 9. dalmatinske udarne divizije – 62

Nikolić Vojin Vojo (1914), student. Član KPJ od 1933. Prije rata bio sekretar Univerzitetskog komiteta KPJ za Beograd, instruktor MKKPJ za Beograd, član Pokrajinske komisije SKOJ-a za Srbiju. Hapšen je i proganjan više puta. U NOR-u od 1941. Bio član OKKPJ za Nikšić, pomoćnik političkog komesara Nikšićkog NOP odreda, politički komesar 4. proleterske (crnogorske) brigade i politički komesar 2. udarnog korpusa. Poslije rata bio pomoćnik ministra narodne odbrane, generalni direktor Direkcije železnica Jugoslavije, predsjednik Odbora za narodnu odbranu Saveznog vijeća SNS. Narodni heroj – 150

Nikoliš Gojko (1911), ljekar. Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu ljekar (poručnik) na dužnosti upravnika bolnice i dr. U NOR-u od 1941: ljekar, načelnik Saniteta Vrhovnog štaba NOV i POJ (odnosno u Ministarstvu narodne odbrane). Poslije rata načelnik Sanitetske uprave JNA, ambasador. Bio je član AVNOJ-a, narodni poslanik i dr. General-pukovnik JNA i akademik. Narodni heroj – 13, 137, 192

Oates, britanski kapetan na službi u Savjetodavnom vijeću za Italiju – 113

Obradović Aleksandar – 104

Orović Savo (1888–1974), učesnik u I svjetskom ratu u crnogorskoj vojsci, a od 1916. bio komita. U vojsci Kraljevine Jugoslavije stekao je čin pukovnika. U NOR-u od 1941. Bio zamjenik komandanta Nikšićkog NOP odreda, član Glavnog štaba NOP odreda za Crnu Goru i Boku, član Vrhovnog štaba, komandant Oficirske škole VŠ, načelnik Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, komandant Pješadijskog vojnog učilišta. Vijećnik AVNOJ-a na Drugom zasijedanju. Poslije rata biran za saveznog poslanika i poslanika Skupštine Crne Gore – 145

Osupka–Moravski Edvard (1909), poljski politički radnik i aktivista radničkog i društvenog pokreta, član Poljske socijalističke partije. Za vrijeme okupacije jedan od rukovodilaca Radničke partije polj-

skih socijalista i pokreta otpora poljskog naroda. Bio je zamjenik predsjednika Zemaljskog narodnog odbora (1943–1944), predsjednik Poljskog komiteta nacionalnog oslobođenja, predsjednik poljske privremene vlade, a zatim i predsjednik privremene vlade narodnog jedinstva – 56, 159, 199

Paležina dr Vladimir, član Vojne misije NOVJ (JA) u Parizu – 47

Parker A. (Parcker A.), kontraadmiral pri Vrhovnoj savezničkoj komandi na Sredozemlju – 186–187

Pantelić Milojica (1921), prije II svjetskog rata učenik. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio politički komesar 6. istočnobosanske brigade, politički komesar 25. divizije i dr. Poslije rata politički komesar i komandant divizije, politički komesar korpusa, načelnik katedre i klase VVA JNA, načelnik uprave u SSNO i dr. Pohađao Višu vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u SSSR-u, završio VVA i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji – 175

Parmač Stanko (1913–1982), prije rata učitelj. Član KPJ od 1941. Učesnik NOR-a od 1941; bio komesar čete, operativni oficir bataljona »Marko Orešković«, politički komesar II operativne zone NOV i PO Hrvatske, zamjenik komandanta 1. dalmatinske brigade, načelnik štaba 28. divizije i komandant 19. divizije i dr. Odlikovan Ordenom narodnog heroja. Poslije rata bio zamjenik komandanta JRM, načelnik Štaba JRM i direktor Poljoprivredno-industrijskog kombinata i melioracija »Neretva«. Isključen iz Saveza komunista 1975. godine. Kontra-admiral JNA u penziji – 155, 177

Polis Tiodor (Paules Theodore), saveznički novinar – 104

Pavlović Ratko Ćićko (1913–1943), politički radnik, član KPJ od 1933. U revolucionarni pokret uključio se još kao srednjoškolac. Bio predsjednik Udruženja jugoslovenskih studenta u Pragu i sekretar partijske ćelije jugoslovenskih studenata. Iz Praga otišao za Španiju, i od januara 1937. borio se u Bataljonu »Georgi Dimitrov«. U NOR-u jedan od organizatora Topličkog NOP odreda; komesar odreda, komandant 2. južnomoravskog NOP odreda. Poginuo u aprilu 1943. Narodni heroj – 57, 159, 199

Pejanović Milutin (1914), učitelj. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio komandant i politički komesar bataljona u 4. crnogorskoj proleterskoj brigadi, zamjenik komandanta 16. muslimanske brigade, politički komesar 17. majevičke brigade i politički komesar 38. divizije NOVJ. Poslije rata je bio politički komesar divizije, Vojnopomorkse akademije, Artiljerijskog školskog centra i na drugim dužnostima u DSNO. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-major JNA u penziji – 177

Peruničić Mile (1890–1961), učitelj. Učestvovao u mladoturskoj revoluciji u Sandžaku 1908. i u crnogorskoj vojsci u 1. balkanskom i 1. svjetskom ratu. Između dva rata pripadao Demokratskoj stranci. Član KPJ od 1942. U NOR-u od 1941: komandant Crnogorsko-sandžačkog odreda, član GŠ NOPO Sandžaka, zamjenik komandanta 3. proleterske sandžačke brigade; vijećnik AVNOJ-a, sekretar AVNOJ-a i dr. Poslije rata je bio sekretar Privremene narodne skupštine, Ustavotvorne skupštine i Prezidijuma Savezne narodne skupštine – 128

Petar II Karađorđević (1923–1970), sin kralja Aleksandra; na prijesto stupio 27. marta 1941. nakon vojnog puča koji je izveden pod vođstvom generala Dušana Simovića i u kome je oboreno Namjesništvo s knezom-namjesnikom Pavlom na čelu. Poslije fašističkog napada na Jugoslaviju, 15. aprila 1941. bježi iz domovine i živi u Londonu. U toku NOR-a podržava četnički pokret Draže Mihailovića, koga u januaru 1942. imenuje za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva. Na Drugom zasijedanju AVNOJ-a (29. novembra 1943) zabranjen mu je povratak u zemlju dok narod nakon oslobođenja ne riješi pitanje kralja, što je i učinila

Ustavotvorna skupština 29. novembra 1945. ukidanjem monarhije, oduzimanjem svih prava kralju Petru II i njegovoj rodbini – 136, 144, 152, 153, 156, 160, 195, 200, 202, 204

Petričević Branko (1914–1982), član SKOJ-a od 1932. na Pravnom fakultetu u Beogradu; član KPJ od 1933. Prije rata bio je član i organizacioni sekretar PKKP za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Mehotiju, zatim organizacioni sekretar MKKPJ za Cetinje. U NOP-u je od 1941. Bio je komesar 17. divizije, 12. korpusa i 3. armije, a nakon oslobođenja pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JNA do 1948, kada je lišen svih funkcija i isključen iz KPJ zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Prije penzionisanja (1969) bio je urednik Izdavačkog preduzeća »Rad« – 135

Pfajfer (Pfeiffer), američki poručnik. Bio je sa službom u savezničkoj misiji u Splitu, a potom je određen za oficira za vezu pri Štabu 8. udarnog korpusa JA - 16

Poglaen Franc (1916), završio je Pješadijsku podoficirsku školu 1935. u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941; član KPJ od juna 1942. U ratu je bio komandant bataljona, komandant Kamniško-zasavskog NOP odreda, načelnik štaba 6. brigade »Slavko Šlander«. Septembra 1943. postavljen za komandanta 4. operativne zone Slovenije, septembra 1944. postao načelnik štaba, a oktobra komandant 7. korpusa NOVJ. Poslije rata je, između ostalog, bio na dužnosti komandanta divizije i armijske oblasti. Završio je Vojnu akademiju »M.V.Frunze« u SSSR-u 1948. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 171

Poluža Šaban (?–1945), imućni seljak iz sela Polužja u dreničkom kraju i balista. Uspeo je da mobiliše nekoliko hiljada ljudi na svom području. Poslije pregovora s Operativnim štabom NOV i PO Kosova i Metohije pristao je da u okviru 7. kosovsko-metohijske brigade pođe u jedan dopunski centar, ali je u Podujevu pod uticajem Adema Voce i Mehmeta Gradice organizovao krajem januara 1945. pobunu i učestvovao s oko 5000 balista u kontrarevoluciji na Kosovu i Metohiji. Ubijen je 21. februara 1945. pri pokušaju da se probije iz okruženja iz sela Trstenika (kod Srbice) u pravcu sela Globovac – 147

Poljanac Branko (1908), inžinjer. U NOR-u načelnik štaba 1. proleterske brigade, načelnik Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant divizije, komandant Baze NOVJ u Bariju, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Srbije; general-potpukovnik JA. Prihvatio Rezoluciju Informbiroa 1948, isključen iz KPJ, lišen čina i osuđen – 141

Popivoda Pero (1916–1979), službenik. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Lovćenskog bataljona za operacije u Sandžaku, zatim intendant Glavne intendanture VŠ, načelnik štaba 1. slovenačke NOU brigade »Tone Tomšič«, komandant 2. operativne zone Slovenije, načelnik štaba 14. divizije, komandant 15. divizije, pa 7. korpusa NOVJ i 22. srpske divizije. Poslije rata bio načelnik Operativne uprave JRV. Kao pristalica IB pobjegao 1948. u SSSR, gdje je nastavio neprijateljsku djelatnost protiv Jugoslavije. Lišen je čina general-majora JA i isključen iz KPJ – 63, 80, 140, 141, 162, 170

Popović Koča (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PKKPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od Prvog i član njegovog Predsjedništva od Drugog zasijedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, član CKSKJ, Predsjedništva CKSKJ i Savjeta Federacije.

Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom slobode. Rezervni general-pukovnik JNA – 67, 75, 82, 86, 96, 140, 142, 164, 171

Popović Vladimir Vlado (1914–1972), student. U radnički pokret stupio 1929; član KPJ od 1932. Bio sekretar MKKPJ u Beogradu. Hapšen i proganjan. Kao predstavnik Beogradskog univerziteta učestvovao na Svjetskoj konferenciji studenata komunista i socijalista i Svjetskoj konferenciji studenata. U španskom građanskom ratu dobio čin kapetana Španske republikanske vojske. Po povratku iz Španije član PKSKOJ-a za Srbiju, instruktor CKKPJ. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u od 1941. Bio delegat CKKPJ u Hrvatskoj, sekretar Operativnog rukovodstva CKKPH, sekretar Biroa CKKPH (1941. i 1942), član Vrhovnog štaba, politički komesar, pa komandant 3. udarnog korpusa NOVJ, potom šef Vojne misije NOVJ i predstavnik NKOJ-a i CK KPJ u Bugarskoj. Poslije rata ambasador, član SIV-a, generalni sekretar predsjednika Republike, biran za člana CKSKJ na V, VI, VII i VIII kongresu. Na IX kongresu izabran za člana Predsjedništva SKJ. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 27, 56, 75, 159, 168, 194, 199, 202

Popović Vujadin (1916), pravnik. Učesnik NOR-a od jula 1941, od kada je i član KPJ. Za vrijeme rata je bio politički komesar čete, pa bataljona Zetskog odreda, od juna 1942. komandir čete, zatim komandant bataljona u 5. crnogorskoj brigadi, od avgusta 1943. komandant iste brigade. Avgusta 1944. postaje načelnik štaba Bregalničko-strumičkog korpusa, a februara 1945. politički komesar 15. korpusa. Poslije rata komandant divizije, načelnik štaba armije, pomoćnik komandanta armije i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA 1952. General-potpukovnik JNA – 32, 149

Potočar Stane (1919), prije II svjetskog rata radnik. Učesnik NOR-a od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant bataljona, zamjenik komandanta i komandant brigade »Matija Gubec«, komandant 31. divizije i komandant 9. korpusa. Poslije rata je komandant divizije, komandant Odreda JNA na slobodnoj teritoriji Trsta, komandant vojnog područja, pomoćnik komandanta za pozadinu u armiji, načelnik štaba armije, komandant armije i načelnik Generalštaba JNA. Bio je član komiteta Konferencije organizacije SKJ u JNA i Glavnog odbora SUBNOR Slovenije. Završio je Višu pješadijsku oficirsku školu u SSSR-u, Višu vojnu akademiju JNA i Kurs operatike pri VVA JNA. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 171, 172

Pribićević Svetozar (1875–1936), političar, vođ Srpske samostalne stranke u Hrvatskoj i jedan od osnivača Hrvatsko-srpske koalicije; 1924. formirao Samostalnu demokratsku stranku. Poslije 1929. nalazio se u opoziciji prema režimu diktature, zbog čega je hapšen i konfiniran. Od 1931. do smrti bio u emigraciji (u Francuskoj i Čehoslovačkoj) gde je nastavio politički rad; u to vrijeme evoluirao u svojim političkim i idejnim koncepcijama sve do zbacivanja kapitalizma i opredjeljenja za socijalizam i prihvatanja suradnje s KPJ – 152

Primorac Rudolf (1904–1979), prije II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941, a član KPJ od 1943. U ratu je bio instruktor u 4. operativnoj zoni, načelnik štaba 1. dalmatinske brigade, načelnik štaba 3. divizije, načelnik štaba 2. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Srbije i pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata je šef Vojne misije u SSSR-u, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, glavni inspektor JNA i komandant Graničnih jedinica Jugoslavije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 16, 18, 139, 183, 193

Prodanović Jaša (1867–1948), političar i pisac; osnivač Jugoslovenske republikanske demokratske stranke. Poslije 1945. bio je potpredsjednik vlade FNRJ – 145

Puač Dako (1919), general-potpukovnik JNA. Prije II svjetskog rata zemljoradnik.

Učesnik NOR-a od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio zamjenik komandanta 12. slavonske brigade, komandant 21. slavonske brigade, zamjenik komandanta 47. divizije, komandant 24. divizije i dr. Poslije rata je komandant divizije, načelnik štaba i komandant korpusa, inspektor Glavne inspekcije JNA, komandant odbrane grada Beograda i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 153

Radičević Velimir Veco (1914), zemljoradnik. Član KPJ od 1936. godine. U NOB od 1941. godine. Bio je zamjenik političkog komesara bataljona, politički komesar Pratećeg bataljona VŠ NOV i POJ, pomoćnik političkog komesara 9. dalmatinske brigade 20. udarne divizije, pomoćnik političkog komesara 5. divizije KNOJ-a. Po završetku rata bio je politički komesar divizije, pomoćnik komandanta vojnog područja za političko-pravne poslove. Završio je Višu partijsku školu »Đuro Đaković« i VVA JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 62

Radović Ratko (1916), prije rata student prava. Član KPJ od 1940, učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio član rukovodstva ustanka sreza danilovgradskog, sekretar OKKPJ za podgorički okrug, rukovodilac Politodjela 3. sandžačke brigade i 37. divizije i pomoćnik političkog komesara 48. divizije. Poslije rata je bio politički komesar VMA, politički komesar divizije, sudija i predsjednik Vojnog suda u Beogradu. Završio je Pravni fakultet u Beogradu. General-major JNA u penziji – 32

Ranković Aleksandar Marko (1909–1983), član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na 6 godina robije; član i sekretar PKKPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938 (kasnijeg CK KPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Odlikovan Ordenom narodnog heroja i Ordenom junaka socijalističkog rada. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik Savezne vlade odnosno SIV-a, od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IKCKSKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svog položaja u Službi državne bezbijednosti, na IV plenumu CKSKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CKSK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan – 3, 62

Rejbern Veler (Rayburn Weller), saveznički novinar – 38, 104, 151, 184

Reks Din (Rex Deen), američki poručnik; šef Samostalne američke vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske – 95, 180

Ribar dr Ivan (1881–1968), političar i državnik; od 1920. do 1922. predsjednik najprije Ustavotvorne, a zatim Narodne skupštine Kraljevine SHS; od 1921. na čelu Odbora za pomoć gladnima u Rusiji. Nalazio se u opoziciji šestojanuarskom režimu. Godine 1935. je kandidat za poslanika na listi UO. U godinama pred okupaciju i 1941. radi na okupljanju progresivnih snaga u Demokratskoj stranci. Odlazi na slobodnu teritoriju 1942. i postaje član KPJ. Na Prvom i Drugom zasjedanju AVNOJ-a biran je za predsjednika AVNOJ-a. Poslije oslobođenja predsjednik Skupštine DFJ – 128, 151, 182, 208, 209

Rodžers (Rogers), ljekar. Bio je član Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Slovenije i Štabu 7. udarnog korpusa NOVJ i ujedno šef britanske vojne bolnice. Imao je čin majora – 66, 164, 201

Romel Ervin (Rommel Erwin; 1891–1944), učesnik u I svjetskom ratu, poslije kojeg je ostao u njemačkoj vojsci. U II svjetskom ratu komandovao 7. oklopnom divizijom u napadu na Francusku 1940, zatim je komandant Afričkog ekspedicionog korpusa i Grupe armija »B«

na zapadnom frontu. Izvršio je samoubistvo zbog učešća u zavjeri i neuspješnog atentata 20. jula 1944. na vođu III Rajha Adolfa Hitlera. Bio je jedan od najpoznatijih njemačkih komandanata u II svjetskom ratu. General-feldmaršal – 183

Rosi (Rossi), italijanski poručnik u 11. karabinjerskom bataljonu – 64

Rukavina Ivan Ivo (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francuskoj, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PKSKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj: komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu; član CKSKH i CKSKJ, general armije. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 47, 137

Ruso Beno (1920), radnik. U NOP-u i član KPJ od 1941. Bio sekretar MKKPJ za Bitolj, zamjenik političkog komesara u NOP odredu »Jane Sandanski«, politički komesar 10. makedonske brigade, 41. divizije i 15. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik odjeljenja armije, inspektor, komandant vojnog okruga, pomoćnik komandanta vojnog područja i na drugim dužnostima. General-potpukovnik JNA – 32, 149

Ruzvelt Franklin Delano (Roosevelt Franklin Delano; 1882–1945), političar i istaknuti državnik SAD. Kao svršeni pravnik pristupio je Demokratskoj stranci i 1910. izabran za senatora države Njujork. U vladi Vudroa Vilsona bio pomoćnik u Ministarstvu mornarice; 1928. izabran je za guvernera države Njujork, na kom je položaju ostao do njegovog izbora 1932. za predsjednika SAD. Od tada je biran još tri puta za istu funkciju, na kojoj je i umro. Tvorac je ekonomske reforme tzv. Nju dila. Za vrijeme rata zalagao se za tijesnu saradnju SAD, Velike Britanije i SSSR-a. Iako paralizovan, učestvovao je na nekoliko konferencija u drugom svjetskom ratu, pored ostalih na Teheranskoj i Krimskoj konferenciji. Zajedno s Čerličom tvorac je Atlantske povelje od 12. avgusta 1941 – 114

Ružička Josip (1919–1945), radnik. U radničkom pokretu od 1936, a član KPJ od 1943. U NOP-u od 1941, a u NOVJ od 1942. Bio je komandir čete, komandant Čehoslovačkog NOP bataljona, a od februara 1944. do februara 1945. komandant čehoslovačke brigade »Jan Žiška«, prve veće vojne formacije Čeha i Slovaka u Jugoslaviji. Poginuo je za vrijeme rata u činu majora NOVJ. Narodni heroj – 171

Sadler L. P. (Sadler L. P.), američki brigadni general – 111

Savić dr Pavle (1909) profesor univerziteta. Od 1935. do 1939. u Parizu (zajedno s Irenom Žolio Kiri i drugim fizičarima) uspješno radio na značajnim naučnim istraživanjima. Član KPJ od 1934. U NOR-u od 1941; na radu u Vrhovnom štabu, vijećnik AVNOJ-a (potpredsjednik na zasijedanju); član Vojne misije VŠ u Moskvi. Poslije rata ministar u vladi Srbije, direktor Instituta za nuklearne nauke, potpredsjednik Savezne komisije za nuklearnu energiju. Objavio više naučnih radova; počasni doktor Beogradskog univerziteta, član više naučnih društava i akademija; predsjednik SANU. Dobitnik nagrade AVNOJ-a i medalje Lomonosov. Član Savjeta Federacije – 145

Savić Sreta (1913), službenik. U NOP-u i član KPJ od 1941. U NOVJ od marta 1942. Za vrijeme rata je, između ostalog, bio komandant odreda, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i komandant 51. vojvođanske udarne divizije. Poslije rata komandant divizije, pomoćnik komandanta armije i KNOJ-a, načelnik odjeljenja u Vojnoistorijskom institutu, član Saveznog odbora

SUBNORJ, predsjednik Predsjedništva SUBNOR Vojvodine. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji – 136

Sernec Dušan (1882–1952), inženjer, profesor univerziteta i političar. Do 1920. obavljao razne dužnosti u privredi; 1920. postao povjerenik za javne radove u industriji u Sloveniji. Od 1921. do 1941. bio docent i profesor Ljubljanskog univerziteta, poslanik i ban dravske banovine. U NOP-u od 1941. Od tada je član Vrhovnog plenuma OF, potom član SNOO-a, vijećnik AVNOJ-a, povjerenik NKOJ-a, a 2. marta 1945. imenovan za člana Kraljevskog namjesništva. God. 1945. penzionisan – 136, 152, 158, 160, 198, 209

Simović Dušan (1882–1962), armijski general Jugoslovenske vojske; 27. marta 1941. stavio se na čelo grupe prozapadno i patriotskih orijentisanih oficira koja je oborila vladu Cvetković – Maček i obrazovala novu vladu s njim na čelu. Poslije kapitulacije Jugoslavije emigrirao u London; bio na čelu emigrantske vlade do 11. januara 1942. Godine 1944. izjasnio se za sporazum Tito – Subašić. Bio je jedan od Titovih kandidata za kraljevskog namjesnika, ali ga zbog njegovog stava prema NOP-u kralj Petar II nije prihvatio – 53, 54, 59, 65, 158, 160, 163, 198–201, 207

Smodlaka Josip (1869–1956), političar; advokat. Od 1901. poslanik u Dalmatinskom saboru; oštro je kritikovao austrijsku upravu u Dalmaciji; u Narodnom vijeću u Zagrebu zalagao se za ujedinjenje Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom. Potkraj 1939. postao senator. U NOP stupa 1941. U Splitu, biran je za vijećnika AVNOJ-a i ZAVNOH-a; bio je povjerenik za inostrane poslove NKOJ-a, zatim ministar i u diplomatskoj službi – 54, 113, 158, 163, 185, 193, 194, 197, 198, 200, 203, 204, 206

Smodlaka dr Slaven (1907), pravnik. Završio je Pravni fakultet u Parizu s doktoratom pravnih nauka i diplomirao na Slobodnoj školi političkih nauka u Parizu. Prije II svjetskog rata bio je advokat. Učesnik NOR-a od 1942 (ilegalno je radio u Splitu), 1943. prešao je na slobodnu teritoriju, gdje je vršio dužnost sekretara povjerenika za inostrane poslove NKOJ-a. Poslije oslobođenja do 1969. neprekidno u diplomatskoj službi; šef Protokola predsjedništva Republike (1953–1958. i 1963–1969) – 185

Sremec dr Zlatan (1898–1971), doktor medicine; član HSS-a od 1924. U NOP-u od 1943. Bio je član Predsjedništva ZAVNOH-a, član Predsjedništva AVNOJ-a, član NKOJ-a (povjerenik za narodno zdravlje) i ministar u Privremenoj vladi DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ, predsjednik Sabora Hrvatske, član Predsjedništva JNOF-a Hrvatske, član Saveznog odbora SSRNJ – 181

Staljin Josif Visarionovič (1879–1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascjepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RSDRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika – 98, 134, 207, 209

Stanišić Milija (1921), student medicine. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. Bio je politički komesar Sjevernohercegovačkog NOPO, 5. i 3. dalmatinske, 3. sandžačke i 4. proleterske (crnogorske) brigade, 46. i 2. proleterske divizije. Poslije rata je politički komesar JRV, načelnik štaba korpusa i načelnik Više vazduhoplovne vojne akademije. General-potpukovnik JNA u penziji – 138

Stanković dr Siniša (1892–1974), biolog i član SANU; od 1934. redovni profesor

Beogradskog univerziteta. Poslije okupacije 1941. zatvoren u koncentracioni logor na Banjici, iz kojeg je 1943. pobjegao. U međuvremenu je izabran za člana Glavnog NOO Srbije; uhapšen ponovo 1943; iz logora na Banjici oslobađa se 1944. bjekstvom. Poslije oslobođenja predsjednik NOF-a Beograda, prvi predsjednik ASNOS-a i Prezidijuma Narodne skupštine NR Srbije. Objavio je više naučnih radova iz oblasti ekologije i biogeografije – 182, 196

Stanojević Aca (1852–1947), političar. Višegodišnji član GO Radikalne stranke odbio da pristupi Stojadinovićevoj JRZ i prešao u opoziciju. Poslije oslobođenja pristupio Narodnom frontu – 152

Stante Peter Skala (1914–1980), kao metalski radnik rano je prišao radničkom pokretu, a 1933. postao član KPJ. Zbog revolucionarnog rada i organizovanja radničkih štrajkova proganjan je od policije i više puta zatvaran, pa je 1939. prešao u ilegalnost. U NOR-u od 1941. Bio je organizator partizanskih jedinica u Štajerskoj (1942), komandant 2. grupe NOPO, zatim sekretar Oblasnog komiteta KP Slovenije za Štajersku, pa zamjenik komandanta 18. divizije i zamjenik komandanta 9. korpusa NOVJ i komandant 4. operativne zone (Štajerske). Poslije rata je načelnik štaba armije, komandant korpusa i dr. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 171

Stevkovski Blagoja (1905–1965), radnik. Član KPJ od 1935. Saradnik lista »Naša reč«, gdje objavljuje pjesme na makedonskom jeziku. U NOR-u od 1941. Za vrijeme rata bio sekretar MKKPJ za Kumanovo i član Vojnog štaba. Zatvaran je i interniran u Bugarsku. Po povratku iz internacije bio politički komesar Kumanovskog NOPO, član ObKKPM, politički komesar Bregalničko-strumičkog korpusa NOVJ i Skopske vojne oblasti. Poslije rata nalazio se na raznim rukovodećim dužnostima u JNA. General-major JNA – 19

Stivenson Ralf Skrajn (Scrine Ralph Stevenson; 1895–1977), britanski diplomata. Prije rata u diplomatskoj službi u Kopenhagenu, Berlinu, Sofiji, Hagu, Kairu i Barceloni. Godine 1939–1941. glavni i privatni sekretar britanskog ministra za inostrane poslove, 1942–1946. poslanik (ambasador) kod jugoslovenske vlade u emigraciji u Londonu i Kairu, pa kod vlade FNRJ, a kasnije poslanik u Kini i Egiptu. Od 1955. godine bio u penziji – 144

Stojaković Milenko (1912–1983), radnik. Kao komunista hapšen i osuđen na robiju koju je izdržavao u Sremskoj Mitrovici (1933–1935). U NOR-u je od 1941; bio je politički komesar Majevičkog sektora, Majevičkog odreda, 15. majevičke brigade i 17. istočnobosanske divizije. Poslije rata bio je načelnik Politodjela armije, upravnik Vojno-političke škole JA. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, isključen iz KPJ i lišen čina pukovnika JA – 140

Stojanov Todor Džvezdin, pukovnik, načelnik Vojnosudskog odjeljenja Glavnog štaba NOV i PO Makedonije i predsjednik Višeg vojnog suda Glavnog štaba Makedonije – 19

Stojnić Velimir (1916), učitelj. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je politički komesar 1. krajiškog NOPO i 1. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, politički komesar 2 (5) bosanskog korpusa, šef Vojne misije NOVJ u Albaniji. Poslije rata bio član SIV-a, generalni sekretar SUBNOR-a Jugoslavije, član Generalnog savjeta Svjetske federacije bivših boraca, član CK SKJ. General-major JNA u rezervi. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 150, 151

Stoun Eleri (Stoun Ellery), britanski kontraadmiral i glavni komesar Savezničke komisije u Rimu – 162

Šakić Milan Mićun (1915–1971), učitelj. Kao učenik uključio se u napredni radnički pokret; član KPJ od 1939. Zarobljen u aprilskom ratu, ali je uspio da pobjegne. Jedan je od organizatora ustanka u udbinskom kotaru. Bio je komandant gerilskih odreda na sektoru Udbine, ko-

mandant bataljona »Krbava«, komandant 2. ličkog NOP odreda, komandant 2. ličke brigade, načelnik Štaba 6. proleterske divizije, komandant Kninskog operativnog sektora, komandant 19. divizije, tokom 1944/45. bio je komandant 11. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant pozadine armije, načelnik Vojne akademije. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 156

Šarić dr Ivan Evangelista (1871–1960), zaređen za sveštenika 1894, a Teološki fakultet u Zagrebu završio je 1898. Bio je kanonik u Sarajevu i urednik lista »Vrhbosna«. Za pomoćnog biskupa imenovan je 1908, a od 1918. do 1922. je kapitularni vikar sarajevske biskupije; vlasti Kraljevine SHS zbog njegovih nacionalističkih i separatističkih shvatanja nisu htjele da ga prihvate za nadbiskupa do 1922. Za vrijeme rata je bio otvoreni protivnik narodnooslobodilačkog pokreta, a podržavao je ustašku vlast u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Emigrirao iz zemlje 1945. i živio u Španiji, gdje je i umro u Madridu 1960. Do njegove smrti dužnost sarajevskog nadbiskupa u funkciji Ordinari Sede impedita vršio je kao administrator biskup dr Marko Alauković – 154

Šćekić Vladimir Vlado (1917), student. U napredni omladinski pokret uključio se kao đak viših razreda gimnazije. Član KPJ od 1937. Aktivno je djelovao u naprednom pokretu na Beogradskom univerzitetu i u svom kraju. Hapšen i proganjan. Bio je sekretar međuopštinskog biroa i član Mjesnog komiteta KPJ Berane. Jedna od organizatora ustanka u svom kraju. Bio je politički komesar čete, zamjenik političkog komesara 1. bataljona 1. proleterske brigade, zamjenik političkog komesara 1. dalmatinske (proleterske) brigade, politički komesar 1. proleterske brigade, politički komesar 1. proleterske divizije. Poslije rata politički komesar armije, politički komesar KNOJ-a, politički komesar JRM, komandant Graničnih jedinica. General-pukovnik JNA. Član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ. Narodni heroj – 139

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941: jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant Hercegovačko-crnogorskog udarnog bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata je republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CKSKJ i Izvršnog komiteta CKSKBiH i dr. Član Savjeta Federacije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj – 90, 161, 177

Šević Aleksandar (1897–1971), politički radnik. Studirao bogosloviju u Sremskim Karlovcima i agronomiju u Čehoslovačkoj. Prije rata pripadao Samostalnoj demokratskoj stranci. Više puta se kandidovao za narodnog poslanika na listi opozicije. Radio na organizovanju zadrugarstva u Sremu. U NOB-u od 1941. Bio član Glavnog NOO za Vojvodinu i načelnik za privredu Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju. Poslije oslobođenja bio predsjednik Glavnog izvršnog odbora Narodne skupštine AP Vojvodine i potpredsjednik Prezidijuna Narodne skupštine NR Srbije, član Saveznog odbora SSRN Jugoslavije i Glavnog odbora SSRN Srbije. Biran za poslanika Pokrajinske i Republičke skupštine u nekoliko saziva. Odlikovan Ordenom bratstva i jedinstva sa zlatnim vijencem – 151

Šiljegović Boško (1915), student filozofije. U napredni pokret uključio se kao đak 1934/35, a član KPJ od 1940. Aktivno politički djelovao u svom rodnom kraju i na studijama. Zbog revolucionarnog rada isključen s Filozofskog fakulteta u Skoplju. Sekretar Sreskog komiteta KPJ Bosanska Dubica. Istaknuti organizator ustanka na Kozari. Bio je politički komesar 2. krajiškog odreda, član Okružnog komiteta KPJ, politički komesar 5. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu, politički komesar 4. divizije, politički komesar 8. korpusa NOVJ, politički komesar 4. armije, vijećnik AV-

NOJ-a i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata politički komesar armije, načelnik Političke uprave JNA, glavni urednik Vojne enciklopedije, član CKSKJ, predsjednik Komisije za istoriju SKJ i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 160, 177

Škerović Zarija (1914), prije II svjetskog rata završio srednjotehničku školu. Član KPJ od 1939. Bio je član OKKP SLovenije za Maribor od 1940. U NOR-u od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona u Zetskom NOPO i 5. crnogorskoj brigadi, zamjenik političkog komesara 5. dalmatinske brigade, rukovodilac Politodjela 6. istočnobosanske brigade, politički komesar 27. divizije. Poslije rata je načelnik Vojnopolitičke škole, pomoćnik komandanta za moralno-političko vaspitanje korpusa i armije. General-potpukovnik JNA u penziji – 177

Škorpik Josip (1892–1973), u austrougarskoj vojsci završio Pješadijsku kadetsku školu 1913. Poslije I sjvetskog rata je oficir JV. U NOVJ od 1942. Bio na dužnostima načelnika Štaba 4. operativne zone Hrvatske i 9. divizije, zatim u Vrhovnom štabu NOV i POJ i 8. korpusu, komandant Oficirske škole pri GŠ Hrvatske, komandant pozadine GŠ Hrvatske i dr. Poslije rata je na raznim dužnostima u Generalštabu JNA. General-potpukovnik JNA – 48, 156, 198

Šobajić Vojo (1915), inžinjer šumarstva. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik političkog komesara bataljona, rukovodilac Politodjela 2. ličke brigade i 12. slavonske udarne divizije. Krajem rata je određen za člana Vojne misije JA u Parizu. Poslije rata pomoćnik vojnog atašea u Parizu i kraće vrijeme radio u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Od 1950. je u diplomatskoj službi. Bio je generalni konzul FNRJ u Istambulu, savjetnik jugoslovenske ambasade u Bukureštu, poslanik i opunomoćeni ministar u Izraelu i ambasador u Avganistanu. Penzionisan je 1980. Rezervni je pukovnik JNA i nosilac »Partizanske spomenice 1941« – 47

Šubašić dr Ivan (1892–1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković–Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu uhapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji, podnio ostavku pred izbore za Ustavotrovnu skupštinu (1945) – 27, 41, 42, 54, 64, 65, 136, 144, 145, 152, 153, 156, 158, 162, 163, 182, 184, 185, 191, 194–196, 202, 204, 209

Šumonja Miloš (1918), učitelj. Prije rata se uključio u radnički pokret. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1942. Bio oficir u Štabu 1. kordunaškog NOP odreda, komandant tog odreda, komandant 5. kordunaške brigade, politički komesar 8. kordunaške divizije, pa njen komandant, komandant 4. udarnog korpusa, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata komandant armije, načelnik Generalštaba JNA, zamjenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, ambasador SFRJ u Holandiji. General-pukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 156

Šutej dr Juraj (1889–1976), političar; završio je prava u Zagrebu; jedan od osnivača Hrvatske težačke stranke u BiH; narodni poslanik na listi HSS-a 1927, 1935. i 1938; ministar u vladi Cvetković – Maček i u Simovićevoj vladi, zatim ministar bez portfelja u jedinstvenoj jugoslovenskoj vladi obrazovanoj 7. marta 1945. Došao u sukob s politikom Narodnog fronta i podnio ostavku na položaj – 53, 59, 61, 144, 158, 160, 161, 200, 205, 207, 209

Švob Vinko (1915–1984), klesarski (kamenorezački) radnik. Član KPJ od 1934. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti proganjan i hapšen. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Gor-

skom kotaru, Hrvatskom primorju i Lici. Za vrijeme rata bio, pored ostalog, i pomoćnik šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi (1944. i 1945). Poslije rata školovao se u Sovjetskom Savezu. Po povratku u zemlju 1945. nalazio se na raznim političkim i pozadinskim dužnostima (pomoćnik načelnika Političke uprave JA, komandant pozadine u Jugoslovenskoj mornarici i dr.). Penzionisan je 1960. u činu pukovnika JNA – 13, 45, 75, 77, 93, 169

Tejer Čarls (Thayer Charles), američki potpukovnik. Završio je Vojnu akademiju u Vest Pointu (West Point) 1933, zatim je stupio na službu u Sekretarijatu za spoljne poslove (State Department), pa je služio u Moskvi (1933–1937), Berlinu (1937–1938), Hamburgu (1939–1940), zatim je ponovo na službi u američkoj ambasadi u Moskvi (1940–1942), pa u Kabulu (1942–1943) i na kraju u Londonu (1943–1944), odakle je stupio na dužnost zamjenika šefa Samostalne američke vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ od 11. avgusta 1944, a zatim od novembra 1944, i njen šef sve do 19. aprila 1945, kada je otišao za šefa OSS u Austriju – 123, 145, 185, 194, 197, 200, 208

Terzić Velimir (1909–1983), kapetan u vojsci Kraljevine Jugoslavije, završio Vojnu akademiju. U NOR-u i član KPJ od 1941: komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske; zamjenik načelnika VŠ. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. General-pukovnik JNA u penziji. Napisao više radova iz oblasti istorije i vojne nauke – 76, 207

Todorović Mijalko Plavi (1913), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Aktivista u studentskom pokretu (član Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MKKPJ za Kragujevac i član Oblasnog komiteta za Kragujevac; od 1940. član PKKPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, 1 proleterske divizije, I proleterskog korpusa i 1. armije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar savezne vlade, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Skupštine Jugoslavije. Bio član CKSK Srbije, CKSKJ i sekretar IK CKSKJ. Član Savjeta Federacije. General-potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj – 139

Todorovski Janko (1920), prije rata studirao prava u Beogradu. U NOR-u je od juna 1943: bio je partijski rukovodilac, politički komesar čete, odreda, bataljona i 21. makedonske brigade 51. makedonske divizije, a zatim pomoćnik načelnika Personalnog odjeljenja Glavnog štaba Makedonije i potpredsjednik Vojnog suda Skopske vojne oblasti. Poslije rata na raznim vojnim dužnostima. Preveden je u rezervu 1946. i određen za rad u UDB-i i Narodnoj miliciji NR Makedonije. Pukovnik JNA u rezervi – 20

Tolbuhin Fjodor Ivanovič (1894–1949), maršal Sovjetskog Saveza. U I svjetskom ratu komandovao bataljonom. U građanskom ratu u Rusiji 1918–1920. načelnik štaba divizije i na službi u Štabu 3. armije Zapadnog fronta. Završio Vojnu akademiji »M. V. Frunze«. U II svjetskom ratu načelnik Štaba Zakavkaskog fronta, komandant 57. armije, komandant južnog fronta, komandant 4. ukrajinskog fronta i komandant 3. ukrajinskog fronta. Poslije rata predsjednik Savezne kontrolne komisije u Rumuniji i Bugarskoj i komandant Zakavkaskog vojnog okruga. Odlikovan Ordenom heroja SSSR-a. Narodni heroj Jugoslavije – 80, 84, 85, 88, 94, 102, 129, 170, 172, 173, 175, 183, 192, 204–206

Tomašić Ljubo – crkveni velikodostojnik i jedan od kandidata za Kraljevsko namjesništvo – 158

Trajković Aleksandar – 104

Truta Ljubo (1915), student prava. U NOR-u i član KPJ od 1942. Za vrijeme rata je bio komandant bataljona, brigade, divizije. Poslije rata načelnik štaba Jugos-

lovenske ratne mornarice i na drugim komandnim dužnostima u JNA. Viceadmiral JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj – 155, 177

Urošević Sredoje (1917), učitelj. Član KPJ od 1940, u NOR-u od 1941. U ratu je bio komandant bataljona u Čačanskom NOPO i u 2. proleterskoj brigadi, načelnik štaba i komandant 2. proleterske brigade i komandant 2. proleterske divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je komandant divizije, načelnik Pješadijske oficirske škole i dr., savezni i republički poslanik. General-major JNA u penziji. Narodni heroj – 91, 138

Uzelac Mile (1913–1987), u NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. U ratu bio komandant brigade, divizije, načelnik štaba korpusa. Poslije rata komandant korpusa. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 177

Vašington Džordž (Washington George; 1732–1799), američki vojskovođa i državnik. Od 1751. major i komandant kolonijalne milicije, a 1752. potpukovnik i komandant oružanih snaga Virdžinije. Istakao se u sedmogodišnjem ratu 1756–1763, a 1775. drugi Kontinentalni kongres postavio ga za vrhovnog komandanta (generala). Za predsjednika SAD biran dva puta, i to 1789. i 1792, a iz političkog života povukao se 1796 – 114

Velebit dr Vladimir Vlatko (Vladimir Popović, Vlatko Popović; 1907), završio Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Preveden u rezervu u činu general-majora JA. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP-u, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije OUN i dr. – 11, 14, 27, 47, 53, 54, 59, 61, 64, 65, 120, 123, 136, 137, 144, 155, 157, 158, 160–163, 183, 185, 191, 192, 194, 198–203

Velman, britanski kapetan bojnog broda i viši pomorski oficir pri Savezničkoj vojnoj misiji u Beogradu – 186

Veselinov Jovan Žarko (1906–1982), radničkom pokretu pristupio kao bravarski šegrt u Kumanu. Član KPJ od 1923. Do 1926. radio je kao sindikalni i partijski radnik u Smederevu, Beogradu i Banatu, a zatim po direktivi CKKPJ odlazi u Moskvu, gdje završava studije na KUNMZ-u. U 1930. postaje član Zemaljskog omladinskog rukovodstva i sekretar PKKPJ za Vojvodinu. Početkom 1931, po nalogu KPJ, odlazi u Sloveniju na partijski rad, ali je u aprilu 1931. uhapšen i osuđen na 15 godina robije, od kojih je 10 izdržao u Lepoglavi i Sremskoj Mitrovici. Na robiji je bio sekretar Kaznioničkog komiteta KPJ. Noću 21/22. avgusta 1941. pobjegao je iz zatvora u Sremskoj Mitrovici i priključio se sremskim partizanima. Odmah postaje organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPJ za Srem, 1942. član Biroa PKKPJ za Vojvodinu, a od 1943. do kraja rata sekretar PKKPJ za Vojvodinu. Bio je član AVNOJ-a i njegovog Predsjedništva. Poslije rata ministar industrije, predsjednik Planske komisije i potpredsjednik u vladi NR Srbije, poslanik Narodne skupštine Srbije i Savezne narodne skupštine u više saziva, predsjednik Izvršnog vijeća i predsjednik Skupštine NR Srbije, politički sekretar CKSK Srbije, član CK KPJ, član Izvršnog komiteta CKSKJ, član Savjeta Federacije. Rezervni general-major JNA. Narodni heroj – 58, 151, 199

Vestern M. (Western M.), saveznički novinar – 38, 104, 151, 184

Vidmar Josip (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Godine 1914. upisao se na Visoku tehničku školu u Pragu. Od 1915. do 1918. u ruskom zarobljeništvu, a potom studirao istoriju književnosti u Beču, Pragu, Parizu i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. je dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Aktivno je učestvovao u organizovanju Društva prijatelja Sovjetskog Saveza. Jedan je od osnivača OF 27. aprila 1941. Kao član Izvršnog odbora OF djelovao je do ljeta 1942. u Ljubljani, a zatim se prebacio na oslobođenu teritoriju. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran 14. januara 1943, na

kojoj dužnosti je ostao sve do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne akupštine FNRJ, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor za teoriju drame na ljubljanskoj Akademiji za pozorišnu umjetnost, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti. Dobio je nagradu AVNOJ-a. Odlikovan je Ordenom junaka socijalističkog rata i drugim visokim odlikovanjima. Dodijeljena mu Njegoševa nagrada za književnost 1981 – 37, 151, 158, 196

Vidmar Janeza Jože (1923), prije rata zemljoradnik. U NOR-u od maja 1942; bio je kurir, komandir čete, komandant bataljona VOS-a, komandant logora. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima u Jugoslovenskom ratnom vazduhoplovstvu po završenoj Vazduhoplovno-oficirskoj školi (1948–1954). Penzionisan je 1963. u činu vazduhoplovnog potpukovnika JNA – 172

Vidović Žarko (1913), artiljerijski potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant 1. pljevaljskog bataljona i Pljevaljskog NOPO, pa Bjelopoljskog NOPO, zatim komandant bataljona, načelnik Štaba i komandant 3. sandžačke brigade, na kraju komandant 37 (sandžačke) i 11 (krajiške) divizije. Poslije rata bio je komandant PAO JNA, načelnik Uprave artiljerije JNA i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 141, 143

Vilson Henri Mejtlend (Wilson Henry Maitland; 1881–1964), britanski feldmaršal; učesnik burskog i I svjetskog rata; 1939–1941. komandant britanskih snaga u Africi; kao komandant korpusa 1941. učestvovao u ratu u Grčkoj, a zatim je bio komandant britanskih snaga na Sredozemlju; 1944. vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju; 1944. unaprijeđen u čin feldmaršala; 1944–1947. šef britanske misije u Vašingtonu – 162

Vitman August (Wittmann August), general-lajtnant i komandant njemačke 117. lovačke divizije. Jedno vrijeme je bio za vrijeme beogradske operacije komandant Borbene grupe »Vitman« i vršilac dužnosti komandanta 1. brdske divizije – 139

Vlahov Dimitar (1878–1953), publicista. Jedan od osnivača Narodne federativne partije poslije Hurijeta u Turskoj i narodni poslanik Makedonije u mladoturskom parlamentu; učestvovao u osnivanju VMRO (ujedinjene) 1924. Učesnik Sveslovenskog kongresa u Moskvi 1941. Poslije oslobođenja Jugoslavije predsjednik NOF Makedonije i potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ – 145

Voca Adem (?–1945), imućni seljak iz sela Pasama u šaljskoj opštini. Oko sebe okupio je veću grupu balista, koji su s jednim brojem mobilisanih Albanaca sačinjavali grupu od oko 2000 naoružanih ljudi koji su učestvovali u kontrarevoluciji na Kosovu i Metohiji krajem januara i u februaru 1945. Opkoljen je u svojoj kući u selu Pasamu i ubijen 11. februara 1945. od strane jedinica NOVJ zajedno sa svojom braćom Jašarom i Etenom kao odmetnik – 147

Vučković Ljubo (1915–1977), poručnik Jugoslovenske vojske. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant bataljona Lovćenskog partizanskog odreda, komandant 2. dalmatinske, pa 4. crnogorske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i načelnik Generalštaba JNA. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. Narodni heroj. General-pukovnik JNA – 86, 87, 157

Vujošević Bogdan (1912–1981), prije II svjetskog rata student filozofije i privatni namještenik. Član KPJ od 1936, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara bataljona, pomoćnik političkog komesara i politički komesar 36. divizije. Poslije rata je politički komesar divizije, načelnik političkog odjeljenja armije, načelnik Kadrovske uprave Političke uprave JNA, politički komesar Više vojne akademije, načelnik Političke škole JNA. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 136

Vukanović Radovan (1906–1987), apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PK SKOJ-a za Crnu Goru i član PKKPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 4. proleterske brigade, komandant 3. divizije, komandant 2. korpusa NOVJ, komandant Operativne grupe udarnih korpusa, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a, a poslije rata poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 150

Vukasović Dušan (1909–1945), prije II svjetskog rata učitelj. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio politički komesar bataljona 1. vojvođanske, zamjenik komandanta 4. vojvođanske, komandant 3. vojvođanske brigade, zamjenik komandanta i komandant 36 (vojvođanske) divizije. Pukovnik NOVJ. Narodni heroj – 136

Vukićević Đoko (1914), zemljoradnik. Član KPJ od 1933. U NOR-u od 1941. godine. Bio je politički komesar bataljona u 1. proleterskoj brigadi, vršio je dužnost političkog komesara u 3. pomorskom obalskom sektoru, pomoćnika političkog komesara u 5. diviziji KNOJ-a i dr. Po završetku rata bio je politički komesar divizije i drugo. Završio je Višu partijsku školu »Đuro Đaković« i VVA JNA. General-major JNA u penziji. – 62

Vukosavljević Sreten (1881–1960), profesor univerziteta, sociolog sela, politički radnik. Učesnik u pokretu za oslobođenje Južnih Slovena od Turaka. Poslije I svjetskog rata neko vrijeme aktivan u političkom životu (poslanik), a od 1925, do aprilskog rata radi kao novinar. U NOR-u od 1943, od kada je i predsjednik ZAVNO-a Sandžaka; 1944. ministar u vladi dr Ivana Šubašića; marta 1945. ministar u Privremenoj vladi DF Jugoslavije, poslanik, član Prezidijuma Skupštine Srbije. Objavio više radova iz sociologije sela – 59, 111, 184, 185, 200

Vukotić Aleksandar (1920–1976), prije II svjetskog rata gimnazijalac. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu je bio pomoćnik političkog komesara bataljona u 4. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, član Politodjela i pomoćnik političkog komesara Primorske operativne grupe brigada, politički komesar 52. divizije. Poslije rata politički komesar divizije, glavni inspektor u Političkoj upravi JNA, pomoćnik komandanta za MPV i pravne poslove korpusa, zamjenik načelnika Uprave u SSNO i dr. Završio je Višu vojnu akademiju i Kurs operatike JNA. General-potpukovnik JNA – 68

Vukotić Dukljan (1915), prije rata aktivni potporučnik u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od jula 1941; bio je komandant odreda, bataljona i 4. splitske brigade, zamjenik komandanta 46. srpske divizije i načelnik Operativnog štaba NOV i PO za Kosovo i Metohiju. Poslije rata na raznim funkcijama u tenkovskim jedinicama JA, a zatim slušalac Više tenkovske škole u SSSR-u. Solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, osuđen i lišen čina pukovnika JA 1950 – 68

Vukotić Jovan Jovo (1907–1982), oficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Za vrijeme rata bio komandir čete, zamjenik komandanta bataljona, načelnik šaba 5. proleterske crnogorske brigade, 2. proleterske divizije i 3. udarnog korpusa NOVJ i komandant Korpusa narodne odbrane Jugoslavije. Poslije rata završio je Višu vojnu akademiju JNA i obavljao je razne odgovorne dužnosti u JNA, pored ostalog, načelnik Pješadijskog školskog centra i Vojnoistorijskog instituta. Magistar je istorijskih nauka i autor nekoliko zapaženih radova na teme iz NOR-a. General-pukovnik JNA. Narodni heroj – 149

Vuković Dušan (1910), zemljoradnik. Rano se uključio u radnički pokret. Član KPJ postao 1935. God. 1940. interniran u Smederevsku Palanku, gdje ostaje do marta 1941. U ustanku jula 1941. aktivno učestvuje. Bio je politički komesar čete Zetskog bataljona Zetskog partizan-

skog odreda, ilegalni partijski radnik u podgoričkom srezu, politički komesar 4. bataljona 5. crnogorske brigade, član Sreskog komiteta KPJ za Podgoricu, organizacioni sekretar Okružnog komiteta KPJ za Podgoricu i pomoćnik političkog komesara grupe brigada na Kosovu i Metohiji. Poslije rata predsjednik Sreskog narodnog odbora i sekretar Sreskog komiteta KPJ sreza titogradskog, direktor Direkcije za isušenje Skadarskog jezera, član Izvršnog vijeća Narodne skupštine NR Crne Gore, član CKSK Crne Gore. Rezervni potpukovnik JNA. Narodni heroj – 71

Zekić Miloš (1915–1984), prije II svjetskog rata činovnik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio zamjenik komandanta i komandant Virčanskog NOPO, komandant 1. fruškogorskog bataljona, komandant 6. istočnobosanske brigade i komandant 38. i 27. divizije. Poslije rata komandant divizije, vojni izaslanik JNA u Rumuniji, zamjenik načelnika Personalne uprave JNA, komandant grada Beograda, član Opunomoćstva CKSKJ za organizaciju SK u JNA i dr. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 177

Zemljak Jože (1908), sudija Ustavnog suda Jugoslavije, diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. U NOB-u od 1941. Bio član Odbora OF za ljubljanski okrug, član Oblasnog odbora OF, član uredništva lista »Slovenski poročevalec«, član Izvršnog odbora OF Slovenije. Poslije rata član Vojne misije u Parizu, savjetnik ambasada u Poljskoj i Italiji, šef Jugoslovenske privredne delegacije u Trstu, vanredni i opunomoćeni ambasador FNRJ u Australiji, vanredni poslanik i opunomoćeni ministar SFRJ u Izraelu, savjetnik Izvršnog vijeća Skupštine SR Slovenije, poslanik Republičke skupštine, član Glavnog odbora SSRN Slovenije, član Republičke konferencije SSRN Slovenije, član Komisije CKSKSI za međunarodna ekonomska i politička pitanja i veze s drugim komunističkim partijama i sudija Ustavnog suda SFRJ – 47

Žigić Rade (1909–1952), prije rata privatni namještenik. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941: bio politički komesar Ličke grupe NOPO, zamjenik političkog komesara GŠ Hrvatske, politički komesar divizije i politički komesar GŠ Hrvatske. Poslije rata politički komesar 7. armije, ministar u vladi Hrvatske, kandidat za člana CKKPJ i dr. Prihvatio Rezoluciju IB. Zbog neprijateljskog rada osuđen i lišen čina – 153

Živković Živko (1912), zemljoradnik. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada 1936. osuđen od Okružnog suda u Beranama na 12 godina robije, od kojih je 5 godina izdržao u Skoplju i Mariboru, a revizijom procesa, decembra 1940. pušten na slobodu. U NOR-u od 1941. Bio je rukovodilac Politodjela 4. i 1. krajiške brigade, politički komesar 20 (srednjodalmatinske) i 22 (srpske) divizije i dr. Poslije rata politički komesar divizije, pomoćnik komandanta za pozadinu korpusa. Završio je Višu vojnu akademiju i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj – 140, 141, 152

Žižić Veljko (1913), diplomirani pravnik. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. Bio je komandant grupe gerilskih odreda i 3. udarnog bataljona Durmitorskog NOP odreda, zamjenik, pa komandant 5. bataljona 4. proleterske (crnogorske) brigade, komandant 6. crnogorske brigade, načelnik štaba 2. udarnog korpusa NOVJ i komandant Operativne grupe brigada na Kosovu i Metohiji – 71, 165

Žujović Sreten Crni (1899–1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RKKPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR–u. Od 1935. instruktor CKKPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CKKPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CKKPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik JA. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz CKKPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ – 3, 62

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

ADA KIRTOŠ 26
ADAŠEVCI 142
AFRIKA 101, 183
AGINE PUČILE 149
AHMETOVO BRDO 164
ALBANIJA 28, 37, 45, 148, 150, 151, 154, 181, 196, 197, 206, 208
AMERIKA, v. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
ANKONA 112, 122
APENINI 182
APŠEVCI 141, 143, 148
ATINA 186
AUSTRIJA 83, 112, 121–123, 128, 129, 176, 185, 187
AUŠVIC 169
AVGUSTA 180

BAČKA 3, 38, 151
BADOVINCI 31, 182
BAJINA BAŠTA 99, 141, 182, 208
BAKAR 135
BALKAN 125, 168
BANAT 3, 38, 151
BANIJA 156
BANOVA JARUGA 11, 81, 135
BANOVO POLJE 30
BARANJA 38, 151
BARČ 135, 136, 168, 170, 172, 173, 192
BARI 38, 47, 57, 104, 155, 159, 172, 179, 194, 195, 209
BELA CRKVA 205
BELI MANASTIR 175
BENKOVAC 179
BEOGRAD 3, 9–11, 13–22, 24, 26–32, 35–38, 40–49, 52–61, 63–99, 103–106, 111–114, 119–123, 126–129, 134, 138–141, 143, 145, 147, 151, 152, 158, 159, 161, 162, 168, 169, 172, 179–187, 191, 193, 195, 197, 202–205, 207–209
BERAK 139
BERKASOVO 21, 139, 142, 143
BETANJ 150
BIHAĆ 48, 171, 187, 198
BIJELJINA 17, 31, 49, 54, 80, 88, 90–92, 134, 140, 146, 148, 149, 156–158, 164, 166–170, 174–178, 182, 192, 195, 198, 199, 205, 206
BILOGORA 74, 81, 135, 170
BIOGRAD NA MORU 159, 169, 171, 172, 179
BIŠINA 89, 176
BITOLJ 149
BJELOVAR 11, 26, 135, 144, 156
BLAGAJ 89, 176
BLATNO JEZERO 133
BOGATIĆ 30, 31, 71, 142, 148, 166, 169, 195, 202
BOROVO 26
BOSNA 99, 134, 138, 141, 146, 175, 181, 182, 199, 202, 208
BOSNA I HERCEGOVINA 176
BOSUT 17, 18, 21, 30, 139, 143
BOSUTSKE ŠUME 164
BRANJEVO 87, 88, 91, 174, 177, 179
BRČKO 17, 18, 31, 54, 80, 91, 92, 134, 140, 141, 146, 158, 160, 178, 199, 205
BROD 81
BUDAKOVAC 168
BUDIMPEŠTA 129, 133, 141, 187
BUDIŠIĆI 73, 164, 166, 168, 171, 202
BUDIŠTE 72
BUGARSKA 145, 168, 194, 197, 203, 208
BUNA 89, 176

CAPARDI 80, 146
CELJE 167
CETINJE 162
CRKVINE 173
CRNA GORA 3, 28, 133
CRNČA 167
CRVENE STIJENE 49, 157

ČAČAK 141, 148
ČAĐAVICA 140, 144
ČAJETINA 141
ČAJNIČE 184
ČALMA 164
ČAPLJINA 45, 46, 154, 161, 197
ČEHOSLOVAČKA 133
ČELIĆ 170
ČIČAVICA 153, 181
ČITLUK 45, 154, 197
ČUKARICA (BEOGRAD) 75

DABČEVICA 170
DALMACIJA 28, 53, 60, 61, 78, 82–84, 102, 103, 133, 145, 169, 171, 172, 183, 194, 200, 203, 204
DARUVAR 81, 170
DELERSHAJM 176
DEMOKRATSKA FEDERATIVNA JUGOSLAVIJA, v. JUGOSLAVIJA
DOBOJ 31, 54, 164, 169, 170, 199
DOBRUN 141, 143
DOLENJSKO 83
DOLGI DOL 157
DONJA TREŠNJICA 68, 166
DONJA ZASAVICA 21, 142
DONJI MIHOLJAC 26, 88, 135, 140, 144, 170, 193, 194
DORANJ 172
DRAVA 11, 74, 84, 85, 88, 89, 94, 134–137, 167, 168, 175, 183, 191, 202, 205
DRINA 21, 31, 49, 54, 55, 68, 72, 73, 80, 82, 86–88, 92, 99, 133, 134, 139, 141–143, 146–148, 152, 156–159, 162, 164–171, 173–178, 182, 201–206, 208

DRINJAČA 31, 49, 54, 55, 60, 67, 68, 72, 75, 80, 82, 87, 147, 148, 150, 157, 158, 162, 164, 167, 171, 174, 201, 203
DUBRAVE 143
DUBROVNIK 56, 94, 113, 135, 159, 179, 193, 199
DUNAV 26, 75, 88, 134, 141, 170, 175

ĐAKOVO 144, 168

EL ALAMEJN 101, 183
ENGLESKA, v. VELIKA BRITANIJA
ERDEVIK 17, 139, 143, 166, 183, 192

FRANCUSKA 14, 47, 122, 162, 186, 195, 198

GABELA 46, 154, 197
GACKO 22
GAREŠNICA 81
GENERAL JANKOVIĆ 67, 164, 201
GLEDIĆKE PLANINE 99, 181, 208
GLINA 156
GNOJNICE 89, 176
GNJILANE 153, 181
GORAŽDE 164
GORNJI LAPAC 179
GORSKI KOTAR 60, 78, 83, 134, 156, 180, 203, 204
GOSTIVAR 149
GRABOVO 139
GRAČANICA 80, 158, 164, 169, 170
GRADAC 155, 174
GRADAČAC 87
GRAVINA 176
GRČKA 75, 146, 162, 168, 186
GREMUŠINA 135
GRUBIŠNO POLJE 74, 81
GRUDE 155

HERCEG-NOVI 64, 162, 201
HERCEGOVINA 89, 90, 155, 175, 176, 208
HOLANDIJA 133, 175
HRANJEŠ 172
HRVATSKA 112, 113, 137, 159, 169, 172, 180
HRVATSKO PRIMORJE 187
HRVATSKO ZAGORJE 172

IBAR 181
ILINCI 139, 141, 143, 148
ILOK 16, 17, 19, 138, 139, 141, 165, 192
IMOTSKI 92
INĐIJA 13, 16
IRIG 49, 198
IST 137
ISTRA 154, 169, 183, 185
ITALIJA 64, 83, 94, 100, 101, 112, 121, 124, 127, 129, 133–135, 159, 162, 169, 171, 172, 176, 179, 182, 183, 185–187, 192–194, 197, 206
IVAN-SEDLO 178

JABLANICA 16, 178
JADRAN, v. JADRANSKO MORE
JADRANSKO MORE 28, 112, 133, 134, 137, 160, 175, 179, 184
JAGODINA, v. SVETOZAREVO
JAJCE 42, 153
JANJA 80, 91, 92, 170, 174, 175, 177, 178, 205, 206
JAPAN 187
JARDAN 175
JASEN 157
JASENICA 86, 87
JELISAVETIN KANAL 143
JESENICA 164

JONSKO MORE 179, 192
JUGOSLAVIJA 3, 12, 38–40, 42, 43, 77, 95, 98, 100, 101, 105, 109–111, 114, 120–122, 128, 129, 133–138, 145, 150, 151–153, 162, 163, 168, 171, 172, 176, 178, 180–187, 191–194, 196–199, 202, 203, 206, 209
JULIJSKA KRAJINA 112, 121, 128, 171, 185–187

KAČANIK 164
KALMANČA 172
KALNIK 156
KANADA 195
KARAVANKE 176
KARLOVAC 48, 198
KAZERTA 124, 125, 129, 176, 179, 182, 186, 187
KIČEVO 149
KLADANJ 146
KNIN 92, 93, 179
KOMLETINCI 139
KONJIC 161, 178
KOPAONIK 99, 181, 208
KOPLIK 150, 151
KOPRIVNICA 140, 144, 156
KORDUN 156
KORENICA 29, 195
KORIJEN 49, 157
KORONEO 169
KOSMET, v. KOSOVO I METOHIJA
KOSOVO, v. KOSOVO I METOHIJA
KOSOVO I METOHIJA 30, 36, 37, 43, 45, 69, 70, 147, 150, 151, 153, 154, 165, 181, 195–197, 207
KOSOVSKA MITROVICA, v. TITOVA MITROVICA
KOSTIJEREVO 158, 164
KOTOR 135
KOVILJAČA 31, 166, 170, 174
KOVIN 75
KOZARA 183
KOZLUK 86, 87, 90, 174, 175, 205
KRAGUJEVAC 37
KRAKOV 169
KRALJEVINA SRBA, HRVATA I SLOVENACA, v. JUGOSLAVIJA
KRALJEVO 181
KRČEVINE 143
KREMNA 147
KRIM 175
KRIT 175
KRNDIJA 170
KUKUJEVCI 17
KUPA 78
KURLANDIJA 132
KURŠUMLIJA 97, 147, 153, 181
KUZMIN 17, 139, 143, 192

LA MANŠ 101
LAZAREVAC 182
LEŠANJ 158
LEŠNICA 30, 31, 79, 80, 82, 148, 169, 170, 174, 182, 195, 203
LIJEŠANJ 164
LIKA 135, 156, 180, 187, 195, 206
LIM 181, 182
LIMSKI KANAL 16
LIPIK 81, 170
LISIČE 149
LIŠTICA 59, 89, 90, 92, 93, 152, 153, 158, 174, 198
LONČARICA 168
LONDON 11, 14, 27, 40, 42, 43, 47, 53, 54, 59, 61, 64, 65, 119, 122, 127, 135, 142, 153, 160, 161, 181, 183, 189, 190, 192, 196–200, 204
LOŠINJ 120, 121, 186
LOVAS 19, 139, 141, 143, 148
LOZNICA 49, 63, 82, 92, 142, 147, 148, 157, 169, 173, 174, 178

LJUBA 17, 139, 192
LJUBLJANA 29, 121, 129, 187
LJUBLJANSKA KOTLINA 187
LJUBLJANSKA VRATA 185, 187
LJUBLJIN 56
LJUBOVIJA 73, 82, 87, 99, 148, 162, 171, 174, 182, 208
LJUBUŠKI 45, 59, 92, 154, 160, 161, 197

MAĐARSKA 13, 133, 135, 141, 170, 171, 183, 185
MAKEDONIJA 3, 44, 133, 149, 183, 196, 198
MALA VAŠICA 143
MALI ZVORNIK 49, 73, 82, 148, 162, 171, 203
MARIBOR 167
MARTINCI 139
MAZINA 179
MEDITERAN 102, 109, 111
MERENJE 172
METKOVIĆ 46, 92, 93, 154, 197
METOHIJA, v. KOSOVO I METOHIJA
MIHOLJAC 17, 134
MODRIČA 182
MOHOVO 19, 139, 141, 143, 148
MONOPOLI 157
MOSKVA 13, 27, 45, 75, 77, 93, 134, 145, 154, 168, 169, 192, 194, 197, 202, 203, 206
MOSLAVINA 11, 144, 170, 172
MOSTAR 45, 46, 59, 60, 61, 89, 90, 92, 93, 121, 134, 154, 155, 161, 175, 176, 178, 197, 200, 205, 208
MUSLIMANSKA KASTELA 157
MUSLIMANSKI ŠEPAK 87, 178, 205

NAPULJ 182, 187
NAŠICE 17, 26, 81, 135, 140, 144, 168, 193, 194
NAZIROVIĆI 150
NEGOSLAVCI 139
NEGOTIN 75
NEMAČKA, v. NJEMAČKA
NERETVA 60, 155, 161
NEŠTIN 165
NEVESINJE 89, 155, 161, 175, 176
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA, v. HRVATSKA
NIKŠIĆ 162
NIŠ 153
NOĆAJ 30
NOĆAJSKI SALAŠ 21, 142
NOMERŠKE 172
NOVA KASABA 49, 54, 150, 157, 174, 195
NOVA VAROŠ 154, 181
NOVAK-BAPSKA 21, 139, 142, 143, 193
NOVI PAZAR 99
NOVI SAD 13, 49, 75, 97, 156, 198
NOVO MESTO 78, 167, 203
NOVO SELO 166

NJEMAČKA 40, 123, 133, 134, 137, 171, 186, 187, 206
NJUJORK 114, 199, 202

OBRENOVAC 141, 147, 148
OBROVAC 179
ODRA 133
OGULIN 48, 78, 169, 198, 203
OHRID 149
OPATIJA 169
OPATOVAC 19, 139
OROLIK 139
OSOJ 87, 88, 174
OSTROŽAC 178
OSVJENĆIM, v. AUŠVIC

PAKRAC 81, 168, 170
PALKONJA 88
PANČEVO 168
PAPRAĆA 157
PAPUK 74, 81, 168, 170, 171
PARAĆIN 99
PARIZ 137
PASAMA 147
PAŠINE BAŠČE 149
PAVLOVCI 11
PEĆ 150
PEĆINE 86, 87, 175
PELJEŠAC 145
PETROVGRAD, v. ZRENJANIN
PIROT 165
PITOMAČA 11, 26, 135, 136, 168
PIZA 133
PLASNICA 149
PLAVNO 170
PODGORICA 150
PODRAVINA 80, 84, 156, 170, 178, 202, 203
PODRAVSKA SLATINA 11, 81, 135, 167
PODUJEVO 147
POLUŽJE 147
POLJANE 138
POLJSKA 133, 159, 169, 186, 199
POSAVINA 157, 158
POSUŠJE 155
PRAHOVO 75
PRAVOSLAVNA KAMENICA 164, 166
PREPOLAC 147
PRIBOJ 154
PRIJEPOLJE 181
PRILEP 149
PRIMORSKO 172
PRIŠTINA 72, 153, 181
PRNJAVOR 182
PROKUPLJE 159
PRUSKA 133
PSUNJ 74, 81, 168, 171

RADENKOVIĆ 30
RAĐEVINA 205
RAMA 178
RAVENA 131
RAVNJE 21, 22, 142, 148, 193, 194
RAVNA GORA 170, 171
REĐA 183
RESEN 149
RIJEKA 137
RIM 64, 112, 114, 162, 182, 185, 194, 197, 198, 201, 206
ROGAČICA 141
ROJČEVIĆI 87, 90, 91, 177, 178, 205
ROVINJ 16
RUDO 181
RUMUNIJA 168
RUNJANI 174

SALERNO 183
SANDŽAK 143
SARAJEVO 60, 90, 92, 93, 133, 154, 164, 178, 179, 181, 200, 206
SAVA 20, 21, 30, 48, 83, 139, 142, 156, 159, 166, 192, 193
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA 100-102, 114, 133, 134, 137, 138, 145, 162, 175, 180, 186, 204
SEMBERIJA 159
SENJ 169, 180

SICILIJA 179
SISAK 48, 198
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE 40, 54, 100–102, 109–111, 114, 138, 162, 185, 187, 193
SJENICA 154, 181
SKADAR 148, 150
SKOČIĆ 86, 175, 177
SKOPLJE 19, 44, 103, 153, 181, 196
SLAVONIJA 74, 89, 136, 137, 156, 170, 173, 205
SLAVONSKA POŽEGA 81, 168
SLAVONSKI BROD 141, 146, 167
SLOBODINCE 143
SLOVENAČKO PRIMORJE 185
SLOVENIJA 29, 61, 66, 74, 78, 82–85, 151, 161, 167, 169, 171, 200, 202–204
SMEDEREVO 75, 168
SOČKA 75
SOFIJA 27, 56, 75, 159, 168, 194, 199, 202, 208
SOKOLAC 60, 146
SOLJANI 175
SOTIN 17, 19, 139, 192, 193
SOVJETSKI SAVEZ, v. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
SPLIT 16, 44, 46, 92, 93, 111–113, 124, 135, 145, 154, 155, 160, 162, 169, 179, 181, 192
SPREČA 29
SRBIJA 3, 38, 39, 43, 99, 105, 133, 138, 140, 147, 151, 152, 157, 182, 196, 208
SREDNJE 182
SREDNJE BRDO 143
SREDNJI ISTOK 183, 186
SREDOZEMLJE 109, 120, 121, 123, 125, 127–129, 157, 162, 180–183, 186, 187, 191, 207
SREDOZEMNO MORE 175, 183
SREM 22, 26, 30, 31, 79, 133, 134, 137, 141, 149, 167
SREMSKA MITROVICA 20, 21, 30, 71, 141, 142, 166, 193, 195
STRAŠINCI 177
STREŽIMIROVCI 159
STRUGA 149
SUHOPOLJE 168
SUTJESKA 183
SVETOZAREVO 99

ŠABAC 20, 22, 30, 71, 141, 142, 147, 148, 166, 169, 193, 195, 202
ŠAMANI 166, 167
ŠARENGRAD 21, 139, 142, 143
ŠEPAK 87, 177
ŠIBENIK 113, 124, 145, 154, 162
ŠID 17, 21, 139, 140, 142, 143, 187
ŠIKLOŠE 136
ŠIPŽOTO POLJE 85
ŠIROKI BRIJEG, v. LIŠTICA
ŠORT SENT ĐERĐ 49, 172
ŠTAJERSKA 83, 172, 178, 181
ŠUMADIJA 40
ŠVAJCARSKA 123, 137, 192
ŠVEDSKA 202

TIMOČKA KRAJINA 40
TIRANA 64, 150
TITOV VELES 149
TITOVA MITROVICA 99, 147, 148, 171, 208
TITOVO UŽICE 134, 141
TOPČIDER 208
TOPLICA 40, 57, 199
TOPUSKO 157
TORJANCI 170, 175
TOVARNIK 17, 19, 67, 139, 141, 143, 192, 193, 201
TREĆI RAJH, v. NJEMAČKA
TREPČA 147
TRNOVICE 177
TRNSKO GROBLJE 159
TRST 112, 121, 128, 129, 169, 185–187
TRŠIĆI 177
TURSKA 168
TUZLA 29, 54, 80, 92, 146, 158, 164, 169, 170, 179, 180, 191, 203

UDBINA 156
UGLJAN 138
UJEDINJENA KRALJEVINA, v. VELIKA BRITANIJA
UNA 156
UŽICE, v. TITOVO UŽICE
UŽIČKA POŽEGA 138

VALPOVO 170
VARAŽDIN 81, 84, 170
VARDIŠTE 141
VARŠAVA 133, 159, 199
VASOJEVIĆI 150
VALJEVO 179
VELEBIT 16
VELES, v. TITOV VELES
VELIKA BARNA 170, 185
VELIKA BRITANIJA 100–103, 109–111, 114, 138, 152, 162, 186, 187, 193
VELIKA PISANICA 11, 135, 136
VINKOVCI 141
VIROVITICA 11, 74, 81, 135, 136, 168
VIS 18, 140, 193
VISLA 133, 159
VIŠEGRAD 22, 60, 141, 143, 161, 164, 181, 194, 200
VITINA 155
VLASENICA 29, 31, 36, 54, 60, 146, 148–150, 158, 164, 173, 195
VLAŠKE NJIVE 166, 167
VOĆIN 74
VOJVODINA 3, 58, 133, 135, 147, 181
VRANJAN (RT) 16
VRANJE 44, 147, 153, 196
VRELA 174
VRGORAC 59, 155, 160
VRHOVINE 171
VRŠAC 97, 152, 156
VRZIĆ 143
VUČITRN 99, 153, 208
VUKOVAR 140

ZABREŽJE 75
ZADAR 10, 28, 44, 92, 93, 111, 112, 121, 122, 124, 125, 135, 145, 154, 160, 162, 179, 181, 186, 187, 197, 207
ZADARSKI KANAL 192
ZAGREB 14, 48, 53, 78, 134, 157, 169, 187, 192, 198, 203
ZASAVICA 30
ZDENCI 81
ZEMUNIK 94, 96, 179, 207
ZMAJEVAC 164
ZRENJANIN 75, 168
ZVORNIK 29, 49, 54, 55, 60, 67, 68, 72, 75, 80, 86–88, 91, 92, 157–159, 162, 164, 167–169, 173–175, 178, 198–201, 203, 204

ŽARKOVIĆI 168
ŽITOMISLIĆ 89, 154, 176

SKRAĆENICE

A–CKSKJ	– Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A–IZDG SRSI	– Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja SR Slovenije (Ljubljana)
ALM	– American League of Merit (Američka počasna legija)
A–VII	– Arhiv Vojnoistorijskog instituta
ASNOS	– Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	– Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
BAF	– Balkan Air Force (Balkanske vazduhoplovne snage – Balkansko vazduhoplovstvo)
CASNO	– Crnogorska antifašistička skupština narodnog oslobođenja Crne Gore
CK	– Centralni komitet
DFJ	– Demokratska Federativna Jugoslavija
DO	– Dobrovoljački odred(i)
DV	– Dobrovoljačka vojska
DVJ	– Dobrovoljačka vojska Jugoslavije
EAC	– European Allied Commission (Evropska saveznička komisija)
FNRJ	– Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FO	– Foreign Office (Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije)
GK	– Gradski komitet
GMT	– Greenwich Mean Time (Vrijeme po Griniču)
GŠ	– Glavni štab
IB	– Informbiro
IZDG	– Inštitut za zgodovino delavskega gibanja
JA	– Jugoslovenska armija
JNA	– Jugoslovenska narodna armija
JNOF	– Jedinstveni narodnooslobodilački front
KNOJ	– Korpus narodne odbrane Jugoslavije
KP	– Komunistička partija
KUNMZ	– Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MF	– Mikrofilm
MK	– Mesni komitet
NDH	– Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ	– Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NIRO	– Novinska izdavačka radna organizacija
NO	– Narodnooslobodilačka(i)

NOB	– Narodnooslobodilačka borba
NOO	– Narodnooslobodilački odbor
NOP	– Narodnooslobodilački partizanski
NOPO	– Narodnooslobodilački partizanski odred(i)
NOPOJ	– Narodnooslobodilački partizanski odredi Jugoslavije
NOR	– Narodnooslobodilački rat
NOU	– Narodnooslobodilačka(i) udarna(i)
NOV	– Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	– Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OF	– Osvobodilna fronta
OZNA	– Odeljenje zaštite naroda
PB	– Politbiro
PO	– Pokrajinski odbor
POJ	– Partizanski odredi Jugoslavije
PRO	– Public Record Office (Britanski javni arhiv)
RAF	– Royal Air Force (Kraljevske vazduhoplovne snage Velike Britanije – Kraljevsko ratno vazduhoplovstvo)
SAD	– Sjedinjene Američke Države
SANU	– Srpska akademija nauka i umetnosti
SFRJ	– Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV	– Savezno izvršno veće
SK	– Savez komunista
SKJ	– Savez komunista Jugoslavije
SKOJ	– Savez komunističke omladine Jugoslavije
SNOS	– Slovenski narodnoosloboditački svet
SSNO	– Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSSR	– Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNORJ	– Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije
UNRRA (Unra)	– United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu)
USAOJ	– Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VŠ	– Vrhovni štab
ZAVNOBiH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine
ZAVNOH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Tito na izlazu jedne od brojnih zemunica 1. armije NOVJ na sremskom frontu 16. januara 1945.

Faksimil Uredbe o nadopuni Uredbe o vojnim sudovima od 24. maja 1944.

Faksimil Titove naredbe o uvođenju funkcije pomoćnika komesara divizije u NOVJ

Tito prima raport od starešine jedne jedinice 1. armije NOVJ prilikom obilaska sremskog fronta 16. januara 1945.

Tito u razgovoru sa starešinama 1. armije NOVJ na sremskom frontu 16. januara 1945; lijevo od Tita je Aleksandar Ranković, a zdesne strane (leđima okrenuti) su Peko Dapčević i Vaso Jovanović

Tito s grupom rukovodilaca 1. armije NOVJ na sremskom frontu 16. januara 1945. Slijeva nadesno: Savo Drljević, Vaso Jovanović, Tito, Peko Dapčević, Aleksandar Ranković i Anđelka Germovšek-Martič

Tito u razgovoru sa zagrepčankom Anđelkom Germovšek–Martič, članom Redakcije armijskog lista »Za pobedu« (Srem, 16. januar 1945)

Tito u jednom od rovova 1. armije NOVJ na sremskom frontu 16. januara 1945; iza njega su Peko Dapčević i Aleksandar Ranković

Tito u pratnji Peka Dapčevića i Vase Jovanovića napušta sremski front poslije obilaska jedinica I armije NOVJ 16. januara 1945.

Faksimil Titovog naređenja od 21. januara 1945. za formiranje protivavionskih jedinica NOVJ

Tito za govornicom I antifašističkog mitinga žena Srbije (Kolarčev univerzitet, 28. januar 1945)

Tito se pozdravlja sa delegatima I antifašističkog mitinga žena Srbije (Kolarčev univerzitet, 28. januar 1945)

Tito prima poklon delegata I antifašističkog mitinga žena Srbije (Kolarčev univerzitet, 28. januar 1945)

Faksimil Titove naredbe od 8. februara 1945. o postavljenjima u Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju

Faksimil Titove naredbe od 8. februara 1945. o formiranju Vojne uprave za Kosovo i Metohiju

Feldmaršal Aleksander i maršal Tito na izlazu iz Belog dvora (Beograd, 21. februar 1945)

Feldmaršal Aleksander i Tito razgledaju 21. februara 1945. situaciju na frontovima u Jugoslaviji (Beograd, 21. februar 1945)

Zdesna nalijevo: Tito, Aleksander, Ribar, Lemnicer i Arso Jovanović za vrijeme sviranja himne na svečanoj akademiji održanoj 23. februara 1945. u sali Kolarčevog univerziteta povodom Dana Crvene armije

Tito, Kiseljev i Šubašić u sali Kolarčevog univerziteta neposredno pred početak izvođenja programa na svečanoj akademiji posvećenoj Danu Crvene armije (Kolarčev univerzitet, 23. februar 1945)

Tito i Aleksander dolaze na zemunski aerodrom pred Aleksanderov odlazak iz Beograda 28. februara 1945; iza njih su general Lemnicer i šefovi savezničkih vojnih misija Maklin, Tejer i Kiseljev

Tito na zemunskom aerodromu na Aleksanderovom ispraćaju u razgovoru sa šefovima savezničkih vojnih misija (slijeva nadesno) Maklinom, Kiseljevom i Tejerom (28. februar 1945)

Tito i Aleksander (pozadi je Maklin) neposredno pred Aleksanderovo polijetanje sa zemunskog aerodroma 28. februara 1945. u Štab 3. ukrajinskog fronta Crvene armije u Mađarsku

Slijeva nadesno: Koča Popović, Tito i Petar Drapšin na zemunskom aerodromu prilikom ispraćaja Aleksandera po njegovom odlasku iz Beograda 28. februara 1945.

Tito u pratnji general-lajtnanta Sava Orovića, komandanta Vojne akademije NOVJ, i Arsa Jovanovića, dr Ivana Ribara i Mitra Bakića (pozadi, slijeva nadesno) vrši smotru pitomaca I klase Vojne akademije NOVJ prije polaganja zakletve (Topčider, 23. februar 1945)

Ribar, Tito i Arso Jovanović (sede) za vrijeme govora Sava Orovića pitomcima I klase Vojne akademije (Topčider, 23. februar 1945)

Tito, Ribar i Savo Orović posmatraju defile pitomaca I klase Vojne akademije NOVJ po završenom polaganju svečane zakletve (Topčider, 23. februar 1945)

SADRŽAJ

Strana

PREDGOVOR VII

[Partijskim rukovodstvima u NOVJ] 14. januar 1945. 3

Uredba o nadopuni uredbe o vojnim sudovima od 24. V 1944. [14. januar 1945] 9

[Štabu Mornarice NOVJ] 14. januar 1945. 10

[Štabu Mornarice NOVJ] 14. januar 1945. 10

[Štabu 3. armije NOVJ] 14. januar 1945. 11

[Vladimiru] Velebitu, London, šefu Vojne misije NOVJ [14. januar 1945] 11

Naredba Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za 15. januar 1945. 12

[Štabu Mornarice NOVJ] 15. januar 1945. 13

[Štabu Mornarice NOVJ] 15. januar 1945. 13

Potpukovniku Švobu [Vinku, Moskva] za generala [Gojka] Nikoliša 15. januar 1945. 13

[Vladimiru] Velebitu [šefu Vojne misije NOVJ], London 15. januar 1945. 14

[Vladimiru] Velebitu, London 15. januar 1945. 14

[Štabu 1. armije NOVJ] 16. januar 1945. 14

[Štabu 2. armije NOVJ] 16. januar 1945. 15

[Štabu 3. armije NOVJ] 16. januar 1945. 15

[Štabu 3. armije NOVJ] 16. januar 1945. 15

[Štabu Mornarice NOVJ]. Drugi obalski sektor 16. januar 1945. 16

[Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ] 16. januar 1945. 16

[Štabu 1. armije NOVJ] 17. januar 1945. 16

[Štabu 1. armije NOVJ] 17. januar 1945. 17

[Štabu 2. armije NOVJ] 17. januar 1945. 17

[Štabu 3. armije NOVJ] 17. januar 1945. 17

[Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ] 17. januar 1945. 18

Prva armija [NOVJ] generalu [Rudolfu] Primorcu 18. januar 1945. 18

[Štabu 1. armije NOVJ] 18. januar 1945. 19

Strana

Naredba Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za 19. januar 1945. 19

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 19. januar 1945. 20

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 19. januar 1945. 20

[Štabu 1. armije NOVJ] 19. januar 1945. 21

[Štabu 1. armije NOVJ] 19. januar 1945. 21

[Štabu 2. armije NOVJ] 19. januar 1945. 21

[Štabu 2. armije NOVJ] 19. januar 1945. 22

Štabu II [udarnog] korpusa [NOVJ] 19. januar 1945. 22

[Štabu 1. armije NOVJ] 20. januar 1945. 22

[Direktiva za mobilizaciju] 21. januar 1945. 23

[Naredba za formiranje protivavionskih jedinica NOVJ] 21. januar 1945. 25

[Štabu 3. armije NOVJ] 21. januar 1945. 26

[Vladimiru] Velebitu, London 21. januar 1945. 27

Šubašiću [dr Ivanu, predsjedniku kraljevske jugoslovenske vlade u izbeglištvu], London 21. januar 1945. 27

[Vladimiru Popoviću, šefu Vojne misije NOVJ], Sofija 21. januar 1945. 27

Za Vicka Krstulovića 21. januar 1945. 28

[Odgovor Sveslovenskom komitetu u Beogradu] 21. januar 1945. 28

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 22. januar 1945. 29

[Štabu 2. armije NOVJ] 22. januar 1945. 29

[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 23. januar 1945. 29

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 23. januar 1945. 30

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 23. januar 1945. 30

[Štabu 1. armije NOVJ] 23. januar 1945. 31

[Štabu 2. armije NOVJ] 23. januar 1945. 31

[Štabu 15. korpusa NOVJ] 23. januar 1945. 32

Glavnom štabu NOV i PO Slovenije. Čuvanje vojnih tajni 24. januar 1945. 33

[Naređenje za izvođenje konfiskacije] 24. januar 1945. 36

[Štabu 2. armije NOVJ] 25. januar 1945. 36

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 25. januar 1945. 36

[Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ] 26. januar 1945. 37

Štabu 2. [udarnog] korpusa [NOVJ] 26. januar 1945. 37

[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 27. januar 1945. 37

Ukidanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju 27. januar 1945. 38

[Štabu Baze NOVJ u Bariju] 27. januar 1945. 38

[Govor na mitingu žena Srbije, održan 28. januara 1945. u Beogradu] 38

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 28. januar 1945. 43

Strana

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 29. januar 1945. 44

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 29. januar 1945. 44

[Štabu Mornarice NOVJ] 29. januar 1945. 44

[Štabu 2. korpusa NOVJ] 29. januar 1945. 45

[Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ] 29. januar 1945. 45

Potpukovniku Švobu [Vinku, zamjeniku šefa Vojne misije NOVJ, Moskva] 29. januar 1945. 45

[Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ] 30. januar 1945. 46

[Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ] 30. januar 1945. 46

[Jadranskoj komisiji NOVJ, Split] 30. januar 1945. 46

[Vladimiru] Velebitu [šefu Vojne misije NOVJ], London 30. januar 1945. 47

[Direktiva za dostavljanje pošte] 31. januar 1945. 47

Glavnom štabu [NOV i PO Hrvatske] 31. januar 1945. 48

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 31. januar 1945. 48

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 31. januar 1945. 48

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 31. januar 1945. 49

Druga armija [Štabu] 31. januar 1945. 49

[Direktiva za izvođenje mobilizacije] 1. februar 1945. 50

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske]. Za [Ivana Krajačića] Stevu [načelnika OZNE za Hrvatsku], 1. februar 1945. 53

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 1. februar 1945. 53

[Vladimiru] Velebitu [šefu Vojne misije NOVJ, London] 1. februar 1945. 53

[Vladimiru] Velebitu, London 1. februar 1945. 54

[Vladimiru] Velebitu, London 1. februar 1945. 54

Štabu II armije [NOVJ] 2. februar 1945. 55

[Štabu 2. armije NOVJ] 2. februar 1945. 55

[Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ] 2. februar 1945. 55

Vlado [Vladimir Popović, šef Vojne misije NOVJ], Sofija 2. februar 1945. 56

[Predsedniku privremene poljske vlade Osupki–Moravskom], Ljubljin 2. februar 1945. 56

Narodnooslobodilačkom odboru Dubrovnik 2. februar 1945. 56

[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 3. februar 1945. 57

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 3. februar 1945. 57

[Štabu 2. armije NOVJ] 3. februar 1945. 57

[Štabu Mornarice NOVJ] 3. februar 1945. 58

Za druga Veselinova [Jovana, sekretara PKKPJ za Vojvodinu] 3. februar 1945. 58

[Vladimiru] Velebitu [šefu Vojne misije NOVJ], London 3. februar 1945. 59

Strana

[Vladimiru] Velebitu, London 3. februar 1945. 59
[Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ] 4. februar 1945. 59
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 5. februar 1945. 60
Štabu II [udarnog] korpusa [NOVJ] 5. februar 1945. 60
Štabu II [udarnog] korpusa [NOVJ] 5. februar 1945. 60
Štabu VIII [udarnog] korpusa [NOVJ] 5. februar 1945. 61
[Štabu 8. udarnog korpusa NOVJ] 5. februar 1945. 61
Velebit [Vladimir, šef Vojne misije NOVJ, London] 5. februar 1945. 61
Oblasnom komitetu KPH za Dalmaciju 6. februar 1945. 62
[Štabu 1. armije NOVJ] 6. februar 1945. 63
[Štabu Mornarice NOVJ] 6. februar 1945. 63
[Peru Popivodi, komandantu 22. NOU divizije] 6. februar 1945. 63
Za [Jugoslovensku] delegaciju, Rim 6. februar 1945. 64
Za Šubašića [Ivana, predsednika kraljevske jugoslovenske vlade u Londonu] 6. februar 1945. 64
Velebit [Vladimir, šef Vojne misije NOVJ, London] 6. februar 1945. 64
Velebit [Vladimir, London] 6. februar 1945. 65
Velebit [Vladimir, London] 6. februar 1945. 65
[Instrukcija o priznavanju činova pripadnicima kolaboracionističkih jedinica] 7. februar 1945. 66
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 7. februar 1945. 66
G[lavnom] š[tabu NOV i PO] Srbije, Kosovo – [za Operativni štab] 7. februar 1945. 67
[Štabu 1. armije NOVJ] 7. februar 1945. 67
[Štabu 2. armije NOVJ] 7. februar 1945. 67
[Štabu 22. NOU divizije] 7. februar 1945. 67
[Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju] 8. februar 1945. 68
[Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju] 8. februar 1945. 69
[Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju] 8. februar 1945. 70
[Operativnom štabu NOV i PO za Kosovo i Metohiju] 8. februar 1945. 71
Prva armija [NOVJ – Štabu] 8. februar 1945. 71
[Štabu 1. armije NOVJ] 8. februar 1945. 72
Druga armija [NOVJ – za Štab] 8. februar 1945. 72
Druga armija [NOVJ – za Štab] 8. februar 1945. 72
Druga armija [NOVJ – za Štab] 8. februar 1945. 73
Druga armija [NOVJ – za Štab] 8. februar 1945. 73
[Štabu 22. NOU divizije] 8. februar 1945. 73

Strana

[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 9. februar 1945. 74

Štabu III armije [NOVJ] 9. februar 1945. 74

V[ladimiru] Popoviću, [šefu Vojne misije NOVJ], Sofija 9. februar 1945. 75

[Štabu 22. NOU divizije] 9. februar 1945. 75

Potpukovniku Švobu [Vinku, Moskva] za Hebranga [Andriju] 9. februar 1945. 75

[Zabrana u vezi uzimanja kadrova iz operativnih jedinica] 10. februar 1945. 76

Potpukovniku Švobu [Vinku, zameniku šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi] 10. februar 1945. 77

Glavnom štabu [NOV i PO] Slovenije 11. februar 1945. 78

[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 11. februar 1945. 78

Štabu I, II i III armije NOVJ 11. februar 1945. 78

[Štabu 1. armije NOVJ] 11. februar 1945. 79

[Štabu 2. armije NOVJ] 11. februar 1945. 80

[Štabu 3. armije NOVJ] 11. februar 1945. 80

Štabu Korpusa narodne odbrane 11. februar 1945. 81

[Štabu 22. NOU divizije] 11. februar 1945. 82

[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 12. februar 1945. 82

G[lavnom] š[tabu NOV i PO] Slovenije 12. februar 1945. 83

Komandantu Trećeg ukrajinskog fronta maršalu Tolbuhinu 12. februar 1945. 84

[Štabu 3. armije NOVJ] 12. februar 1945. 85

[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 13. februar 1945. 85

Komandantu 3. ukrajinskog fronta maršalu Sovjetkog Saveza Tolbuhinu 13. februar 1945. 85

[Štabu 2. armije NOVJ] 13. februar 1945. 86

Štabu II [proleterske] div[izije] 13. februar 1945. 86

Druga armija [NOVJ – za Štab] 14. februar 1945. 87

Štabu II armije [NOVJ] 14. februar 1945. 87

[Štabu 2. armije NOVJ] 14. februar 1945. 88

Štabu III [udarnog] korpusa [NOVJ] 14. februar 1945. 88

Štabu III armije [NOVJ] 15. februar 1945. 88

Štabu VIII [udarnog] korpusa [NOVJ] 15. februar 1945. 89

Vanredni izveštaj Vrhovnog štaba narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije za 15. februar 1945. 89

Štabu II armije [NOVJ] 16. februar 1945. 90

[Naređenje za proslavu godišnjice formiranja Crvene armije] 17. februar 1945. 91

Prva armija [NOVJ – za Štab] 17. februar 1945. 91

[Štabu 2. armije NOVJ] 17. februar 1945. 91

Strana

Štabu II armije [NOVJ] 18. februar 1945. 92
Štabu II [udarnog] korpusa [NOVJ] 18. februar 1945. 92
Osmi [udarni] korpus [NOVJ – za Štab] 18. februar 1945. 93
Potpukovniku Švobu [Vinku, zameniku šefa Vojne misije NOVJ u Moskvi] 18. februar 1945. 94
[Štabu 3. armije NOVJ] 19. februar 1945. 94
[Štabu Mornarice NOVJ] 19. februar 1945. 94
[Štabu 2. udarnog korpusa NOVJ] [19] februar 1945. 94
Ženama okruga valjevskog 19. februar 1945. 95
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 20. februar 1945. 95
[Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske] 20. februar 1945. 95
[Štabu 2. armije NOVJ] 20. februar 1945. 96
[Komandantu 8. udarnog korpusa NOVJ] 20. februar 1945. 96
[Objašnjenje u vezi isteka roka o amnestiji] 21. februar 1945. 96
[Glavnom štabu NOV i PO Srbije] 21. februar 1945. 97
[Komandantu 1. armije NOVJ] 22. februar 1945. 97
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 22. februar 1945. 97
[Komandantu 3. armije NOVJ] 22. februar 1945. 98
Vrhovnom komandantu maršalu Sovjetskog Saveza J. V. Staljinu 23. februar 1945. 98
G[lavnom] š[tabu NOV i PO] Srbije 23. februar 1945. 99
Štabu II [udarnog] korpusa [NOVJ] 23. februar 1945. 99
[Štabu 22. NOU divizije] 23. februar 1945. 99
[Odgovor na zdravicu feldmaršala Aleksandera i generala Maklina] 24. februar 1945. 100
[Glavnom štabu NOV i PO Makedonije] 25. februar 1945. 103
[Štabu 1. armije NOVJ] 25. februar 1945. 103
[Glavnom štabu NOV i PO Slovenije] 26. februar 1945. 103
[Štabu Baze NOVJ u Bariju] 26. februar 1945. 104
Višem vojnom sudu NOV i POJ 27. februar 1945. 104
[Naređenje za pružanje pomoći u naturi porodicama starješina NOVJ] 28. februar 1945. 105
Drugoj proleterskoj brigadi 28. februar 1945. 105

PRILOZI

Sporazum između jugoslovenskih vlasti i vrhovnog komandanta savezničkih snaga za operacije na Mediteranu 19. januar 1945. 109
Odnosi s maršalom Titom 27. januar 1945. 111
Za [Jugoslovensku] delegaciju [pri Savjetodavnom vijeću], Rim 31. januar 1945. 112
Za [Jugoslovensku] delegaciju [pri Savjetodavnom vijeću], Rim 31. januar 1945. 113

Strana

[Pozdrav prvom američkom banketu za Jugoslaviju u Njujorku] [9. februar 1945] 114

[Naređenje o ponašanju vojnih lica] 18. februar 1945. 114

[Zapisnik sa sastanaka održanih između feldmaršala Aleksandera i maršala Tita u Beogradu od 21. do 24. februara 1945] 119

Odluka [o odlikovanju Ordenom narodnog oslobođenja maršala Tita] 26. februar 1945. 127

[Forin ofisu, London] 28. februar 1945. 128

NAPOMENE 131

HRONOLOGIJA 189

BIOGRAFSKE BELEŠKE 213

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 250

SKRAĆENICE 254

POPIS ILUSTRACIJA 256

NIRO »KOMUNIST« – Izdavački centar Komunist, Beograd

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

Tom 26
I izdanje

Recenzenti
dr Veselin Đuretić
dr Branko Petranović
dr Nikola Popović
mr Jovan Vujošević

Registri
Milan Matić

Tekstove pisane na stranom jeziku preveli
Ljubinka Ribar
Vera Ristić
Milorad Simonović
Dimitrije Šešerinac

Izbor fotografija
Pavle Ljumović

Jezički redaktor
Milorad Simonović

Likovno rešenje korica
Jovan Lukić

Grafička oprema
Vladana Mrkonja
Miloš Majstorović

Ortografska lektura
Milutin Milović

Tiraž 10 000

Štampa
Vojna štamparija Beograd

YU ISBN 86-339-0075-2
YU ISBN 86-339-0092-0

КАТАЛОГИЗАЦИЈА У ПУБЛИКАЦИЈИ (CIP)

940.53(497.1) (093.2)

ТИТО, Јосип Броз

Sabrana djela / Josip Broz Tito. – [1. izd.] . – Beograd: Izdavački centar Komunist, 1977 – . – књ. ; 22 см

Т. 26: 14. januar – 28. februar 1945. – 1988. – XII, 264 стр.
Predgovor / Milovan Dželebdžić: стр. VII–XII.

ISBN 86-339-0092-0

ПК: а. Народноослободилачка борба, 1941–1945 – Историјска грађа

Обрађено у Народној библиотеци Србије, Београд